

Doktori (PhD) értekezés

Kocsis Lajos:

A Csíki Magánjavak története (1869-1923)

Témavezető: Dr. Takács Péter

Debreceni Egyetem

BTK

2006

I. Bevezetés

A Csíki Magánjavak története sajátosan alakult, ezért a vagyonszövetségéről szinte mindenkinek – még a Csíkvármegye múltja iránt érdeklődők többségének is – csak a román állam általi kisajátítás (1923), majd visszaszerzéséért folytatott küzdelem jut eszébe. Ez nem véletlen, hiszen annak ellenére, hogy a Magánjavaknak jelentős szerepe volt Csíkvármegye dualizmus kori fejlődésében, az intézmény működésének, a vagyon kezelésének, vagy a jövedelmek felhasználásának vizsgálata mind a mai napig háttérbe szorul az elkobzás körül felmerült jogi kérdések tanulmányozásával szemben.

A Csíki Magánjavak néven ismert speciális csíki székely vagyon eredete egészen a XVIII. századig nyúlik vissza, amikor II. József a Moldvától határkijárási útján visszaszerzett („revendikált”) havasokat a székely határőrezredek támogatására adományozta (1783). Az I. székely gyaloghatarőrezred parancsnoksága a Csíkszék határvonalába eső havasokat hasznóbérbe adta és a jövedelmet kezdetben a határőr családok között felosztotta. Néhány év múlva azonban ezt a segélyezési formát megszüntette és egy közös ezredi pénztárt alapított, amelyből a katonák (beleértve a csíkszéki huszárokat is) ruházati költségeinek egy részét próbálta fedezni. A ruházati alappal ellentétben, amelybe a havasok értékesítéséből származó bevételeket utalták át, a székely huszárezred lóbeszerzési pénzalapja kizárólag a huszárcsaládok befizetéseiből létesült. A katonai mentességet élvező családok ugyanis kötelesek voltak akkora összeget befizetni az alapba, mint amennyibe a lótartás került volna, ebből vásárolták a lovat, amikor ismét szolgálatot teljesítettek.

Mivel a határőrség feloszlásával (1851) a székely határőrezredek vagyonát (revendikált havasok, ruházati alap, lóbeszerzési alap, különböző épületek) az osztrák államkincstár javára lefoglalták, a következő években a csíki székelység többször is megkísérelte ennek rá eső részének a visszaszerzését. Próbálkozásait csak a kiegyezés után koronázta siker: a kormány által készített javaslatnak megfelelően Ferenc József 1869-ben visszaadta a volt határőri vagyont. A korábbi időszakhoz képest rendeltetése természetesen megváltozott, hiszen a határőri intézmény megszűnésével az addigi kizárólagos cél (katonáskodás elősegítése) is idejét múlta. A királyi elhatározásnak megfelelően így a vagyon jövedelmeit olyan közhasznú célokra kellett fordítani, „amelyek a székely nemzet jólétét képesek előmozdítani.”

Akárcsak a szabadságharc előtt a vagyonkomplexum szerkezetileg nem volt teljesen összefüggő, hiszen nemcsak a revendikált havasokat (ahogyan a visszaadás után nevezték: havasi javakat) kezelték a pénzalapoktól külön, de utóbbi is több részre oszlott. A ruházati- és lóbeszerzési alap mellett ugyanis a „fekvő birtok” bevételeiből még három alapot (birtokváltásági, ipar, nevelési) létesítettek, amelyek tulajdonképpen eltérő szabályzat szerint – de nem egymástól függetlenül – teljesítették a Magánjavak feladatait. Az intézmény működésének fejlődésével azonban ezeket egy kivétellel fokozatosan összevonták és egységesen, összesítve kezelték.

A különböző alapok (ruházati, lóbeszerzési, havasi javak, nevelési, birtokváltásági és ipar) alkotta volt határőri ingó és ingatlan vagyont jelölő egységes kifejezéssel gyakorlatilag csak több mint egy évtized után találkozunk. Az 1880-as években meghonosodott „Csíkvármegye Magánjavai” azonban több félreértés forrása volt, hiszen társítva az állam közigazgatási szervét és az egységes irányítás érdekében összevont magánvagyonok fogalmát, tévesen utalt ennek tulajdonjogára. De széles körű használata – amely elsősorban a törvényhatósági bizottságnak, valamint a központi tisztviselőknek a Magánjavak vezetésében játszott meghatározó szerepével magyarázható – ellenére az impériumváltásig senki nem kérdőjelezte meg, hogy a vagyonkomplexum a volt határőrezredek alkotó csíkszéki települések (52) tulajdonát képezi. A világháborút követően megnőtt az egész erdélyi közvélemény érdeklődése a román földbirtokreform során kisajátított (1923) vagyonállomány iránt. A visszaszerzése érdekében tett lépéseket (kormány, Nemzetek Szövetsége) megelőző alapos történeti és jogi elemzések alkalmával természetesen kimaradt a „vármegye” szó az elnevezésből és általánosan a ma is használt „Csíki Magánjavak” terjedt el. Kétségtelen, hogy a régi, pontatlan „Csíkvármegye Magánjavai” megnevezítette a vagyon magántulajdon jellegének bizonyítását (a román állam igyekezett minél több jogcímet találni a birtokok elvételére), de megmentése nem ezen múlt.

II. A Csíki Magánjavak létrejöttének történeti előzményei

A székelység történetét és sajátos társadalmi fejlődését nagymértékben az 1848-ig kisebb megszakításokkal fennálló katonai szerepe határozta meg. A középkorban a keleti határok védelmét biztosító, valamint a magyar állam, majd ennek bukása után, az Erdélyi Fejedelemség hadseregének tömegerejét alkotó székelyek hadkötelezettsége általános volt, minden család katonai rendjének megfelelően (a főnépek és lófők alkották a lovasságot, míg a közsékelyekből szerveződött a gyalogság) saját költségén volt köteles katonáskodni. Hadi szolgálataikért viszont az egész székelységet nemesi előjogok illették meg.¹ Tehát ez a szabadság jogforrása volt, éppen úgy, mint a magyar nemesség esetében, amelynek privilégiumai szintén a katonai szolgálatból következtek.² A XVI. század közepéig a székely szabadság elsősorban adómentességet jelentett, továbbá a király nem terjesztette ki a Székelyföldre birtokadományozási jogát (*ius regium*), megőrizhették ősi intézményrendszerüket és jogszokásaikat. A fentiekén kívül a székelység jellegzetes kiváltsága volt, hogy a földjüket idegen semmiképpen ne kaphatta meg.³ A fejedelemség fennállásának első éveitől ez a sajátos társadalom szerkezet az egyre erőszakosabb intézkedések következtében átalakult. A székelység már Szapolyai János idejében kénytelen volt rendkívüli hadiadót (*subsidium*) fizetni, később, pedig adókötelessé tették őket. De a központi hatalom korlátozta önkormányzatukat, felszámolta autonómiájuk fő szerveit és birtok- és jobbágyadományozásokat hajtott végre. A privilégiumaik megvédéséért kiobbantott 1562-es felkelés leverését követően János Zsigmond lemondott a székelység zömét alkotó gyalogosrend hadba hívásáról (ezzel megszűnt szabadságuk elvi jogalapja is). Ezzel a székelység katonai rendszere is átalakult, hiszen már csak a nemesi réteggé átalakult főemberek valamint lófők voltak kötelesek katonáskodni (ők adómentességet élveztek), a fejedelmi függőségbe kerülő régi gyalogosrend egy részét, pedig jobbágyként adományozták el, míg másik részükből létrehozták a puskás gyalogok (az egyenruha színiről „veres darabontoknak” nevezték) rendjét.⁴ Megnyirbált kiváltságaik visszaállítása érdekében a közsékelyek többször is fegyvert ragadtak (1571, 1595/96), de a fejedelmek csak a XVI. –

---

¹ A székelység kollektív nemességére utal Werbőczy is: a székelyek „kiváltságos nemesek... akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek.” *Werbőczy István* Hármaskönyve. Budapest, 1894. 285.

² *Egyed Ákos*: A katonai szolgálat – a székely szabadság jogforrása. 233. In: Vármegyék és szabad kerületek I – II. Szerk.: *Radics Kálmán*. Debrecen, 2001.

³ Erre vonatkozóan a Tripártitum III. R. 4. címében ez áll: „Az elmarasztalt és elítélt örökségét el nem veszti, hanem az örökösire és atyafiaira száll. A hűtlenség és bűnügyek eseteinek kivételével feje is épen marad.” *Werbőczy István*: i.m. 286.

⁴ *Egyed Ákos*: i.m. 236 – 237.

XVII. század fordulójától helyezték új alapokra székely politikájukat. Mivel a jogaitól megfosztott, tömegesen eljobbágyosodott közszekelyeket⁵ ismét be akarták vonni a haderőbe, felszabadították őket a hűbéri függés alól, szavatolták a „régii székely szabadságok” tiszteletben tartását, megerősítették a székely önigazgatást, megtiltották, hogy – a katonáskodás terhétől menekülve – bárki is jobbagynak kösse le magát, összeírták és számba vették katonai felkészültségüket. A hadi bázis erősítése érdekében foganatosított intézkedések hatására a XVII. században a nemesek és lófők rendje számbelileg és gazdaságilag is gyarapodott, míg a korábban létrehozott darabontság új katonai renddé fejlődött. A Habsburg Birodalom katonai berendezkedése után, az Erdély új közjogi helyzetét szabályzó Diploma Leopoldinum (1691) a székelyekről külön intézkedett. Bár fenntartotta a régi hadszervezetet és elismerte ősi privilégiumukat, a személy szerinti katonáskodást mindinkább az „atyafiságos indulatból vállalt” adózás váltotta fel. Ez a tendencia a Rákóczi szabadságharc (1703-1711) leverésével vált általánossá, amikor a kurucok táborához csatlakozó székelységet lefegyverezve, Bécs megszüntette a megbízhatatlannak minősített katonai rendszert és egységes hadi szolgálataira csak fél évszázad múlva, a határőrség keretében tartott igényt.

A határvédelmi feladatokat ellátó székely határőrezredek megszervezésével (1762-1764)⁶ új korszak kezdődött a székelység történetében. A madéfalvi veszedelem (1764. január 7.) után fegyverbe kényszerített Csíkszéknek (52 falu), Háromszéknek (93 falu) és Aranyosszéknek (6 falu), a védelmi övezetből kimaradó Marosszék-től és Udvarhelyszék-től (a szintén katonásított 9 Bardóc-fiúszéki falu kivételével) való elkülönülése, ugyanis nemcsak a „natio” szolidaritását gyengítette, de megbontva a Székelyföld egységét, gazdasági – társadalmi szempontból is jelentős fejlődésbeli eltérésekhez vezetett. A székely társadalom belső megosztottságát fokozta, hogy a határőri intézménybe csak a lóföket (primipilusok), gyalogokat (pixidariusok) és az egyházhelyi nemeseket (armalisták) egy részét vonták be, míg az erdélyi nemességgel azonosult régi főemberek (primorok) és a közben armálist szerzett, egyéni szabadsággal rendelkező nemesek mentességet élveztek. Ez számos ellentét forrásává vált, hiszen a szabadrendű nép úgy érezte, hogy a „mérték alá nem álló” nemesség elárulta, és

---

⁵ Bethlen Gábor 1614. évi összeírása szerint Székelyföld lakosságának 1, 94 % - a főember, 53,41 % - a szabad (lófő, gyalog, libertinus), 25,10 % - a jobbagy, 14, 85 % - a zsellér volt. A maradék 4, 7 % más kategóriákhoz tartozott. *Imreh István – Pataki József: A székely falu gazdasági – társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején.* 164 – 165. In: *Székely felkelés 1595 – 1596. Előzményei, lefolyása, következményei.* Szerk.: *Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly.* Bukarest, 1979.

⁶ Csíkszék területén alakult meg az első, míg Háromszéken a második székely gyalog határőrezred. A székely huszárezredet elsősorban Csík-, Aranyos-, Udvarhely-, (Bardócz fúszék) és Háromszék lófő családjai, valamint Fogaras vidékének, Hunyad- és Alsó-Fejér vármegyének vagyosabb egyházi nemesei alkották. A székely határőrezredek szervezéséről lásd: *Szádeczky Lajos: A székely határőrség szervezése 1762 – 64-ben.* Budapest, 1908; *Teleki Domokos: A székely határőrség története.* Budapest, 1877.

őket tette felelőssé a „Militärgrenze” bevezetéséért. (Újfalvy Sándor emlékirataiban egyenesen „vérárulásnak”, „nagy összeesküvésnek” tekintette a nemességnek a határőrségből való kimaradását.⁷) Az erőszakkal létrehozott katonarend és a polgári lakosság elkülönülését, a falvakban dívó kettős – elegendesnek is nevezett – igazgatás tette hangsúlyozottabbá: míg a provincialisták széki igazgatás alatt maradtak, addig a határőrök a nagyszebeni osztrák katonai Főparancsnokság (General Commando) szigorú felügyelete és irányítása alá tartoztak.⁸ A székely határőrség 1764. március 24.-i rendtartásának 37. pontja szerint a katonák „sem fő, sem viceszéktiszteinek privative semmit is adni nem tartoznak, sőt inkább azoknak minden szorongatásai és kívánságai ellen mindenkor megoltalmaztatnak, és bizonyosokká tétetnek.”⁹ Az új státusz nemcsak lehetőségeiket és mozgásterüket korlátozta, de létfeltételeik mostohábbá válását is maga után vonta. A székely határőrség mindenkori rendtartása szerint ugyanis – vagyoni helyzetétől függetlenül – minden katona, köteles volt a saját költségén ruházkodni, gyakorlatozás idején is élelmezni és megfelelő felszereléssel ellátni magát. Nem célunk itt a katonai terhek hordozásának mélyebb elemzése. Figyelembe véve azonban, hogy a katonai kötelezettség örökletes volt és 1802-ig nem járt adómentességgel, megalapozott a kortársak által a határőri rendszerre használt feudális jelző. Nem véletlen tehát, hogy az ősi privilégiumaitól megfosztott székelység minden alkalmat kihasznál, hogy jogtalan megterhelése ellen szót emeljen. Bécs azonban teljes mértékben figyelmen kívül hagyta a „nemes székely nemzet” tiltakozásait és az évtizedes panaszokra csak a szabadságharc hozott végső megoldást.

Az önfenntartó, zsoldospótló parasztkatonaság számának gyarapodása a birodalom elsődrendű érdekei közé tartozott.¹⁰ Mivel bizonyos anyagi háttér nélkül lehetetlen lett volna a sokrétű kötelezettség teljesítése, a hadvezetés minden eszközzel igyekezett biztosítani a „végőrök” vagyoni védelmét. A határőrök létalapjának oltalmazásáért életbeléptetett, a magánélet területére is kiterjedő kényszerrendszabályok (a katonák birtokügyeit öröklési, zálog-, csere- és hitelügyleteit éber felügyelték, és érdekeiknek megfelelően irányították) azonban nem bizonyultak hatékony módszernek a katonák elszegényedésének megakadályozásában. A népszerűtlen intézkedésekkel ellentétben, a revendikált havasok

---

⁷ Mezőkövesdi Újfalvy Sándor emlékiratai. Sajtó alá rendezte és kiegészítésekkel közre adta Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941. 314 – 315.

⁸ A hadvezetés határozott törekvései ellenére a 160 székelyföldi katonásított helyiségből csak Csíkszeredában és Kézdivásárhelyen vált kizárólagossá a militarizált adminisztráció. *J.H. Benigni von Mildenberg*: Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär-Gränze. Hermannstadt, 1834. 157 – 181.

⁹ *Szádeczky Lajos*: i.m. 593.

¹⁰ 1761-ben Bécs az erdélyi határőrezredek felállításától 1.255.694 forint megtakarítást remélt, mivel ennyivel többre került volna egy hasonló létszámú reguláris hadtest fenntartása. *Istoria României III*. București, 1964. 516.

katonai célok szolgálatába állítása, bár gyökeres változást nem hoz(hat)ott, némiképpen hozzájárult a határőrök súlyos terhének enyhítéséhez.

1. A revendikált havasok a csíkszéki határőrök szolgálatában

A revendikált havasok történelmi előzményei egészen a XVII. század közepéig nyúlnak vissza, amikor a II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratát (1657) követő bizonytalan belpolitikai helyzetet kihasználva a moldvaiak több erdős területet vettek birtokukba Erdély keleti határvidékén. Az önkényes foglalásoknak elsősorban csíkszéki faluközösségek közbirtokai estek áldozatul, így nem véletlen, hogy ők „szorgalmaskodtak leginkább” Apafi Mihály fejedelemnél, a törvénytelen állapotok megszüntetéséért.¹¹ A sok károsult (Besztercétől Háromszékig mintegy 2000 ember) és a nagy terület miatt ez időigényes, fáradságos munkának ígérkezett. Mivel az elfoglalt birtokok tulajdonjogát a legtöbben amúgy sem tudták volna „derék levelekkel” igazolni, az 1669-ben kiküldött bizottság¹² ebben a kérdésben tulajdonképpen nem is vizsgálódott és az utasításoknak megfelelően, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralkodása idején érvényben lévő határokat igyekezett helyreállítani.¹³ Bár a bizottság abban reménykedett, hogy ezután a „kapdosások megszűnnek”, a foglalások a következő évtizedekben is folytatódtak, jelentős károkat okozva az erdőket és legelőket közösen használó székelységnek. Nem véletlen, hogy a csíki székelység (előfordult olyan is, hogy a háromszékiekkel közösen) többször is a Főkormányshékhöz (Gubernium) és az országgyűléshez fordult a „controversia eligazításáért”. 1725-ben például az előbbihez küldött folyamodványban a hét sérelem közül az első helyre sorolják a moldvaiak általi foglalások megoldását, amely annál is inkább szükséges volt, mert a havasok elfoglalása (abban az évben foglalták el Borda havasát) mellett már szarvasmarhákat is hajtottak el.¹⁴ De a szék előjárói az országgyűlések előtt is igyekeztek feltárni a csíki székelység súlyos sérelmét. Ennek megfelelően a kérdés mindig szerepelt az országgyűlési követek utasításai között, mint például 1729. május 20-án, amikor röviden ismertette a kialakult helyzetet az ügy megoldásának elősegítésére kérték őket. „Mind Csíkban, Gyergyóban s Kászonban – szolt az utasítás – az molduvai szomszédok havasainkba igen beharapóztak, ... meg nem tartván az régi határokat. Valami orvoslását

---

¹¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk.: *Szilágyi Sándor* (továbbiakban: E. O. E.) XV. Budapest, 1892. 128 – 129.

¹² A bizottságot Hallar Pál, Nemes János, Lázár István, Czákó Dávid és Béli Pál alkotta. Uo.

¹³ E. O. E. XIV. Budapest, 1889. 425 – 426.

¹⁴ Székely Oklevéltár VII. kötet (1696 – 1750) Szerk.: *Szádeczky Lajos*. Kolozsvár, 1898. 318 – 319.

keresni ennek is allaborálja kegyelmetek”.¹⁵ A panaszok és kérelmek azonban semmi eredményre nem vezettek, a moldvaiak következő évtizedekben is jelentős birtokokat vettek „jurisdikciójuk” alá. Halmágyi István szerint 1767-re a Gyergyó, Csík és Háromszék havasaiból elfoglalt területek „egész nagy vármegyét” tettek ki.¹⁶ Bár az elfoglalt részek kiterjedése túlzásnak tűnik, a székelyföldi viszonyokat jól ismerő Halmágyi feljegyzése is bizonyítja, hogy a XVIII. század második felében több, a székelység tulajdonát képező havast a moldvaiak használtak.

A székelység állandó kérése ellenére, kedvező megoldás csak több mint egy évszázad után, az 1769. augusztusi osztrák – török határkiigazításakor született: a vegyes bizottság által megállapított új határok szerint a moldvaiak által fokozatosan elfoglalt területek is visszakerültek Erdélyhez.¹⁷ A korabeli dokumentumokban „a császári sasok által revendikáltatott terrénomoknak” nevezett havas részek az első években korlátlan szabadbirtoklás tárgyai voltak.¹⁸ De a faluközösségek általi, igazságos, a XVII. század eleji tulajdonviszonyokat figyelembe vevő birtoklására azonban később sem került sor, hiszen a területüket gyarapítani igyekvő erősebb települések mellett, a nagyobb nemesi családok is – osztatlan, egységes, közös vagyon jellegét mellőzve – minél többet próbáltak, kizárólagos birtokukká tenni. Ez kiváltotta a „közhelyek” használatától elzárt katonarendiek erőteljes tiltakozását, akik számítva a hadvezetőség támogatására, panasszal éltek a parancsnokságnál. A határőrök jogainak megcsorbítása kiváló alkalom volt Bécs számára, hogy döntőbíróként fellépve szabadon rendelkezessen a nem kincstári tulajdont képező – egyelőre még uratlan – birtokokról. Mivel az összbirodalmi érdekek minden elérhető erőforrás igénybevételét megkívánták, a döntés egyértelmű volt: 1783. május 27-én II. József kizárólag a „határőr-katonaság használatára és javára” bocsátotta a „császár királyi fennhatóság térfoglalása által” visszaszerzett területeket.¹⁹

---

¹⁵ Nemzeti Levéltár, Hargita Megyei Igazgatósága, Csíkszereda. (Arhivele Naționale – Direcția Județeană Harghita, Miercurea Ciuc). A továbbiakban: CSÁL. Csíkszék iratai (Scaunul Secuiesc Ciuc) 1563-1766. F: 27. IV/14.

¹⁶ Halmágyi István Naplói 1752 – 53, 1762 – 69 és iratai 1669 – 1785. Közli: *Szádeczky Lajos*. Budapest, 1906. 329.

¹⁷ Ignaz Lenk adatai szerint a revendikált (visszakebelezett) havasok legnagyobb része Csíkszékhez tartozott ($13 \frac{440}{1600}$ □ mfl.), a többi területek, pedig Besztercevidékhez ($7 \frac{1544}{1600}$ □ mfl.), Hunyad megyéhez ($4 \frac{8}{1600}$ □ mfl.), Háromszékhez ($2 \frac{1048}{1600}$ □ mfl.) és Szekszékhez ($2 \frac{904}{1600}$ □ mfl.) kerültek vissza. *Ignaz Lenk: Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch, hydrographisch und orographisches Lexikon*. Wien, 1839. I. 366 – 367.

¹⁸ Más források szerint ezekben az években a bizottság költségeinek megtérülése érdekében a havasokat a kincstár kezelte. *Benkő Károly*: Csík, Gyergyó és Kászón leírások két t.i. általános és részletes osztályokban. Kolozsvár, 1853. 162.

¹⁹ A csíkmegyei volt székely-határőrezredek alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező „ruházati alap”-hoz, röviden Magánjavakhoz jogosult csíki székely családok panaszja a Népek Szövetségéhez.

A régi jogon – korabeli szóhasználatlaltal „ösfoglalással” – szerzett közbirtokok alkotta revendikált havasoknak a határőrszervezetbe kényszerített székelység anyagi bázisát erősítő osztályvagyonná formálása, kiváltotta a polgári lakosság ellenszenvét és tiltakozását. A Csíkszék határvonalába eső havasokat és településeket az első székely gyalog határőrezred 1784-ben ténylegesen birtokba vette²⁰, ami különböző közéleti fórumok előtt a károsultak panaszainak egész sorát indította el. Ezek eredményeképpen a magyar királyi korlátnokság (kancellária) már következő évben úgy határozott, hogy azok, akik az elfoglalt havas részek 1769 előtti tulajdonjogát hitelesen igazolják, birtokukat visszakapják. A rendeletet azonban nem követte végrehajtás, hiszen annak ellenére, hogy a kitűzött egy éves határidő alatt több faluközösség is benyújtotta folyamodványát semmi változás nem történt.²¹

A császár 1783-as határozatának hatályon kívül helyezéséért tett erőfeszítéseknek – a kezdeti óvatosabb lépéseket követően – a II. József halála utáni reformmozgalmak adtak bővebb teret és nagyobb lendületet. Így Csík, Gyergyó és Kászon székek Csíkszentkirályon tartott gyűlésén (1790. május 1-2.) a „megrövidített felek” már határozottan hangot adtak elégedetlenségüknek: Negyedfelmegye hét faluja²² a Kis Borda; a csíkszentmártoni és csekefalvi communitas a Tölgyes Mezeje, Magyarós Bérce és Sóvető; a Kászon széki lakosok a Baska; a felcsiki hat falusiak (Dánfalva, Jenőfalva, Karcfalva, Madaras, Szentdomokos és Szenttamás) pedig a Tyukos-pataka nevű havasok „erőszakos elfoglalása” miatt tiltakoztak és az eddig keletkezett károk megtérítése mellett visszaadásukat kérték.²³ Az érintett faluközösségek álláspontjával összhangban – hogy végső soron az országgyűléshez fordulva igyekeznek érvényt szerezni tulajdonigényeiknek – a „császári sasok kitételével visszafoglalt” területek ügye is a kolozsvári országgyűlésre készülő csíkszéki képviselők „instrukciójának” tárgyát képezte. A csíksomlyói marchális gyűlésen (így nevezték a szék közgyűlését) 1790. december 2.-án elhangzott indoklás szerint a kérdés minél hamarabbi megoldása nem csak azért volt szükséges, mert a határőröket a „haszonvételtől teljességgel elrekesztetik”, hanem

---

Az igazgatótanács felkérése folytán szerkesztette Dr. Gaál Endre igazgató. Csíkszereda, 1923. (Továbbiakban: Panaszi). A mellékletként csatolt dokumentum gyűjtemény, A. dokumentuma.

²⁰ Apahavas, Baraszó, Baska, Borda, Cibles, Dragoioasa, Feketevíz, Gáزرész, Harlagia, Hegyes, Holló, Keresztes, Kissaj, Magyarós, Obsina Albjilor, Paplemontye, Sólyomtár, Sóvető, Tölgyes, Tusorakatjas, Tyukos-patak és Vomanykút. CsÁL. Csíkszék iratai (1774 – 1786). F 27. XXXVII / 9. A hivatalosan megítélt területeken kívül több kisebb magánbirtokot is bekebeleztek.

²¹ A csíkszéki községek közül Csíkszentmárton és Csíkcekefalva Tölgyesmező, Tölgyessark, Magyarós, Sóvető és Kissaj, Felcsíkról hat falu közönsége Tyukos, Negyedfelmegye Borda, a gróf Lázár család, pedig Capra és Gázerész nevű havasok visszaadását kérelmezte.

²² Negyedfelmegye havasának vagyonszövetségét „Hétközség havasának” is nevezték, hiszen Csomortán, Delne, Menaság, Mindszent, Pálfalva, Szentlélek és Várdotfalva fel- és alcsíki helységek voltak egyenlő jogú társtulajdonosai. Az 1620 körül készült rendtartás szerint a vagyonszövetséghez tartozott Keresztes havas, Borda havas, Nyírlenk, Borjús teleke, Piliske és Nagy Guzurának egy része „erdeivel, mezeivel és akármiféle birodalmaival egyetemben...” *Tagányi Károly*: Magyar erdészeti oklevéltár. Budapest, 1896. I. 343.

²³ CSÁL. Csíkszék iratai (1786 – 1792). F 27. XLVII / 15.

azért is, mert a katonaság sok olyan területet vett birtokába amelyek „molduvai lakosoknak soha birodalmuk alatt nem voltak, s következésképpen Császári Sasok kitételével nem foglaltattak el.”²⁴ Az 1790/91-es országgyűlésen felolvasott, a székelység sérelmeit tartalmazó kérelem-levél ugyan nem foglalkozott a kérdéssel, de a Gubernium felterjesztésének köszönhetően látszólag mégis előrelépés történt. II. Lipótnak a Gubernium által Csíkszékkel 1791. augusztus 3-án közölt elhatározását – amely szerint azok, akik 5 év alatt igazolják az elfoglalt havasrészek jogos birtoklását, visszakapják azokat vagy kártalanítják őket²⁵ – azonban, a korábbi erre vonatkozó renDELETEH (1785) hasonlóan, csak szemfényvesztésként értékelhetjük. Az érintettek királyi adománylevéllel nem rendelkeztek, hiszen a Székelyföldet „ösfoglalás” révén szerezték, és így a havasokhoz való jogukat megdönthetetlen hitelességgel nem bizonyíthatták. Ennek következtében csak a fent említett faluközösségek, majd 1798-ban Csíkszék (az összes visszaszerzett területekért) jelentette be tulajdonigényét a Guberniumnál.²⁶

Bár követeléseiket az 1794/95. és 1811. évi erdélyi országgyűlések is napirendre tűzték,²⁷ a kérdés rendezése nagyon elhúzódott és lesújtó volt a csíkiak számára. Az 1813. október 28-án kelt udvari renDELETEH ugyanis Negyedfélmegye kivételével minden kérést elutasított, de a katonai hatóságok erélyes közbelépése miatt – a nagyobb területeket visszakapó háromszékiekhez hasonlóan – tulajdonigényének a hét falu közössége sem tudott érvényt szerezni.²⁸

II. József 1783. május 27-én kelt renDELETEHének gyakorlati végrehajtása csalódást okozott Csíkszék határőrtársadalmának. Az első székely gyalog határőrezred által elfoglalt – egykor a belső telek tartozékaként őket megillető – revendikált havasokat ugyanis ezentúl természetben nem használhatták.²⁹ Azokat a parancsnokság ugyanis a századok között felosztva maga értékesítette és az ebből származó bevételekkel járult hozzá a székelység katonai kiadásaihoz. A Birodalom katonai céljait szolgáló támogatás pénzügyi keretének

²⁴ CSÁL. Csíkszék iratai (1786 – 1792). F 27. XLVII/33.

²⁵ CSÁL. Csíkszék iratai (1786 – 1792). F 27. XLIX /27.

²⁶ Ő császári s apostoli királyi Felségéhez hódolatos felterjesztése Báró Wenckheim Béla, magyar királyi belügyminiszter, Lónyai Menyhért, magyar királyi pénzügyminiszter, Horváth Boldizsár, magyar királyi igazságügyminiszternek: a volt székely gyalog- és huszár-határőrezredek kincstári kezelés alatt álló ingó és ingatlan javainak visszaadása és rendezése tárgyában. (Továbbiakban: Felterjesztés). 10599. szám, 1868. Nyomtatásban: Csíkszereda, 1890. 6 – 7.

²⁷ A havasok visszaadása iránti kérelmeket a „közönséges sérelmekkel” együtt az országgyűlés a császárhoz továbbította.

²⁸ Felterjesztés. 7 – 8.

²⁹ A revendikált havasok hasznosításával kapcsolatban a székelyek ezt sérelmezték leginkább. „A revendikált havasokhoz tartozó erdősegeket – panaszolták a csíkiak az 1837-es országgyűlésen – az ezred saját birtokának nyilatkoztatta ki, s azokat valamint tetszése szerint éli, úgy az igazi tulajdonos haza szülötöket azok használásából merőben kizárja.” Erdély Nagyfejedelemség 1837-ik esztendőben április 17-én N.Szeben szabad királyi városban hirdetett országgyűlésnek jegyzőkönyve. Szeben, 1838. 532.

folyamatos növelése érdekében az ezred kormánya nagy gondot fordított a „status militarist” kapott területek célszerű, terv szerinti kiaknázására. Ennek megfelelően az épület-, eszköz- és tűzifában gazdag erdők kitermelésének és a legelők hasznosításának módját átfogó, az egész csíkszéki visszaszerzett havasokra érvényes rendelkezésekkel igyekeztek biztosítani. Ezek a székely falutörvények egyes elemeire hasonló előírások elsősorban az erdővédelem kiemelkedő szerepét hangsúlyozták: tilalmasnak minősítették a fiatal erdőket, szigorúan büntették az erdőket károsító kihágásokat (fák vágása kecskék és juhok számára, favágás körüli rendellenességek, stb.) és a havasi legeltetést is szigorú feltételekhez kötötték.

A hasznosítást szabályozó intézkedéseknek, valamint a növekvő piaci keresletnek köszönhetően a revendikált havasok erdővagyonra az egész korszakban a határország egyik fő jövedelemforrása volt. Az ezred erdőpásztorainak felügyelete mellett a vágásra alkalmas erdők faanyagát általában ölenként vagy szálanként adták el, de a nagytételben való értékesítés sem volt ritka. 1804-ben Dumitru Grecu (Görög) tölgyesi lakos például a „revendikált Tölgyes havasában” lévő, 15 évre árendába vett deszkametsző fűrészhez egy erdőrészt is vásárolt³⁰. Az áruvá váló erdőből azonban nemcsak a csíkszékiek pótolták tűzifa és nyersanyag szükségleteiket, hiszen a kiváló faállományt távoli vidékekre is szállították. 1841-ben például két kereskedő innen szerezte be az árboznak való fát Törökországban épített hajók számára.³¹ Nem véletlen, hogy a havasi legelők, tisztások és a fátlan térségek hasznosításában is az erdők állapotának megőrzése volt az elsődleges szempont. A kaszálást és legeltetést szabályozó rendtartások „keményen megtiltották” a favágást, a lombtakarmánygyűjtést, sőt a mellékhaszonvételek (hamuzsírőzés, szénéégetés, stb.) sem nélkülözhatték a tisztikar jóváhagyását.³² Ezeket a területeket árverés útján többnyire örményeknek, berszányoknak (juhos gazdáknak), telepítvényeseknek valamint kevés közhatárral rendelkező falvak lakóinak – egy, majd később három évre – adták bérbe. „Felsőbb rendelkezések” szerint a revendikált havasoktól haszonbérbe vett birtok nem válhatott spekulációs ügylet tárgyává. Bár már az árverési hirdetések is hangsúlyozták ezt,³³ nemegyszer találkozunk ilyen esettel, azaz „subarendálással”. 1807-ben például a századparancsnokság büntetést is kilátásba helyezve akadályozott meg két határőrt, hogy 30 forinttal drágábban adja tovább Hegyes

---

³⁰ CSÁL. Gyergyószék iratai (Scaunul filial Giurgeu) (1686 – 1849). F 26./237.

³¹ CSÁL. Az első székely gyalog határőrezred iratai. (Regimentul 1 infanterie secuiesc de graniță) F 30. /207.

³² Csíki Székely Múzeum. (továbbiakban: CsSzM) Régikönyv Gyűjtemény. Szépvízi Compania – parancsolatkönyv (1829 – 1839) Ltsz: 6312

³³ „Subarendálásuk, azaz ha az árendás maga nem használja az árendába vett jószágot, hanem másnak adja jussa elvesztése alatt tiltatik” Uo.

havasának birtokjogát, amit végül a zsedánypataki románok kaptak meg az eredeti összegért (465 forint).³⁴

Kezdetben a legelőkkel és a kaszálókcal együtt adták bérbe – a határórség beleegyezésével – a revendikált havasok gyergyói részén, Baraszón, Bélborban, Gázrészén, Hollón, Márpatákán, Tikoson, Tölgyesen és Zsedánypatakán fokozatosan megtelepült moldvai románok birtokait is. Ez a gyakorlat egy félévszázad után változott, ugyanis a telepítvényesek létszáma megnőtt és a tapasztalatok szerint a haszonbérlek is sorozatosan visszaéltek a nekik fizetett árendával. Ennek következtében a parancsnokság fölmérte a birtokokat és 1837. május 1-jétől meghatározott időre (három év) már közvetlenül a „nemes ezred zselléreinek” adta bérbe. Az előírásoknak megfelelően ezeket a területeket a „tulajdonos” tudta és jóváhagyása nélkül sem megosztani, sem elidegeníteni nem lehetett, de tilos volt az irtással vagy foglalással való gyarapításuk is.³⁵ A szigorú megszorításokat kijátszva, a telepítvényesek igyekeztek az erdők rovására terjeszkedni és elvéve még telkeik egy részét is áruba bocsátani. 1846-ban például Berszán Péter zsedánypataki telepítvényes egy kisebb területet adott el korcsmárlás céljaira. A közbelépő katonai hatóságok ez alkalommal is figyelmeztettek mindenkit, hogy „aki hír nélkül csak egy talpni jószágot eladni akar mi szín alatt, hat hetek alatt fel fog mondatni zsellérségétől.”³⁶ A legtöbb gond mégis az újonnan megállapított földbér (a revendikált havasok adómentessége miatt nem volt túl magas a fizetendő összeg) begyűjtéséből származott. E miatt a Station Commando kénytelen volt a zsellér bírók vagy az erdőpásztorok útján állandóan felszólítani a telepítvényeseket,³⁷ akik sokszor még „írásbeli kemény parancs” ellenére is csak jelentős késéssel (előfordult még két éves mulasztás is), adták meg azt, „amivel földesuruknak tartoznak”.

A revendikált havasok rendszeres felügyeletének és a jövedelmeztetés megszervezésének kezdeti nehézségei miatt a csíki katonák eredményes támogatása csak akadozva, vontatottan valósulhatott meg. A folyamat kibontakozását lassították a parancsnokságnak a bevételek felhasználása terén tapasztalható óvatos, nemegyszer bizonytalan intézkedései is. Ennek következtében a jogosultakat közel egy évtizedig

---

³⁴ CSÁL. A székely huszárezred iratai. (Regimentul 1 cavalerie secuiesc de graniță) F 31./ 71.

³⁵ CSÁL. A Csíki Magánjavak iratai. (Bunurile Private ale Județului Ciuc). F. 78./26. és 29.

³⁶ CSÁL. A márpataki birtok igazgatásának iratai. (Administrația de domenii [camerală] din Márpatak). F. 61./10.

³⁷ „Tehát most újra felszólítatik a bíró, hogy jövő vasárnap az az f.h. 23-án helybéli zsellérekkel együtt kemény büntetés mellett itten megjelenjen; ezek közül senki is – ki az idei vagy még tavalyi árendával tartozik is – ki ne maradjon és ki erőszakosan ezen parancsot nem akarná teljesíteni, jelentse a bíró és a Stations Commando az olyan makacs embereknek büntetési módját fogja találni.” – szólt 1846. augusztus 18-án a zsedánypataki, márpataki és hollói ezred zsellérbíróhoz intézet parancs. CSÁL. A márpataki birtok igazgatásának iratai. F. 61./10.

egyáltalán nem kaptak semmit, így nem véletlen, hogy 1790-ben a teljes csíki társadalom még csak találgatta, hogy a katonatisztek mire fordítják a havasok jövedelmeit.³⁸ A katonák támogatása csak a XVIII. század utolsó éveitől kezdődött el, amikor a parancsnokság az évi bevételeket felosztotta a határőrcsaládok között. Azt, hogy a határőrök ebben az időszakban közvetlenül részesültek a bevételekből, bizonyítja a fentebb már idézett Dumitru Grecu példája, aki a meghatározott évi haszonbért és fa árát (12 Rhénes forint) a szerződés szerint „a szentmiklósi és tekerőpataki katonarenden lévő személyeknek” kellett kifizesse.³⁹ (Az 1804-ben készült összeírás szerint a két községben összesen 190 katonacsalád volt). A folyamatos segélyezést célzó első kísérlet is azonban csak gyatra próbálkozásnak bizonyultak, hiszen a gyalogkatonai családoknak évente jutott néhány krajcár⁴⁰ – a több mint 40 forintos kiadáshoz viszonyítva – lényegében csak szimbolikus juttatásnak tekinthető. Nem véletlen, hogy a Franciaország elleni koalíciós háborúk (1808-1812) idején, egy eredményesebb támogatás érdekében, az első székely gyalog határőrezred parancsnoksága ezt meg is szüntette, és a havasok bevételeiből egy általa kezelt közös pénztárt (revendicierte Gebirgs Cassa) létesített. Ebből az alapból (mivel jelentős részét az egyenruha beszerzésére fordították, később ruházati alapnak nevezték) a csíkszéki határőrök – a birodalom érdekeinek megfelelően és tisztjeik irányításával – különböző formában és eltérő arányban részesültek. A segélyezés fegyvernemek szerint különbözött. A gyalogosok közvetlenül a revendikált havasok pénztárából kaptak juttatásokat, a huszárok a nekik csak később, 1815 után folyósított osztalékból létrehozott alapból gazdálkodtak.⁴¹ Mivel az egységes egyenruha⁴² előteremtése komoly terhet jelentett a katonacsaládok számára (a szegényebbek nem is tudtak maradéktalanul eleget tenni a szigorú követelményeknek) a hatóságok elsősorban ennek biztosításáról igyekeztek gondoskodni. A szabadságharcig valóban jelentős összegeket fordítottak erre a célra, de a körülmények lehetővé tették volna a határőrök kiadásaihoz való nagyobb arányú hozzájárulást is. A növekvő bevételek ellenére ugyanis 3-4 évente, csak a rászorultak egy részének fedezték néhány ruházati cikkét. A gyalogosok esetében rendszerint még a pénztár egynegyedét sem hasznosították, mint 1840-ben, amikor a 39.912 Rhénes

---

³⁸ CSÁL. Csíkszék iratai. (1786 – 1792). F 27. XLVII/33.

³⁹ CSÁL. Gyergyószék iratai (1686 – 1849). F 26./237.

⁴⁰ A határőrezredek vagyoni viszonyainak elintézése tárgyában, 1868-ban kiküldött bizottság adatai alapján a gyalogkatonai családok évente 7 krajcárt kaptak.

⁴¹ Kizárólag a csíkszéki huszárok pontos számát tükröző összeírás alig áll rendelkezésünkre. (Az 1773-as és 1810-as összeírás részletes adatait az *I. táblázat* foglalja össze). Egy 1773. szeptember 18-án készült konskripció adatai alapján, Csíkszéken 4903 gyalogos- és 545 huszárcsalád élt. Ez az arány jellemző volt a határőrség egész fennállása idején. CSÁL. Csíkszék iratai. (1774 – 1786). F 27. XXIX/7

⁴² A gyalogosok egyenruhája sötétbarna kabát, kék nadrág, topánka, rózsaszín gallér és hajtóka, sárga gomb; a huszároké, pedig sötétkék dolmány, mente és nadrág, fekete csákó és fehér gomb volt.

forint 52 krajcárból csak 7779 Rhénes forint 1/59 krajcárt költöttek „öltözetek megszerzésére”.⁴³ Az évente átutalt összegeknek⁴⁴ – mivel folyamatosan tőkésítették – a huszárcsaládok kezdetben alig-alig érzékelték jótékony hatását. Szélesebb körű támogatás a korszak vége felé, a pénzalap gyarapodásának függvényében indult el, s ez bizonyos mértékben enyhítette a lovas szolgálatot teljesítők magas költségeit (kétszerese volt a gyalogosokénak). 1847-ben egy ilyen akció keretében 142 állományban lévő és 35 tartalékos huszár jutott 18 különböző felszereléshez és kellékhez, összesen 2609 Rhénes forint 49 krajcár értékben⁴⁵.

A ruházati pénzalapon kívül a székely huszárezred egy másik, a revendikált havasoktól teljesen független pénztárral is rendelkezett. A lóbeszerzési alap létesítését az tette szükségessé, hogy az ezredhez tartozó családok száma túlhaladta az ezred katonai létszámát, így néhány száz család folyamatosan katonamentes volt és többnyire lovat sem tartott. A létszámfelettieket pontosan nyilvántartották, közülük mindig a mentességet leghosszabb ideig élvező családnak kellett a különböző okok (szolgáltra alkalmas férfi hiánya, a ló elpusztulása) miatt katonamentessé vált családok helyébe lépni. Mivel az ilyenkor történő ló vásárlás nagy kiadással járt, 1804. körül a parancsnokság úgy határozott, hogy mentessége ideje alatt minden huszárcsalád évenként ugyanannyit fizessen be az újonnan létesített alapba, amennyit lótartásra elköltött volna: az így begyűlt összegből vásárolta a lovat, amikor ismét katonai szolgálatot teljesített. A lóbeszerzési alap tehát kizárólag a huszárcsaládok tulajdona volt, hiszen a saját befizetéseiből létesült.

A mérsékelt „kimundiroztatás” – mint láttuk – közel sem merítette ki a revendikált havasok pénztárát, amelyből a csíkszéki katonák szükség esetén, 6 %-os kamattal járó kölcsönt is felvehettek. A tűz- vagy egyéb anyagi kárt szenvedett határőr kamatmentesen kaphatott hitelt. Az egyéves futamidőre adott hitelhez minden katona csak kielégítő garancia ellenében juthatott: az adóság visszafizetésének „teljes biztosítékául” el kellett zálogosítaniuk egy, előzőleg legalább a kölcsönösszeg kétszeresére hivatalosan felértékelt földdarabjukat.⁴⁶ Ennek ellenére, különösen létfeltételeik mostohábbá válásával, egyre többen éltek ezzel a lehetőséggel⁴⁷, de az egyszerre kézhez kapott kis összegekkel (5-20 Rhénes forint) nem állíthatták meg a kibontakozó elszegényedési folyamatot, legfeljebb életük egy-egy nehéz

⁴³ CsSzM. Régikönyv Gyűjtemény. Csikjenőfalvi Falujegyzőkönyv (1837 – 1850). Ltsz. 6317.

⁴⁴ A jövedelmek növekedésének arányában ezek is nagyobbak lettek: 1829-ben például 256 Rhénes forint 44 krajcárt, 1830-ban 262 Rhénes forint 50 krajcárt, míg a következő évben már 363 Rhénes forintot kaptak. CSÁL. A székely huszárezred iratai. F. 31./163.

⁴⁵ CSÁL. A székely huszárezred iratai. F. 31./232.

⁴⁶ CSÁL. Az első székely gyalog határőrezred iratai. F 30./392.

⁴⁷ Míg 1843-ban 13.638 Rhénes forint 10 krajcárt kölcsönöztek, addig 1848-ban 28.328 Rhénes forint 37 krajcár. CsSzM. Régikönyv Gyűjtemény. Csikjenőfalvi Falujegyzőkönyv (1837 – 1850). Ltsz. 6317.

időszakát tehetősebbé. A segélyezés ilyen formája egyben a bevételek növelésének egyik jelentős tényezőjévé vált, hiszen a „kiadott tőkepénzek” kamatai évente több száz forinttal gyarapították a pénztárat. Még nagyobb haszon elérése érdekében, az ezredparancsnokság azzal a kéréssel fordult a General Commandóhoz, hogy az „ingyen heverő pénzeket” (a 40.357 Rhénes forintból 15.000 Rhénes forintot ítéltek ilyennek) a magánszemélyek számára is tegye elérhetővé. Az Udvari Tanács jóváhagyó rendelkezése (1843. július 15.) nemcsak hogy egész Csíkszék lakosságára kiterjesztette a jogosultak körét, de a kamatláb 5 %-ra csökkentésével mindenkit igyekezett – nem is eredménytelenül – a kölcsönök igénybevételére ösztönözni. (Ugyanakkor felvetődött és meg is valósult az államnak történő hitelnnyújtás, amely szintén hozzájárult a „cassa művelődéséhez”.⁴⁸) Ennek tulajdonítható, hogy a forradalom kirobbanásakor számos adósa volt a pénztárnak, akiket a katonai vezetés megpróbált minél hamarabb a kölcsön kifizetésére ösztönözni. A parancsnokság nyomására például 1848 őszén sokan – a község előljárói által is aláírt – nyilatkozatban vállalták, hogy a következő év június végéig a visszafizetik adóságaikat.⁴⁹ Természetesen a nyilatkozatok és felszólítások ellenére nem mindenki rendezte tartozását, de amennyiben az erre vonatkozó adatok fennmaradtak, a Magánjavak behajtotta a hús évvel korábban felvett kölcsönöket is.⁵⁰

Az agrártermelés szempontjából kedvezőtlen feltételek (rossz minőségű talaj, zord éghajlati viszonyok, stb.) nagymértékben megnehezítették a csíkszéki határőrök megélhetését, hiszen az igen alacsony termésátlagok (az elvetett szem után csak hármat, négyet takarítottak be), nem mindig fedezték a családok szükségleteit. A földművelés lassan fejlődött és mivel a népességnövekedés ezzel szemben viszonylag gyors volt, így az egy-egy gyengébb termésű év következtében kialakuló válságokat csak nagyobb mennyiségű gabona vásárlásával lehetett megelőzni. Ebben az ezred parancsnoksága ritkán működött közre, a legkritikusabb időszakokban viszont megszervezte és elősegítette a katonák élelemhez jutását. 1839-ben és 1840-ben, két terméketlen év⁵¹ után, „a keze alatt lévő gyalog família javát és segedelmét célozván” a parancsnokság 40.000 véka törökbúzát (kukoricát) vásárolt a szomszédos Moldvából, amelyet kedvezményes áron – a vételt, a szállítást, a vámot és a pénztárból

---

⁴⁸Uo.

⁴⁹ Gyergyóremetén 84, míg Gyergyóditróban 26 adósrá kényszerítették rá ezt a megoldást. CSÁL. Az első székely gyalog határőrezred iratai. F 30./520. és 522.

⁵⁰ 1879-ben például csíkdánfalvi Gál Antal ellen indítottak pert, a revendikált havasok pénztárából 1848-ben kölcsönvett összeg vissza nem fizetése miatt. CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1879. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (október 15.) F. 7./15

⁵¹ Az első székely gyalogezred területén 1830 és 1847 között a legkisebb gabonatermés 1838-ban (82.349 hektoliter) és 1839-ben (93.619 hektoliter) volt. Összehasonlításként 1835-ben 173.880 hektolitert takarítottak be. *Benda Gyula*: Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767 – 1867. Budapest, 1973. 346.

felhasznált összeg 6 %-os kamatát vették figyelembe az ár megállapításánál – osztott ki az ezred „populációjának”.⁵²

A vizsgált időszakban a bécsi hadvezetés célja a határország társadalmi és anyagi bázisának megszilárdítása volt, annak elérésében a revendikált havasok jelentős eszköznek bizonyultak. A havasok jövedelmén alapuló támogatási rendszerrel – a tagadhatatlan eredmények ellenére – a határőrök mégsem lehettek elégedettek, hiszen nem került sor kiadásaik olyan mértékű átvállalására, amit a bevételek lehetővé tettek volna. Az ebből való részesedést kizárólag a Habsburg Birodalom érdekei határozták meg, így a segélyezés csak az állománycsökkenést előidéző elszegényedést volt hivatva megakadályozni. A forradalom után elkobzott pénztár tőkéje nem tekinthető a határőri terhek átvállalása után fennmaradó összegnek, – mint azt később sokan hitték – sokkal inkább tarthatjuk a katonacsaládok által saját költségen vásárolt felszerelésből származó „megtakarításnak”.

A forradalom kitörése után a megoldásra váró általános erdélyi kérdések (unió, közös teherviselés, jobbágykérdés, székely katonaság ügye, stb.) és a helyi lakosság sajátos sérelmei (kepe megszüntetése, só ár csökkentése, stb.) mellett, Csíkszékben újra előtérbe került a revendikált havasok problematikája is. Az ezzel kapcsolatos legfőbb kérdést és ennek megoldási módját a 1848. június 15-i somlyói népgyűlés határozata fogalmazta meg a legpontosabban. A „higgadt kedéllyel történt” tanácskozás döntésének értelmében a határőrök a havasok jövedelmének átadását kérték a minisztériumtól, egy háromtagú bizottság (Tankó Albert, Mihály Gergely, Madár Alajos) által, pedig felkérték az ezred parancsnokságát, hogy a szükséges jóváhagyásig az összeg „máshová ki nem vitelét” garantálja és az addigi felhasználásról készítsen jelentést.⁵³ A határozott fellépés azonban kevésnek bizonyult, hiszen a vagyon tényleges birtoklásának alapfeltétele: a határország eltörlése, a gyakorlatban nem valósult meg⁵⁴, így a havasok kezelése sem változott. Viszont, hogy eloszlassa a pénztár jövőjével kapcsolatos kételyeket, a tisztikar eleget tett a népgyűlés kérésének és egy „írással ezredre ígérrettel” biztosított mindenkit a „revendikált cassa” megőrzéséről, amely egy 1848. december 19.-i kimutatás szerint a következő tőkével rendelkezett:⁵⁵

---

⁵² CsSzM. Régikönyv Gyűjtemény. Csikjenőfalvi Falujegyzőkönyv (1837 – 1850). Ltsz. 6317.

⁵³ *Kolozsvári Híradó*. 1848. július 9.

⁵⁴ Az erdélyi országgyűlés nemzeti fegyveres erőről hozott törvénycikke (III.) ugyan eltörölte a törvénytelen határőrintézményt, de a legközelebbi országgyűlésig a fegyvert viselő „effectiv standbeli” székelység köteles volt „katonai rendes fegyelem mellett katonáskodni”. Az országgyűlés leggyengébb alkotása így nem írt elő lényeges változtatást: a székelység továbbra is kénytelen volt a régi katonai rendszerben szolgálni. Erdély Nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-kán bezárt országgyűlésnek jegyző- és irománykönyve. Kolozsvár, 1861.

⁵⁵ CsSzM. Régikönyv Gyűjtemény. Csikjenőfalvi Falujegyzőkönyv (1837 – 1850). Ltsz. 6317.

	Rhénes forint	Krajcár
1841 – 1848 között még be nem jött árenda	10.220	48
Kamatmentes kölcsönre katonáknak	2109	47
Állami kötvényekben	3000	–
Egyéni kötelezvény	26.218	50
Czáron Józseftől per útján	147	40
Kézpénz	28.391	13
Összesen	70.088	18

A kérdés megnyugtató megoldására nemcsak ezekben a hónapokban, de a General Commando hatalmi befolyása alóli elszakadás és a székelységnek a magyar forradalom katonai rendszerébe való beépülése után is számos kísérlet történt. Gál Sándort, a székelyföldi haderők főparancsnokát is foglalkoztatta a „legnagyobb bajosságok” közé sorolt probléma. A törekvések nem jártak eredménnyel (az adott helyzetben ez törvényszerű volt, hiszen a pénztár kiadásával az osztrákok ellenfeleiket támogatták volna), a szabadságharc bukása, pedig megpecsételte a revendikált havasok sorsát. Erdély tejhatalmú katonai és polgári kormányzója, báró Ludwig Wohlgemuth altábornagy 1849 őszén a kincstár javára lefoglalta a székely határőrezredek összes ingó és ingatlan javait, amelyek a következő év március 8-ától a pénzügyi hatóságok birtokába jutottak. Az önkényes intézkedést – amely a székelység elleni „büntető hadjárat” szerves része volt – Bécs azzal indokolta, hogy a határőrök forradalombeli magatartása katonai esküszegésnek tekinthető, így tehát a vagyona értelmetlenek. Az elkobzást támasztotta alá a hadvezetés azon elképzelése is, hogy az összeg a hadi események által okozott károk megtérítésére szolgáljon.⁵⁶ A vagyontest pontos számbavétele és leltározása csak az erdélyi határőrezredeket feloszlató 1851. január 22-i császári rendelet⁵⁷ után történt meg. Ennek hivatalos átvétele után, az oda tartozó erdők kezelését a gyergyószentmiklósi és a kásonújfalusi állami erdészek látták el. A pénztárt nem olvasztották be a kincstárba, viszont – külön könyvelve – 3 %-os kamatra átkölcsönözték az államadósság törlesztési alapjába. A kizárólag székely nemzeti vagyonnak tekintett revendikált havasok visszaszerzéséről a csíki lakosság az abszolutizmus időszakában sem mondott le. Elszánt törekvését csak a kiegyezés után (1869) koronázta siker, amikor a

⁵⁶ Feltejtés. 9.

⁵⁷ *Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*. 1851. V. Stück. 95 – 96.

visszaszolgáltatott vagyon már új formában szolgálta az egykori határőrök leszármazottainak érdekeit.

2. A csíki határőrvagyon visszaadása

A szabadságharc leverését követően a csíki székelységnek nem állt módjában meggátolni a határőrvagyon önkényuralmi eszközökkel történő elkobzását, de elvesztésével nem tudott megbékélni és viszonylag hamar kísérletet tett annak visszaszerzésére. A kibontakozó abszolutizmus körülményei között ennek érdekében benyújtott kérelmek (különösen Negyedfelmegye falvai folyamodtak a már 1813-ban megállapított jogigényük elismeréséért) azonban inkább a csíkiak elszántságát, mint a visszaadás reális feltételeinek meglétét tükrözték.

Az első egységes és határozott fellépésre, az oktatás színvonalának emelésén fáradozó erdélyi püspök, Haynald Lajos ösztönzésére került sor, aki a csíksomlyói gimnázium kiegészítésének, egy tanítóképző illetve egy ezzel összefüggő elemi iskola felállításának anyagi forrásait biztosító önkéntes adakozásokat – az általa 52.000 forintra becsült – lóbeszerzési alapból, és a havasok jövedelméből keletkezett ruházati alapból kívánta gyarapítani. (Ezen alapoknak a nemes cél érdekében való megszerzését a későbbi kalocsai érsek annál is inkább lehetségesnek tartotta, mert a császár a román határőrezredek ruházati pénzalapját az őket alkotó községeknek adományozta). Az alcsíki espereshez, Csató Józsefhez 1857. szeptember 20-án küldött püspöki leirat értelmében, a „csík-kozmasi és szeredai járások keblében lakó összes székely nép” folyamodványt intézett a császárhoz, amelyben meggyőződését fejezte ki, hogy a határőrség megszüntetése után a revendikált havasok jövedelmét leghasznosabb iskolai célokra fordítani és a Csíksomlyón „felállítani tervezet tanintézetek életbeléptetésére legkegyelmesebben átadatni” kérte.⁵⁸ A lényegét illetően megegyezett ezzel a lóbeszerzési pénzalap visszabocsátásáért beadott külön kérvény is, de a kérvények a gondos előkészítés és alázatos megfogalmazás ellenére sem hozták meg a várt sikert. Az abszolutista hatalom ugyanis nem kívánt egyezkedni, és egyelőre minden hasonló kísérletet elutasított.

Az önkényuralom megrendülése új reményeket ébresztett a vagyon visszaszerzésére törekvő csíkiakban. Bár a kérdés végleges megoldására Bécs most sem szentelt különösebb

---

⁵⁸ *Bándi Vazul*: A csíksomlyói róm. kath. főgimnázium története. In: A csíksomlyói róm. kath. főgimnázium értesítője az 1895-96. tanévről. Csíkszereda, 1896. 426-430.

figyelmet, mégis voltak olyan jelek, amelyek bizakodásra adtak okot. Mivel az uralkodó által 1861 augusztusában, eredetileg a román határőrezredek vagyoni viszonyainak rendezésére kiküldött „közvetlen bizottmány” a székely határőrezredekre is kiterjesztette működését, a revendikált havasok ügye is elmozdult a holtpontról. A bizottság 1863. december 31.-i határozatának értelmében minden olyan településnek, amelynek esetében 1813-ban már döntés született, átadták az akkor megítélt területet, így Negyedfélmegeye ténylegesen birtokába vehette Borda havasát.⁵⁹ A megsokasodó kérvények többsége (Csíkszentgyörgy és Bánkfalva községek Solyomtár és Keresztes, Kászon fiúszék falvai, pedig Baska havas részekre jelentették be tulajdonigényüket) ezután is a minisztériumi papírkosárnak készült,⁶⁰ de jelentős előrelépésként értékelhetjük, hogy Csíkszentmárton és Csekefalva folyamodványa kedvező elbírálásban részesült.⁶¹ Ennek köszönhetően Tölgyessark, Tölgyesmező, Magyaros és Kissaj havasrészek visszakerültek a két alsíki falu tulajdonába. A revendikált havasok nagy részét azonban továbbra is az állam kezelte és eredetükre, valamint természetükre nézve a „fiscus allódiának”, azaz kincstári földnek tekintették. Ellenben a lóbeszerzési pénzalapról, amelynek visszaadásáért a főkormányshé 1861-ben a császárhoz fordult, a pénzügyminisztérium elismerte, hogy a huszárcsaládok tulajdona és kész volt minden betétét hitelesen igazoló félnek részesedését kifizetni. Az igények bejelentésére és igazolására a főkormányshé (Gubernium) 1865-ben egyéves határidőt tűzött ki, de már az előmunkálatok kezdetén világossá vált, hogy az egyéni igazságos kiosztás komoly nehézségekbe ütközik. (Nagy Elek volt határőrségi tiszt például a Kolozsvári Közlöny 1866. 105-111. számaiban leköszölte azoknak a háromszéki volt huszárcsaládoknak a neveit, akiknek az alaphoz 1848-ban „tulajdon pénzek” maradtak, de sokan közülük egyáltalán nem tudtak betéti összegeikről okmányt bemutatni.⁶²) Nem véletlen, hogy a terv végrehajtásának már kezdettől fogva számos ellenzője volt és a lóbeszerzési pénzalapot ebben a formában nem is adták vissza.

A kiegyezést követően a csíkszékiek körében megerősödtek a határőri vagyon visszaszerzésére irányuló törekvések. Annak ellenére, hogy azok a falvak, amelyek igényüket néhány havasrészre már korábban bejelentették, kitarítottak követeléseik mellett és a huszárcsaládok is ragaszkodtak a tulajdonuknak elismert lóbeszerzési pénzalaphoz, a többség

---

⁵⁹ Háromszéken a revendikált havasok ügye ekkor teljes mértékben rendeződött, hiszen azok kivétel nélkül visszakerültek a régi birtokosok tulajdonába.

⁶⁰ A községek helyzetét megnehezítette, hogy az 1785-ben kitűzött határidőig, igényüket nem jelentették be, de igazságukat a törvény útján sem kereshették, mert 1784-től, amikor a havasokat a határőrség elfoglalta, 1856-ig, amikor a kászoni falvak először jelentkeztek valamint 1864-ig, mikor Csíkszentgyörgy és Bánkfalva folyamodtak, a törvényes idő elévült.

⁶¹ Felterjesztés. 10.

⁶² Mivel 1867 végéig nem történt egyetlen kifizetés sem, Nagy Elek arra biztatta az érdekelteket, hogy az országgyűlési követ által sürgessék meg az ügy elintézését. *Kolozsvári Közlöny*, 1868. február 27.

a teljes vagyon „nemzeti közcélra” fordítását vélte a legelőnyösebbnek. Az 1850-es évektől már körvonalazódó álláspont népszerűsége azzal magyarázható, hogy a vagyon egyben tartása nemcsak az oktatás fejlesztéséhez járulhatna hozzá, hanem a revendikált havasok, mint az „egész Székelyföld területén a lepraktikusabb erdőrendszernek” kezelése több csíki számára munkát és keresetet biztosíthatna.⁶³ A visszaszerzés előmozdítására tett erőfeszítések határozottságára jellemző, hogy a székelyföldi országgyűlési képviselők az általános megoldásra váró erdélyi problémák (mezőgazdaság korszerűsítése, vasúthálózat kiépítése, kivándorlás megakadályozása, stb.) mellett napirenden tartották a revendikált havasok ügyét is. A képviselőház 1868. június 24.-i ülésén például Antalfy Károly gyergyószentmiklósi képviselő kifogásolta, hogy ezek a „székely nemzet kétségbevonhatatlan tulajdonát” képező területek máig is az állam kezében vannak.⁶⁴ Bár felterjesztésében a főkormányzók is bizonyította a kérelmek jogosságát, a dualizmus első évében érdemi változás nem történt.

A kérdés végleges, megnyugtató rendezésének fontosságára végül is Berde Mózsza⁶⁵ és Gecző János⁶⁶, belügyminiszteri illetve igazságügy miniszteri osztálytanácsosok hívták fel a kormány figyelmét, akik a naszói volt II. román határőrezred birtokrendezése ügyében

---

⁶³ Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva – Oláhországban 1868. Tusnádi Imets Fülöp Jákó Gym. Igazgatótanár úti-naplója 1868. Marosvásárhely, 1870. 187.

⁶⁴ Felszólalásában Antalfy azt is hozzátette, hogy a revendikált havasok az államnak évente pár ezer forintnyi deficitet okoznak. Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. kötet. Szerk: *Greguss Ágost*. Budapest, 1868. 150.

⁶⁵ Laborfalvi *Berde Mózsza* (1815 – 1893) a Székelyföld egyik jeles közéleti-politikai személyisége volt. Jogi tanulmányai elvégzése után 1841-ben ügyvédi irodát nyitott Kolozsváron, ám a forradalom kirobbanását követően hazatért Háromszékre és 1848-ban Sepsiszentgyörgyön képviselővé választották. A szabadságharcban játszott szerepe (háromszéki ellenállás szervezése, erdélyi kormánybiztos) miatt 1852-ben kötél általi halálra, majd kegyelemből 4 éves várfogságra ítélték. Szabadulása után több erdélyi főúri család jószágigazgatója volt, de az alkotmányos időszakról figyelme ismét a politika felé irányult: a Deák-párt lelkes híveként 1866 és 1872 között Sepsimiklósvárszék országgyűlési képviselője volt. Mandátuma ideje alatt a székelység érdekeit nem nagyhangú szónoklatokkal, (a képviselőházban csupán egyszer szólalt fel nyilvánosan, amikor az unitárius egyház államsegélye iránti kérelmét benyújtotta) hanem folyamatos és lelkiismeretes munkával szolgálta. Különösen belügyminiszteri osztálytanácsosként (1867-1871), amikor az erdélyi kérdések előadója lett, sikerült jelentős kérdéseket (például a székely határőrvagyon visszaadása) rendeznie. Hivatalos teendőin kívül már ekkor tevékenyen részt vett az egyházi életben. Végrendeletében önmegtartó takarékosággal (kis túlzással, zsugorisággal) összegyűjtött jelentős vagyonát az unitárius egyházra hagyta, amelynek felhasználásával épült fel a kolozsvári Unitárius Kollégium (1901) és a székelykeresztúri gimnázium (1914) új épülete. Utóbbi tettéért az „unitárius jötevek fejedelmének” nevezték.

⁶⁶ Mivel nevét nem őrzi széles értelemben vett történelmi emlékezet, *Gecző János* (1829 -1891) kevésbé ismert személyiség. Már egészen fiatalon részt vett az 1848-1849-es forradalomban, majd a jogi fakultás elvégzése után szülővárosában, Csíkszeredában nyitott ügyvédi irodát. A kiegyezést megelőző években a politikai és társadalmi élet egyik legaktívabb résztvevője, így érthető, hogy 1866-ban a város országgyűlési képviselőjévé választották. Képviselőként nemcsak Székelyföld sajátos problémáira irányította rá a közvélemény figyelmét, de az igazságügyi minisztériumban betöltött állásának (előbb titkár, majd 1868. február 15.-től osztálytanácsos) köszönhetően megoldásukban is komoly szerepet vállalt (bíróságok újjászervezése, a telepítvényekről szóló törvény módosítása, a határőri vagyon visszaszerzése, stb.). Törekvéseiről a székelység sorsának jobbra fordításáért elismeréssel szóltak kortársai: „Gecző m. tanácsos egy olyan munkás tagja a parlamentnek, kire mindenkor büszke lehet a város, s ki iránt nagy hálával tartozik...” – méltatták tevékenységét a Kolozsvári Közlöny hasábjain. Mandátuma lejártá után a marosvásárhelyi ítélőtáblánál az ügyvédi és bírói vizsgálóbizottságnak az elnöke, majd a budapesti tábla tanácselnöke volt.

kiküldött bizottság tagjai voltak. (A bizottság tagja volt még Buday Sándor pénzügyminiszteri osztálytanácsos is). Munkájuk során a székelyföldi határőrezredek vagyoni viszonyait is tüzetes tanulmány tárgyává tették; helyzetüket megkönnyítette, hogy az erdélyi határőrséggel kapcsolatos intézkedéseket többnyire ugyanazok a dokumentumok tartalmazták. Mivel a több éve függőben lévő kérelmek el nem intézésére „jelenleg többé ürügy sem található” véleményüket a székely határőrezredekkel kapcsolatban is részletesen kifejtették. A vagyon visszaadására vonatkozó javaslataikat a testület ülésén (1868. szeptember 4.-16.) felvett jegyzőkönyvben – amely röviden ismertette a székely határőrezredek felállításának körülményeit, valamint a revendikált havasok, ruházati pénztár és a lóbeszerzési pénzalap történetét is – terjesztették elő.⁶⁷ Mivel a kérvényező felek által már birtokolt területek kiadásának jogosultságát „túlhaladott kérdésnek” tekintve nem vizsgálták, ez csak a kincstár kezelése alatt álló ingó és ingatlan javakra vonatkozott, amelyekkel egyenként, aprólékosan foglalkoztak. A havasokra vonatkozóan nem tartották megalapozottnak Kászon fűszék településeinek, valamint Csíkszentgyörgy és Bánkfalva folyamodványait, mert ezek a községek nem jelentették be igényeiket az 1785-ben kitűzött határidőig, így önként lemondtak annak közigazgatási úton való érvényesítéséről, ugyanakkor követeléseik akkora már kétszeresen is elévültek. Mivel nem találták bizonyítottnak azt sem, hogy a kászon falvak Baska havasát szerződéses formában a határőrség fennállásának idejére a közös pénztár részére átadták, ezeket az igényeket az érvényben lévő törvények értelmében „elutasítandóknak” véleményezték. A megvizsgált dokumentumok alapján a bizottság az 1851-ben elkobzott és még állami kezelésben lévő havasok visszaadását javasolta, nyomós érveket sorakoztatva fel emellett. Ilyen volt a havasoknak a határkiigazítás előtt is a Székelyföldhöz való tartozása, a kincstár jogosultságának törvényellenessége és az ezredet alkotott Csíkszék általi majdnem egy századig tartó folyamatos és békés birtoklása. A revendikált havasoknak ebben a formában való visszaadását azért is tartották lehetségesnek és kellően megalapozottnak, mert a hasonló eredetű naszódvidéki területeket a császár még 1851-ben a feloszlott második román határőrezredet alkotó községek birtokában hagyta. „Ugyanazon legfelsőbb kegyelmet, melyet Ő Felsége a naszódvidékiekkel éreztetett – hangsúlyozta a jegyzőkönyv – sem jog, sem méltányosság nem tanácsolja megtagadni a

---

⁶⁷A naszódi volt második román határőr-ezred birtokrendezése, s ezzel kapcsolatosan a többi volt határőrezredek vagyoni viszonyainak elintézése tárgyában kiküldött miniszteri bizottságnak Budán, 1868. évi szept. hó 4.-16.-án felvett jegyzőkönyve. (Továbbiakban: Miniszteri bizottság jegyzőkönyve) Csíkszereda, 1921. 1 – 5.

Csíkszékiektől még azon esetre is, ha ezen havas birtokhoz a kincstár jogosultsága minden kétségen felül állana.”⁶⁸

A székely határőrezredek ruházati pénzalapját a családok vagyonából fedezett és ruházatra nem fordított összegek takarékpénztárának tekintették, amely járulékként a havasok tulajdonosát illeti meg, annál is inkább, mert a Császár az első (orlái) valamint második (naszódi) román határőrezredek hasonló pénzalapjait még 1851-ben iskolai célokra a nevezett vidékeknek adományozta. Ennek megfelelően az első székely gyalogezred ruházati pénzalapját és a huszárezred ruházati pénzalapjából a csík-, gyergyó- és kászsónszéki huszárcsaládoknak járó részt Csíkszék közönségének, míg a második székely gyalogezred ruházati pénzalapját és a huszárezred ruházati pénzalapja többi részét Háromszék közönségének javasolták visszaadni.⁶⁹ Nem tudták viszont egyáltalán megállapítani, hogy a szabadságharc idején történtek-e a pénztári készletekkel visszaélések, vagy, hogy megvan-e az elkobzott összeg.

Míg a revendikált havasok és ruházati alap esetében úgy foglalkoztak a visszaadás kérdésével, hogy arra vonatkozóan hivatalos vagy általánosan elfogadott álláspont még nem volt, addig a lóbeszerzési alap kiosztásáról már döntés született. A bizottság azonban nem értett egyet azzal, hogy a pénzalapot a betéteiket igazoló huszárcsaládoknak fizessék vissza, hanem azt az ezredet alkotó összes huszárcsalád „egyenlő jogosultságú közös vagyonának” tekintette. Tudva, hogy ez a nézet nem élvezi a kormány feltétlen támogatását, meggyőző érvekkel támasztották alá. Elsősorban azért tartották jogtalannak a javasolt felosztást, mert így kétszeresen jutalmazták volna meg azokat, akik nem teljesítettek katonai szolgálatot és a pénztárba befizetett lótartási összeget is beruházásként visszakapták volna, míg a ténylegesen katonáskodókat – akik ugyanannyit fordítottak lótartásra, mint amennyit a katonamentesek tettek a pénztárba – kizárták volna a saját szolgálatuk által megkímélt takarékösszegeből. Az egyéni kiosztás lehetőségét különben is elvetették, mert az gyakorlatilag nem is volt kivitelezhető. A számadási könyvek elvesztése miatt ugyanis nem lehetett sem a kellő tőke meglétét, sem a bejelentendő igényeket ellenőrizni, a betéti könyveiket időközben elveszítő családok, pedig önhibájukon kívül nem részesülhettek volna a pénzalapból. Véleményük szerint a kincstár egyébként sem tekinthető bankárnak, aki kifizetve a szabályos követeléseket, a maradékot nyereségül megtartaná, vagy helyt adva minden indokolatlan kérésnek, még rá is fizetne. A fenti érvekre alapozva a lóbeszerzési pénzalap egyéni kiosztása

---

⁶⁸ Uo.12.

⁶⁹ A „közönség” kifejezés alatt – ahogyan erre a jegyzőkönyv tartalma is utal – nem a két szék teljes lakosságát értették, hanem a székely határőrezredek kötelékébe tartozók összességét.

ellen foglaltak állást és az ezredet alkotó huszárcsaládoknak az együttes visszaadást tanácsolták. Akár a havasokra és a ruházati pénzalapra vonatkozó megoldások esetében, a bizottság tisztában volt, azzal, hogy ez a „tulajdonjog korlátozásának színezetével bír”, de úgy ítélték meg, hogy a „rendezett tőke vagyon” csak ebben a formában járulhat hozzá az egyre nehezebb helyzetben lévő székelység anyagi és szellemi haladásához.⁷⁰

Berde Mózsa és Gecző János kiváló munkáját minősíti, hogy a jegyzőkönyvben foglalt általános megállapításokat a kormány magáévá tette és a visszaadást szabályzó feltételeket valamint az azt meggyorsító módszereket is fenntartások nélkül támogatta. Mindezek felhasználásával báró Wenckheim Béla belügyminiszter, Lónyai Menyhért pénzügyminiszter és Horváth Boldizsár igazságügy miniszter 1869. január 23-án Ferenc Józsefhez fordult a székely határőrezredek által birtokolt vagyon tulajdonjogának rendezése tárgyában. A terjedelmes előterjesztés – amelyhez természetesen az üggyel kapcsolatos legfontosabb okmányokat is csatolták – ismertette a kérdés történeti előzményeit, kiemelt jelentőséget tulajdonítva a határőrezredek megszervezésének, a revendikált havasok ezredek általi használatának, a pénzalapok alakulásának, a vagyon elkobzásának és az ennek visszaszerzésére tett kísérleteknek.⁷¹ A székely határőrezredeknek a magyar pénzügyminiszter kezelése alatt álló javaihoz⁷² való jogigények megvizsgálása előtt, a felterjesztés tisztázta az abszolutizmus időszakában erőteljesen hangoztatott kincstári jogosultság problematikáját. Azzal a lehetőséggel, hogy ez az 1848-1849-i események miatti elkobzáson alapult, lényegében nem is foglalkozott, hiszen ezt a király már „legkegyelmesebben megszüntette”. Azt vizsgálva, hogy a revendikált havasokra a visszaszerzés jogcímén a kincstár nyerhetett-e tulajdonjogot, újabb indokokat tárt föl. Hangsúlyozta, hogy a Székelyföld jogi természete folytán a kincstár tulajdonos nem lehet és hivatkozott az első erdélyi törvénygyűjtemény, az *Approbata Constitutiok*. II. részének 8. cikkére, amely név szerint felsorolja az erdélyi koronajóságokat (*fiscale bonumokat*), de ezek között ezek a területek nem fordulnak elő.

---

⁷⁰ Miniszteri bizottság jegyzőkönyve. 17 – 18.

⁷¹ Felterjesztés. 3 – 10.

⁷² A Csíkszék határvonalában lévő Negyedfelmegyének és Csíkszentmárton és Csekefalva községeknek visszaadott havasok kivételével a gyergyószentmiklósi és kászonújfalusi állami erdészek által kezelt 1160 hold 508 négyszögöl szántó, 5515 hold 64 négyszögöl kaszáló, 11.417 hold 333 négyszögöl legelő és 52.094 hold 393 négyszögöl erdőbirtok; különböző pénzalapok, amelyek az 1854.-i leltározás szerint az elkobzás idején a következő összegekből álltak: az első székely gyalogezred ruházati pénzalapja 52.569 forint 4 krajcár, második székely gyalogezred ruházati pénzalapja 9681 forint 31 krajcár, a székely huszárezred ruházati pénzalapja 14.029 forint 40 krajcár, a székely huszárezred lóbeszerzési pénzalapja 49.958forint 44 krajcár.; Borszéken két ház; a Csíkszeredában, Csíkszentmártonban, Kézdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön lévő iskolák; az ezredek törzskarai részére szükséges épületek: Csíkszeredában, Kézdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön valamint a zászlóaj, osztály, század és szakaszok részére szükséges és 1866 előtt el nem idegenített telkek és épületek: Uzon, Bölön, Nagyajta, Zágon, Nagyborosnyó, Polyán, Tövis, Dobra, Bágyon, Gyergyóditró, Csíkkozmás, Csikbánkfalva, Csíksomlyó, Csikmenaság, Csíkszentdomokos, Gyergyószentmiklós és Kászonújfalú községekben.

Ugyanakkor utalt arra a tényre, hogy a havasokat nem fegyverhatalommal szerezték vissza így nem minősíthetők új foglaltsoknak, továbbá, hogy ezeket II. József 1783. május 27-i legfelsőbb elhatározásában a határőröknek adta. Jelentős érvként szerepelt, hogy a havasok jövedelmének a határőrök saját költségükön viselt terhei megkönnyítése céljából való felhasználása nem a kincstári jogosultságnak, hanem a határőrséget alkotó a Csíkszék tulajdonjogának lehetett csak a következménye. Mindezek alapján a felterjesztés megállapította, hogy Csíkszék határvonalában lévő revendikált havasokra a pusztaszerzés ürügyén kincstári jogosultság nem létezik, így akárcsak a székely határőrezredek többi ingó és ingatlan vagyona, csak az elkobzás miatt van kincstári kezelés alatt, és mivel ezt a király már megszüntette, ezekhez a javakhoz csak annyi joga van, amennyit beruházás vagy szerződés útján szerzett. Ezért „elfogulatlan véleménnyel” tanácsolta a királynak, hogy szolgáltasson igazságot még akkor is, ha az nem a kincstár érdekeit szolgálja.

A ruházati alapra vonatkozóan különbséget tett a már visszaadott havas részek jövedelméből gyűlt összeg és a még kincstári kezelés alatt lévő területek bevételeiből származó tőke között. Az első esetben, mivel a régi birtokosok kárpótlásban részesültek⁷³, a jövedelmek maradék részéhez elismerte a kincstár jogigényét, míg utóbbi, mint járulék kizárólag csak a birtok tulajdonosát illette meg. Az alapot azonban hasonló szempontok szerint csak elméletileg lehetett kettéválasztani, hiszen a megfelelő összegeket kiszámítani és elkülöníteni még akkor is lehetetlen lett volna, ha minden számadási okmány rendelkezésükre áll. Ismertette a miniszteri bizottság érveit is (a lóbeszerzési alap esetében ennek álláspontját szinte szó szerint megismételte) a ruházati alapot és kamatjárulékait, így azoknak javasolta visszaadni, akiktől 1850-ben elkobozták. részesül

A következőket kifejtett jogi érvek mellett, a vagyon visszaadásának módját döntően gazdasági-társadalmi szempontok határozták meg. Mivel a volt székely határőrvidék az ország egyik legkedvezőtlenebb helyzetben lévő régiói közé tartozott (elmaradott mezőgazdaság, kezdetleges gyárilap, csekély pénzforgalom, túlnépesedés, stb.), a kormány kétszeres kötelességének érezte, hogy az addig rendszeresen kezelt javakat minél hatékonyabban a székelység anyagi és szellemi haladásának és fejlődésének szolgálatába állítsa. Felismerték, hogy a határozatlan irányú, egyszerű és korlátlan kiosztás elpazarláshoz és megsemmisüléshez vezetne, meggyőződésüket fejezték ki, hogy hosszú távon mindenk

---

⁷³ Az 1863. december 31.-i határozat értelmében a birtokukat visszakapó háromszéki tulajdonosok kárpótlásban részesültek: Bereczk 8000 forintot, Osdola 6000 forintot, Szászfalva és Sárfalva 1500 forintot, báró Szentkereszti család, pedig 5400 forint 88½ krajcárt kapott.

előtt a módszeres erdőkitermelést szabályzó erdőgazdálkodás, a minden téren nélkülözhetetlen szakértelem és az olcsó kölcsöntőke segíthet. Ezen alapelvek figyelembe vételével a kormány kezdeményezte az összes ingó és ingatlan javak kegyelemből történő visszaadását,⁷⁴ és az erre vonatkozó szabályzatot hét pontban összefoglalva terjesztette az uralkodó elé. Ez, a felosztott első székely gyalogezred által birtokolt és a gyergyószentmiklósi és kászónújfalusi állami erdészek által kezelt szántó, kaszáló, legelő és erdőbirtokokat (az azokon található építményekkel, felszerelésekkel és telepekkel együtt), az ezredtől elkobzott ruházati pénzalapot és annak kamatjárulékait valamint a székely huszárezred ruházati pénzalapjának őket megillető részét örökre, feloszthatatlanul, teljes tulajdonosi joggal – az idegenjog épségben tartása mellett – Csíkszék közönségének közös és egyenlő jogosultsággal javasolta visszaadni. (Ez azonban mindenképpen magyarázatra szorul, hiszen a tulajdonosi kör előbbi meghatározása félreértés forrása lehet. A tulajdonosok megjelölése szempontjából ugyanis a miniszterek nem voltak következetesek és több kifejezéssel illetve fogalommal utaltak rá. A felterjesztésben például a „székely volt határőrök irányábani méltó igazságszolgáltatás” érdekében fordultak a királyhoz, a havasokat az első székely gyalogezredet alkotott Csíkszék közönségének [tehát az 52 településnek] véleményezték visszaadni, de a vagyon célját illetően mindig a székelység anyagi és szellemi haladását hangsúlyozták.⁷⁵ Ennek ellenére több helyen egyszerűen csak „Csíkszék közönsége” fordul elő, ami nyilvánvaló általánosítással magyarázható: Csíkszék teljes lakosságával azonosították az elsöprő többségű székely – magyarságot [a szék lakosságának közel 90%-a] és a belőlük kikerülő nagy számú határőröket [a korszak végén a lakosság 68, 76%-a]). A vagyon többi elemétől eltérően, amelyeket egyáltalán nem lehetett felosztani, a lóbeszerzési alap esetében ezt legfeljebb osztályonként (divízió) megtehették. Pontosan megszabta, hogy a Csíkszék közönségének visszaadandó fekvőségek évi jövedelme kizárólag a földművelés, kézmű- és gyáripar, bányászat és kereskedelem emelésére fordítható és, hogy a ruházati pénzalapokat a szék területén, mint takaré- illetve kölcsönpénztár kell kezelni. A lóbeszerzési alap pontos felhasználásáról – a fenti célokat figyelembe vételével – a csíkszéki

---

⁷⁴ Bár a székelység tulajdonképpen ezzel kapcsolatban nem tiltakozott, a kortársak egy része nem értett egyet a határőri vagyon „kegyelemből” való visszaadásával. A kérdést 1871. március 31.-én még a képviselőházba is megvitatták: Simonyi Ernő szerint, például „igen helytelen tanács volt a minisztériumtól, mely a helyett, hogy oly alapot, melynek elkobztatása törvénytelen és igazságtalan volt, visszaadandónak javasolt volna: azt mondotta, hogy ez kegyelmi tény.” Az 1869-ik évi április 20-dikára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Tizenötödik kötet. 302. Pest, 1871.

⁷⁵ Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó, a felterjesztés utolsó mondata: „Hódoló tisztelettel kérjük tehát Felsőgedet, kegyeskedjék a *határőr székelyezredeknek*, is mint már kegyeskedett visszaadni az 1-ső és 2-ik erdélyi oláhezrednek régebben, jelenleg még kincstári kezelés alatt – fennebb, már elsorolt javaikat, úgy a ruházati és lóbeszerzési pénzalapjaikat, kamatjárandóságaikkal együtt – a fentebb megjelölt nemes célokra és feltételek mellett – legkegyelmesebben visszaadni – elrendelni. Felterjesztés. 20.

huszárcsaládok szakaszonként választott képviselőinek egy miniszteri biztos elnöksége alatti gyűlése volt hivatott dönteni. A szabályzat igyekezett megnyugtató megoldásokat találni a határőrezredek által birtokolt épületek tulajdonjogának rendezésére is. A borszéki két házat a vagyontalan székely betegek számára tartotta fenn, a csíkszeredai, sepsiszentgyörgyi és kézdivásárhelyi katonai iskoláknak (az alapítványi tőkékkel és ezeknek kamatjaival együtt) pedig ipariskolákká való átalakítását javasolta. Az ezredek minden más telkeit és építményeit, amennyiben elsősorban a magyar állam, vagy a szék közössége nem tartott rá igényt, a magyar belügyminiszter felügyelete alatt eladhatóknak nyilvánította, azzal a kikötéssel, hogy a bevételeket a legközelebbi ipariskola tőkéjéhez csatolják. Szintén a belügyminiszter hatáskörébe tartozott a tulajdonosok által a vagyon kezelésére alkotott szabályok megerősítése, az általuk választott kezelőszemélyzet kinevezése, a jövedelmek és kiadások kezeltetése és az év végi számadások felülvizsgálata is. A hetedik pont rendelkezett a fekvő javaknak a kincstári kezelés ideje alatt 1869. január 1-ig befolyt jövedelmeiről is, amelyeket a magyar királyi kincstár tulajdonába hagyott.⁷⁶

A három miniszter jól dokumentált felterjesztése beváltotta a hozzá fűzött reményeket. 1869. február 16-án Ferenc József „legkegyelmesebb elhatározásával” a feloszlott székely határőrezredek vagyonát „azon közhasznú célokra és feltételek mellett, melyek e felterjesztésben megjelölve vannak”, Csíkszék és Háromszék közösségének visszaadta.⁷⁷ Bár a felterjesztéshez hasonlóan itt is előfordul a „közönség” kifejezés, a vagyon rendeltetésének precíz meghatározása („a székely nemzet jólétének előmozdítása”) kizárja a tulajdonjog kiterjesztését a szék összes lakójára (például a románokra). De a teljes lakosság amúgy is csak adományozás esetén válhatott volna tulajdonossá, hiszen a visszaadás tényében a „vissza” fogalma nemcsak a régi tulajdonjoghoz való visszatérést, hanem a korábban kialakult tulajdonosi kört is jelentette. A székelység eufórikus lelkesedéssel fogadta a több, mint másfél évtizede várt kedvező döntést, amelyet általában a kormány vagy személyesen Deák Ferenc tevékenységének tulajdonított. „Az Andrássy-minisztérium történeti emléket hagyand maga után ezen tette által nemzetünk keblében, mert a letett alappal, nemcsak a határszél, de az összes székelység jobblétének jelentékeny factora van letéve.”⁷⁸ – összegezte ezt a Székely Hírlap. Ezekben a hónapokban, nyilván sokan eltúlozták a vagyon jövedőbeli szerepét (például „a székely ipar megjelent a világpiacon”), de abban még a leghiggadtabbak is

---

⁷⁶ Ennek ellenére a törvényhatósági bizottság 1871.-ben kérte a pénzügyminisztert, hogy fizessék vissza a borszéki székház 1850 – 1861-től az állam részére befolyó jövedelmét. Ezt a miniszter 1877-ben azonban elutasította. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1877-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 14.) CsÁL. F. 7./13.

⁷⁷ Rövidített változata a Budapesti Közlönyben február 25.- én jelent meg.

⁷⁸ *Székely Hírlap*, 1869. március 13.

egyértetettek, hogy annak megfelelő kezelésével jelentősen javulhatnak a székelység életkörülményei. Utóbbiak álláspontját legjobban talán Orbán Balázs foglalta össze. Véleménye szerint ugyanis a vagyon visszaadásával „a székely népnek nemcsak igazság lett szolgáltatva, hanem egyszersmind alkalom nyitott arra is, hogy úgy anyagi kiemelkedését, mint szellemi fejlesztését eszközölhesse s útját álja az utóbbi időben, ijesztő mérvben felmerült közelszegényedésnek és kivándorlásnak...”⁷⁹

A királyi elhatározás végrehajtásával báró Wenckheim Béla belügyminiszter Berde Mózsa belügyminiszteri osztálytanácsost bízta meg, akit az összes vagyon átvételére és a csíki és háromszéki tulajdonosoknak a fenti elvek szerinti átadására utasított. Az ügyet és a helyi viszonyokat talán legjobban ismerő politikus nagy örömmel vállalta el ennek a bonyolult kérdésnek a megoldását, mert „hitte, tudta, hogy régi sérelem szűnik meg, midőn valahára a jog diadalmaskodik”.⁸⁰ A visszaadást és az ezt megelőző előkészítő munkálatokat, amelyeket 1869. július 26. és 1870. március 29. között írnok és titkár nélkül valósított meg, a ruházati és lóbeszerzési alapok tanulmányozásával kezdte. Kapcsolatba lépett azokkal az intézményekkel, ahol ezeket az alapokat elkobzásuk után kezelték (bánya- és pénzügyigazgatóság, adóhivatal, kincstári ügyészség) és a szükséges adatokat, kimutatásokat, okmányokat, periratokat összegyűjtette és csoportosította.⁸¹ Félbeszakítva nagyszebeni és kolozsvári munkáját, szeptemberben Csíkszékbe utazott, hogy még a tél előtt átadja a volt határőri javakat. Határozottságának és elszántságának köszönhetően, a Csíkszék által e célra kinevezett bizottsággal és a pénzügyminiszter által az átadásra és a havasok jövedelmeire vonatkozó számadások tisztázására odarendelt bányaigazgatósági közegekkel,⁸² a helyszínekre kiszállván, Berde viszonylag rövid idő alatt (szeptember 27. – október 17.) teljesítette a kitűzött célt. Tejes terjedelmében átadta Csíkszék közönségének az állam által kezelt revendikált havasokat⁸³: 24.600 hold erdőt a tölgyesi; 19.000 hold erdőt, 8114 hold rétet, 8027 hold legelőt, 185 hold szántót és 348 hold terméketlen földet a bélbori; 8400 hold erdőt és 200 hold legelőt a sólyomtári, keresztesi és baskai pagonyban.⁸⁴ Ezeken a területeken

---

⁷⁹ *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. II. Pest, 1869. 130.

⁸⁰ *Kolozsvári Közlöny*, 1870. március 26.

⁸¹ *Benczédi Gergely*: Berde Mózsa életrajza. Budapest, 1901. 37.

⁸² Az átvevő bizottságot Puskás Ferenc gyergyószéki alkirálybíró, Gál Ignác igazgató, Nagy József gazdatiszt és Gencsi Alajos alkotta, míg Berdén kívül, Klipunovski Károly pénzügyi erdőtanácsos, Pisch Pál kezelő erdőész ellenőr voltak az átadó biztosok.

⁸³ A vizsgált időszakhoz hasonlóan területi mértékegységként a katasztrális holdat használjuk. A hold-hektár átszámítási kulcsa: 1 hold = 0,575465 hektár.

⁸⁴ Bécsben, 1869. év február hó 16-án kelt, s báró Wenckheim Béla magyar királyi belügyminiszter ellenjegyzése mellett Ferencz József ö császári és apostoli királyi felsége által az első székely (csíki) gyaloghatárőr ezred és székely huszárezred csíki osztálya vagyonának visszaadása tárgyában kiadott királyi rendelet végrehajtása

ebben a korszakban kincstárnak csak Pojánában a Kis-Besztercén újonnan épült két fűrészmalma (összesen 4 fűrészszel) volt, amelyeket – az utasításoknak megfelelően – minden felszerelésével, eszközeivel, sőt a Tutaj-színben talált 1723 forint 3 krajcár értékű kivágott faanyaggal együtt megkapta. Természetesen számba vették a Kis-Beszterce, a Putna és az Úz vizére a lakosok által „engedelemmel” épített és haszonbér ellenében használt fűrészeket (a 14-ért összesen 177 forint 35 krajcár haszonbért fizettek) és a hasonló feltételek mellett létesített és működtetett hollói, zsedánypataki és tölgyesi lisztelő malmokat (a 8 malomért összesen 33 forint 55 krajcárt fizettek), és átadta az ezekre vonatkozó szerződéseket.⁸⁵ Ehhez hasonlóan miután ellenőrizték a revendikált havasokban elszórva lakó haszonbérzők (telepítvényesek) birtokait és a fizetett haszonbért (összesen 2496 forint 33½ krajcár) a csíkszéki bizottság megkapta az ezzel kapcsolatos egyezségeket is. A csíki lakosság képviselői szeptember 27-én vették át a tölgyesi alerdész által kezelt hivatali irományokat (1853 -1869), levelezéseket és könyveket, a gyergyószentmiklósi m.k. erdészeti hivattal a végleges átadási okmány, pedig október 11-én született meg.⁸⁶ Mivel a felterjesztésnek megfelelően a teljes vagyon 1868. december 31-ig befolyt jövedelme az államot illetve, részletesen megvizsgálták az állami uradalmi és erdészeti egyesített számadásokat. Figyelemmel kísérve a számadatokat, mindenképpen meglepő, hogy míg az 50-es évektől 1868 végéig a kincstárt összesen 10.231 forint 16 krajcár, addig a vagyonszösséget kilenc hónap alatt 10.073 forint 27 krajcár illetve meg a fizetetlen és hátralékban lévő különböző című követelésekből. Ez valószínű azzal magyarázható, hogy 1869. február 16-a után következő „átmeneti állapotban” a pénztári naplót lezárták. (A pénztárban lévő készpénz elosztásakor a bizottság, így csak 505 forint 8½ krajcárt kapott).

Csíkszéki tevékenysége során Berde Mózsának a legnagyobb gondot az épületek átadása okozta. A borszéki két ház esetében a felterjesztésben kijelölt célt egyáltalán nem lehetett érvényesíteni, mert mindkét házat már több mint két éve Ditró és Szárhegy megvásárolták, és azokat ki is javították. Mivel csak egy költséges per útján lehetett volna visszaszerezni az ingatlanokat, Berde rá vette a két község képviselőit, hogy saját telkükön építsenek egy 8 szobás házat a vagyonszösség részére.⁸⁷ (Ezt 1870-ben egy belügyminisztériumi rendelet is megerősítette.) De a csíkszéki volt tiszti és törzskari épületek közül is alig néhányat sikerült a csíki székelység rendelkezésére bocsátania. A felterjesztés

---

alkalmából a kir. biztos közbejöttével a helyszínen felvett átadási jegyzőkönyv. Szám: 1383 – 920. Mj. (Továbbiakban: Átadási jegyzőkönyv.) Csíkszereda, 1921. 3. – 4.

⁸⁵ Uo. 4 – 5.

⁸⁶ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai. F 78/1.

⁸⁷ Átadási jegyzőkönyv. 8. – 9.

előírásának megfelelően az épületek közül, ha szüksége volt rá, az állam bármelyiket fenntarthatta magának, de valószínű a három miniszter sem gondolta, hogy arra hivatkozva, hogy zavartalan működésükhöz nem nélkülözhetik, a csendőrség, pénzügyőrség, katonaság vagy az adóhivatal nem fogja ki üríteni ezeket. Ennek megfelelően a ditrói, csíkszentdomokosi, csíkkozmasi egykori kapitányi lakásokat és a csíkmenasági főhadnagyi szállást a csendőrség használta, a gyergyószentmiklósi őrnagy lakásául szolgáló emeletes kőházat, a szépvízi kapitányi szállást, a csíkbánkfalvi huszárőrnagyi lakást a pénzügyőrség részére tartották fenn, a csíksomlyói kapitányi lakásban az adóhivatal működött, a gyergyószentmiklósi kapitányi teleket és a rajta lévő épületeket valamint a csíkszeredai várat és tisztii lakásokat a honvédség foglalta el.⁸⁸ Emiatt a revendikált havasokhoz tartozó márpataki u.n. tisztii szálláson és a kászónújfalusi alerdészeti lakáson kívül, Berdének egyelőre nem sikerült csak a csíkszeredai és csíkszentmártoni iskolákat és a csekély értékű csíkszentmihályi pusztatelket átadnia. (Ez a helyzet később változott, hiszen a hatóságok több épületet kiürítettek). Nem véletlen tehát, hogy az átvevő bizottság kifogásolta a „számosabb szép házak, telkek” állami célokra való fenntartását, különösen azért mert – ahogyan a jegyzőkönyvben is szóvá tették – „más törvényhatóságokban országszerte az ily szállásokról a kir. Kincstár maga gondoskodik”.⁸⁹ A saját költségükön, székely örökségi telkekre épített határőr-katonai épületek tényleges visszaadása iránti igényét, azonban a székelység természetesen továbbra is fenntartotta. Pap Lajos, Bem tábornok egykori vezérkari főnöke, kézdivásárhelyi képviselő már november 3-án interpellációt nyújtott be a belügyminiszterhez a csíkszeredai és kézdivásárhelyi katonai épületek tárgyában, hogy ezeket „mentől előbb” át lehessen adni a székely nemzetnek.⁹⁰ December 17-én szintén a belügyminiszterhez intézett felterjesztésében Csíkszék, kiemelve, hogy ezek a birtokok szabad rendelkezés alá esnek, kérte az épületek kiürítését, de hajlandó volt azokat a honvédségnek bizonyos összeg ellenében használatra átengedni. Végleges átadásukra 2-3 év múlva került sor, miután a király a székelységnek a kérdéses javakhoz való tulajdonjogát újból elismerte (1870), de azokat az ingatlanokat, amelyek állami célokra szükségesek voltak, a hivatalok továbbra is használták.

A vagyon átadásán kívül Berdére még egy nagyon fontos feladat hárult. A felterjesztésnek megfelelően ugyanis a belügyminiszteri megbízott elnökletével kellett a huszárcsaládok elhatározniuk, hogy a lóbeszerzési alapot pontosan milyen célra akarják felhasználni. Ennek érdekében Berde október folyamán összehívta a gyergyószéki

---

⁸⁸ Uo. 9 – 12.

⁸⁹ Uo. 13.

⁹⁰ Magyar Országos Levéltár. (Továbbiakban: M.O.L.) K 2 (244). /1287.

(Gyergyószentmiklósról), felcsíki (Csíkrákosra), alsíki (Csíkszentmártonba) és kászoni (Kászonimpérbe) huszárcsaládok képviselőit, akiknek többsége takarékpénztár alapítására kívánta fordítani az általuk befizetett összegeket.⁹¹

Befejezve a háromszéki tevékenységét is, Berde visszatért Kolozsvárra, ahová 1870. február 15-re meghívta a csíki és háromszéki bizottságot a határóralapok átvételére. (Az 1869. szeptember 23-i bizottmányi gyűlés döntése értelmében a csíkszéki tulajdonosokat itt Becze Antal járásbíró, Gál Ignác igazgató és Győrfi Pető törvényszéki elnök képviselte.) A összegek visszaadásánál a legnagyobb gondot a volt székely huszárezred lóbeszerzési pénzalapjából való részesedés megállapítása okozta, hiszen a korábban egységes alapot most az ezredet alkotó székeknek külön – külön kellett szétosztani. Bár akkor a csíki bizottság elfogadta az erre vonatkozó számításokat, néhány év múlva mégis kifogásolták a kérdés megoldását.⁹² Az I. székely gyalog határőrezred ruházati alapja természetesen csak Csíkszéknek járt, így a lóbeszerzési alapból kapott résszel együtt összesen a következő összeg illette meg:⁹³

	Összeg	
	Forint	Krajcár
Úrbéri földtehermentesítési kötvények	75.550	–
Ehhez kiegyenlítési készpénz	17	64
Készpénz	41.750	91
Magánosoknál hátralékban lévő aktív adóságok	15.066	98½
Ennek valószínű kamatai	12.000	–
Összesen	144.385	53½

A csíkszékieknek járó 41.750 forint 91 krajcár készpénzből a bizottságnak csak 40.312 forint 55 krajcárt adott át, hiszen több készpénzzel az alapok már nem rendelkeztek. Mivel a Háromszéket illető részből a visszaadott havasokkal együtt már korábban jelentős összegeket fizettek ki, a fennmaradó 1438 forint 36 krajcárt a háromszékiek kellett kifizessék. (Összesen 102.178 forint 31 krajcárt kaptak). Az adóságok behajtása érdekében az átvevő bizottságnak

⁹¹ Átadási jegyzőkönyv. 10.

⁹² A csíkszékiek később úgy vélték, hogy a lóbeszerzési alap felosztásánál téves arányt alkalmaztak, de a törvényhatósági bizottság (1876), majd az alispán (1878) helyre igazítást kérő felterjesztéseit a belügyminiszter nem teljesítette. CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1878. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (szeptember 18.) F. 7/14.

⁹³ Átadási jegyzőkönyv. 21.

Berde átadta a ruházati alapra vonatkozó 281 aktív per, valamint a lóbeszerzési alappal kapcsolatos 87 darab per iratait. A pénzalapok átadása végén (március 9.) Berde szívből szerencsét kívánva a két szék közönségének, „komolyan figyelmeztette az átvevő biztosokat, hogy igyekezzenek székely véreink között teljes buzgósággal arra munkálni,” hogy a királyi elhatározás értelmében a vagyon „feloszthatatlanul az ott kifejezett célokra fordítassák s azon feltételek mellett szigorúan, és lelkiismeretesen kezeltessék.”⁹⁴

Ezzel véget ért Berde Mózsának a székely határőrvagyon tényleges visszaadása érdekében kifejtett erdélyi tevékenysége⁹⁵, amelyet még akkor is sikeresnek tekinthetünk, ha valamennyi katonai épületet nem tudta átadni és az ipariskolák közül sem nyílt meg egy sem. Munkáját így értékelte a minisztériumnak 1870. március 13-án írt jelentésében: „Tekintve a tér roppant kiterjedését, melyen munkáltam; az ügy bonyolódottságát, mellyel küzdöttem; az emberek és hivatalos közegek sokaságát, kikkel érintkezni kellett; az akadályokat, melyeknek legyőzése sok küzdelembe és aggodalomba sodrott: és hiszem, meg fog győződni, hogy bureaui rendszerrel ez ügyet évekig se bírta volna idáig érlelni és juttatni”⁹⁶. Jóváhagyva minden intézkedését, a közel nyolc hónapi eredményes működéséért Rajner Pál belügyminiszter is teljes elismerését fejezte ki. Alapos, a királyi elhatározás szellemében végzett – de nemegyszer a jogosultak kívánságait is figyelembe vevő – áldozatkész munkájáért Csíkszék 1869. december 4-i közgyűlésén nyilvánított köszönetet.

Az általánosan elfogadott véleménnyel egybehangzóan, amely a kivándorlást előidéző gazdasági körülmények javítását jelentős tőkebefektetésektől várta, a székelység sorsát figyelemmel kíséző közvélemény is a határőrvagyon visszaadását a fejlődés egyik fontos eszközének tekintette. De jelentőségét sokan túlértékelték, hiszen általában meg voltak győződve, hogy ezzel a Székelyföld történetének egy új korszaka veszi kezdetét. Bár maguk a székelyek ennyire már nem reménykedtek abban, hogy a vagyon valóban elmaradhatatlan pozitív hatásai átfogóan megoldják gondjaikat, a visszaadás pusztán ténye maradandó és mély benyomást tett rájuk. A szabadságharc következményeként jogtalanul elkobzott javak visszaadásával megszűnő igazságtalanság ugyanis olyan erkölcsi elégtételt jelentett számukra, amely nemzeti önérzetükre és hazafiasságukra is nagy hatást gyakorolt.

---

⁹⁴ Uo. 24.

⁹⁵ A belügyminiszter később annak a minisztériumi bizottságnak az elnökévé nevezte ki Berdét, amelynek az volt a feladata, hogy kijelölje azokat az ingatlanokat, amelyekre az államnak szüksége van. *Benczédi* i. m. 42.

⁹⁶ Uo. 41.

III. A Csíki Magánjavak vagyona

1. A havasi javak

A Csíki Magánjavak földbirtokát a revendikált havasok (havasi javak) alkották. Kiterjedése valamivel kisebb volt, mint a szabadságharc előtt, 1864-től ugyanis Tölgyessark, Tölgyesmező, Magyaros és Kissaj nevű havasok Csíkszentmárton és Csíkcekefalva községek tulajdonát képezték. Földrajzi szempontból a birtok nem alkotott összefüggő területet, hiszen a „Havasi javak kezelőségi pénztára” által Tölgyesen kezelt nagyobb része a szék északkeleti (gyergyói) felén feküdt, míg jóval kisebb része a szék délkeleti (csíki) csücskében terült el. Az adótelekkönyvek szerint, a visszabocsátását követő első években, előbbi 60.348 hold 590 négyszögöl⁹⁷, utóbbi, pedig 10.388 hold 1350 négyszögöl volt (lásd 2. térkép), így a havasi javak területe összesen 70.737 hold 340 négyszögölet tett ki (ezzel a területtel a Magánjavak a vármegye legnagyobb földbirtokosa volt).⁹⁸ Annak ellenére, hogy elvileg nem lehetett áruba bocsátani, kiterjedése az évek során szinte állandóan változott: 1923-ra már 62.604 holdra csökkent. 1873-ban például Tikos havasán eszközölt határkijárással 16 hold 1252 négyszögöl Csíkjenőfalva községhez szakadt át, az 1880-as évek elején a vezetés kisebb területeket engedett át temetkezési helyül hitközösségeknek (a zsedánypatakinak, kűszűrűkőpatakinak és tikosinak összesen 2 holdat, a tölgyesinek és márpatakinak szintén 2 holdat), de a tölgyesi és békási erődítésekhez a kincstár is kisajátított több mint 5 holdat. Ezeknek és az ehhez hasonló kis területek elvesztésének azonban alig volt jelentősége. A Magánjavak területének csökkenését ugyanis elsősorban a telepítvényesek által használt birtokok megváltása (5349 hold 916 négyszögöl), valamint az 1888-as magyar–román határrendezés utáni különböző erdősrészek kényszer eladása okozta.⁹⁹

⁹⁷ A vármegye északkeleti felén elterülő birtok Tölgyes, Bélbor, Holló és Békás falvak közigazgatási határán belül feküdt. (Ennek térképét ez idáig nem sikerült megszerezni.)

⁹⁸ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/25.

⁹⁹ A határrendezést lebonyolító román–magyar vegyes bizottság Erdély területéből összesen 11665 holdnyi területet magyar, 1185-öt, pedig román foglalásnak ítélte. Bár ezeket az illető országhoz visszacsatolták, az egyezmény szerint a tulajdonosok „birtokjogaikban és a fekvőségek feletti rendeltetési jogukban rövidséget” nem szenvedhettek. (Magyar Törvénytár. 1887 – 1888. évi törvénycikkek. Budapest, 1897. 227.) Ennek ellenére a Magánjavaknak, aminek a területéből is több mint ezer hold erdőt csatoltak Romániához, rendkívül sok konfliktusa származott ebből. Solyomtár havasából átkerült 1184 hold erdő vágatását például Gheorghe Ghica csak a külügyminisztérium közbelépésére szüntette be. 1894 decemberében a bákói nagybirtokos azonban beperelte a Magánjavakat, a költséges tárgyalások, pedig több évig elhúzódtak (a bákói és a iasi tárgyalásokon a Magánjavakat Becze Antal és Lázár Menyhért képviselte, akik a romániai állapotokat látva kevés esélyt láttak a tulajdonjog megvédésére). 1898. május 3-án végül egyességet kötöttek: a területet két egyenlő részre osztották, a

a) Erdők

Erdőkezelés és erdőrendezés

Csík szék földrajzi adottságainak megfelelően, a havasi javak legnagyobb részét természetesen erdő (87% fenyő, 13% bükk, tölgy, nyír, kőris, hárs, juhar és nyárfa) borította. Mivel korábban a kincstár elhanyagolta kezelését,¹⁰⁰ a vezetés már kezdettől fogva legfontosabb feladatának tekintette az 52.538 hold 593 négyszögöl kiterjedésű erdőbirtok (ez a szék erdeinek több mint 13%-át jelentette) megőrzését és állagának javítását. Ennek érdekében az erdőket csak természetes határok közé szorított táblákra osztották, megújították a megsemmisült határjegyeket, megszüntették a moldvaiak által elkövetett határsértéseket, a már tilalmas erdőrészek megtisztításának elősegítéséért a telepítvényeseknek heti egy szekér hulladék fát biztosítottak ingyen, stb. Annak ellenére, hogy ezekben az években még számos hiányosság (a beerdősítés teljes elhanyagolása, nem valósult meg az erdők állandó bejárása) tapasztalható, az erdők kezelése összességében megfelelt a kor követelményeinek, ami figyelembe véve a többi csíkvármegyei erdőbirtoknak a lakosság általi folyamatos károsítását, igazán sikeresnek mondható.

Az erdőtörvény (1879: XXXI. tc.) életbelépése jelentős előrelépés volt a célszerű erdőgazdálkodás megvalósítása terén. A vármegye területén található erdőkhöz hasonlóan (csak 21.904 holdra nem vonatkoztak a törvény előírásai) ezután a havasi javak erdeinek kezelése is rendszeres gazdasági üzemtervek alapján kellett történjen (17.§), amelynek biztosítása érdekében a vezetés köteles volt szakképzett erdőtiszteket alkalmazni (21.§).¹⁰¹ A Magánjavak belátta az intézkedések szükségességét, megfelelő szakemberek hiányában azonban nem tudott ezeknek eleget tenni.¹⁰² Mivel ugyanebből az okból, a vármegyéből senki nem tudott volna megfelelni a követelményeknek, az összes tulajdonossal közösen a földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi minisztériumhoz fordultak segítségért. Hosszas tárgyalások után végül a csíki erdőbirtokosok és a minisztérium képviselői egyességre

---

Csobányos patakra hajló rész a Magánjavaké maradt, míg a Sulca patak felőli rész Gheorghe Ghica tulajdonába ment át.

¹⁰⁰ Az erdők átadásakor Berde Mózsza figyelmét nem kerülte el, hogy az erdők „az erdészeti szabályok ellenére kezeltetvén, nagymérvű pusztulások okoztattak bennük.” Átadási jegyzőkönyv. 13.

¹⁰¹ Magyar törvénytár 1879 – 1880. évi törvénycikkek. Budapest, 1896. 108 – 110.

¹⁰² A gazdasági üzemtervek elkészítése tekintetében 1881. április 5.-én a törvényhatóság úgy határozott, hogy az ösztöndíjakon képzett „kiváló szakértelemmel bíró” erdészmérnökökhöz (például Csiby Lőrinc) kell fordulni, de néhány hét múlva kiderült, hogy közülük már senki nem lakott a megye területén. Mivel szakképzett erdőtisztet sem sikerült alkalmazni, a korábbi erdész, Rudolf Ede töltötte be ezt az állást.

jutottak, és az 1883. október 21-én Csíkszeredában aláírt szerződés értelmében az erdők a következő év január 1-jétől állami kezelésbe kerültek.¹⁰³ Az „egyetértő határozat” alapján megfogalmazott szabályrendeletnek megfelelően az állam ezután magára vállalta az üzemtervek elkészítését, az erdők felmérését, az eladásra szánt erdőterületek kimérését és az ezen lévő fatömeg megbecslését, a kopár és véderdők beerdősítésének irányítását, stb. Ezekért a munkákért a tulajdonosoknak minden évben holdanként 4,3 krajcárt kellett fizetniük, ami összehasonlítva az ország különböző vidékein alkalmazott árakkal (holdanként 28,9; 32,8; 43 krajcár) kevésnek tekinthető. A csíkvármegyei erdők állami rendezése tehát nem állami erdőgazdálkodást jelentett, hiszen az újonnan létesített csíkszeredai m. kir. erdőhivatal és kirendeltsége, a gyergyószentmiklósi m. kir. erdőrendezőség alkalmazottai csak a kezelés szakszerűségét biztosították, és összhangba hozták a birtokosok érdekeit az erdőtörvény előírásaival.

A csíkvármegyei erdők állami kezelésbe vételekor a Magánjavak erdőterülete 52.525 hold 200 négyszögöl volt, ami után évi 3110 forint 62 krajcár felmérési és kezelési költséget fizetett.¹⁰⁴ Ez az összeg nem felelt meg erdőbirtokának az összterületre eső 14%-os részarányával, hiszen az évi 16.000 forint több mint 19%-át fizette. Részben ezzel magyarázható, hogy már két év múlva a vezetők csatlakoztak a megállapodást ellenzők táborához, de a tulajdonosok jelentős részével ellentétben ők soha nem törekedtek ennek felmondására, hanem csak módosítását szerették volna elérni. Lázár Menyhért javaslatára például a kormányhoz fordultak, hogy „a szerződés rájuk nézve kedvezőbb anyagi kiadásokat tartalmazzon, mert az erdők állami kezelésére vonatkozó szerződés nagy terheket ró rájuk.”¹⁰⁵ A tárgyalások azonban nem vezettek látványos eredményre, hiszen annak ellenére, hogy néhány sérelmezett pontot töröltek az egyezményből, a pénzügyi feltételek tulajdonképpen nem változtak.

Ahogy már korábban is szó volt róla, a Magánjavakat gyakorlatilag megoldhatatlan feladat elé állította az erdők használatát hosszabb időre előírányzó szakszerű tervezet készítése. Az erdők állami kezelésbe adása sem oldotta meg egy csapásra a problémát, hiszen az üzemtervek alapjául szolgáló felmérések elvégzése még az erdőhivatal alkalmazottainak is hosszú időt vett igénybe. Mivel ezek befejezéséig nem lehetett felfüggeszteni a kitermelést,

---

¹⁰³ A „megye közönsége, mint magán tulajdonos” részéről a szerződést Madár Imre főjegyző, Ferenczi István gazdatiszt, Lázár Menyhért, László Ferenc, ifj. Eröss Elek, és Lestyán Ferenc törvényhatósági bizottsági tagok írták alá. Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1883-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (november 13.) CsÁL F. 7./19.

¹⁰⁴ Csíki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./57.

¹⁰⁵ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1886-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei (december 20-21.) CsÁL F. 7./22.

átmeneti megoldásként a meglévő kataszteri adatok, katonai térképek, és természetesen a helyszínen szerzett tapasztalatok alapján az erdőhivatal megállapította a területek nagyságát, amit a közigazgatási bizottság útján a minisztérium is jóváhagyott. „Modus vivendit kellett tehát keresni, – fogalmazta meg a kérdés lényegét Imre Dénes erdőmester – hogy a használat meg ne akadjon, és úgy történjék, hogy ez által az erdőállomány meg ne csonkítassék”¹⁰⁶ Bár a Magánjavak erdeit egységesen kezelték, ideiglenes üzemterv először a nagyobb kiterjedésű és fontosabb gyergyói rész erdőiről készült (1885).¹⁰⁷ E szerint a 46.337, 38 hold (ebből 40.746, 69 hold volt erdősült és 5590, 69 hold kopárterület) erdőt öt üzemosztályba sorolták. Az „A” üzemosztályba tartozó, a Nyágra-patakra hajló hegyoldalakon elterülő 7950 hold erdő lucfenyő állományát 120 éves fordában, száraló üzemben kezelték, úgy, hogy évente 265 holdat lehetett az állomány egynegyedéig kiszálalni. A „B” üzemosztályba a Kis-Besztercére, illetve a Bükk-havasától délre, eredő patakokra hajló lucfenyveseket (30.390 hold) sorolták. Itt is 120 éves vágásfordulót állapítottak meg, így évente 1013 holdat lehetett egynegyed részig értékesíteni. A „C” üzemosztályba a tölgyerdők (735 hold) kerültek, ahol mindenféle használatot és legeltetést megtiltottak. A „D” üzemosztályba az 5590, 69 hold kiterjedésű kopárterületet sorolták, amelynek egynegyedére azonnali legeltetési tilalmat rendeltek el, és előírták a beerdősítés elkezdését. Az „E” üzemosztályba a havasi véderdőket (167 hold) sorolták, ahol megtiltottak minden fő- és mellékhasználatot. A közhiedelemmel ellentétben, az üzemterv életbelépése nem az állami erdőgazdálkodás kiterjesztésének első lépését jelentette, hanem a szerződésben foglaltaknak megfelelően csak a Magánjavak erdeinek kihasználási és gazdasági tervét határozta meg. Az erdők kezelése csak annyiban változott, hogy ezután a vezetés csak ezek figyelembe vételével dönthetett a kitermeléssel kapcsolatos kérdésekben. Az erdőhivatal tehát nem szólt bele a kezelésbe, az üzemtervek betartását azonban nagyon komolyan vette, és az előírások megszegéséért jelentős büntetéseket szabott ki. 1908-ig például a Magánjavak „erdőrendészeti áthágásokért” (túlhasználat, kitermelt területek kitakarításának elhanyagolása, erdősítések elmulasztása, stb.) jogerősen 7965 korona 72 fillér bírságot fizetett.¹⁰⁸

Az erdőhivatal elképzelése szerint, a felmérési adatokkal állandóan frissített ideiglenes gazdasági üzemtervet néhány év múlva már egy végleges váltotta volna fel, hiszen csak ez alapján lehetett volna a nagy kiterjedésű vagyron rendszeres és céltudatos kezelését hosszú távon megvalósítani. Bár ennek kidolgozása egyre szükségesebbé vált (a Magánjavak mellett

¹⁰⁶ *Vitos Mózes*: Csíkmegyei füzetek. Csíkszereda, 1894. 585.

¹⁰⁷ *Oroszi Sándor*: Emlékezés a székely közösségek erdőire. Budapest, 1995. 147 – 148.

¹⁰⁸ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1908.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei (május 26.) CsÁL F. 7./44.

az erdészeti hatóságok is hangsúlyozták fontosságát), előrelépés csak 1908-1909-ben történt, amikor a földművelésügyi miniszter az állami erdőhivatalhoz nagyobb műszaki erőt osztott be, hogy a havasi javak északi (gyergyói) birtokának rendszeres gazdasági üzemterve soron kívül elkészíthető legyen. Ennek megfelelően 1909-1911 között Daempf István m. kir. főerdőmérnök vezetésével a beosztott erdőtisztek az összes felmérési és becslési munkálatokat elvégezték, a következő évben elkészítették a térképeket (alaptérkép, gazdasági térkép), majd végül a négy vaskos kötetből álló rendszeres gazdasági üzemtervet.¹⁰⁹ Az igazgatótanács által 1913. február 20-án – a vallás- és közoktatásügyi miniszter küldöttjeinek jelenlétében – szakértői előadás alapján tárgyalta és elfogadta az üzemtervet (a miniszter a következő év elején hagyta jóvá) azonban a háború kirobbanása, majd az impériumváltás miatt gyakorlatilag már nem vették figyelembe. Ennek ellenére mindenképpen hasznos megvizsgálni a vagyonkomplexum fennállása idején készült egyetlen rendszeres gazdasági üzemtervet, amely alapos és pontos képet nyújt a teljes erdőbirtokról és változatlan politikai körülmények között, meghatározta volna a Magánjavak erdeinek kezelését a következő évtizedekben.¹¹⁰

Az üzemosztály megnevezése	Erdőterület	Az erdőbirtokhoz tartozó				Összes terület
		Szántó és kert	Legelő	Havasi legelő	Terméketlen	
Kataszteri hold						
A üzemosztály Fenyőszálerdő	43832, 9	4	866, 2	6428, 2	69, 5	51200, 8
B üzemosztály Tölgyszálerdő	371, 7	–	38	395, 2	3	807, 9
C üzemosztály Véderdő	190, 4	–	–	–	2	192, 4
D üzemosztály Legelőerdő	1311, 4	10, 9	163, 3	79, 2	8, 7	1573, 5
E üzemosztály Luxuserdő	63, 8	–	–	–	–	63, 8
Összesen	45770, 2	14, 9	1067, 5	6902, 6	83, 2	53838, 4

¹⁰⁹ Csiki Hírlap, 1913. február 22.

¹¹⁰ Csiki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./87.

A korfokozatok szerinti kimutatás alapján az erdők állapota összességében megfelelő volt,¹¹¹ amelynek köszönhetően a fahasználat annyira kiegyenlíthetővé vált, hogy a jövedelmezhetőség túlságosan nagy fennakadásoknak nem lett volna kitéve. Az ideiglenes tervekkel ellentétben, a rendszeres gazdasági üzemtervben 100 éves vágásfordulót állapítottak meg, amely szerint az „A” üzemosztályból (itt az állomány 93%-a lucfenyő, 5,5%-a bükk, tölgy, kőris, akác, 1,5%-a jegenyefenyő, erdei-, fekete-, és veresfenyő volt) a főhasználatra 1911-től 1930-ig évente 382, 71 holdat, míg az utóhasználatra 56, 05 holdat írtak elő. Bár a „B”, „D”, „E” üzemosztályokból összehasonlíthatatlanul kevesebb került kitermelésre (évente összesen 13, 58 hold), az évi 452, 34 hold erdő értékesítéséből a vagyonkomplexumnak közel félmillió korona jövedelme származott volna. Érthető, hogy ennek életbelépését a vezetés és a tulajdonosok is türelmetlenül várták, hiszen a rendszeres üzemterv szerinti rendes és költségvetésileg előirányozható bevételek biztosították volna a Magánjavak céljainak megvalósításához szükséges anyagi feltételeket.

Erdőrendészet és erdőfelújítás

Annak ellenére, hogy az erdők 1869 előtt állami kezelésben voltak, a községekkel közvetlenül határos területekről gyakran történtek falopások. A vagyon visszaadását követően azonban a vezetés nagy jelentőséget tulajdonított ezek megakadályozásának, amelyet a szigorú felügyeletnek köszönhetően sikerült fokozatosan visszaszorítani. Ezt jól bizonyítja, hogy az erdőkárosításokkal kapcsolatos mutatók évről-évre javultak: míg 1872-ben például 114, addig 1875-ben 78, 1879-ben, pedig csak 47 ilyen eset fordult elő. Az igazgatói jelentésekben „erdőrontás”-ként feltüntetett falopások számánál azonban látványosabb volt az okozott kár értékének csökkenése (míg a korszak elején egy évben meghaladta a háromszáz forintot, addig néhány évvel később már nem érte el a száz forintot), ami arra utal, hogy azokat nem kereskedelmi célból követték el.

Az erdő „csempészés” kiküszöbölése mellett, természetesen igyekeztek megelőzni minden más jellegű szabálytalanságot is. Mivel a kitermelést a személyzet nem felügyelhette állandóan, a fakereskedők csak szigorú feltételek között vásárolhatták fát. A szerződéseknek megfelelően például, aki beméretlen fát vágott, a rendes tőár megfizetése mellett, tőkénként még három forintot kellett fizetnie. A vállalkozók azonban mindent megtettek, hogy

---

¹¹¹ Az I. korosztályú (81-100 év) erdők mennyisége normális volt; a II. korosztályúaknál (61-80 év) 36% hiány volt; a III. korosztályú (41-60 év) erdőknél 51% hiány volt; a IV. korosztályúaknál (21-40 év) csupán 1% hiányt tapasztaltak; az V. korosztályú (1-20 év) erdőknél, pedig 88% többlet volt. *Csiki Hírlap*, 1913. február 22.

kijátsszák az erdőszolgákat, így nem véletlen, hogy az 1880-as évektől az igazgató már tartózkodott az összefüggő erdőrészek több kereskedőnek való eladásától, hiszen egy ügyfél könnyebben ellenőrizhető volt. Bár az erdészeti alkalmazottak feladatukat rendszerint az elvárásoknak megfelelően látták el, előfordult, hogy egy-egy kárt éppen az ők figyelmetlenségük, gondatlanságuk okozott. Török Antal és társai például 1886 előtt a megengedett mellett 14.294 darab tőkét vágtak ki, de mivel annak idején a Magánjavak sem tett maradéktalanul eleget a szerződésnek (nem jelölte ki rendesen a vágterületet), a vezetés nem vitte bíróság elé az ügyet és kiegyeztek a vétkesekkel (beszámolták a későbbi vágásokba).¹¹²

Annak ellenére, hogy tisztában voltak az erdő értékével, a kopár és véderdők mesterséges úton való beerdősítésére kezdetben egyáltalán nem fektettek hangsúlyt. Ebben az időszakban ugyanis a többi csíki tulajdonoshoz hasonlóan ezt a Magánjavak is csak a természetre bízta, és az állomány gyarapodását csak a fiatal hajtásokban okozott kár megakadályozásával segítettek elő (minden erdőben talált kecske után például a gazdának 50 forint büntetést kellett fizetni). A gazdasági üzemterv elkészítése mellett az erdőhivatal legnagyobb érdeme az erdők gyarapításának ösztönzése és megszervezése volt. Annak ellenére, hogy már az első ideiglenes terv készítői évente 280 hold beerdősítésével („D” üzemosztály) számoltak, ezen a téren jelentős eredményt csak a XX. század első évtizedében értek el. Annak, hogy a beerdősítés csak két évtized múlva bontakozott ki igazán, nemcsak a fejletlen erdőgazdálkodás (például csemetekertek hiánya), vagy a költséges ültetés volt az oka, hanem a kiadások csökkentésén fáradozó vezetés mérsékelt ellenállása is. Az erdőrendezőség javaslatára 1895-től csemetekerteket tartottak fenn, de mindenképpen szerették volna elérni, hogy a szükséges erdősítéseket magánvállalatok útján is megvalósítsák, és így a csemetekertek tartási kötelezettségétől megszabaduljanak. Mivel a jelentősnek vélt költségek miatt nem is létesítettek elegendő csemetekertet és meglévőket sem nagyobbították meg (az erdőhivatal ezért meg is büntette a Magánjavakat), a rossz tapasztalatok ellenére az erdősítésekhez sokszor kénytelenek voltak vásárolt csemetéket használni.¹¹³ Bár az igazgatótanács végig túlzottnak tartotta az erdőhivatal „célon túlmenő erdősítési törekvéseit”, a XX. század első éveitől egyre nagyobb kiterjedésű kopár területet és véderdőt fásítottak

---

¹¹² Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1888-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei.(március 24.) CsÁL F. 7./24.

¹¹³ 1907 őszen például 2 millió lucfenyő csemetét rendeltek Zalaegerszegről, de a rossz szállítás miatt egy részüket nem tudták felhasználni és a kiültetetteknek is 2/3-a megsemmisült. A csemeték, a fuvarozási, ültetési költséggel együtt több mint 10.000 koronába kerültek. Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1908-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 12.) CsÁL F. 7./44.

be.¹¹⁴ Ezt jól szemléltetik a havasi javak erdőrendezési költségeinek a növekedése is, hiszen míg 1890-ben csak 3471 forint 24 krajcárt, addig 1907-ben már 73.027 korona 28 fillért költött erdészeti és erdőfenntartási munkálatokra. A jelentős erdőfelújítások közül mindenképpen ki kell emelni a Gyegyóbékás és Gyegyóholló községek határában lévő 196, 1 hold kopár terület sikeres beerdősítését (1908), vagy a következő évben a tölgyesi I. határrészen, hét helyen, összesen 168, 4 holdon végezett kopárfásítást.¹¹⁵ A Magánjavak erdősítés terén elért eredményei országos viszonylatban is figyelemre méltóak voltak (a háborút megelőző évtizedben összesen több mint 2000 holdat erdősítettek be), nem véletlen, hogy a földművelésügyi minisztérium pályázatán szinte minden évben a díjazottak között volt, ami elsősorban szakmai, erkölcsi elismerést jelentett: az 1908-as erdősítésért például „elismerésül” Erdőssy Béla Garam mentén című festményét kapta, 1911-ben, pedig elnyerte az „elsőrendű nagy jutalmat”(1000 korona) is.

Az erdők értékesítése

A kezeléséhez hasonlóan, természetesen a havasi javak kihasználása is művelési ágak szerint különbözött. A szigorú értelemben vett hasznosítás azonban egységes volt, hiszen a „javakat visszaadó legfelsőbb helyről jött levél intenciójának” megfelelően a Magánjavak kereskedelmi tevékenységet nem folytatott (mint cég tehát be sem volt jegyezve), így az erdőket és a többi területet (kaszálók, legelők, tutajkikötők, stb.) is csak árverés vagy ajánlat útján értékesítette. Mivel a vagyonkomplexum működését, céljainak sikeres megvalósítását alapvetően a havasi javak kihasználása határozta meg, egész fennállása során a vezetés hatalmas jelentőséget tulajdonított ennek. Az erdők visszabocsátása után mindenekelőtt véget vetettek a korábban folytatott általános kitermelésnek (átadás előtt 21 helyen volt vágás), és részletes tervet dolgoztak ki az erdők célszerű használatára. Figyelembe véve az ottani viszonyokat és az addigi tapasztalatokat, a faeladás a legelőnyösebbnek bizonyuló szálaló üzemmód szerint, – a törvényhatósági bizottság által jóváhagyott tőár mellett – történt: egyszerre nem egy erdőrész teljes állományát értékesítették, hanem csak az erdőörök által lebélyegzett fák kerültek hasznosításra. A favágatási előirányzatban pontosan meghatározott fa mennyiséget ebben az időszakban a nyílt árverésen győztes, többnyire Gyegyótölgyesen, Hollón, Békáson és a közeli községekben letelepedett kisebb fakereskedők termelték ki, akik

---

¹¹⁴ Az ideiglenes gazdasági üzemterv szerint 1904. január 1-jétől 50 éven át évente 692, 32 holdat kellett beerdősíteni. Az adott körülmények között, azonban ez szinte irreális elvárás volt, így a Magánjavak is ennek csak egy részét teljesítette.

¹¹⁵ *Oroszi Sándor*: i.m. 105 – 109.

a szerződések értelmében annyi fenyőtőkét kaptak, hogy az általuk fenntartott fűrészek üzembe tarthatók legyenek.¹¹⁶ A faanyagból aztán úgynevezett. padló vagy duláp deszkákat vágtak, amelyek nagy részét, tutajba kötve a Kis-Besztercén szállították Romániába, ahol elsősorban galaci kereskedők vásárolták meg, akik hajóra rakva egészen Konstantinápolyig vagy Alexandriáig szállították. A Magánjavak két fűrészén kívül (ezekre évi 4000 tőkét adtak), kezdetben még csak öt fűrészben dolgoztak fel a havasi javak erdőiből vásárolt fát: a kereskedők a Kis-Besztercén lévő fűrészekre a Valeaszeaka és a Kis-Beszterce közötti erdőrészből és a Baraszó patak körüli lévő erdőrészből, míg a Putna-patakán lévő fűrészekre a Balás-pataka környékén lévő erdőségből szerezhették be a szükséges nyersanyagot.¹¹⁷ Bár a vágásra kijelölt erdőkből kiváló minőségű fa került eladásra, az első években a kereslet igen mérsékelt volt, hiszen nagyon sokan egyelőre a községi erdőkből látták el magukat tőkével. Az általános pénzhiány miatt a helyzet 1874-re tovább romlott, így a vezetés a moldvai kereskedőkkel kötött szerződésekkel igyekezett a bevételeket gyarapítani.¹¹⁸ A három-négy évig tartó pangást követően, a helyi fakereskedelem kisebb fellendülésének hatására, azonban fokozatosan növekedett az eladott fa mennyisége, amiből egyre többet a Ditró valamint Tekerőpatak erdőit már kihasználó zsidó bérlők vásárolták meg. Bár a törvényhatósági bizottság elvileg nem támogatta a vágásra kijelölt erdőrészek melletti fűrészek építését a kitermelés elősegítése érdekében mostantól kezdve egyre többször tekintett el ettől. 1880-ban például hozzájárult ahhoz, hogy Haim Ábrahám a Péntek-patakán egy kétvasú fűrész építsen, amin hat évig kizárólag a havasi javak erdeiből, rendes tőár mellett vásárolt tőkét kellett feldolgozzon.¹¹⁹ De az addig tapasztalt szabálytalanságokból tanulva, az értékesítés során a vezetés más szempontokat is figyelembe vett. Nem volt ritka ugyanis, hogy, ha a Magánjavakat kár nem érte, előnybe részesítették az általuk jó ismert, becsületes személyeket (korábban többször előfordult, hogy néhány kereskedő a fa kivágatási engedélyüket „megbízhatatlan egyéneknek elárúsították”), vagy igyekeztek az eladásra szánt tőkéket minél

---

¹¹⁶ Már az árverésen való részvételnek szigorú feltételei voltak (a kereskedők erkölcsileg és vagyoniilag is „ismertnek kellett legyenek”, megbízható és elfogadható kezesek által kellő biztosítékot kellett nyújtaniuk, nem állhattak perben a Magánjavakkal és bérhátralékuk sem lehetett), de a kitermelést is komoly szabályokhoz kötötték. Például a fák döntése, feldolgozása, az erdőből való kiszállítása a vállalkozás által személyesen, vagy rendes felügyelő alkalmazása mellett, a kereskedő által névre szóló igazolvánnyal ellátott belföldi lakosokból álló munkások végezheték, a kereskedő minden kárért felelős volt, melyet ő vagy munkásai a Magánjavak erdejében okoztak és teljes kártalanítási kötelezettséggel tartozott. Nagyon fontos kitétel volt, hogy a kitermelés során végzett minden beruházás a Magánjavak tulajdonába mentek át.

¹¹⁷ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/7.

¹¹⁸ 1875 májusában például a piatrai Leonida Ștefanide, a gyergyói részről legnehezebben megközelíthető bélbóri erdőből 4000 fenyőfátőkét vásárolt. CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/231.

¹¹⁹ A szerződés értelmében a fűrészért évi 30 forint haszonbért fizetett és hat év után ingyen át kellett engedje a Magánjavaknak. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1880-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 17.) CsÁL F. 7./16.

kevesebb kereskedővel kitermeltetni, hiszen így könnyebben ellenőrizhetők voltak. Jelentős változás volt, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően, amikor a faanyagot, illetve a két fűrészárverésen értékesítették, ezentúl ezt ajánlat alapján is meg lehetett vásárolni. Hosszú távon ez a bevételek jókora növekedését vonta maga után, hiszen sokszor az árverezők megállapodtak egymás közt, így a kikiáltási áron felül legtöbbször alig ígértek többet. (1876-ban például a fűrészek kikiáltási ára 600 forint volt és csak 620 forintért vették bérbe). Az 1880-as évek legnagyobb – és egyben legnagyobb visszhangot kiváltó – üzletét a Magánjavak, Spir Jánossal és négy társával 1881-ben kötötte, akik ajánlat alapján Tölgyes, Holló és Baraszó területén a havasi javak erdeiből évente eladott összes fát hat évig felvásárolták. Ez rendkívül kedvező volt a Magánjavakra nézve, hiszen nemcsak, hogy hosszú időre biztosítva volt nagy mennyiségű fa eladása, de jelentős jövedelemgyarapodással is járt. A kereskedők ugyanis a két fűrészért – a korábbi 620 forint helyett – 1000 forintot, míg egy köbméter fáért az addigi 64 krajcár helyett 72 krajcárt fizettek, ami hat év alatt 8280 forint többletbevételt jelentett.¹²⁰ A rendhagyó megállapodás megosztotta a csíki társadalmat, de annak ellenére, hogy az ellene tiltakozó többi – különösen zsidó – kereskedő a sajtón keresztül is kikezdte a vezetőket,¹²¹ mivel a vagyonkomplexum érdeke egyáltalán nem sérült a kihasználás végig a szerződésben foglaltaknak megfelelően történt.

Bár igen komoly jövedelemgyarapodással járt volna, a kitermelendő faanyag mennyiségét a vezetés továbbra sem a pillanatnyi igények szerint, hanem az erdőterületek hosszabb időre vonatkozó célszerű használatának megfelelően szabta meg.¹²² A gyarapodó felvevőpiacnak köszönhetően természetesen a favágatási előirányzatban meghatározott fát mindig értékesítették, így a korábbi évekhez képest az eladások tekintetében nagymértékű növekedés tapasztalható. Ezt a legjobban a kihasznált fűrészstókek száma (épületfa, tutajfa mennyisége ingadozó volt) szemlélteti: a gyergyói részen például 1881-ben 14.250 darabot, 1885-ben, pedig már 21.614 darabot termeltek ki. De az eladások növekedése nemcsak a havasi javak északi felére volt jellemző, hiszen ebben az időszakban már sokan érdeklődtek a csíki részek erdőségeinek faállományára iránt is. (Annak ellenére, hogy a gyergyóihoz hasonló pontos adatok nem állnak rendelkezésünkre, ezt az a tény is bizonyítja, hogy míg 1880-ban itt nem volt egyetlen egy tábla sem vágásra kijelölve, addig három év múlva, már Baska és

¹²⁰ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/53.

¹²¹ A kolozsvári Ellenzék 1881. november 16.-i számában „Csíki mizéria” címmel jelent meg egy, többnyire téves információkra alapozott cikk, amely minden áron azt akarta bebizonyítani, hogy a Magánjavak és Spir János közötti szerződés az előbbi kárára történt.

¹²² Nem volt ritka, hogy a „meggondolt erdőgazdálkodásra” hivatkozva nem hagyták jóvá több olyan kereskedő kérését, akik viszonylag kedvező áron vásároltak volna jelentős mennyiségű fát. 1883-ban például visszautasították két toplicai vállalkozó 4000 tutajfa megvásárlására tett ajánlatát. CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/54.

Keresztes erdejében három illetve két részen volt tővágás engedélyezve). Mivel az itteni erdőkből nagyon jó minőségű fa került kihasználásra, ezt a kedvező helyzetet igazán még az 1885-ben kirobbant vámháború sem befolyásolta, hiszen a romániai gazdag kereskedőknek továbbra is szükségük volt, az elsősorban Kis-Ázsiában értékesített első osztályú faanyagra. Ennek köszönhető, hogy a székelyföldi, keleti piacra irányuló fakereskedelem pangása ellenére (a magas vám miatt alig lehetett másod- és harmadosztályú árut Romániában eladni) nőtt a havasi javak erdőiből kihasználásra kerülő fa iránti igény. A kereslet fokozódását jelzi, E. Weisenberg galaci fakereskedő esete is, aki 1888-ban közvetlenül a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumhoz nyújtotta be vásárlási ajánlatát.¹²³ Ilyen körülmények között érthető módon jelentősen drágult a faanyag is. Bár már 1887-ben is értékesítettek nagyobb mennyiségű fát a korábbinál jóval magasabb áron, az árnövekedést csak két év múlva szabályozták egységesen. Az 1889-re érvényes faárjegyzékben ugyanis a „kedvező fapiacra való tekintettel”, a gyergyói részen a fenyőfa köbméterenkénti árát, az addigi 72 krajcárról, 97 krajcárra, míg a száraz és szeldöntött fenyők árát a nyers tőár feléről kétharmadára emelték, ugyanakkor hogy a tűzifa keresletet a bükkfára irányítsák annak árát az addigi árjegyzékben foglalt tőár felére szállították le.¹²⁴ De a minden évben megállapított egyre magasabb ár valójában csak kiindulópont volt, amelynél kevesebért semmiképpen sem értékesítették a faanyagot, a vezetés ugyanis mindig a legmagasabb tőár elérésére törekedett. Az előnyös ajánlat (6 évig köbméterenkénti 1 forintért termelték volna ki a Kisera dűlőből eladásra kerülő fákat) ellenére, Haim Ábrahámmal és Strull Mihállyal például csak úgy kötöttek szerződést (1889), hogy őket azonnal, a Magánjavakat azonban csak abban az esetben kötelezte, ha nyílt árverésen kedvezőbb eredmény nem születik.¹²⁵

Bár a meggondolatlan és korlátozatlan erdőeladások helyett, a vezetés korábban is mindig a használat tartóságát és a jövedelemforrások hosszú távú fenntartását illetve emelését tartotta fontosnak, az állami erdőkezelés meghonosításával, több, az erdők kitermelését szabályzó megszorítás lépett életbe. Mivel az erdőhivatal úgy ítélte meg, hogy a 1886 előtt a kelletnél több fát értékesítettek, a „a veszteség pótlása végett” és a helyes erdőgazdálkodás érdekében, a havasi javak erdőhasználatát évről-évre próbálta csökkenteni, vagy legalább

---

¹²³ A miniszter megbízásából Bedő Albert országos főerdőmester 1889. január 10-én közölte a Magánjavak vezetésével, hogy ha van faeladás a szükséges felvilágosítást, adják meg a fakereskedőnek. CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/69.

¹²⁴ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1889-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 20.) CsÁL F. 7./25.

¹²⁵ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/69.

elérni, hogy ne növekedjék.¹²⁶ Ezzel együtt a Csíkvármegye gyergyói részén lévő erdőtulajdonosok közül a Magánjavak minden évben messze a legtöbb faanyagot adta el, ami az összes értékesített fa mennyiségének általában több mint a 35%-át jelentette. Bár az adatok között kisebb eltérések is lehetnek – volt ugyanis, hogy engedéllyel több évre szánt eladást, rövidebb idő alatt termeltek ki – a havasi javak gyergyói erdőiből 1889-1894 között értékesített (értékesítendő) faanyag mennyiségéről valamint a bevételekről¹²⁷ általános képet az alábbi táblázat nyújt:¹²⁸

	Eladott faanyag			m ³ -ként elért tőár		Összes pénz bevétel	
	Fűrésztóke (db)	Épület és tutajfa (db)	Kőbtartalom (m ³)	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár
1889	23670	13125	34478, 52	–	97	33677	03
1890	45033	3629	38543, 59	1	04	40261	74
1891	27040	4960	26417, 68	1	04	27535	71
1892	37777	5100	32179, 59	1	11	35721	14
1893	31457	–	19064, 19	1	16	22184	68
1894	31758	1176	25734, 90	1	44	37181	86

A jó szervezés és felügyelet ellenére az eladás nem volt teljesen probléma mentes, hiszen a Romániával határos erdők értékesítése sokszor nehézségekbe ütközött. Az első évektől kezdve ugyanis gyakran előfordult, hogy a moldvaiak által elkövetett erdőrontások miatt a vezetésnek módosítania kellett a kereskedőkkel kötött szerződéseken (a mindennaposra váló lopások miatt Nissel Herschku 1886-ban például le is mondott a Nyágra erdőréssz kitermelési jogáról). Az igazán nagy gondok azonban, az 1888-as határrendezés után következtek. Bár az átszakadt területek tulajdonjogát csak a fentebb ismertetett solyomtári erdőréssz esetében kérdőjelezték meg, ez rendkívül sok konfliktus forrása volt, hiszen nemcsak az egyre több fát kivágó román állampolgárok, de sokszor a hatóságok is gátolták a kereskedőket a kihasználásban. A Bisztra erdőréssz Romániához átszakadt részét bérlő Korpos Ádám például, 1897-ben földadó és a szerződés bélyegtelensége címén 6800 frankot kellett

¹²⁶ Egyetértve ezzel, a Magánjavak az új előírások betartására törekedett, így Lázár Menyhért, annak ellenére, hogy az ideiglenes üzemtervekben meg volt határozva a maximálisan kihasználható terület nagysága, mindig kikérte az erdőrendezősek szakvéleményét a kivágandó fák számáról.

¹²⁷ Bár az 1892-es pénzügyreform után Magyarországon áttértek a koronára (1 forint = 2 korona) a Magánjavakkal kapcsolatos forrásokban 1900-ig kizárólag csak forint fordul elő.

¹²⁸ *Vitos Mózes*: i.m. 589 – 590.

fizessen a helyi szerveknek. A Magánjavak nem térítette vissza az összeget, de érdekei megvédése, valamint a „szabálytalan és túl magas díjak” tisztázása érdekében a belügyminisztériumhoz fordult.¹²⁹ Emiatt a még meglévő szerződéseket – jóllehet erre vonatkozó kéréseket addig nem hagytak jóvá – kénytelenek voltak 1-2 évvel, a kitermelés befejezéséig meghosszabbítani. A hasonló engedmények ellenére azonban, az állandósuló viszály miatt az itteni területeken eladásra kerülő fa iránt a helyiek részéről egyre kisebb volt az érdeklődés. 1896-ben például a Czibles havasából átszakadt erdőrészt kihasználásáért tartott árverésen egyetlen erdélyi sem jelent meg, így a mintegy 5000 köbméter fát H. Avramovici piatrai kereskedő vette meg.¹³⁰

Bár az alapszabály nem tartalmazott erre vonatkozó intézkedéseket, érvénybelépését követően a faeladás jelentősen átalakult. Az igazgatótanács ugyanis szakított a több mint három évtizedes gyakorlattal, amelynek megfelelően a kereskedők minden évben meghatározott számú tőkét termelhetek ki, és nagyobb hasznot remélve ezentúl a vágásterületek teljes haszonfa tömegét egyszerre értékesítette. Az új rendszer gyors és minél szélesebb körű bevezetése érdekében még a régi szerződési viszonyokat is igyekeztek megszüntetni: ha a kereskedők a fűrészek feletti, valamint az ezzel kapcsolatos fakihatalmokról lemondtak, végkielégítésül egy bizonyos erdőrészt kaptak kitermelésre. A változásoktól teljesen függetlenül, 1905 – 1906-tól azonban, a kedvezőtlen fa konjunktúra és a havasi javakkal szomszédságában lévő – az arányosítás következtében magántulajdonba átment – mintegy 22.000 hold erdő piacra dobása miatt, néhány évig az itteni fa iránt csökkent a kereslet. A Gyergyóbékás határába lévő Borvíz-patak erdőrészt 63 hold 8064 m³ fájának eladásán (Schwarz Lajos ótoplicai lakos 62.576 korona 64 fillért fizetett érte) kívül,¹³¹ ez alatt jelentősebb famennyiséget csak 1907 ősztén sikerült eladni. Ez utóbbi azért is említésre méltó, mert a Románia felé hajló Putna-völgyi erdők szél által kidöntött (az 1906-ban széltörést követően a megbontott állományban, a következő évben újabb károk keletkeztek) részének értékesítése nem mindennapi körülmények között történt. Az öt vágásra osztott 2070 hold területből az árverésen ugyanis csak a negyedik kelt el, így a Magánjavak vezetése el fogadta Haim Simon és Haim Sulem gyergyótölgyesi kereskedők vásárlási ajánlatát, akikkel néhány módosításukat is figyelembe véve megkötötték a megállapodást,

---

¹²⁹ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1897-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 4.) CsÁL F. 7./33.

¹³⁰ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1896-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 28.) CsÁL F. 7./32.

¹³¹ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1906-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (október 8.) CsÁL F. 7./42.

amit a vallás- és közoktatási miniszter is jóváhagyott.¹³² A bonyodalmat a szerződés 10. pontja okozta melynek értelmében az eladás tárgyát képező törzseken kívül, a vevők minden széltörésnek kitett fát egységár lefizetése mellett (6 korona 41 fillér/ m³) kitermelhettek. Bár ez helyes döntés volt, hiszen a lucfenyő sekély gyökérzete miatt a már megbontott állomány még lábon álló fái előbb-utóbb úgyis kidőltek volna, az egész csíkvármegyei fakereskedelmet amúgy is gyanakvóan szemlélő lakosság ezt felháborodással fogadta, és a helyi sajtó hasábjain a Magánjavak tisztviselőitől kért magyarázatot.¹³³ De a Putna-völgyi széldöntések faanyagának kihasználása körüli eljárások nem kerültek el a vallás- és közoktatási miniszter figyelmét sem, aki az eset kivizsgálását kezdeményezte. Ennek köszönhetően az ügy 1908 tavaszán hivatalosan le is zárult, hiszen helyszíni megbízottainak jelentése szerint az értékesítés erdészeti szempontból célszerű volt és a Magánjavak vagyoni szempontjából „sem eshetik kifogás alá”.¹³⁴

Ezekben az években a vezetés természetesen más erdőrészek kihasználásával is megpróbálkozott, de 1911-ig nagyobb mennyiségű faanyagot nem sikerült eladni. Ennek ellenére (vagy pont ezért) ez volt a Magánjavak háború előtti történetének talán legellentmondásosabb és legismertebb időszaka. A székelyföldi erdők arányosítása során tapasztalt visszaélési hullám ugyanis – ha nem is olyan mértékben, de – a vagyonkomplexumot is elérte. Az értékesítés körül kialakult zűrzavaros helyzet a kérdéssel egyre többet foglalkozó csíki társadalom mellett, igencsak megosztotta a vármegyei előjáróságot, akik nemegyszer parázs vitákban és hírlapi polémiákban igyekeztek bizonyítani vétlenségüket vagy álláspontjuk helyességét. A legnagyobb indulatot az Úz- és Veresvíz völgyében elterülő 3203,04 hold erdő (az itt lévő fenyőfát 467.769 m³-re, a bükkfát, pedig 252.194 m³-re becsülték) kihasználása váltotta ki, hiszen nagyon furcsa előzmények után a famennyiséget végül csak a negyedik árverésen sikerült eladni. 1906-ban a 2.820.000 koronát ajánló Goetz és társai bécsi céggel szemben az igazgatótanács a 20.000 koronával kevesebbet ígérő Steinherz B. budapesti céget részesítette előnyben (döntését azzal indokolta, hogy ez magyar cég és a remélhető nyereséget ismét magyar vállaltokba fogja fektetni), de egy viharos közgyűlési vita után úgy határoztak, hogy új árverést kell kiírni, és 2.820.000 korona alatt nem adható el.¹³⁵ De az 1907. június 24-én megtartott árverés után sem kezdődhetett el a

---

¹³² *Oroszi Sándor*: i.m. 90. – 91.

¹³³ *Székelység*, 1908. március 30.

¹³⁴ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1908-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 26.) CsÁL F. 7./44.

¹³⁵ A május 18.-i törvényhatósági gyűlésen, többen elvesztve „higgadt ítélőképességüket” meglehetősen heves jelenetek játszódtak le. Török Ferenc plébános például 6000 koronát tett az alispán elé, és azt állította, hogy őt meg akarták vesztegetni, de (Tivai Nagy Imre szerint Török ekkor vágta ki az emlékezetes szentenciát: „ha egy

kitermelés, hiszen annak ellenére, hogy először elfogadták Steinherz B. szinte hihetetlennek tűnő ajánlatát (5.397.658 korona),¹³⁶ mikor egyértelművé vált, hogy nem tudja vállalni kötelezettségeit, megsemmisítették a szerződést.¹³⁷ A következő év október 27-i árverésen azonban már senki nem jelentkezett, hiszen az érdeklődők nemcsak a kikiáltási árat sokallták, de az egyik feltételt (csak Csíkvármegyében dolgozhatják fel a rönköket) sem fogadták el, így ezt a vezetők kénytelenek voltak a későbbiekben kihagyni. De ebben az időszakban más vágásterületek kihasználása szinte hasonlóan alakult: két másik esetben is bontottak fel már megkötött szerződést és mindegyikkel előfordult, hogy az árveréseken semmit sem ajánlottak érte. A stagnáló eladások miatti kedvezőtlen helyzet végül 1911-ben teljes megváltozott. A Magánjavak történetének legeredményesebb árverésén (1911. augusztus 10.) ugyanis sikerült értékesíteni az utóbbi években megvételre kínált összes erdő nagy értékű faanyagát.¹³⁸

---

szopóborjúra ennyit szántak, mit kaphatott egy címeres ökör.” *Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról.* Kolozsvár, 2000. 119.) a későbbiekben azonban nem sikerült bizonyítani ennek valóságtartalmát. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1906-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 18.) CsÁL F. 7./42.

¹³⁶ Szakkörökben nagy feltűnést keltett az árverés eredménye, hiszen „oly magas ár ez, amely az erdélyi fenyőfaárverések történetében egyedül áll.” *Erdészeti Lapok*, 1907. július 1. 831.

¹³⁷ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1907-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 30.) CsÁL Fond 7./43

¹³⁸ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1911-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 31.) CsÁL Fond 7./47.

	Vágásterület	Kikiáltási ár (korona)	Eladási ár (korona)	Vásárló
1.	Úz- és Veresvíz völgyi erdőrészt	2.828.000	3.307.500	Czell Frigyes és Dr. Czell Rudolf (Brassó)
2.	Baraszó völgyi erdőrészt	477.000	501.218	Márton Lajos, Blénesi Lajos és Sáska Kajetán (Gyergyószentmiklós)
3.	Sulca vízére hajló Keresztes erdőrészt	221.507	230.000	Goetz et Comp. (Bécs)
4.	Balázs-pataki erdőrészt	59.980	70.218	Márton Lajos és Blénesi Albert (Gyergyószentmiklós)
5.	Bogársarki erdőrészt	37.069	40.500	Lebovits Lázár (Csíkszentsimon)

A fentiekén kívül, október 26-án a Goetz et Comp. cég 651.525 koronáért a feketevízi erdőrészt felbecsült faanyagát is megvásárolta,¹³⁹ majd később a Czell testvérek által képviselt Erdélyi fakereskedelmi részvénytársaság kérésére még két rendkívüli vágásterületet jelöltek ki, 220.982 korona előzetes lefizetése ellenében.¹⁴⁰ Az utóbbi kivételével a vásárlók a vételárakat természetesen a kitermelési időszak végéig több egyenlő részletben kellett kifizessék, így ezek az erdőeladások közel öt millió korona bevételt hoztak volna a következő 15 évben (a legnagyobb területnek, az Úz- és Veresvíz völgyi erdőrésztnek a kitermelését 1926-ig kellett befejezni). Emellett a szerződések lejártá után az összes építmények és berendezések, amelyeket a kihasználás érdekében a havasi javak területén létesítettek (fűrészek, gépházak, raktárak, iparvasút, stb.) teljesen ingyen, a gépek és felszerelések, pedig fél áron a Magánjavak tulajdonába mentek volna át. De az első világháború kirobbanásával minden ezzel kapcsolatos előzetes terv és elképzelés megghiúsult hiszen, 1914 őszétől szinte egyetlen cég sem tett eleget kötelezettségeinek. A magas munka- és fuvardíjakra hivatkozva ugyanis majdnem mindenütt szüneteltették a kitermelést (az Úz- és Veresvíz völgyi

¹³⁹ Az igazgatótanács erre vonatkozó döntését a túl alacsony árra hivatkozva a közgyűlés először nem hagyta jóvá. Ezt a határozatot azonban a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913-ban feloldotta, így a szerződést csak ezután kötötték meg. *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1913. július 17.

¹⁴⁰ Uo.

erdőrésznél például az iparvasúton kukoricát csempészték Moldvából), így természetesen a részleteket sem fizették, ami súlyos szerződésszegésnek minősült. A rendkívüli helyzet ellenére a vezetés a háború alatt is folytatta az erdők értékesítését. 1916-ban például a szilvápataki erdőrészből 227.354 korona 36 fillérért 22.282 m³ faanyagot Blénessy Józsefnek, Simon Salamonnak és Lanczer Lipótnak, míg a deákpataki erdőből 402.000 koronáért 34.063 m³ fát a Kaufmann testvérek, szegedi cégnek adott el.¹⁴¹

A gyakori szerződésszegések és pénzromlás miatt, a háború befejezését követően mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a régi megállapodásokat mindenképpen módosítani kell. Míg korábban más, kisebb horderejű kérdésekben az igazgatóság a Magánjavak érdekeit figyelembe véve a leglelkismeretesebben járt el, ezt az ügyet közömbösen és részrehajlóan kezelte, hiszen annak ellenére, hogy tisztában voltak, hogy a vagyonkomplexumot igen nagy kár fogja érni, a kereskedők szinte azonos feltételek mellett folytathatták a kitermelést. A vezetés ezzel kapcsolatos álláspontjára jó példa, a már sokat emlegetett Úz és Veresviz-i erdők kihasználását szabályzó új szerződések megkötése. A favágást 1918 után – többnyire a tartozások kifizetése nélkül – újra kezdő cégtől, ugyanis nemhogy kártérítést nem követeltek, de az eredeti 1911-es szerződéseken is alig módosítottak. Pedig erdészeti szakvélemény szerint szerződésszegések miatt legalább 750.000 korona ellenérték kifizetését kérhették volna, ennek ellenére az igazgatótanács végül az igazgató javaslatát fogadta el, így az új megegyezés (1919) a Magánjavaknak jelentős veszteséget okozott.¹⁴²

A háború után azonban nemcsak a korábban eladott erdőkben folytatódtak a kitermelések, de a bizonytalan pénzügyi-gazdasági helyzet ellenére az igazgatótanács már 1919-ben további erdőrészek faanyagának értékesítésére tett kísérletet. Mivel felsőbb jóváhagyás hiányában akkor ez nem sikerült, a szerencse-pataki és jeges-pataki erdők több százezer m³ faanyagának eladására a következő év tavaszán is kiírták az árverést. Bizonyos szempontból érthető volt a vezetés elhatározása, hiszen a Magánjavaknak továbbra is jelentős kiadásai (hadikölcsön részfizetés, a Polgári Leányiskola és Árvaház fenntartása, támogatások és ösztöndíjak, stb.) voltak, de az 1000 holdat meghaladó területen lévő fatömeg értékesítésével több milliós kárt okoztak a vagyonközösségnek. Az árak ugyanis 1919 óta ugrásszerűen emelkedtek (1919 végén 1 m³ deszka 300-400 korona volt, addig 1920 elején már 1800-2000 korona), de a testület ezt nem vette figyelembe és a következő évben is

---

¹⁴¹ *Csíkvarmegye Hivatalos Lapja*, 1916. június 29.

¹⁴² *Csiki Lapok*, 1920. június 27. Ebben a kérdésben a szakvéleményt elkészítő Sztankó Zoltán erdőmérnök és Gaál Endre igazgató között a helyi lapok hasábjain többször is szenvedélyes – nemegyszer személyeskedő – vitára került sor.

ugyanannyiért kínálta megvételre a fát.¹⁴³ Az akkori viszonyok között ép erdőt különben sem lett volna szabad értékesíteni, hiszen a Magánjavak erdőiben két frontvonal volt,¹⁴⁴ emiatt először az ott ezerszámra megrongálódott és kiszáradt fákat kellett volna eladni. A fenti erdőrészek hasznosítása tehát mindenképpen elhibázott volt, annál is inkább, mert az a pénzbeváltás előtt történt, így „a nagy értékű erdőt bizonytalan értékű papírra változtatták.”¹⁴⁵

Akárcsak a háború előtt már elkezdett nagyobb vágásterületek kitermelése és kitakarítása, az erdők értékesítése a következő két évben is viszonylag kedvezőtlen feltételek mellett folytatódott, de ez a tény most, sem a Magánjavak jövőjének alakulását aggódva figyelő közvéleményt, sem az elkobzás megakadályozásán fáradozó vezetést nem foglalkoztatta különösebben.

Az erdők kihasználásával kapcsolatos kép nem lenne teljes, ha nem szólnánk részletesebben a szállítási viszonyokról. Amint láttuk a Magánjavaktól a kitermelés jogát elnyerő kereskedők szinte az összes fát Moldvában értékesítették, ami azzal magyarázható, hogy a Tölgyestől tutajozható Kis-Besztercén viszonylag könnyen szállíthatták a fűrészárut. Mivel gyakorlatilag ez volt az egyetlen szállítási lehetőség (a faanyagnak a Marosig való közúti fuvarozása a jelentős távolság miatt költséges lett volna), a vezetés már kezdettől fogva igyekezett minél használhatóbbá tenni: tutajkikötőhelyeket létesítettek és vásároltak, szükség esetén, pedig a folyót is szabályozták.¹⁴⁶ A közbeeső meredek hegyek és nagy távolságok miatt nehezen megközelíthető egyes erdőrészek kitermelését elősegítő közlekedési és kihozatali utak kiépítése azonban már a kereskedőkre maradt. Annak ellenére, hogy a kikiáltási árak felemelésével, már rövidtávon megtérült volna, hasonló befektetésekre (a Kis-Besztercéig vezető utak, vagy deszka úsztató csatornák építése), ugyanis a Magánjavak egész fennállása alatt nem került sor. (Ezzel először csak a rendszeres gazdasági üzemterv foglalkozott).

A fa értékének jelentős növekedését, és az egyirányú szállítás megszűnését igazán a magyarországi piac elérése hozta volna meg. Ezt mindenki – akárcsak a székelység gazdasági problémáinak megoldását – természetesen a vasúti kapcsolat megteremtésétől várta, de a

---

¹⁴³ *Csiki Lapok*, 1920. július 18.

¹⁴⁴ Mivel a háború a Magánjavak erdeiben súlyos károkat okozott, 1918 elején Bodor Gyula főerdőtanácsos, felvetette, hogy a Romániából átszakadt kincstári erdőkből kárpótolják a Magánjavak „több milliót kitevő elveszett vagyónát” és erre vonatkozó kérvényét fel is terjesztette feletteseihez. *Csiki Lapok*, 1918. szeptember. 7.

¹⁴⁵ *Csiki Lapok*, 1920. augusztus 29. Az augusztusi árverésen 15 millió koronáért adták el a két erdő rész faanyagát.

¹⁴⁶ 1871 őszén például a tutajkikötők helyreállításáért és a Kis-Beszterce szabályozásáért 2499 forintot fizettek. CsÁL. Csiki Magánjavak iratai F. 78/228.

székely körvasút kései kiépülése,¹⁴⁷ sem változtatható látványosan a korábbi helyzeten, hiszen az erdőbirtoktól elég nagy távolság választotta el. A vasút átadásával azonban nemcsak Csíkvármegye elszigeteltsége szűnt meg, de megcsillant a lehetősége a vármegye észak-keleti, gyergyói részével létesítendő vasúti összeköttetésnek is. A „gyergyói rengeteg erdőségek kihasználására” Maroshévizet Borszékkel, Tölgyessel és Bélborral, egy keskeny nyomtávú vasúttal kiépítése tűnt a legcélszerűbbnek.¹⁴⁸ Mivel ennek megvalósításában a Magánjavak mellett a gyergyói községek, közbirtokosságok és Gyergyószentmiklós is érdekelve volt, az iparvasút hamar elkészült, de a háború kirobbanása miatt a havasi javak erdőinek kihasználása terén általános változás még nem következhetett be. A naszói vagyonközösségtől eltérően, amely jelentős anyagi támogatásával több, mint 100 km vasútvonal létesült, a Magánjavak tehát nem tudta hasonló szállítási feltételek megteremtésével „hozzáférhetőbbé” tenni erdőbirtokát.

b) Kaszálók, legelők és a birtokkal járó jogok hasznosítása

A tekintélyes kiterjedésű erdő mellett a havasi javakhoz számos kisebb terület is tartozott, amely az első felmérések szerint összesen 1661 hold 340 négyszögöl szántóból, 5515 hold 64 négyszögöl kaszálóból, 10399 hold 1233 négyszögöl legelőből és 622 hold 1142 négyszögöl terméketlenből állt.¹⁴⁹ Az erdőkhöz hasonlóan, a Magánjavak vezetése ezt is igyekezett gondosan hasznosítani: a kezdeti másfél év kivételével, amikor ennek inkább alkalmi jellege volt, ezeket a területeket, valamint a hozzá kapcsolódó különböző haszonvételeket határozott időre (árveréseket minden harmadik évben tartottak, de egyes területeket hat évre is meg lehetett szerezni) bérbbe adta. A képviselőbizottság 1870. június 30-án hozott határozata értelmében a Tölgyesen megtartott első árverésen (november 2.-3.-4.) például 1871. május 1-jétől kezdve 1874 április végéig haszonbérbe adtak 59 legelőt, rétet, kertet, telket;¹⁵⁰ Bélbor, Holló, Baraszó, Márpaták és Zsédánypatak-Tikos-Köszörűkőpatak helyiségekben a korcsmállási jogot; Bélbor, Holló és Köszörűkőpatak községekben a

¹⁴⁷ A Sepsiszentgyörgy – Csíkszereda – Gyimesi határszél vonalat 1897-ben, a Madéfalva – Gyergyószentmiklós vonalat 1907-ben, míg a Déda – Gyergyószentmiklós vonalat 1909-ben nyitották meg.

¹⁴⁸ Az 1910. november 28.-án a vasút ügyében Gyergyószentmiklóson tartott „nagyszabású értekezleten” a Magánjavakat Fejér Sándor alispán és Csíki József igazgató képviselte. *Erdély*. 1911. /1.

¹⁴⁹ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/25.

¹⁵⁰ Ez a szám a későbbi árveréseknél néha 2 – 3-al csökkent. A legjelentősebb legelők: Stézia (Bojtorjános), Tárhavas, Fagicelu (Kisbükkös), Magyarósvölgy, Alunisul mic (Kismagyarós), Alunisu mare (Nagymagyarós), Harlagia (Haragos), Paplemuntye (Kis havas), Czibles, Valeaszeka (Szárzsvölgy), Opcina albilor (Teknötető), Pietra rosi (Vereskő), Komárnyik (Sajtrakóhely), Runk (Kopárhegy), Nagyvápa, Kövesvápa, Csíszársarok, Balázssarok, stb.

vadászati jogot; Hollótól Köszörűkőpatakig a halászati jogot valamint két tutajkikötőhelyet a Kis-Besztercén.¹⁵¹ Az utóbbiak mellett, amiből egyre többet létesítettek (1877-ben a Kis-Beszterce mellett már 31 ilyen hely volt), vagy vásároltak (1900-ban Kilyénfalvának 8350 forintot fizettek 7 darab Tölgyes területén lévő tutajkikötőért), az évek során a bérbe adott jogok száma is gyarapodott (mészégetés, hamuzsír- és lúgfőzés), ellenben a területek nagysága alig változott. A bérleti tárgyak hasznosításával a vezetés összességében végig elégedett volt, hiszen annak ellenére, hogy a birtokkal járó jogokat nem mindig tudták bérbe adni, a bevételek többségét biztosító legelők és kaszálók valamint a fakereskedelem lebonyolításában nélkülözhetetlen tutajkikötők értékesítése általában nem okozott gondot. Erre talán egyetlen ellenpélda az 1877 tavaszán tartott árverés, amikor néhány juhos gazda elszegényedése miatt számos jó minőségű havasi legelőt (Bojtorjános, Nagymagyarós, Kismagyarós, Czibles, Szárazvölgy, Kisbükös), a gyergyószentmiklósi örmény kereskedők távolmaradása végett, pedig több tutajkikötőt nem sikerült haszonbérbe adni.¹⁵² A megállapodásoknak megfelelően a bérlők szigorú feltételek mellett használhatták a haszonbérleti tárgyakat, hiszen nemcsak azok jó állapotát kellett megőrizni és javítani (legelők tisztítása és rendszeres trágyázása), de több, általánosan elterjedt szokással (kaszálókön való tavaszi legeltetés, sertések legeltetése, stb.) is kénytelenek voltak szakítani. De szerződészegésnek minősült, ha a legelőre kibocsátott apaállatok nem rendelkeztek tenyész igazolvánnyal, vagy az évről-évre megállapított állatlétszámon felül többet legeltettek.¹⁵³ A félévi részletekben fizetett haszonbérek mellett, – az egyenes adó kivételével, amelyet „Csíkszék közönsége, mint tulajdonos magára vállalt” – a tárgyakra rótt költségeket, terheket és adókat szintén a bérlő fizette. Ugyanakkor kötelesek voltak megtéríteni minden kárt, amit ő vagy emberei okoztak. Bár a haszonbérek pontos fizetését az igazgatóság mindig megkövetelte (az elkésők 8%-os kamatot kellett fizessenek), a bérleti tárgyak használatát esetlegesen befolyásoló kedvezőtlen körülmények (elsősorban árvíz) hatására, a kezdeti összeg egy részét mindig elengedte.

A legelők és kaszálók fentebb részletezett hasznosítását a háború előtti években egyre többen kifogásolták. Nem véletlen, hiszen a birtok fekvése miatt a legeltetési- és takarmánytermelési haszonvételeket majdnem kizárólag a területek szomszédságában fekvő Gyergyóholló, Bélbor, Gyergyótölgyes és Gyergyóbékás lakossága élvezte, míg a vármegye többi része, tehát gyakorlatilag a Magánjavakhoz jogosultak nem vehették igénybe. A birtok

---

¹⁵¹ Mivel „nem ígért senki semmit” Holló, Bélbor, Zsédánypatak és Márpaták községekben a mézszárlási-, Bélborban, pedig a halászati jogot nem sikerült értékesíteni. CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/16.

¹⁵² CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/43.

¹⁵³ A havasi javak egész területén évente általában 1400 szarvasmarha és 12000 juh illetve kecske legelt.

állomány termőképességének és jövedelmezhetőségének gyarapítása érdekében a legtöbb szakember az albérleti rendszer megszüntetését és belterjes gazdálkodás megvalósítását ajánlotta. A kérdéssel a rendszeres üzemterv is foglalkozott (a legelők „svájci módon” való berendezése), de háború kirobbanása miatt a birtok gazdasági rendszerének átalakítására végül nem kerülhetett sor.

Az erdők, a legelők, kaszálók valamint a birtokkal járó különböző jogokkal ellentétben a havasi javak ásványkincseit kis mértékben hasznosították. Pedig a vagyon visszaadását követően, a vezetés élénken érdeklődött a Szárazvölgy közelében, illetve a Csobányos pataknál lévő vasérc, ón és ezüst lelőhelyek, valamint a számos ásványvíz (borvíz) forrás iránt: a zalatnai m. kir. bányakapitányságtól 1871-ben kutatási engedélyt kértek, majd a következő évben a három legjobbnak ítélt ásványvizet vegyelemzésnek vetették alá. Bár az egy évre szóló kutatási engedélyt többször meghosszabbították, a kérdés egyelőre teljesen lekerült napirendről. 1893-ban Lázár Menyhért még felvetette a források és a „gazdag ásványtelepek” szakértők bevonásával való feltárását, de a törvényhatósági bizottság úgy vélekedett, hogy ezzel megsértenék a legfelsőbb elhatározás előírásait, és csak vállalkozóknak való bérbeadását tartotta lehetségesnek.¹⁵⁴ A telepek azonban egyáltalán nem jelentettek bevételi forrást, hiszen egy iparilag fejletlen régióban értékesítésük szinte lehetetlen volt. De a havasi javak területén lévő borvízforrások iránt sem volt kereslet, hiszen a vármegye nagyon gazdag volt ásványvizekben. Ennek ellenére a századfordulót követően néhány forrás vizének forgalomba hozatalát sikerült gyergyói kereskedőknek hosszabb időre (15, illetve 25 év) bérbe adni.

c) Telepítvényes birtokok

A havasi javakhoz tartozó – többnyire kaszálókból és legelőkből álló – terület már a visszaadás pillanatától két részre oszlott: 7664 hold 346 négyszögöl ugyanis a telepítvényesek birtokait képezte (*5. táblázat*), így csak a többit lehetett bérbeadás útján hasznosítani. Ez jelentős bonyodalmakat okozott, hiszen míg az utóbbi esetben az egész rendszer végig jól működött, addig a telepítvényesek helyzetét csak évtizedek alatt sikerült rendezni.

Mivel a határórség idején is a telepítvényesek ügye állandó feszültség forrása volt, a Magánjavak már a havasi javak visszabocsátást követően igyekezett mind a kétfél számára elfogadható megoldást találni. (1852. május 1-jétől a korábbihoz hasonló szerződés

---

¹⁵⁴ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1893-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 23.) CsÁL F. 7./29

hiányában, a telepítvényesek az államnak az azelőtt megállapított földbérekért fizették, amelyek 1869 után sem változtak). Első kezdeményezése, azonban nem járt sikerrel, hiszen annak ellenére, hogy a kis bizottmányi gyűlés döntése értelmében 1870 ősztől megválthatták birtokaikat, a telepítvényesek nem éltek ezzel a lehetőséggel.¹⁵⁵ Teljesen érthető volt a vezetés álláspontja, hiszen amellet, hogy ez a terület után a Magánjavaknak csak 1022 forint 0.5 korona tiszta jövedelme (a 2588 forint 4.5 korona földbérből 1566 korona földadót fizetett az államnak) volt, a telepítvényesek birtokaikat sokszor irtás által is gyarapították.¹⁵⁶ A kérdés végül a telepítvényekről szóló 1873. évi XXII. tc. életbelépésével mozdult el a holtpontról: a törvény – székelyföldi alkalmazására módosításokat tartalmazó – 27.§ értelmében, ugyanis minden telepítvényes megválthatta a maga vagy előde által 1848. január 1.-én már használt területet. Mivel a havasi javakhoz tartozó telepítvényes községekben (Tikos, Kúsúrukőpatak, Zsédánypatak, Márpaták, Baraszó, Holló, Bélbor) található hasonló birtokokat az ezt megelőző időszakba határozott időre (3 év) bérelték, ezek megváltására a § 2. pontja volt érvényes: a telepítvényi belsőség (házhely, udvar és kert) 5 hold kiterjedésig a felek közti szabad megegyezés vagy ennek kudarca esetén a bíró által megállapított érték biztosítása mellett a telepítvényes tulajdonába ment át.¹⁵⁷ Ennek kivitelezése, azonban már kezdetben sem tűnt egyszerűnek, de a vezetés egyelőre igyekezett szorosán az előírások szerint eljárni. A havasi javak igazgatója 1875 tavaszán például tájékoztatta az érintetteket, hogy a jogszabálynak megfelelően a külsőségek és legelők megváltására senki se számítson, hiszen ha azt a törvény meg is engedné a Magánjavak, akkor sem adná oda értékes birtokát „a közös nevelési alap kárára”.¹⁵⁸ A sajátos körülmények (a telepek több mint fele 5 hold feletti volt, Bélborban a belsőséget a külsőséggel együtt használták, stb.) miatt azonban később kénytelenek voltak engedményeket tenni, de csak a „törvényes utat mellőző” telepítvényeseknek, akik egyenesen velük kiegyezve esetenként az előírt területnél nagyobbat is megválthattak. Ennek ellenére 1876. június 9-ig 119 olyan telepítvényes perelte be a Magánjavakat, akik vagy nagyobb birtokot szeretettek volna megváltani, vagy egyáltalán nem válthattak meg birtokot.¹⁵⁹ Végül a helyszínre kiküldött bizottság 1878. június 17. - július 22. között, 4774 hold 53 négyszögöl birtokról összesen 617 érdekelttel kötött szerződést¹⁶⁰, a következő év nyarán (július 6. – július 16.) pedig, a korábban meg nem jelenő 93-al született

---

¹⁵⁵ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/7.

¹⁵⁶ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/26.

¹⁵⁷ Magyar Törvénytar 1872 – 1874. évi törvénycikkek. Budapest, 1896. 176 – 181.

¹⁵⁸ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/29.

¹⁵⁹ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/232.

¹⁶⁰ Csikmegye törvényhatósági bizottsága 1878-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei.(december 18.) CsÁL F. 7./14

604 hold 312 négyszögölről megállapodás¹⁶¹ (Mivel öt zsedánypataki lakos még 1879 őszen jegyzőkönyvileg lemondott birtokáról, a telepítvényesek tulajdonába végül csak 5349 hold 718 négyszögöl ment át). A „békeegyességeknek” szerint a birtokokat 15 éven belül kellett volna mérnökileg felmérni, de erre csak 1899-ben került sor.¹⁶² Bár a felmérések során a bizottság eltekintett minden 200 négyszögölnél kisebb „jelentéktelen foglalástól”, sok telepítvényes az eredeti birtokánál nagyobbat használt, amiért pót váltságösszeget kellett fizessen. Ugyanakkor előfordult, hogy többen kevesebb földdel rendelkeztek, mint ami szerződésileg megillette volna, így azoknak a Magánjavak váltságtérítményt (összesen 2488 korona 56 fillér) fizetett.¹⁶³ Mivel a század utolsó éveire törlesztették tartozásaikat, birtokaiknak a havasi javaktól való pontos elkülönítésével lezárult a telepítvényesek bonyolult és hosszadalmas ügye.

d) Bevételek

Ahogy a fentiekből is kitűnik, a havasi javak fő („rendes”) bevételei elsősorban a faeladásokból és a haszonbérleti tárgyak értékesítéséből származtak.¹⁶⁴ Az érvénybe lévő előírások, majd alapszabályok értelmében a havasi javak évi nyers jövedelemből mindenek előtt a birtok kezelésével járó dologi (erdőrendezési- és erdősítési költségek, új építkezések, épületek fenntartása, adók, úti- és perköltségek, stb.) és személyi (igazgató, gazdatiszt valamint erdészeti alkalmazottak fizetése, mellékjárandóságok) kiadásokat kellett fedezni, így csak a fennmaradó részt fordíthatták közoktatási célokra, amit minden évben a nevelési alapnak, majd később a ruházati alapnak adtak át. A bevételeket vizsgálva mindenekelőtt szembetűnik azok ingadozása, ami elsősorban az értékesített faanyagok változó mennyiségével, valamint ezek árának pontatlan kifizetésével magyarázható. 1870-ben például még 16.789 forint 85 krajcár folyt be az eladott faanyagokból, de a kedvezőtlen helyzet miatt a következő években ez átlagosan a felére csökkent, amihez jelentősen hozzájárult, hogy egyes kereskedők nem tettek eleget szerződési kötelezettségeiknek (1873 végén 7095 forint 69 krajcárral voltak hátralékban). Bár kétségtelen tény, hogy a havasi javak fő bevételi

---

¹⁶¹ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1879-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei.(október 15.) CsÁL F. 7./15.

¹⁶² A Becze Antal alispán elnöklete alatt tevékenykedő bizottság munkájának szakszerűségét természetesen az erdőrendezés alkalmazottai (Imre Dénes erdőmester, Jakab József főerdész, Krippel Móricz erdőgyakornok) biztosították.

¹⁶³ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/219.

¹⁶⁴ Az erdőeladásokkal és haszonbérletekkel ellentétben, a rendkívüli bevételnek számító birtokváltságdíjakkal a havasi javak nem rendelkezett, hiszen egyáltalán nem hasznosíthatta a birtok kiadásainak fedezésére. De mivel a telepések a havasi javak tölgyesi pénztárába fizették be a váltságösszegeket, hivatalosan ez is a bevételek között szerepelt, annak ellenére, hogy azt csak a birtokváltsági alapnak továbbították.

forrását a faeladás képezte, jelentőségét a közvélemény eltúlozta, hiszen a fa hasznosításából származó összeg nagyon ritkán haladta meg a teljes birtok nyers bevételének felét.¹⁶⁵ Ugyanakkor mivel az erdővel kapcsolatos minden kiadást ebből fedeztek (alkalmazottak fizetései, erdőadó, erdőfenntartási költség stb.), a havasi javak tiszta jövedelméhez még kisebb mértékben járult hozzá. Ez az arány általában 35-40 % volt, de néhány esetben még a 25%-ot sem érte el, mint 1871-ben, amikor a 11.202 forint 41 krajcár tiszta jövedelemből csak 2456 forint 13.5 krajcár esett az erdőkre. A faanyagok eladásával szemben a haszonbérek állandó bevételt biztosítottak, hiszen az árverésen értékesített bérleti tárgyak után a gazdák minden évben ugyanannyit fizettek. Ennek megfelelően az 1871. május 1. – 1874. április 30. közötti haszonbérleti időszak például évente 11.834 forint 66 krajcár hozott a havasi javaknak.¹⁶⁶ Bár látványos növekedés nem következett be, de ennek az összegnek összehasonlíthatatlanul nagyobb része folyt be a pénztárba, mint a faanyagok esetében. 1901-ben, például míg a fakereskedők még 67.015 korona 62 fillérrel tartoztak, addig a haszonbérekből „csak” 16.959 korona 18 fillér volt a hátralék.¹⁶⁷ Az ügyfelek adósságainak behajtása különben már kezdetektől megoldhatatlan feladat elé állította a Magánjavakat. Az egyre szigorúbb intézkedések ellenére ugyanis sokan nem fizették meg időben tartozásaikat, így azok nemhogy csökkentek volna, hanem még évről-évre növekedtek: 1877 végén 14.029 forint 79 krajcár, 1899-ben, pedig már 34.278 forint 93 krajcár volt a hátralék.

Az 1869-1873 közötti bevételekről és kiadásokról a zárszámadások alapján készített táblázat, nyújt részletes képet:¹⁶⁸

---

¹⁶⁵1896-ban például a 86.078 forint 91,5 krajcárból – amely a második legnagyobb bevétel volt a századfordulóig – ez 40.031 forint 80 krajcár tett ki. CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/241.

¹⁶⁶ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/16.

¹⁶⁷ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1902.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 30.-31.) CsÁL F. 7./38.

¹⁶⁸ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/230.

	Bevételek		Kiadások		Tiszta jövedelem	
	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár
1869. október 7-től	9645	64	2912	84	6732	80
1870.	32924	94	16444	39.5	16480	54.5
1871.	22676	12.5	11473	71.5	11202	41
1872.	26400	33	9450	31.5	16950	1.5
1873.	17420	79.5	10357	99.5	7062	80

A bevételeknek az első öt évben tapasztalható erőteljes ingadozása egy negyedszázadra valamelyest megszűnt, így a fakeskedelem fellendülésével a jövedelem, ha nem is egyenletesen (egy-két évi gyarapodást követően legalább egy évben mindig alacsonyabb volt), de fokozatosan növekedett, hiszen 1879-ben 34.339 forint 45,5 krajcár, 1883-ban 38.816 forint 59 krajcár, míg 1885-ben már 52.944 forint 24 krajcár volt. Bár a havasi javak erdőeladásaira az 1885-ben kirobbant vámháború már kezdetben sem volt olyan kedvezőtlen hatással, mint az általános fapiacra, az 1886-os bevétel közel 30%-al visszaesett, de a kereslet fokozódásának köszönhetően már a következő évben meghaladta az 1885-öst. Az előző két évtizeddel ellentétben, amikor az egymást követő évek jövedelmei között jelentős eltérés nem volt, 1889-ben a havasi javaknak váratlanul igen nagy volt a bevétele: míg 1888-ban 55.410 forint 19 krajcárt, addig ezúttal 80.054 forint 81 krajcárt könyvelhettek el. A gyarapodáshoz nyilvánvalóan a faanyagoknak az új árjegyzékben szabályozott drágulása is hozzá járult, de a kiugróan magas haszon elsősorban abból származott, hogy a Magánjavak Gyergyóholló községben „ősi jogon gyakorolt” italmérési jogát – több tízezer forintért – eladta az államnak.¹⁶⁹ Ehhez hasonló rendkívüli forrás hiányában, a néhány évig a bevételek ennél alacsonyabbak voltak, de mivel a növekedési ütem némileg felgyorsult 1895-ben már 87.082 forint 46 krajcár folyt be a pénztárba, és ez a Magánjavak századforduló előtti történetében (de figyelembe véve a későbbi inflációt talán egész fennállása során), a havasi javak legnagyobb nyers jövedelme volt. A következő évtől, az addigi ingadozó gyarapodást, az egyenletes, lassú apadás váltotta fel, így 1899-re már csak 62.425 forint 57 krajcárral számolhattak. „Napról – napra sajnosan kell jövedelmeink csökkenését tapasztaljuk” – fejezte ki a vezetőség aggodalmát Becze Antal alispán. A tendencia a XX. század első évtizedében sem igen változott, hiszen a pénzromlás ellenére 200.000 korona feletti bevételt csak egyetlen

¹⁶⁹ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/91.

egy évben könyvelhettek el (1908-ban, a Putna-völgyi erdők értékesítésének köszönhetően), míg 1906-ban és 1910-ben ez még a 100.000 koronát sem érte el. (92.700 korona 60 fillér, illetve 94.708 korona 70 fillér). A havasi javak nehéz pénzügyi helyzetét fokozta, hogy a tiszta jövedelem a nyers bevétellel nem azonos mértékben csökkent: míg korábban általában a bevételek feléből tudták fedezni a költségeket, addig 1905-től már egyre nagyobb összeget fordítottak erre. (Sőt 1907-ben és 1909-ben a kiadások jóformán az összes bevételt felemésztették). A havasi javak jövedelmei viszonyai az 1911-es árverések után valamivel javultak, az utolsó két békeév azonban még nem hozott gyökeres átalakulást.

2. A pénzalapok gyarapodása és kezelésük jellegzetességei

Ahogy már láttuk a Csíki Magánjavak pénztőkéje szerkezetileg nem volt teljesen összefüggő, hiszen a két „ősi” alap (ruházati és lóbeszerzési) mellé, az évek során több, a vagyoni jövedelmeiből létesített alap (nevelési, birtokváltási, ipari) társult. Az eredetüknek vagy rendeltetésüknek megfelelően elnevezett alapok mindegyikét ennek ellenére természetesen, az 1870 március 29-én kizárólag e célra létrehozott „Csíkmegye nevelési kölcsönpénztára” kezelte.¹⁷⁰

A *ruházati alap* a Csíki Magánjavaknak a legjelentősebb tőkével rendelkező, szerkezeti és kezelési rendjében a leglényegesebb változásokon átmenő részelemét képezte. Az intézmény fennállásának első korszakában érvénybe lévő szabályoknak megfelelően az alapból a kulturális és gazdasági fejlődést serkentő nagyobb befektetéseket, a csíkvármegyeieknek nyújtott kölcsönöket, a pénztár tisztviselőinek személyi járandóságait és az összes alkalmazott nyugalmi illetményeit valamint a kezeléssel járó nagyobb kiadásokat fedezték. A kamatok mellett bevételi forrásait kezdetben a havasi javak – nevelési célokra fordítandó – tiszta jövedelmének 10 %-a, 1880-tól, pedig ennek „érintetlen hagyásával” további évi 1000 forint biztosította. Az állandó bevételeknek köszönhetően ebben az időszakban vagyona viszonylag gyorsan és egyenletesen gyarapodott, hiszen míg a pénztár létesítésekor 115.007 forint 43 krajcárral rendelkezett, addig 1882-re pénzkészlete már megduplázódott.¹⁷¹ Az első két évtized folyamán a fel nem használt tőkéjét kölcsönök formájában többnyire a lakosság és a vármegye rendelkezésére bocsátotta, és csak a hitel igénylések visszaesésével kezdte azt értékpapírokba fektetni. Ennek megfelelően, míg 1888-

¹⁷⁰ A Magánjavak alapjai mellett szintén itt kezelték a székely kivándorlási alapot (a tisztikar által rendezett 1869. évi farsangi báljának bevételét), majd a később létesített tisztviselői nyugdíjalapot és jegyzői nyugdíjalapot.

¹⁷¹ A XIX. században az alap pénzkészlete csak 1886-ban volt kevesebb az előző évinél.

ban a ruházati alap vagyonának 82,42 %-a magánkötvényekben volt elhelyezve, a korszak utolsó évében az értékpapírok már meghaladták ezek összegét.

A „tartálékalapként” fenntartott pénztár vagyona a XX. század elején számottevően növekedett, hiszen az első alapszabály életbelépésével (1902) megszűnő nevelési alap, majd a következő évben felszámolt birtokválsági alap törzstőkéjét ehhez csatolták, így a havasi javak teljes hozadéka ezentúl ide „tétetett át”.¹⁷² (Így rendeltetése is kibővült, teljesebbé vált, hiszen a nevelési-oktatási feladatok zavartalan ellátása is hatáskörébe tartozott.) Ennek köszönhetően az alapnak 1903-ban 2.282.443 korona 73 fillérre volt, de ez a következő évtizedben alig növekedett. Míg a korábbi időszakban pénzkészlete évente általában 5-6%-al gyarapodott (1886 kivételével, amikor létrehozva tisztviselői nyugdíjalapot 19%-os csökkenés tapasztalható), addig ebben a periódusban minimális (1-2%) növekvést vagy apadást hozó évek váltogatták egymást. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a havasi javak – az erdőeladásokban beállt átmeneti szünet miatt amúgy sem túl magas – bevételeinek számottevő részét a fokozatosan emelkedő dologi és személyi kiadások fedezésére kellett fordítani. A „havasi javak fölöslege” címén befolyó összegek csökkenését jól szemlélteti, hogy míg 1904-ben 85.102 koronát, addig 1907-ben és 1909-ben semmit és 1910-ben is csak 5000 koronát utaltak át a ruházati alapnak. Mivel a korábbi évekhez hasonlóan az adósok egy része most sem tartotta be a hitelek törlesztésének pontos határidejét,¹⁷³ a ház- és birtokbérek mellett, így gyakorlatilag csak az értékpapírok 4%-os kamatai jelentettek biztos bevételt. Érthető, hogy ebben az időszakban az alap „kultúrcéljaira vajmi kevés jutott” és a nagyobb intézmények létesítésére már megszavazott összegeket néha a törzstőke terhére teremtették elő. A kritikus helyzeten az igazgatótanács az alap intenzívebb kezelése és a bevételek fokozása mellett, a célt kevésbé szolgáló kiadások (a vármegyei tisztviselői nyugdíjalap hiányának fedezése, a polgári leányiskola internátusának fizetett nélkülözhető pénzbeli díjak, stb.) megszüntetésével igyekezett úrrá lenni.¹⁷⁴ A jövedelmi viszonyok javulása azonban, csak a hatévi stagnálás követő, 1911-ben új lendülettel kibontakozó erdőértékesítések hatására következett be. Az évi jelentésében Fejér Sándor alispán joggal reménykedett, hogy a

---

¹⁷² Bár az alapszabály úgy rendelkezett, hogy a nevelési alap helyére egy rendelkezési alapot kell felállítani, amelyben az összes fenntartási, kezelési és más költségeket, valamint a nevelési célokra szánt összegeket összegyűjtik és elszámolják (minden év végével a fennmaradó pénzkészletet a ruházati alapnak utalták volna át), ezt végül nem hozták létre.

¹⁷³ A veszteségek elkerülése érdekében, a közgyűlés felkérésére, 1905-ben Bocskor Béla tisztiügyész eljárást indított a több mint kétévi kamat hátralékok behajtása céljából: 129 adós esetében többnyire eredményesen járt el, de 30 adósnál lévő követelést behajthatatlanság miatt kénytelen volt törölni. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1906-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 18. – 19.) CsÁL F. 7./42.

¹⁷⁴ Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1911-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 4.) CsÁL Fond 7./47

bevételek növekedésének felgyorsulásával, biztos kilátás nyílik arra, hogy egy pár év múlva az alap „kultúrmisszióját várakozásunknak megfelelő keretekben akadálytalanul megkezdheti”.¹⁷⁵ Bár anyagi helyzete valóban egyre javult, tényleges, hatékony igénybevitelét a világháború kitörése keresztül húzta, nagyobb horderejű beruházásokra ugyanis már nem kerülhetett sor. A háború jelentős változást hozott a tőkebefektetéseket illetően is, hiszen a múlt század végétől fokozatosan csökkenő hiteligenlések, a nehéz életkörülmények miatt megszorodtak. Ennek következtében a béke utolsó évétől 1916-ra már közel 50%-kal nőtt az alap magánkötelezvényekben elhelyezett pénze, amely így meghaladta az egy millió koronát.

Sajátos jellegénél (eredet, szűk tulajdonosi kör, korlátozott hasznosítás) fogva, a *lőbeszerzési alap* a Csíki Magánjavak legönállóbb részét képezte. A visszaadást követően a csíkmegyei volt 9 huszárszakaszt alkotó családok, ennek nevelési célokra való fordítása mellett döntöttek (1872), amelyet a belügyminisztérium is megerősített: a csíki huszárcsaládok kizárólagos tulajdonát képező alapból csak a fiúágon való leszármazottaik részesülhettek segélyben vagy ösztöndíjban. Rendeltetésének megállapítása azonban kimaradt a Magánjavak 1878-ban alkotott – a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által, többek között ezért nem véglegesített – szabályzatából¹⁷⁶, így a jogosultak több mint egy évtizedig egyáltalán nem vették hasznát az alapnak, amelynek eredeti vagyona (14.779 forint) a folyamatos tőkésítésnek köszönhetően 1882 végére majdnem megduplázódott. Nem véletlen, hogy 1883 tavaszán, a háromszékiek sikerén¹⁷⁷ felbuzduló néhány gyergyói huszárcsalád, hangot adott az alappal való gazdálkodás iránti bizalmatlanságának és anyagi helyzetének látványos javulásában reménykedve annak felosztását követelte. A vagyonközösség vezetőinek határozott fellépése azonban meggyőzt minden hasonló kezdeményezést, de az „osztokodás” jogilag is kivitelezhetetlen lett volna, hiszen egy 1881. május 4-i belügyminiszteri leirat szerint az alap csak a nevelést szolgálhatta.¹⁷⁸ Ennek ellenére, a segélyezések rendszeresítése után is voltak, az egyéni szétosztást célzó elszigetelt próbálkozások, mint amilyen csíkszentgyörgyi Gál Sándor és társai 1909-es kérelme volt.¹⁷⁹ A más alapokkal ellentétben a lőbeszerzési alap egyetlen bevétele csak a magánkötvényekben és értékpapírokban elhelyezett tőke kamata volt. (Pénzének több mint fele mindig az előbbibe

---

¹⁷⁵ *Csíki Lapok*, 1912. június 19.

¹⁷⁶ Csíkmegyei törvényhatósági bizottsága 1879-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (december 2.) CsÁL Fond 7./15

¹⁷⁷ A király 1879. augusztus 27-én hozzájárult a székely huszárezred lőbeszerzési alapjából a háromszékiek és bardóc-fiúszékiek huszárcsaládokat megillető összeg szétosztásához.

¹⁷⁸ *Székelyföld*, 1883. március 22. és április 26.

¹⁷⁹ Csíkvármegyei törvényhatósági bizottsága 1909-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (október 29.) CsÁL F. 7/4

volt fektetve). Az 1897-es alapszabály 6.§ 2. pontja értelmében az évi költségelőirányzat szerinti jövedelem 20%-át „előre nem látható szükségletek fedeztetése céljából” minden évben visszatartották (ez gyakorlatilag az ennek újra tőkésítését jelentette, hiszen ilyen jellegű kiadások szinte egyáltalán nem voltak), 1%-át kezelési költség címén átadták a ruházati alapnak, míg a fennmaradó 79%-át ösztöndíjakra és a tanulók segélyezésére fordították.¹⁸⁰ A Magánjavak működésének utolsó 35 évében alkalmazott kezelési rendszernek köszönhetően, nemcsak a nevelési célra szánt támogatás vált biztossá és kiszámíthatóvá, de a lóbeszerzési pénzalap is egyenletesen gyarapodott: az 1919. évi zárszámadás szerint vagyona 107.471 korona 13 fillér volt.

A *birtokváltásági alap* a revendikált havasokból megváltott terület után járó összegekből és azok kamataiból létesült. A „békeegyességek” szerint az 5349 hold 718 négyszögöl birtokért a telepítvényesek összesen 107.578 forint 17 krajcárt kellett 15 év alatt (évi 6 %-os kamat mellett) fizessenek.¹⁸¹ Bár nagyon ritkán előfordult olyan is, aki az évi részleténél nagyobb összeget törlesztett, a telepítvényesek jelentős része már kezdettől fogva nem tett eleget a szerződésben foglaltaknak: 1882-ben például 140 olyan telepítvényest pereltek be, akik addig a 3 évi részletből még semmit sem törlesztettek (összesen 19.418 forint 15 krajcárral és annak 3494 forint 15 krajcár kamatával tartoztak).¹⁸² A „nagyon gyér és csekély összegű” befizetések (egy évben sem haladta meg az 5000 forintot) miatt folyamatosan növekvő hátralékokat a Magánjavak per útján próbálta behajtani, de annak ellenére, hogy a döntések értelmében több, már megváltott fekvőséget elérvereztek, a kifizetéseket így sem tudták igazán felgyorsítani. Érthető, hogy a telepítvényes kérdés „örökös tárgyalásába” belefáradó vezetés később inkább kisebb engedményeket adva igyekezett őket élénkebb fizetésre ösztönözni. Ennek megfelelően 1887-ben a váltásösszegek törlesztését elhanyagoló telepítvényesekkel gyakorlatilag új szerződést kötöttek, amelynek értelmében, ha a hátra lévő váltás összegét és ennek 6%-os kamatát, 3 év alatt 6 egyenlő részletben befizették, a Magánjavak elengedte az eredeti fizetési határidő alatt járó kamatot.¹⁸³ Ennek köszönhetően – bár a várt látványos eredmény ezúttal is elmaradt, – a helyzet valamelyest javult, hiszen míg 1887-ban kamattal együtt 25.774 forint 77 krajcárral voltak el maradva, addig 1893-ban csak 8872 forint 32 krajcár volt a hátralék. A befizetések

---

¹⁸⁰ Csíkvármegye Magánjavainak Alapszabálya (1897. év) CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78./ 82. (Továbbiakban: Alapszabály, 1897). 7.

¹⁸¹ Csíki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./48.

¹⁸² Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1882-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 25.-26.) CsÁL F. 7./18.

¹⁸³ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1887-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 30.) CsÁL F. 7./23.

felgyorsulása ellenére a teljes összeget jóval a „békeegységekben” megállapított határidő után, csak a századfordulót követően törlesztették.

A jobb áttekinthetőség érdekében szabályrendeletileg külön kezelt váltságösszegek és kamatainak felhasználása – a többi alappal ellentétben – nem a bevételekkel párhuzamosan történt, hanem csak ezek maradéktalan befizetése után vette kezdetét. Mivel addig a legfőbb cél a tőkésítés volt, a birtokváltsági alap is nyújtott természetesen hiteleket. Az értékpapírok mellett vagyona elsősorban magánkötelezvényekben volt elhelyezve (1888-ig kizárólag abban), és a ruházati alappal ellentétben ez mindig növekvő tendenciát mutatott. A vontatott törlesztések miatt az alap végül csak 1903-tól állhatott teljesen a csíki székelység rendelkezésére, amikor 748.914 korona 97 fillér tőkéjét a ruházati alaphoz csatolták.

Az *ipar alap* az egész időszakban, a Csíki Magánjavaknak a legkisebb tőkével rendelkező eleme volt, amely a székely határőrezredek – a vármegye területén található – tiszti lakásainak és katonai célokra szolgáló épületeinek hasznosításából származó bevételeiből létesült. A visszaszolgáltatott ingatlanokat a vezetés már az első évektől bérbe adta, megfelelő ajánlat esetén azonban a lehető leggyorsabban igyekezett értékesíteni. Az alap gyarapodása szempontjából ez volt a legelőnyösebb, hiszen néha a kifizetett összeg kamata, esetenként évi haszonbérük háromszorosát is meghaladta. A rossz állapotban lévő, javításra szoruló ditrói volt kapitányi lakást, amelyhez 1210 négyszögöl telek, csűr és istálló is tartozott, például 1000 forintért adták el (1887) a községnek, amely így ezentúl – 8%-os kamatlábbal számolva – évente 80 forintot jövedelmezett az addigi 25 forint haszonbérrel szemben, amiből még 5 forint 86 krajcár adót és 3 forint tűzkár elleni biztosítást is fizettek.¹⁸⁴ A ditróihoz hasonlóan a házak többségét községek (Csíkszentdomokos, Csíkkozmás, Csíkmenaság) vásárolták meg oktatási célokra, de magánszemélyekkel is kötöttek adásvételi szerződést, mint például a csíkszentmihályi volt főhadnagyi szállás esetében (1879). Jelentős jövedelem kieséssel járt, hogy a Magánjavak nemhogy nem adathatta el a tulajdonát képező, de az állam által használt hasonló ingatlanokat, de több mint húsz évig még bérleti díjat sem kapott értük. Az utóbbi kérdés aztán egy 1891-ben hozott szabállyal megoldódott, hiszen ezentúl a belügyminiszter biztosította azok kifizetését.

Az viszonylag kis számú ingatlan értékesítése után, az ipar alap állandó bevételeit szinte kizárólag csak a kamatok biztosították: pénze elsősorban magánkötelezvényekben, majd a többi alap közül utolsóként (1905) értékpapírokban volt fektetve. A lassú gyarapodás miatt (1899-ben vagyona 25.665 forint 68 krajcár volt) a XIX. században az alap csak néhány

---

¹⁸⁴ Csíki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./56.

ipari kiállítás kis összegű támogatását „vállalta magára”. Bár látványos növekedés később sem következett be (átlag évi 3000 korona) állandó, de mérsékelt igénybevételére néhány év múlva mégis sor került, ugyanis az ipari iskolák és az ipari szakiskolák csík vármegyei tanulói közül többet is segélyben részesítettek. Az 1909-es alapszabály késői érvénybelépése után az alapot a ruházati alapba olvasztották be és kisajátításáig összesítve és egységesen kezelték.

Fennállása első szakaszában a Magánjavak oktatási célokra fordított összegeit, a jobb áttekinthetőség és a rendszeres nyilvántartás érdekében külön kezelték. A *nevelési alaptól* utalták ki az ösztöndíjakat, segélypénzeket, a tanárok fizetését, az iskolák támogatását, stb. Az alap bevételei, amelyet főleg az első húsz évben szinte kizárólag csak a havasi javak évi tiszta jövedelme képezett, a kisebb mértékű ingadozások ellenére emelkedő tendenciát mutattak: 1871-ben például 12.100 forint, 1886-ban 23.167 forint 87 krajcár, 1898-ban, pedig már 73.024 forint 47 krajcár folyt be. Az 1880-as évek első felét követően, amikor a rendelkezésre álló pénzt szinte maradéktalanul felhasználták,¹⁸⁵ a támogatottak arányának tekintélyes növekedése mellett vagyona is jelentősen gyarapodott. Bár a nevelési alap célja az oktatás támogatása volt és nem a bevételek tőkésítése, ez lehetővé tette, hogy a fel nem használt összegeket (1889-ben például 38.216 forint 19 krajcár maradt a pénztárban) a vezetés 1890-től értékpapírokba fektesse. Az 1897-es alapszabályok jóváhagyását követően (1901) a nevelési alap azonnal megszűnt és törzsvagyonát (320.754 korona 29 fillér), a ruházati alapba olvasztották. Az alapszabály előírásai szerint helyette egy rendelkezési alapot kellett volna létesíteni, amelyben a nevelési célokra szánt összegek mellett még a fenntartási és kezelési költségeket kellett elszámolni, majd minden év végén a fennmaradó pénzkészletet a ruházati alapnak kellett visszaadni. Az igazgatótanács azonban ennek felállítását nem találta megalapozottnak, így a nevelési alap szerepét azután a ruházati alap töltötte be.

3. Épületek

A határőri vagyon visszaadása után épített (Polgári Leányiskola, Vigadó), illetve a vásárolt és átalakított (Árvaház) épületeken kívül, amelyekkel később még részletesebben foglalkozunk – néhány kisebb mellett – a Magánjavak több értékes ingatlannal rendelkezett.

Ilyen volt a Gazdasági Felső Népiskola épülete és a hozzá tartozó igazgatói lakás, amelyet az iskola 1904-es bezűntetése után, egy rövid ideig az újonnan létesített Magy. Kir.

---

¹⁸⁵ A havasi javak bevételeinek átmeneti csökkenése miatt alig volt elég tudták kifizetni a támogatásokat és segélyeket.(1886-ban nem is írtak ki erre pályázatot!). A nevelési alap „kimerülését” bizonyítja, hogy 1882 és 1885 végén egyetlen forinttal sem rendelkezett.

Földművesiskola használt. Az intézménynek a Csíkszereda melletti havasalji épületbe való kitelepítését követően, az iskolaépület kisebb átalakítás és javítás után főjegyzői lakásként szolgált, míg az igazgatói lakást bérbe adták. A Magánjavak elkobzása után a két épület sorsa beteljesedett: a román állam a görög-keleti egyháznak ajándékozta, amely az iskolát – rossz állapotára hivatkozva – lerombolta és helyére görög-keleti templomot épített. Az igazgatói lakásba átmenetileg a görög-keleti pap költözött be, de később azt is lebontották (helyén jelenleg a szovjet hősök emlékműve áll).

A Magánjavak tulajdonát képezte Csíkszereda legrégebbi középülete is. Az 1786-ban elkészült emeletes épületben – korábban az I. székely gyalog határőrezred parancsnoki székhelye volt – az átadás után a Törvényszék működött (később is régi Törvényszékként emlegették), majd 1923 után a román állam közhivataloknak foglalta le. A második bécsi döntést követően az igazgatótanács az Erdélyi Katolikus Nőszövetségnek szülőotthon céljaira adta bérbe. Az épület ma a Megyei Kórház Fül-, orr-, gége osztályának ad helyet.

Építtetőjéről, Mikó Ferenc Csíkszék főkapitányáról, Mikó várként ismert kaszárnya (a XVII. század első felében épült), a határőrség fennállása idején az I. székely gyalog határőrezred ezredesi és főhadnagyi székhelye volt. Bár 1869 után a Magánjavakhoz tartozott, jellege miatt közvetlenül nem hasznosíthatták és szimbolikus összegért (10 arany) a honvédségnek adták bérbe. 1890-ben a kincstár tiszti oktató és irodák céljára a kapubástya oldalához egy-egy épületszárnyat épített, ami nagymértékben rontott a vár arculatán. 1913-ban a honvédelmi minisztérium úgy ítélte meg, hogy a honvéd zászlóalj már „kinötte” a laktanyát, ezért a várostól egy új kaszárnya építését kérte. Mivel ez a háború miatt nem készülhetett el, a várban a honvédséget a román katonaság követte, amely (a második világháború éveit leszámítva, amikor a kaszárnyát a Csíki Körzeti Katonai Parancsnokság bérelte) egészen a XX. század közepéig használta. A Mikó várban jelenleg könyvtár és a Csíki Székely Múzeum működik.

A borszéki épületek átadása körüli kisebb huzavona után a Magánjavak végül az úgynevezett „Székházat” kapta meg. Bár felújítását már 1872-ben meg kezdték és ezt követően néhány évre bérbe is adták, 1879-ben úgy határoztak, hogy értékesítik. Mivel az egyetlen ajánlatot nem fogadták el és az épület már „közegészségügyi s rendőri szempontból” nem felelt meg és „hatóságilag kifogás alá vont, roskadozó” volt, 1892-ben, több mint 11.000 forintért átépítették.¹⁸⁶ A házfelügyelői és konyhai helyiségeken kívül 20 szobát magába foglaló lakás egy részét a fürdőidény alatt szegény, a gyógyfürdőt orvosi előírásra igénybe

---

¹⁸⁶CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78/79.

vevő csíki székelyeknek díjtalanul használhatták. Másik felét, pedig a vármegyei tisztviselők ingyenes rendelkezésére bocsátották. 1923 után a többi ingatlanhoz hasonlóan, a borszéki „Székház” is a román lakosság érdekeit szolgálta: elsősorban a földművelésügyi minisztérium tisztviselői és erdészek vették igénybe.

Az I. székely gyalog határőrezred tiszti épületei közül, mint láttuk a vagyonközösség viszonylag keveset kapott vissza. A csíkszépvízi volt kapitányi szállás kivételével, a vezetés ezeket gyorsan értékesítette, így a korszak végén a Magánjavaknak ez volt az egyetlen ilyen jellegű ingatlana. Akárcsak az 1869-es átadásnál, a kapitányi lakást az egész idő alatt a pénzügyőrség (több mint két évtizedig ingyen, 1892-től évi 180 forint bér ellenében) használta.

A havasi javak kezelése szempontjából természetesen nélkülözhetetlen volt a személyzet szállásának biztosítása. A szolgálati lakások közül a legjelentősebbek az első években felépített tölgyesi gazdatiszti és segédgazdatiszti (írnoki) lakás volt. Bár az erdőőri lakoknak kezdetben kevesebb jelentőséget tulajdonítottak, fennállása utolsó évtizedére a mindenképpen szükséges 7-8 lakást felépítették.

A fentebb ismertetett havasi javak és épületek számba vételét követően megállapítható, hogy a vagyonállomány óriási értéket képviselt. Annak ellenére, hogy a folyamatosan vezetett vagyonleltárba az értéket is feltüntették, erről csak a havasi javak rendszeres gazdasági üzemtervének elkészítését követően kaphattunk reálisabb képet. Ennek megfelelően az egyetlen, 1914-ben készült becslés szerint, a vagyonállomány a következő értéket képviselte:¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ M.O.L. K 63 – 1929 – 27/6.

	Művelési ág	Kiterjedés (hold)	Becsült érték (arany korona)
Havasi javak	Erdő	54515.4	100.000.000
	Legelő	8010.4	4.800.000
	Rét		
	Szántó		
	Beltelek	75.9	–
	Terméketlen		
Havasi javak össz.		62601.7	104.800.000
Épületek	Jövedelmező épületek		700.000
	Nem jövedelmező épületek		320.000
Épületek össz.			1.020.000
Összesen			105.820.000

4. A vagyon tulajdonjoga

A vagyon részletes számbavétele után feltétlenül szükséges pontosan definiálni a tulajdonjogot, amelynek tisztázása azért is fontos, mert fennállása utolsó éveiben központi kérdéssé vált. Az új célt (tehát már nem a határőri katonáskodást), szolgáló vagyon tulajdonjogával lényegében először, természetesen a visszaadást kérelmező illetve jóváhagyó dokumentumok foglalkoztak. Bár a három miniszter felterjesztése, a javakat az első székely gyalogezredet alkotott Csíkszék közönségének (a lóbeszerzési alapot csak a huszárcsaládoknak) teljes tulajdonosi joggal javasolta visszaadni, a legtöbb helyen egyszerűen csak „Csíkszék közönsége” fordul elő. Annak ellenére, hogy az általánosításból erre következtethetünk, ez alatt valójában nem a szék összes lakóját értették. A beadvány ugyanis többször hangsúlyozta, hogy a vagyon a székelység anyagi és szellemi haladását és fejlődését kell, hogy szolgálja, és ezt a királyi elhatározás is megerősítette.

Fennállása első felében a Magánjavak vezetése nagyvonalúan kezelve ezt a kérdést, elmulasztotta egyértelműen meghatározni a vagyonállomány tulajdonjogát. Részben ezzel magyarázható a „Csíkvármegye Magánjavai” elnevezés meghonosodása is, de széleskörű használata nem változtatható a vagyon tulajdonjogán. A „hivatalos” vármegye ugyanis soha nem tekintette saját tulajdonának a vagyonállományt és az általános tévhit eloszlátása

érdekében, többször is hangsúlyozta, hogy ez „kizárólag magán intézmény”.¹⁸⁸ Ennek ellenére még a hivatalos dokumentumokban is „Csíkvármegye Magánjvai” szerepelt, ami arra utal, hogy a vagyon megkérdőjelezhetetlen tulajdonjogának tudatában a vezetés nem törekedett a hibás elnevezés korrigálására. Sőt, ebben az időszakban több, a tulajdonosra tévesen utaló kifejezést alkalmazott („megyei birtok”, „vármegye magántulajdonát képező alapok”), amelyek így a csíki társadalomban is széles körben elterjedtek. De néhány esetben, amikor mindenképpen szükséges volt (elsősorban a kormánynak) mindig igyekeztek a tulajdonosi kört pontosan körülírni. 1874-ben például a törvényhatósági bizottság leszögezte, hogy a vagyon „a megye egyes tagjai összességének, mint jogi személynek... magánvagyonát képezi”.¹⁸⁹ Ehhez hasonló félreérthetetlen megfogalmazással, azonban alig találkozunk, – a szabályrendeletekben egyáltalán szó sem esett erről – hiszen a kérdéssel közel három évtized után, csak az 1897-ben kidolgozott alapszabály foglalkozott részletesebben. A három miniszter felterjesztésében foglaltakhoz hasonlóan az alapszabály a volt székely határőrezredek alkotó csíkvármegyei községek (Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Gyergyóditró, Gyergyókilyénfalva, Gyergyóremete, Gyergyószárhegy, Gyergyószentmiklós, Gyergyótekerőpatak, Gyergyóújfalu, Csíkborzsova, Csíkcsicsó, Csíkcsobotfalva, Csíkcsomortán, Csíkdánfalva, Csíkelne, Csíkgöröcsfalva, Csíkjenőfalva, Csíkkarcfalva, Csíkmadaras, Csíkmadéfalva, Csíkmindszent, Csíkpálfalva, Csíkrákos, Csíkszentdomokos, Csíkszentlélek, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszenttamás, Csíkszépviz, Csíktaploca, Csíkvacsárcsi, Csíkvárdotfalva, Csíkzsögöd, Csíkbánkfalva, Csíkcsatószeg, Csíkcsekefalva, Kászonaltíz, Kászonfeltíz, Kászonimper, Kászonjakabfalva, Kászonújfalu, Csíkkozmás, Csíklázárfalva, Csíkmenaság, Csíkszentgyörgy, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszentmárton, Csíkszentsimon, Csíktusnád, Csíkverebes és Csíkszereda) közönségét tekintette a vagyon tulajdonosának (4.§.).¹⁹⁰ A székelység támogatása érdekében, a vezetés – a vagyon rendeltetésének megfelelően – ezután sem tett különbséget a székely-magyarországi több mint 85%-át kitevő tulajdonosok és a többi csíkvármegyei székely között.¹⁹¹ Ennek megfelelően ösztöndíjra illetve segélyre minden Csíkmegyében született és itt is lakó székely és örmény apa gyereke igényt tarthatott (14§.).¹⁹² Bár a szűkszavú előírások tartalmazták a

---

¹⁸⁸ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1881-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 22.) CsÁL F. 7./17.

¹⁸⁹ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1879-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (április 17.) CsÁL F. 7./15

¹⁹⁰ Alapszabály 1897. 4.

¹⁹¹ 1910. évi népszámlálás adatai szerint az 52 községben 110377 magyar lakosa volt. Csíkvármegyében összesen 125888 magyar, 18032 román, 1080 német, 188 rutén, 85 tót, 13 horvát, 3 szerb és 431 más nemzetiségű élt. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912. 384 – 387.

¹⁹² Alapszabály 1897. 16.

kérdés lényegét, a későbbiekben ennek precízebb definiálására nagyobb hangsúlyt fektettek. Ennek megfelelően az 1909-es új alapszabály már címében leszögezte, hogy a vagyon a „csíkvármegyei volt székely-határőr ezredeket alkotott községek székely lakosságának” tulajdonát képezi. A 8. paragrafus szerint ehhez, az 52 helyiségből származó „fő-, lófő- és darabontrendű nemes székely családok” mellett, 1848-ban a vármegye területén tartózkodott más székely és örmény családok azon fiúágon való leszármazói is jogosultak voltak „kik e megyebeli illetőségüket megtartották, esetleg visszaszerezték”.¹⁹³ Az alapszabályokban tehát a visszaadáskor a kormány által megfogalmazott (részben a királyi elhatározásban is megismételt) ezzel kapcsolatos mindkét előírás érvényesült, hiszen a vezetés különbséget tett tulajdonos és jogosult között. A vagyon tulajdonjoga, így az egykori határórség kötelékébe tartozó települések székelységéé volt, de a „székely nemzet jólétének” előmozdítása érdekében egyetlen csíki székelyt (beleértve a szinte teljesen asszimilált örményeket) sem zártak el a vagyon nyújtotta előnyök élvezetétől, akik így nem váltak a javak tulajdonosává, csak, mint jogosultak részesültek belőle. Ezzel tulajdonképpen mindenki egyetértett, és még az elkobzást követően is – a korábbi számtalan vitából tanulva – inkább csak formailag változtattak volna rajta. A Csíki Magánjavak ideiglenes kezelésével 1940-ben megbízott Pál Gábor szerint például a tulajdonosi jogosultságnak az alapszabályok szerinti értelmezése ellenkezett a három miniszter felterjesztésében foglaltakkal, így a vagyonállomány tulajdonosául a „Csíkmegyei székely volt határőrök vagyonszövetségét” tekintette.¹⁹⁴ Ennek ellenére a visszaadással kapcsolatos javaslataiban, természetesnek tartja, hogy a vagyonszövetség közgyűlésének határozata alapján, az 1848. év előtt Csíkmegyében lakó székely családok férfiágon való leszármazói is ugyanúgy támogatásban részesüljenek, mint a tulajdonosok.¹⁹⁵

---

¹⁹³ A csíkvármegyei volt székely-határőr ezredeket alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező ruházati alap kezelésére vonatkozó Alapszabály. CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./110. (Továbbiakban: Alapszabály1909). 3..

¹⁹⁴ Nméltóságú M. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrhoz, előterjesztésre Dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő, csíkszeredai lakosnak, mint a Csíki Magánjavak ideiglenes kezelésével a 22.795/1941. Erd. M. E. és a 24.926/1941. Eln. B/3 V.K.M. sz. alatt megbízott kiküldöttnek a Csíki Magánjavak képviseleti szerveinek visszaállítása és a vagyoni viszonyok rendezése tárgyában (1941. június 10.) (Továbbiakban: Pál Gábor előterjesztése). In: *Székelyföld*, 1998. szeptember. 120. – 121.

¹⁹⁵ Uo. 135.

IV. A Csíki Magánjavak belső szervezete és működése

1. Az alapszabályok megalkotása

a) Az 1897-es alapszabály

A „hódolatteljes felterjesztésnek” megfelelően a vagyon kezelését, a bevételek felhasználását, az alkalmazottak tevékenységét a tulajdonosok által alkotott és több minisztérium által megerősített előírás kellett, hogy szabályozza. A visszaadást követő időszakban azonban a vezetés nem törekedett ennek gyors és szigorú betartására, hiszen nemhogy egységes, minden problémára kiterő, alapszabály nem készült, de az érvényben lévő rendelkezések is csak egy-egy kérdést érintettek. Az első években például csak a Magánjavak pénzalapjai kezelésére 1870-ben létrehozott „nevelési kölcsönpénztárra” és a havasi javakra vonatkozó – többször is átdolgozott – rendszabályok voltak érvényben. Bár az intézmény egyik legfontosabb elemét a jövedelmek felhasználása képezte, hosszú ideig az évente hozott határozatok helyettesítették az erre vonatkozó szabályrendeletet, amelyet csak 1878-ban dolgoztak ki. A korszak hasonló alkotásainak hiányosságát jelzi, hogy ezt a viszonylag részletes rendszabályt Trefort Ágoston, vallás- és közoktatásügyi miniszter csak ideiglenesen hagyta jóvá.¹⁹⁶

Mivel az intézmény fejlődését látszólag nem befolyásolta egy átfogó, részletes szabályzat hiánya, ennek kidolgozása csak több mint két évtized után került napirendre. Ezt nemcsak a korábbi rendszabályok egységesítése tette szükségessé, de a vezetés egyre fontosabbnak tartotta az önrendelkezés alapszabályok általi minél határozottabb biztosítását. Erre okot szolgáltatott többek között az állami adminisztráció lehetséges bevezetése is, hiszen attól tartottak, hogy ha ez az akkori szabályzatok mellett valóban megtörténik, könnyen csorbát szenvednének a csíki székelység jogai. Az érintettek mindenképpen el akarták kerülni ezt a veszélyt és igyekeztek ennek elébe vágni, hogy ha netán ez bekövetkezik, „már egy felsőbb helyen is megerősített intézményünk legyen, mely autonomikus fogait mutogatja annak, ki hozzá akar nyúlni.”¹⁹⁷ Életbe lépése azonban a vártnál jóval tovább elhúzódott,

---

¹⁹⁶ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1879-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (december 29.) CsÁL F. 7./15.

¹⁹⁷ *Csíki Lapok*, 1897. január 13.

hiszen a Becze Antal alispán elnöklete alatt Madár Imre, Gál Endre, T. Nagy Imre, Fejér Antal, Kovács István, Molnár József, Betegh Antal és Lázár Menyhért személyében kiküldött bizottság által 1891-ben kidolgozott „Csíkvármegye Magánjavainak alapszabálya és eme javak kezelésére, könyvelésére s azok iránti számadásokra vonatkozó négy rendbeli szabályzat” egyes szakaszait a vallás- és közoktatásügyi miniszter elégtelennek találta és kiigazításukat kérte (1894). Mivel a legszembeűnőbb hiányosság, a havasi javak terjedelmének és értékfelvételének pótlása, csak a földművelésügyi minisztériummal kötött szerződés alapján később valósulhatott volna meg, a törvényhatósági közgyűlés 1897. augusztus 30.-án három paragrafus módosításával (XII.§, XXI.§, XXXII.§) újra elfogadta az alapszabályt és felterjesztette a miniszterhez.¹⁹⁸ A csekély igazítás ellenére az intézmény működésének megkönnyítése érdekében Zelinszki vallás- és közoktatásügyi minisztériumi államtitkár 1901. július 17.-én 40149/1901 sz. rendeletével jóváhagyta ezt, de továbbra is szükségesnek tartotta, hogy „a kívánalmaknak megfelelő szabályzatot készítsenek minél előbb.”¹⁹⁹ Az első átfogó alapszabály életbelépésével (1902. január 1.) a Magánjavak történetének új korszaka vette kezdetét. Jelentőségét növelte, hogy ha nem is kimerítően, de tárgyalta a Magánjavak addig kissé átláthatatlan belső szervezetét. Annak ellenére, hogy az alapszabály nem volt teljesen összefüggő (több paragrafus ötletszerűen jött egymás után) és az előírások sem voltak mindig pontosan megfogalmazva, az intézmény szilárd egységgé alakult és az eredményesebb és biztonságosabb működés érdekében szerkezetileg is megújult.

b) Az 1909-es alapszabály

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium elvárásainak megfelelően, az 1897-es alapszabály módosítása már életbelépésével egy időben elkezdődött. A közgyűlés ugyanis még 1901 őszén utasította az igazgatótanácsot, hogy azt „gondosan vizsgálja át, az ellentmondó intézkedéseket küszöbölje ki” és egy egységes szabályzatot készítsen minél előbb.²⁰⁰ A következő évben elfogadott és november 23-án a minisztériumba is felterjesztett új tervezet azonban továbbra sem nyerte el a főfelügyeleti hatóság tetszését, így a következő megalkotását már alaposabb munka előzte meg. Ezzel együtt az újabb alapszabály megalkotása eléggé elhúzódott, hiszen ezt csak 1908-ban mutatták be a közgyűlésnek és

---

¹⁹⁸ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1897-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 30.) CsÁL F. 7./33.

¹⁹⁹ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1901.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 24.) CsÁL F. 7./37.

²⁰⁰ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1901.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (október 21-22.) CsÁL F. 7./37.

azonnali határozat még akkor sem született. A tervezet nagy jelentőségére való tekintettel ugyanis a testület célravezetőbbnek látta, ha ennek felülvizsgálata céljából Fejér Sándor elnöklete alatt egy bizottságot (Pál Gábor, T. Nagy Imre, Puskás Adolf, Gál Miklós, Balázs Dénes és Oláh Alajos voltak a tagok) küld ki, majd ennek tevékenységét, egy külön közgyűlésen tárgyalja.²⁰¹ Erre elméletileg a szeptember 24-i rendkívüli közgyűlésen került volna sor, de annak ellenére, hogy csak ez szerepelt egyetlen napirendi pontként, Becze Antal javaslatára a kérdés tanulmányozását egyelőre egy fél évre elhalasztották és négy új taggal bővítették a bizottságot. Ezt azért tartotta fontosnak, hogy a szöveg véglegesítése során még nagyobb hangsúlyt fektessenek a tulajdonosok és jogosultak körének félremagyarázhatatlan definiálására (a vármegye határának megváltoztatásával ez vita tárgyát képezhetne volna), valamint a központi beavatkozás és felügyeleti jogkör szigorúan pontos meghatározására. A kiküldött bizottság végül 1909. december 29-én tárta a közgyűlés elé javaslatait, a tervezet tárgyalását követően, pedig a testület elfogadta (11.050 – 909. sz.) a Magánjavak új alapszabályát, amit megerősítés végett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez terjesztett fel. Jóllehet erre vonatkozó semmiféle válasz a többszöri kérelmek ellenére 1918 őszéig nem érkezett, a gyakorlatban egyes szakaszait már alkalmazták. A háború elvesztésével azonban az alapszabály hivatalos jóváhagyása kulcskérdéssé vált, hiszen a román közigazgatás várható kiterjesztését követően kialakuló bizonytalan helyzetben a vagyonkomplexum jövőjét csak az ebben megfogalmazott elvek tiszteletben tartása biztosíthatta. Ennek megfelelően dr. Gaál Endre igazgató a Magánjavakat fenyegető valós veszélyre rámutatva, memorandumban kérte a minisztert ennek gyors megerősítésére. A beadványnak és az ezt személyesen átadó dr. Balás Elek gyergyószentmiklósi ügyvéd közbenjárásának köszönhetően, Lovászi Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter 1918. december 14-én 210.002/1918 sz. rendeletével (a megalkotása óta már megváltozó alkalmazotti illetményeket, a nyugalmi illetményeket valamint a napidíjak és utazási költségeket tárgyaló paragrafusok kivételével) jóváhagyta az 1909-es alapszabályt.²⁰² A román megszállást követő zavaros körülmények miatt, azonban az igazgató az erre vonatkozó rendelkezést csak jóval később tudta beszerezni így ez csak az impériumváltozást követően léphetett életbe, ami miatt több előírása a gyakorlatban nem érvényesülhetett, vagy változáson ment keresztül.

Az előzővel ellentétben, az új alapszabály minden követelménynek megfelelt, hiszen nem az 1897-es átszerkesztett, finomított változatát foglalta magába, hanem egy sokkal

---

²⁰¹ Csikmegye törvényhatósági bizottsága 1908.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 26.) CsÁL F. 7./44

²⁰² *Endes Miklós: Csik-, Gyergyó-, és Kászon-székek (Csik-megye) földjének és népének története 1918-ig.* Budapest, 1994 (Reprint kiadás) 493.

terjedelmesebb, precízen megfogalmazott alkotás volt. A 291. § magába foglaló alapszabály (az előző csak 40§. állt) ugyanis kellő részletességgel tárgyalta az intézmény teljes működését és nagy gondot fordított a Magánjavak önrendelkezési jogának megerősítésére. A vagyon kezelése, a belső szervezete, az alkalmazottak szolgálati viszonyai tekintetében érdemi változást azonban nem tartalmazott, lényegében csak aprólékosabban rögzítette a korábbi időszak gyakorlatát.

2. A Magánjavak vezető testületei

a) Közgyűlés

A Magánjavak belső szervezetének jellegzetessége, hogy már kezdettől fogva külön tisztviselői voltak, de kizárólag csak a saját ügyeit intéző testületekkel több, mint három évtizedig nem rendelkezett. Mivel a vagyon Csíkszék szinte egész lakosságának közös tulajdonát képezte és céljait csak egy összehangolt, egységes vezetés alatt érthette el, ebben az időszakban az egyetlen vezető szerve a szék (1876-tól a vármegye) közgyűlése volt.²⁰³ Így ez nemcsak a Magánjavak közgyűlésének szerepét töltötte be, hanem a vagyonközösség teljes működését is irányította. Ennek ellenére a szék (vármegye) soha nem akarta kisajátítani a Magánjavakat, hiszen lényegében az előljáráóság is a tulajdonosi kört képviselte, akiknek – ha ez szabályszerű is lett volna – nem állt érdekében jellegének vagy céljainak megváltoztatása. Ezzel kapcsolatban a közgyűlés álláspontja mindig egyértelmű volt: ez „a megye egyes tagjai összességének, mint jogi személynek, de nem mint törvényhatóságnak magánvagyonát képezi”²⁰⁴

Bár a vagyon visszaadásával teendői lényegesen megszorodtak, a szék (vármegye) közgyűlése egy összefüggő alapszabály hiányában is minden részletre kiterjedő munkát végzett. Évente általában 45-50 ügyel foglalkozott (a közgyűlési tárgyak 13-15 %-a), amelyek közül a legjelentősebbek az alapok költségvetésének valamint zárszámadásuknak jóváhagyása, a vagyonkomplexum hivatalnokainak megválasztása, a szabályrendeletek kidolgozása, a pályázatok elbírálása, szerződések megerősítése voltak. A mérvadó kérdések véleményezését és a szükséges eljárások kidolgozását a közgyűlés tagjai közül választott, a

---

²⁰³ A közgyűlés egyik felét választották, a másik felét az un. nyers virilizmus alapján jelölték ki : a megye területén a legtöbb állami egyenes adót fizető személyek az adóösszeg nagysága szerinti sorrendben kerültek be. (1870. XLII. tc. 19.§.) Magyar törvénytár 1869 – 1871. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.

²⁰⁴ Csikmegye törvényhatósági bizottsága 1879.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (április 17.) CsÁL F. 7./15.

legfontosabb helyi ügyek közgyűlési tárgyalását is előkészítő „kis bizottmány”,²⁰⁵ feladata volt. A 24 tagból álló testület javaslatait a szék közgyűlése hagyta jóvá, majd megerősítés érdekében terjesztette fel a kormányhoz.

A közgyűlés tevékenysége azonban nem terjedhetett ki a teljes irányításra, így más vezetőszerzvény hiányában, a kevésbé fontos dolgok elvégzésével a beosztásuknak megfelelően a központi tisztviselőket hatalmazta fel, akik mindig kötelesek voltak részletesen beszámolni ezek elintézéséről. Közülük természetesen Puskás Ferenc dirigens alkirálybíróra hárult a legtöbb hasonló feladat, hiszen ezzel nemcsak szokásos teendői szaporodtak (megszervezte a határozatok végrehajtását, kisebb horderejű kérdésekben döntött, képviselte a vezetőséget, havonta megvizsgálta a nevelési pénztárat, amiről a közgyűlésnek jelentést tett, stb.), de a havasi javakról alkotott szabályrendeletnek megfelelően az ő hatáskörébe tartozott kezelésének közvetlen ellenőrzése (IV. 13.§) is. Az intézmény működése szempontjából még jelentős szerepe a tiszti ügyésznek (eljár a peres ügyekben) és a főszámvevőnek (megvizsgálta a zárszámadásokat) volt. A közgyűlés tulajdonképpen mindig a hivatalos teendőit szabályozó előírások szerint járt el, főlegessé téve a Magánjavakra vonatkozó hasonló részletes rendszabály megalkotását. Bár a folyamat így összetettebbé vált, de ez az intézmény rendeltetésszerű működésének zálogát jelentette. „A mi már a különbeni kezelést és felügyeletet illeti – vélekedik erről a marosvásárhelyi Hargita csíkszéki tudósítója – az elég beruházottnak és ünnepélyesnek mondható, úgy annyira, hogy ha a sok bába közt a gyermek el nem vész, az ellenőrzés biztosítékai nem hiányzanak”²⁰⁶

A székely székeknek az egységes megyerendszerbe való beosztása (1876. XXXIII. tc.), bizonyos szempontból hatással volt a közgyűlésnek a Magánjavak vezetésében addig betöltött szerepére is. Bár ezután is a 24-es bizottmány feladata volt a vagyonnal kapcsolatos javaslatok elkészítése, jelentősége és súlya számottevően csökkent, hiszen ezek gyakran az alispán elképzeléseit tükrözték. Így a vármegye első tisztviselőjének a vagyonkomplexum ügyeibe való beleszólása még akkor is igen erőteljes volt, ha ezeket a – különben általa beterjesztett – tervezeteket a jövőben is a szék közgyűlésének helyébe lépő törvényhatósági bizottság kellett jóváhagyja. Ez a tendencia már Puskás Ferenc (1876-1879) majd Lázár Dénes (1879-1881) idején is megfigyelhető, de valójában Becze Antal (1882-1906)

---

²⁰⁵ Tagjai szinte kizárólag a közigazgatási – politikai és az értelmiségi elit soraiból kerültek ki. Az első bizottmány tagjai közül Balási Lajos kászonai alkirálybíró, Becze József alsíki főszolgabíró, Bocskor Mihály tiszti ügyész, Gál Elek törvényszéki bíró, Györffi Pető a csíkszeredai törvényszék elnöke, Imets Fülöp Jákó a csíkszeredai gimnázium igazgatója, Madár Imre főjegyző, Mihály Gergely felesíki alkirálybíró, Mikó Bálint megyei pénztárnok, míg Dr. Molnár József főorvos volt. A bizottmánynak hivatalból tagja volt a havasi javak igazgatója Gál Ignác is.

²⁰⁶ *Hargita*, 1872. április 25.

alispánsága alatt érvényesült igazán.²⁰⁷ Mivel szívügyének tekintette a Magánjavakat, a „hajlíthatatlan vasakaratóról” híres Becze Antal, – hivatalba kerülésétől egészen az első alapszabály életbe lépéséig – kulcsfontosságú szerepet töltött be az intézmény életében. A mindenkori alispánra háruló, hagyományos feladatok lelkiismeretes elvégzése mellett, a vagyon gyarapodása és célszerű felhasználása érdekében, ő kötelességének tartotta annak minden részletre kiterjedő, személyes felügyeletét. A kortársak feljegyezték, hogy a Magánjavakkal kapcsolatos épületek helyének kijelölésénél nemcsak jelen volt, de ha kellett, a mérőláncot is húzta, mert félt, nehogy ennek vagyonából „egy centiméter is elkallódjék vagy kihasználatlanul maradjon”.²⁰⁸ Elődeivel ellentétben, akik eléggé elhanyagolták ezt, Becze Antal kitartóan ellenőrizte a havasi javak kezelését, hiszen az igazgató gyakorlatilag minden fontosabb döntéséről be kellett számoljon neki, és nem volt ritka, hogy ezeket felülbírált. Érthető, hogy még a másodrendű kérdésekben is tájékozott volt (terjedelmes félévi beszámolóiban mindig kitért a „szép magán vagyon” helyzetére) és mivel mindig jó szándék vezérelte, egész alispánsága idején élvezte a törvényhatósági bizottság bizalmát, amely mindig megszavazta indítványait és kezdeményezéseit. Bár néha túllépte hatáskörét (rendkívüli esetekben például szerződéseket hagyott jóvá és szabadkézből kaszálókat vagy legelőket adott haszonbérbe, a század utolsó éveiben a zárszámadásokat is ő terjesztette be törvényhatósági bizottságnak), az intézmény irányítása ebben az időszakban zavartalan és – a lehetőségekhez képest – eredményes volt, ami elsősorban az ő következetes és becsületes munkáját dicséri.

Annak ellenére, hogy az első alapszabály részletesen nem foglalkozott a testülettel, életbelépését követően a közgyűlés szerepe jelentősen megváltozott. Bár ebben nem ez volt a döntő, mindenképpen ki kell emelni, hogy a Magánjavak történetében először most rögzítették, hogy a közgyűlés szerepét a törvényhatósági bizottság tölti be (21.§), kihangsúlyozva ezzel azt a tényt (bár elnevezése nem erre utalt), hogy a vagyon nem az állam közigazgatási szervének tulajdona. A törvényhatósági bizottságnak közgyűlési jogkörrel való felhatalmazása, szabályos volt, hiszen Csík vármegye lakosságának közel 90%-át a Magánjavak tulajdonosai és az ahhoz jogosultak alkották, így a bizottság valójában őket képviselte. Mivel ez a rendszer csak a vármegye önkormányzati szervezetének fennállásáig volt működőképes, azt követően egy húszas bizottság lépett volna a közgyűlés helyébe (5.§),

---

²⁰⁷ Becze Antal (1842 – 1912) Csíkvármegye dualizmuskori történetének egyik legmeghatározóbb alakja volt. Elévülhetetlen érdemei vannak a vármegye társadalmi és közművelődési intézményeinek létesítésében, alispánságát a kortársak „Csík aranykoraként” tartják számon. Alispánna való választása előtt, 1872-1876 között a csíkszeredai kerület országgyűlési képviselője volt, majd tisztii ügyészként (1876-1882) szolgálta a vármegyét.

²⁰⁸ *Tivai Nagy Imre*: i.m. 142.

amellyel a vagyonkomplexum legfőbb testületi szervének a törvényhatósági bizottsággal addig is csak formálisan fennálló egysége teljesen megszűnt volna. Az előző időszakhoz képest 1902-től a közgyűlés súlya valamelyest csökkent, de továbbra is a feladatai közé tartozott a költségvetés és számadások felülvizsgálata, a tisztviselők választása, a fellebbezett ügyek elbírálása, az árverési jegyzőkönyvek jóváhagyása, a 10.000 koronán felüli kölcsönök engedélyezése, a minisztériumi megerősítést igénylő határozatok felterjesztése és a most létesített igazgatótanács és zárszámadás vizsgáló bizottság megválasztása is.

Mivel a tulajdonosok legfőbb célja a Magánjavak önrendelkezési jogának megerősítése volt, az 1909-es alapszabály a vármegyétől való minél határozottabb különállást hangsúlyozta, ami természetesen kisebb mértékben befolyásolta a közgyűlés összetételét is. Az alapszabály 5.§. szerint ugyanis ezt ezután már nem az egész törvényhatósági bizottság, hanem csak a testületnek azok a tagjai alkottak, akik a vagyonhoz jogosultak voltak. (A névsort évenként az igazgatótanács állította össze a törvényhatósági bizottsági tagok már megállapított névjegyzéke alapján.) Ennek köszönhetően a közgyűlés akkor is határozatképes lett volna, ha a vármegye legfőbb testületi szervének működését valamilyen oknál fogva fel függesztik. Bár ez a románok bevonulásával bekövetkezett, az alapszabály jóváhagyásának elhúzódása miatt ezek a paragrafusok még nem voltak érvényben. A román közigazgatásnak Csík vármegyére való kiterjesztése (a vármegyei hivatalnokokat a román hűségeskü megtagadása ürügyén 1919. május 1-jén üzték ki a vármegyeházáról) így megpecsételte a Magánjavak közgyűlésének sorsát is. A Kormányzótanács (Consiliul Dirigent)²⁰⁹ 1919. január 21-én kiadott II. dekrétumát követően, amely feloszlatta a törvényhatóságokat és megszüntette a megyék autonómiáját, a vagyon kezelése az igazgatótanácsot ellenőrző közgyűlés nélkül történt.

Mivel nem tartalmazott a felállítására vonatkozó utasítást, az új alapszabály 1920 eleji életbe lépésével a vezetés számára egyértelmű volt, hogy az ellenőrző húszas bizottság csak átmenetileg helyettesítheti a közgyűlést, amelynek összehívása az igazgatótanács elsődleges feladatává vált. A közgyűlés résztvevőinek névsorát azonban már nem kívánták összeállítani a több mint egy éve feloszlott törvényhatósági gyűlés névjegyzékéből, így mindenképp szükségessé vált az ezt előíró 5.§. minél előbbi módosítása. Ennek megfelelően az igazgatótanács 1920. június 7-én elfogadta az általa felkért Bartalis Ágost igazgatótanács tag

---

²⁰⁹ A gyulafehérvári román nemzetgyűlést (1918. december 1.) követő napon alakult 15 tagú Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) gyakorlatilag az erdélyi románság kormányaként működött és a legfőbb célja a magyar államhatalom megszüntetése valamint Erdélynek Romániába való betagozása volt. A nagyszebeni testületet a korábbi időszakban jól ismert román kisebbségi politikusok alkották: Iuliu Maniu (miniszterelnök és belügyminiszter), Vasile Goldiș (kultuszminiszter), Alexandru Vaida – Voevod (külügyminiszter), Aurel Vlad (pénzügyminiszter), Aurel Lazăr (igazságügy miniszter), stb.

és Gaál Endre igazgató erre vonatkozó javaslatát, amely szerint ezentúl a közgyűlést „Csíkvármegye jelenlegi területén fekvő, s jelen alapszabály 8.§.-ában felsorolt községeknek a vagyonhoz jogosult kiküldöttei alkotják.”²¹⁰ Részletesebb döntés ekkor nem született, hiszen a közgyűlési tagok számának és elosztásának meghatározásáról, a választási eljárás szabályozásáról csak a jogosultak összeírása után intézkedhettek. A igazgatótanácsnak, a húszas bizottság által is elfogadott javaslatát azonban, a megye prefektusa nem hagyta jóvá (1921. február 25.), amit elsősorban azzal indokolt, hogy az alapszabály 5.§.-ának módosítása újból a románoknak a Magánjavakból való kizárását célozta. Ezt egyenesen „hatalommal való visszaélés által elkövetett igazságtalanságnak” tekintette, hiszen véleménye szerint a határórségben a vármegyei románok is szolgáltak, így a vagyonhoz nekik is joguk volt.²¹¹ A minden alapot nélkülöző állítással az igazgatótanács gyakorlatilag nem is szállt vitába és rendületlenül kitartott amellett, hogy az erre vonatkozó alapszabály módosítás csakis az érvénybe lévő előírások szigorú betartásával történhet. A közgyűlés minél gyorsabb összehívása igen fontos lett volna, hiszen a megváltozott államjogi viszonyok miatt, az alapszabály azon rendelkezéseit, amelyek a békeszerződéssel, vagy az érvénybe lévő törvényekkel ellenkeztek, feltétlen az új körülményekhez kellett igazítani. Ennek sürgős megvalósítását a prefektus is elengedhetetlen tartotta, de ezt ő lényegében az igazgatótanácstól várta. Mivel ez csak a közgyűlés hatáskörébe tartozott a testület nem akarta ezt a nagy fontosságú kérdést egyedül eldönteni, hiszen úgy vélekedett, hogy ezt csak a tulajdonosok, és jogosultak képviselőinek bevonásával lehet törvényesen és megnyugtatóan rendezni, ehhez viszont módosítani kellett volna az alapszabályt. A közgyűlés összehívásához tehát egy konszenzusos megoldásra lett volna szükség, amire akkor nem sok esély volt. A földreform kihirdetése és alkalmazása után azonban az igazgatótanács már semmiképpen nem nélkülözhetette a közgyűlés munkáját, így – bár korábban elvetette ezt a lehetőséget – az 1909-es alapszabály előírásainak megfelelően hívta össze a közgyűlést (1922. december 3.). Ezután azonban többet már nem tarthattak, hiszen a hatóságok sem az augusztus 12-re, majd sem a szeptember 12.-re összehívott közgyűlést nem engedélyezték.²¹²

b) Igazgatótanács

---

²¹⁰ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./187.

²¹¹ Uo.

²¹² A törvényhatósági bizottság 1918. évi névjegyzéke alapján ezekre 112 tag kapott meghívást. A közgyűlésnek hivatalból tagja volt a vezetés (igazgatótanács, tisztviselők) is. M.O.L. K 63 – 1929 – 27/6.

Az 1897-es alapszabály talán leglényegesebb újítása egy, kizárólag az alapok vagyonának kezelését irányító, „folyton élő és működő, szűkebb körű testület”²¹³ felállítása volt (7.§). Átvéve az alispánnak, a különböző bizottságoknak valamint részben a törvényhatósági bizottságnak a központi vezetésben betöltött szerepét, ezentúl a Csíkszeredában székelő igazgatótanács döntött szinte minden fontos kérdésben. Ennek megfelelően hatáskörébe tartozott többek között az ösztöndíjak és a segélypénzek kiosztása, az árverési és a szerződési feltételek megállapítása, a nyugdíjak és a végkielégítések engedélyezése, a Magánjavak által fenntartott tanintézmények igazgatóinak, tanárainak, tanítóinak és tanítónőinek választása, az 1000-10.000 korona közötti kölcsönök kiutalása. Bár az alapszabály nem emelte ki, valójában az igazgatótanács kezében összpontosult az egész vagyionkomplexum vezetése és ellenőrzése (még a közgyűléshez tartozó kérdésekre vonatkozó javaslatokat is a testület készítette elő), amelynek hatására ennek működése is stabilabbá és kiegyensúlyozottabbá vált. Az előző korszak döntéshozó szerveivel ellentétben a közgyűlés is alig korlátozta tevékenységi szabadságát, hiszen csupán a leglényegesebb vagy minisztériumi megerősítést igénylő határozatait kellett betérjessze jóváhagyás véget. Ezt tükrözi a törvényhatósági bizottság által megvitatott kérdések számának igen jelentős csökkenése is, hiszen míg az alapszabály életbelépését megelőző utolsó évben (1901) az összes tárgy 17-16%-a vonatkozott a Magánjavakra, addig 1902-ben (7, 69%) vagy 1903-ban (6, 60%) ez az arány jóval kisebb volt. Az alapszabály értelmében az igazgatótanács elnöke a vármegyei rendszer fennállásáig az alispán volt, ennek megszűntével, pedig a húszas bizottság tagjai közül választott személy. Az igazgatótanács elnökeként, a mindenkor alispánnak azonban nem volt olyan fontos szerepe a Magánjavak vezetésében, mint korábban, hiszen elsősorban a testület munkáját irányította (általában negyedévenként ő hívta egybe az üléseket, a jelenlévők közül jegyzőt választott, megállapította a tárgyalás sorrendjét, gondoskodott arról, hogy a hozott határozatokat kellőképpen végrehajtsák) és reprezentációs feladatai voltak. Egyedül egyetlen kérdésben sem határozhatott, egyenlő szavazat estén viszont már neki kellett döntenie. Ennek ellenére az 1906-ig tisztségben lévő Becze Antal, erős egyéniségének köszönhetően bizonyos mértékben rá tudta kényszeríteni akaratát az igazgatótanácsra, de ettől a tulajdonosok érdekei soha nem csorbultak. Ez a tendencia azonban már nem érvényesült Fejér Sándor (1906-1919) alispánsága idején, aki az alapszabály biztosította keretek között végezte elnöki teendőit. Az igazgatótanács közgyűlés által választott nyolc tagja közül öt a csíki három, pedig a gyergyói részt kellett képviselje és mindannyian, akárcsak az elnök, indítványozási,

---

²¹³ *Csíki Lapok*, 1895. január 13.

különvéleményezési és szavazati joggal rendelkeztek. Hatéves megbízásuk után újraválaszthatók voltak, így az 1919-ig működő három testületet összesen 11 csíki és 7 gyergyói lakos alkotta. Közülük fele (6 csíki, 3 gyergyói) jogi végzettséggel rendelkezett és a közigazgatási – értelmiségi elit tagja volt, míg a többiek a társadalmi életben tevékenyen részt vevő, köztisztelőben álló birtokosok soraiból kerültek ki. Az előbbieket közül mindenképpen említést érdemel Bartalis Ágost csíkszentmártoni főszolgabíró (1902-1918), aki leghosszabb ideig, 14 évig volt tagja az igazgatótanácsnak, T. Nagy Imre a gazdasági felső népiskola igazgatója, gazdasági szakíró, újságíró és lapszerkesztő, Mikó Bálint Csíkvármegye volt főispánja (1882-1905), Újfalúsi Jenő Csíkszereda polgármestere. A birtokosok közül, pedig feltétlenül ki kell emelni Incze Ignác csatószegei, Puskás Adolf ditrói valamint Oláh Alajos szárhegyi gazdákat, akik két – két cikluson át voltak a testület tagjai. Az elnök és a nyolc választott személy mellett hivatalból az igazgatótanács tagjai voltak az igazgató, a számvevő, a megyei főjegyző és a tiszti ügyész, (majd 1908-tól már a Magánjavak ügyésze) is, de ott csak előadó tisztük volt.

Az intézmény teljes autonómiájának megvalósítása érdekében, az 1909-ben alkotott alapszabály – a közgyűléshez hasonlóan – több helyen kiegészítette, vagy módosította az igazgatótanácsra vonatkozó rendelkezéseket. Az új alapszabály szerint a választott alispán és vármegyei főjegyző csak akkor lehetett az igazgatótanács elnöke, illetve jegyzője, ha a vagyonhoz jogosultak voltak. De a vármegyei rendszer megváltoztatása, vagy az alkotmány felfüggesztése napjától a szerepüket már akkor sem tölthették be, ha egyébként a jogosultakhoz tartoztak. Mindkét esetben az elnököt, vagy a főjegyzőt a közgyűlés választotta. A korábbi előírásokon azonban nem csak a „saját ügyeknek, saját szervekkel való intézése” elv alapján változtattak, de igazságossá tették a testület összetételét is: a csíki és a gyergyói részeket ezentúl 4-4 tag képviselte.

Az impériumváltozást követő első hónapokban az igazgatótanács (az önkormányzati rendszer felszámolását követően dr. Fodor Antalt, majd később Györgypál Domokost választották meg elnöknek) hatásköre számottevően meg növekedett, hiszen, míg korábban a vagyonkezelés feletti felelősség a felettes hatóságokkal (közgyűlés, kormány) megoszlott, 1919 tavaszáig csak egyedül irányította a Magánjavak működését. Bár az új helyzetre nem volt felkészülve, a rendkívüli körülmények ellenére a testület mindent megtett, hogy „a vagyonkezelés kifogástalan, alapszabályszerű, rendeltetéséhez hű és eredményes, az ellenőrzés, pedig megfelelően intenzív legyen.”²¹⁴ Az ellenőrző húszas bizottság

---

²¹⁴ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./144.

megalakításától az igazgatótanács látszólag ugyanazt a szerepet töltötte be, mint a román csapatok bevonulása előtt, de ez csak egy átmeneti időszaknak bizonyult. A prefektus döntése értelmében ugyanis a feloszlott ellenőrző húszas bizottság feladatait ideiglenesen az igazgatótanácsnak kellett ellátnia.²¹⁵ Annak ellenére, hogy erőteljesen tiltakozott, az igazgatótanács végső soron hajlandó lett volna elfogadni az önkényes határozatot, ha továbbra is a legfontosabb ügyeken (7.§) kívül, – amelyek semmiképpen nem nélkülözhatték a román tisztviselő jóváhagyását – a közgyűlés összehívásáig minden más kérdésben csak a testület döntött volna. (Lényegében az addig két szerv által intézett ügyekkel ezután csak az igazgatótanács foglalkozott volna). De az igazgatótanács által elfogadhatónak talált kényszerű megoldás is csak pusztá óhajtás maradt, hiszen tiltakozásuk ellenére mostantól kezdve minden határozatot fel kellett terjesszenek a prefektushoz. „Mi a vagyonkezelést illeti, – indokolta ezt Octavian Vasu prefektus – mindenesetre biztosabb, hogyha nemcsak maga az igazgatóság határoz, hanem egy második fórum is.”²¹⁶ Valójában tehát burkoltan az egész közgyűlés szerepét átvette, ami nemcsak súlyosan sértette a Magánjavak önkormányzatát, de törvénytelen is volt, hiszen így egy személyben őt illette meg a jóváhagyási- és felügyeleti jogkör is.²¹⁷ Ez az intézkedés – elvileg – csak az új alapszabály kidolgozásáig és az új közgyűlés összehívásáig maradt volna érvénybe, de mivel egyiket sem sikerült megvalósítani, az igazgatótanács és a prefektus közötti viszony már nem változott.

c) Ellenőrző húszas bizottság

A XIX. században a tulajdonosok nagy többségének természetes volt, hogy a Magánjavak közgyűlésének szerepét, a törvényhatósági bizottság töltötte be, de az akkori vármegyei rendszer esetleges átalakítása után érdekeik megfelelő képviselőnek zálogát csak egy, új, kizárólag a vagyonközösség ügyeit intéző testületben látták. Az 1897-es alapszabály szerint az önkormányzati rendszer megszüntetése esetén a közgyűlés helyébe az utolsó törvényhatósági gyűlés által választott húsztagú (12 személy a csíki, 8 pedig a gyergyói részeket képviselte) ellenőrző bizottság lépett volna (5.§). Bár a felállítására vonatkozó terv

---

²¹⁵ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./187.

²¹⁶ Uo.

²¹⁷ A rendelet még a román hatóságokat is megosztotta. Az igazgatótanács elnökének és az igazgatónak, Bukarestben a munkaügyi miniszterrel 1920. december elején folytatott informális tárgyalását követően például utóbbi úgy vélekedett, hogy a prefektus, mint kinevezett román tisztviselő, a húszas bizottság addigi szerepét nem veheti át, mert az sértene a vagyonkezelés autonómiáját és ellenkezne a régi királyi leiratban foglalt alapelvekkel.

feltétlenül megalapozott volt, az 1909-ben alkotott alapszabály már nem tartalmazott ezzel kapcsolatos intézkedéseket, ami azzal magyarázható, hogy a közgyűlés összetételének és működésének pontos szabályozásával a tulajdonosok általi irányítás és ellenőrzés mindenképpen biztosított volt. Ezek azonban csak 1920 elején léptek életbe, így a román közigazgatásnak Csíkvármegyére való kiterjesztése után a vezetés még a régebbi előírások szerint járt el.

A megváltozott viszonyok miatti új helyzetet az igazgatótanács az 1919. április 28.-i ülésén tekintette át. „Teremtsük meg magunknak, ha nincs e percben, – buzdította gyors lépésre a vezetést Gaál Endre igazgató – az ellenőrző hatóságainkat, s addig is, amíg ezek az állapotok tartanak legyünk teljes urai és gazdái a ránk bízott vagyonnak”.²¹⁸ Az ülésen határozat született, hogy az érvényben lévő 1897-es alapszabály rendelkezéseinek megfelelően egy húsztagú bizottságot hoznak létre. A következő igazgatótanácsi ülésen (május 17.) megválasztott, „Ellenőrző húszas bizottság” mandátuma két évre szólt, de 1920. december 31-én sorsolás útján tízen kellett távozzanak, helyeiket titkos szavazással az igazgatótanács és a többi tíz tag töltötte be. (Akár a kilépők is újraválaszthatók voltak.) A testületet alkotó nyolc gyergyói, nagyrészt a birtokosok soraiból került ki, míg a tizenkét csíki elsősorban a közigazgatási – értelmiségi elit tagja volt. Utóbbiak közül mindenképpen ki kell emelni a bizottság elnökét Fejér Sándor nyugalmazott alispánt, Györgypál Domokos főispánt, kormánybiztost, Incze Domokos országgyűlési képviselőt, Dombi János városi főjegyzőt, Kovács János nyugalmazott rendőrkapitányt, Antal Áron főgimnáziumi tanárt, stb.²¹⁹ Megalakulásával a bizottság a Magánjavak legfontosabb döntéshozó fórumává vált, az ügyviteli szabályzat szerint ugyanis nemcsak a közgyűlés által intézett ügyekkel foglalkozott, hanem a vallás- és közoktatásügyi minisztérium alapszabályban meghatározott szerepét is átvette (3.§).

Kettős megbízatását azonban csak rövid ideig teljesíthette. A Kormányzótanács ugyanis annak ellenére, hogy elismerte működésének törvényességét, 1919. október 16-án a Csík megye élére kinevezett prefektusra ruházta a vagyon-felügyeleti (tehát az alapszabály 4.§ részletezett) jogkört.²²⁰ Ennek megfelelően ezentúl a húszas bizottság a prefektushoz terjesztette fel a korábban a kormány által megerősített döntéseket. De ez csak a Magánjavak feletti minél szigorúbb ellenőrzés megvalósításának első lépése volt. A prefektus ugyanis a II. dekrétum és a felügyeleti jogára hivatkozva, 1920. december 24.-én feloszlatta a már

---

²¹⁸ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./144.

²¹⁹ Uo.

²²⁰ A 9135 – 1919. rendelet erre vonatkozó román szövege: „...dreptul suprem de control și supraveghere asupra bunurilor particulare ale județului Ciuc.” CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./145.

ideiglenes jelleggel, csupán a közgyűlés újjáalakulásáig működő bizottságot és feladatainak ellátását átmenetileg az igazgatótanácsra bízta.²²¹

3. A Magánjavak alkalmazottai

a) Tisztviselők

A Magánjavak sajátos belső szervezetére jellemző, hogy míg fennállása nagyobb részében a vármegyével azonos döntéshozó testülete volt, a teljes ingó és ingatlan vagyon védelmével, jövedelmeztetésével, igazgatásával közvetlenül kapcsolatos feladatokat saját fizetett alkalmazottai végezték. A közgyűlés illetve a törvényhatósági bizottság által egyszerű többséggel választott „magán tisztviselők” (a kortársak által használt fogalom nemcsak a vármegye köztisztviselőitől való megkülönböztetésükre szolgált, de a vagyon jellegére is utalt) közül a legjelentősebb szerepe a teljes erdőbirtok és a hozzá tartozó ingatlanok (épületek, tutajkikötőhelyek, fűrészek, stb.) kezelését irányító igazgatónak volt. A havasi javak igazgatója hatáskörébe tartozott többek között az alap költségvetésének és számadásának elkészítése, az árverések lebonyolítása valamint a szerződések megkötése, a favágatási előirányzat összeállítása, a telepítvényesek ügyeinek (birtokmegváltás, haszonbér, birtokbecslés, stb.) intézése. Mivel felelősséggel tartozott a közgyűlésnek/törvényhatósági bizottságnak utasításai, intézkedései nem nélkülözhatték a testület jóváhagyását,²²² ugyanakkor egyetlen határozat sem születhetett a havasi javakkal kapcsolatban, amelyről ne kérték volna ki az ő véleményét. Az igazgató kötelessége volt a bevételeknek a takarékpénztárba való beküldése, amelyhez mellékelni kellett a jövedelem nemeit, forrásának évét és a késedelmi kamat mekkoraságát. Az egész fekvővagyon adminisztrációját magába foglaló mindennapi teendők (fogalmazás, levelezés, stb.) elvégzésén kívül, felügyelt arra, hogy a tölgyesi kezelő hivatalban az ügyintézés szabályos legyen és az összes könyvek az előírt módon, és alakban vezessék. Az általában kéthavonta tett „szemle utjai” során ellenőrizte a kezelő hivatal pénztárát, az erdőfelügyelők és erdőszolgák munkáját és minden kisebb részletről értesült. A havasok általános helyzetéről valamint saját tevékenységének eredményeiről minden évben „zárjelentésben” számolt be a törvényhatósági bizottságnak, amelyben az egész birtok állománya és állapota valamint az erdők kezelése mellett,

²²¹ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./187.

²²² Ennek ellenére néha megszegték ezt a szabályt, komoly döntéseket hozott. Gál Ignác például a testület engedélye nélkül az 1876-os hátralékosokat nem perelte be, hanem egy évi időhaladékot adott.

részletesen kitért a bevételekre és a peres ügyekre is. Az alapszabály életbelépését követően jelentősen megnőtt az igazgató szerepe is, hiszen tevékenysége már nem csak a havasi javak kezelésének irányítására korlátozódott, hanem tulajdonképpen a teljes ingó és ingatlan vagyonnal kapcsolatos ügyek intézése is hozzá tartozott. Így korábbi teendői mellett a Csíki Magánjavak igazgatójának (hatáskörének bővülésétől már ez a cím illette meg) feladata volt a közgyűlés és az igazgatótanács által hozott határozatok végrehajtása, a tőkék és bevételi többletek befektetése, a pénztár legalább havonkénti megvizsgálása, stb. Az eddigi gyakorlattal ellentétben, amikor a törvényhatósági bizottságot tájékoztatta szinte minden döntéséről, most csak a fontosabb kérdésekben követte az igazgatótanács utasításait (oda terjesztette be jelentéseit is), különben az összes ügyekben a legjobb belátása szerint saját felelősségére járt el.

Bár az igazgató – a szabályrendeleteknek, majd az alapszabálynak megfelelően is – mindig hat évre kapta megbízatását, az intézmény eredményes működését is veszélyeztető gyakori személycserék helyett, a törvényhatósági bizottság, a megbízható, egyenletes kezelést részesítette előnyben. Ennek tulajdonítható, hogy az első alapszabály életbelépéséig csak ketten töltötték be ezt a felelősségteljes pozíciót. Az erdőbirtok visszabocsátását követően (Lázár Dénes és Gál Elek ellenében) Gál Endrét választották meg igazgatónak, aki Gyergyóalfaluból irányította a havasi javak ügyeit. Bár a telepítvényesek birtokmegváltásának alapjául szolgáló szerződések megkötésén (1878-1879) kívül nevéhez nem kapcsolódik rendkívüli megvalósítás, hivatali ideje alatt mindig becsületesen teljesítette feladatát és lelkiismeretesen képviselte a tulajdonosok érdekeit. Nyugdíjba vonulása (1886. június 30.) után az örmény származású Lázár Menyhért követte őt a havasi javak élén, aki székhelyét Gyergyószentmiklósrá tette át. Lázár már fiatal ügyvéd korától aktív résztvevője volt a közéleti és politikai életnek (törvényhatósági- és közigazgatási bizottságnak tagja, a gyergyószentmiklósi polgári iskolaszék elnöke, hitközségi főgondnok, a kaszinó elnöke, színműkedvelő társulat igazgatója, stb.), kortársai szerint lehetetlen volt „olyan társadalmi vagy közjótékonyosságú intézményt kitalálni, melynek életében ne ő lett volna az irányítója.”²²³ Mivel népszerű és tekintélyes egyéniségének, önfeláldozó és önzetlen tevékenységének köszönhetően a vármegye egyik legelismertebb embere volt, határozatait, elképzeléseit sokkal könnyebben keresztül tudta vinni a törvényhatósági bizottságon, mint elődje. Javaslatára például 1887-ben, újrászövegezték a havasi javak kezelésére vonatkozó szabályrendeletet és kérésére a segélyezett diákok számát is növelték. Munkabírására jellemző, hogy amikor

---

²²³ *Tivai Nagy Imre*: i.m. 196.

országgyűlési képviselő volt (1896-1904) a havasi javak igazgatójaként feladatát továbbra is lelkesen és pontosan végezte. Nem meglepő tehát, hogy az alapszabály életbelépése után is Lázár Menyhért²²⁴ töltötte be ezt a tisztséget, aki – annak ellenére, hogy az igazgató a megyeszékhelyen kellett lakjon – továbbra is Gyergyószentmiklósról irányította a havasi javak ügyeit. Bár ezzel megszegte az alapszabályt, ez semmilyen összefüggésben nem volt váratlan, 1903. január 1-jétől való nyugdíjazásával. A rövid idő utáni személycsere valódi oka az volt ugyanis, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium három hónappal a megválasztását követően közölte a közgyűléssel, hogy nem fogadhatja el Lázár kinevezését, mert országgyűlési képviselőként „összeférhetetlenség esete forog fenn.”²²⁵ Mivel a Magánjavakat irányító testületek mindig kerültek a kormánnyal való bármilyen konfliktust, most is a kényelmesebb, csendes megoldást választották és a törvény adta lehetőségekkel élve, nem próbálták bizonyítani ennek ellenkezőjét.²²⁶ A megüresedett állásra, a kihirdetett pályázat alapján csak Csíky József csíkszeredai ügyvéd jelentkezett, akit a közgyűlés közfelkiáltással választott meg.²²⁷ Hivatali ideje alatt nem törekedett jelentős újítások bevezetésére, de feladatát mindig puritán becsületességgel látta el a világháború nehéz éveiben is. Súlyos betegsége miatt, 1918-ban nyugdíjba vonult, szeptember 25.-én, pedig Gaál Endrét, vármegyei másodfőjegyzőt, a „Székelység” főszerkesztőjét választották meg utódjául. (1920. március közepén véglegesen is őt választották meg, addig ideiglenes jelleggel volt csak igazgató). Bár a legrövidebb ideig ő töltötte be ezt az állást, az impériumváltás miatt sokkal nagyobb szerepe volt, mint elődeinek. A Magánjavak vezető testületeinek (közgyűlés, 20-as bizottság) feloszlata után, ugyanis – még az igazgatótanács nevében is – gyakorlatilag Gaál Endre járt el, szinte egy személyben képviselve a vagyonközösséget. A Magánjavak érdekeinek megvédéséért többször járt Bukarestben, petíciókat írt, amennyiben lehetett megakadályozta a helyi prefektusok önkényeskedését, stb. Ugyanakkor valószínű, hogy tevékenységéhez komolyabb anyagi kár is fűződik, hiszen néhány 1911-ben kötött szerződés, változatlan feltételek melletti meghosszabbítását az ő tanácsára hagyták jóvá.

---

²²⁴ Az 1901. december 23. tisztújító közgyűlésen ő 96, Csíky József 89, Bartha Ignác, pedig 1 szavazatot kapott. Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1901.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (december 23.) CsÁL F. 7./37.

²²⁵ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1902.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (május 30. – 31.) CsÁL F. 7./38

²²⁶ Néhány év múlva a hasonló eredetű és kezelésű káránsebesi vagyonközösség elnöke ellen tettek összeférhetlenségi bejelentést (igaz nem a kormány, hanem egy képviselőtársa), de az összeférhetlenségi állandó bizottság 1907. január 29-én – az alapszabályok átvizsgálása után – megállapította, hogy összeférhetlenség nem forog fenn, mert az magánvagyonot képez és a káránsebesi volt 13. román határőrezred kötelékébe tartozó családok tulajdona. Pál Gábor előterjesztése. In: *Székelyföld*, 1998. augusztus. 140.

²²⁷ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1902.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (október 15.) CsÁL F. 7./38

A Magánjavak erdőbirtokának kisebb kiterjedésű csíki részén a helyszíni kezeléssel és kihasználásával összefüggő adminisztrációs teendőket az erdőfelügyelő illetve az igazgató végezte, a sokkal nagyobb gyergyói revendikált havasok esetében azonban ez egy külön tisztviselőt igényelt. A tölgyesi gazdatiszt kezelte a havasi javak pénztárát, amelynek állásáról minden hónapban kétszer (1-jén és 16-án) jelentést küldött az igazgatónak. Az ő feladata volt a továbbá az eladott faanyagok árának és a szerződés szerinti haszonbérek befizetésének kimutatását tartalmazó pénztári napló vezetése. Köteles volt ellenőrizni a segéd- és szolgazemélyzet munkáját és ügyelt arra, hogy a vállalkozók és bérlők pontosan teljesítsék szerződési kötelezettségeiket. Felügyelte a teljes ingatlan vagyont (az erdő mellett a lakások, kikötőhelyek, fűrészek, stb.) állapotát, amelyről – esetenként célszerűbb kezelésükről szóló javaslatai kíséretében – mindig írásban tájékoztatta az igazgatót. A hivatal tevékenységéről minden hónapban anyag- és pénzszámadást kellett beterjesztenie feletteséhez, aki ezt mindig alaposan megvizsgálva küldte vissza neki. Az alapszabály életbelépését követően a gazdatiszt hatásköre is bővült, hiszen átvette az erdész korábbi ellenőrző szerepét (felügyelte az erdőőröket és erdőszolgákat, ellenőrzi az erdőültetési munkálatokat, stb.). Tevékenységének az utolsó években való átalakulására utalt, az 1909-ben alkotott alapszabály is, amely a „gazdatiszt” címet „felügyelővé” változtatta. A gazdatiszt feladatai különben folyamatosan gyarapodtak, ami természetesen egyre nagyobb szakértelmet igényelt. Ezt jól bizonyítja, hogy az 1919-ben kiírt pályázat szerint az állás elfoglalását, már gazdasági akadémia elvégzéséhez és gyakorlathoz kötötték (korábban csak érettségivel kellett rendelkezzen).

Magánjavak első gazdatisztje (a korabeli szóhasználat szerint „havasi gazdája”) Nagy József volt, aki utódjához, Puskás Istvánhoz hasonlóan viszonylag rövid ideig töltötte be ezt a tisztséget. Az őket követő Ferenczy István ellenben egy negyedszázadig (1882-1907) irányította a tölgyesi kezelő hivatal munkáját, majd nyugdíjazása után Köllő Jánost választották meg.²²⁸ Bár munkájával elégedettek voltak, máig tisztázatlan okokból az igazgatótanács 1916. májusában felfüggesztette. (Mivel ezt szégyenként élte meg Köllő június 11-én öngyilkos lett). A háború végéig ez az állás már betöltetlen maradt, a húszas bizottság csak 1920. január 12-én alkalmazta Péterffy Józsefet gazdatisztnak.²²⁹

A havasi javakkal kapcsolatos ügyek intéző tisztviselők mellett, a Magánjavak pénzalapjainak kezelését is saját alkalmazottai végezték. Az 1870-től működő „kölsönkisegítő pénztár” személyzetének létszáma változó volt, hiszen a pénztáros és az

---

²²⁸ A győztes 112 szavazatával szemben, Kovács József 79, míg Deák János 1 szavazatot kapott. Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1907.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (december 16.) CsÁL F. 7./43.

²²⁹ *Csíki Lapok*, 1920. január 18.

ellenőr munkáját segítő két személynek 1872 illetve 1873-ban felmondtak, 1885-ben két díjnokot fogadtak fel, majd 1888-tól egy hivatalozgát alkalmaztak. A befolyó pénzek és pénzürtékek átvételét és kifizetését – a könyvelléssel és a számfejtéssel megbízott ellenőr közreműködésével – a pénztáros teljesítette, aki ezért teljes anyagi felelősséggel tartozott. A pénzkezelés könnyebb áttekinthetősége érdekében, a nevelési, ruházati, birtokmegváltási, ipar és lóbeszerzési alapokról úgynevezett alap naplókat, az azonnal elszámolás alá nem vehető pénzekről letéti naplót (pénztáros), valamint az összes bevételeket és kiadásokról fő naplót (ellenőr) kellett vezessenek. Ezek kifogástalan vezetését, a pénzkészlet hiánytalanságát a napi, heti és havi zárlatok alkalmával ellenőrizték. Kötelesek voltak minden évben a pénztár által kezelt összes alapról zárszámadást készíteni, amit a törvényhatósági bizottságnak terjesztettek be. Bár munkájuk igen aprólékos, minden részletre kiterjedő volt, kötelezettségeiket mindig pontosan, az előírásoknak megfelelően teljesítették, anyagi hátrányt soha nem okozva a pénztárnak. A Magánjavak első pénztárosa Czikó Ferenc volt, akinek súlyos szembetegsége miatti nyugdíjazása (1887) után, néhány évig Székely Endre jogász töltötte be ezt az állást. Mivel 1892-ben kászonalsíki járási főszolgabírónak választották, helyét Gyórfy Ignác ügyvéd vette át, aki egészen haláláig (1899) vezette a pénztárat. Utóda Czikó János lett, aki Ráduly Elek (1870-1889) után, már egy évtizede ellenőr volt. Őt Bodó József követte ebben a beosztásban. Az alapszabály életbelépését megelőzően mindkettőjüket ellenjelölt nélkül választották újra és egészen 1912-ig együtt kezelték a pénztárat. A nyugdíjazott Czikó helyére, ekkor Bodó Józsefet nevezték ki (csak ő jelentkezett), míg az ellenőri feladatok elvégzését ideiglenesen Balló Lajos nyugalmazott csendőr főhadnagyrá bízták. Az utóbbi állást véglegesen 1914 elejétől töltötték be, amikor az addigi helyettes ellenében Veress Domokost választották meg ellenőrnek.

Bár kétségtelen tény, hogy az alapszabály életbelépésének legjelentősebb következménye az igazgatótanács felállítása volt, de az intézmény belső átszervezésével, kikerült a központi tisztviselők hatásköréből a Magánjavak számvevői és jogi ügyeinek intézése is. Amellett, hogy ezzel még nyilvánvalóbbá vált a vagyonkomplexumnak a vármegyétől való elkülönülése, ez azért volt lényeges, mert – a vármegye számvevőjével vagy alszámvevőjével valamint tiszti ügyészével ellentétben, akik addig valójában „másodállásban” végezték az ezzel kapcsolatos legfontosabb feladatokat – saját hivatalnokai jóval hatékonyabban és alaposabban láthatták el feladatukat. Ennek megfelelően a Magánjavak számvevője nemcsak a vármegyei alszámvevő korábbi teendőit vette át, hanem munkaköre jelentősen gyarapodott. Tevékenysége ugyanis nemcsak a számviteli ellenőrzésre korlátozódott, hanem kiterjedt a teljes vagyonkezelésre és pénztári ügyekre is. Így ő készítette

el a költségvetési előirányzatot, közreműködött a pénztár vizsgálatánál, végezte a közigazgatási számfejtést, vezette az ingó vagyonok leltárát és az ingatlanok törzskönyvét, nyilvántartotta a haszonbéri szerződések lejártát, amelyek megújításáról az igazgatót értesítette, stb. A zárszámadásokat a szintén most létesített négytagú „zárszámadás bizottsággal” közösen vizsgálta meg, majd jóváhagyás végett a közgyűlés elé terjesztette. Működéséért elsősorban az igazgatótanácsnak volt felelős, de jelentéseit az igazgatónak nyújtotta be, akinek rendeleteit is mindenképpen végre kellett hajtania.

Ezt a nagyon fontos tisztséget (az igazgató helyettese volt) először az e tekintetben már jelentős tapasztalatokkal rendelkező, korábbi vármegyei alszámvevő, Dájbukát Jakab töltötte be.²³⁰ Megromlott egészségi állapota miatt a háború idején (1917) nyugdíjazták, de annak ellenére, hogy pályázatot írtak ki két és fél évig senki nem töltötte be az állást (a számvevői teendőket addig az igazgató látta el). 1919-ben újra kiírták a pályázatot, de a vezetés tulajdonképpen nem is akart egy új tisztviselőt alkalmazni, hiszen a háború okozta mulasztások pótlását, a vagyon kezelése és nyilvántartásának rendbe hozatalát csak egy gyakorlott és a „javak ügyeivel részletesen ismerős” személy tudta elvégezni. Ennek érdekében a huszas bizottság végül úgy határozott, hogy Dájbukát Jakabot – kinek munkaképessége időközben teljesen helyreállt – a számvevő részére megállapított összes illetmények élvezete mellett állásába visszahelyezi.²³¹

A Magánjavak történetének személyi viszonyait elemezve, szembetűnő a tisztviselők viszonylag hosszú hivatalviselési ideje. Külön alapszabály hiányában harminc évig az igazgatót, a gazdatisztet, a pénztárost és az ellenőrt is a vármegyei tisztviselőkhöz hasonlóan hat évre választották. Bár minden tisztújító közgyűlés előtt pályázati hirdetményt tettek közzé, új tisztviselőt csak ritkán (betegség, halál, előléptetés) választottak, ami azzal magyarázható, hogy a folytonosságot támogató törvényhatósági bizottság, a munkájukkal a tulajdonosok elismerését már elnyerő hivatalnokoknak szavazott továbbra is bizalmat. (Az eljárás általánossá válását jelzi, hogy kizárólag csak üresedés esetén pályázta meg más is a tisztséget). A szabályok szerint az igazgató jogi végzettséggel, a gazdatiszt, pénztáros és ellenőr, pedig érettségivel kellett rendelkezzen.

Az alapszabály életbelépésével változott az alkalmazottak választásának rendszere is. Bár a hivatalnokok hatévenkénti választása mellett sem voltak jellemzőek a gyakori személycserék, a korábban említett okokból (folytonosság, tapasztalat) mostantól kezdve

---

²³⁰ Addigi több mint egy évtizedes munkájával annyira elégedettek voltak, hogy 1901-ben a számvevői állásra gyakorlatilag nem is hirdettek meg pályázatot.

²³¹ *Csiki Lapok*, 1920. január 20.

ennek elméleti lehetőségét is igyekeztek kizárni. Ennek megfelelően mostantól kezdve a régi szabály csak az igazgatóra és az ügyészre vonatkozott, míg a többi tisztviselőt (számvevő, pénztáros, ellenőr, gazdatiszt), határozatlan időre, („életfogytiglan”) alkalmazták. Az állások betöltése továbbra is az igazgató által kibocsátott pályázatok alapján történt (az igazgatói beosztásra vonatkozót az igazgatótanács elnöke tette közzé), amely tartalmazta a minősítési kellékeket, a tisztséggel járó illetményeket és a pályázat benyújtásának határidejét. A tisztviselőket – az igazgatótanács által kijelölt három folyamodó közül – viszonylagos szótöbbséggel mindig a közgyűlés választotta.

b) Segéd- és szolgaszemélyzet

Mivel a Magánjavak nagy részét erdő borította a segéd- és szolgaszemélyzet többsége természetesen itt teljesített szolgálatot. Az erdészeti szakmai irányítása a tölgyesi erdész kezében összpontosult de – akárcsak a gazdatiszt esetében – tevékenysége gyakorlatilag csak a gyergyói revendikált részre terjedt ki.²³² Az igazgatónak alárendelt erdész hatáskörébe tartozott többek között a vágások határvonalának kijelölése, a gazdasági terv szerinti erdőkezelés biztosítása, az erdőpásztorok beosztása és felügyelete, a pénztári napló mindennapi ellenőrzése. Mivel feladatát szigorú utasításoknak megfelelően végezte, cselekvési szabadsága korlátozott volt (csak rendkívül sürgős esetekben például rovarkár, tűzkár, viharkár intézkedhetett saját felelősségére) és működéséről rendszeresen tájékoztatnia kellett felettesét. Ennek megfelelően napi ténykedéséről köteles volt naplót vezetni, amit minden hónap végén, az erdőbejárásról szóló jelentését, pedig negyedévenként kellett betérjessze az igazgatónak. Munkáját egy erdőfelügyelő és kilenc erdőpásztor („Csíkmegyei erdőőr” feliratú sárgaréz jelvényt viseltek) segítségével végezte, akik felett csekély fegyelmi jogkörrel is rendelkezett. Az ők feladatuk majdnem csak erdőrendészeti (vigyázni az erdőre, jelenteni a kihágásokat) volt, kerületeik bejárásának eredményeiről kezdetben kéthetente, majd később minden vasárnap tájékoztatták az erdészt.

Az erdészeti fent ismertetett szervezete az erdőtörvény (1879: XXXI. tc.) bevezetését követően átalakult. A hat erdőőri kerület élére fokozatosan, az erdésznek alárendelt képesített erdőőröket neveztek ki (1896-ban öten voltak), így a gyergyói és csíki részen dolgozó egy-egy erdőfelügyelő szerepe fölöslegessé vált és ez a beosztás meg is szűnt. Az új állások

---

²³² A csíki erdők védelme egy erdőfelügyelő és egy (később két) erdőpásztorra volt bízva, akik havonta 3-4-szer szálltak ki a havasokra, észrevételeiket, a csempészetek leírását előbbi minden hónap végén terjesztette be az igazgatóhoz.

rendszeresítésével azonban, az alkalmazottak száma növekedett (általában kilenc erdőszolga dolgozott még), ez nagymértékben hozzájárult az erdőbirtok szakszerűbb kezeléséhez és hatékonyabb felügyeletéhez. A havasi javak első erdésze Rudolf Ede volt (1870-1886), akit 1881-ben „bár nem bírt az 1879. évi XXXI. tc. 36.§-ban körülírt minősítvényi kellékekkel” erdőtisztnek neveztek ki.²³³ Az előírásoknak megfelelően a törvény életbelépését megelőzőleg már munkaviszonyban lévő erdészek a megszabott elméleti képességek igazolása nélkül is dolgozhattak tovább, de szakképzett erdőtiszt alkalmazására a későbbiekben sem került sor, hiszen utóda, Csató József sem rendelkezett a szükséges képesítési okmányokkal.²³⁴

Az előző korszak utolsó évtizedéhez képest, az erdészet szervezete lényegében csak egyetlen, de annál meghatározóbb területen módosult: az alapszabály már nem írta elő erdész alkalmazását. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy gondot jelentett az állás megfelelő szakképzettségű személlyel való betöltése, így célszerűbbnek látták, ha feladatait néhány más alkalmazott között felosztják. Az erdész korábbi ellenőrző szerepét ezentúl a gazdatiszt vette át, míg a többi feladatait az erdőőrök végezték. Emellett a korszak második felében szakszemélyzet tekintetében is kisebb, inkább formai változás történt, hiszen mindkét beosztáson belül fokozatokat állítottak fel. Ez azonban nem feltétlenül jelentette az alárendeltségi viszony vagy a munkamegosztás gyökeres módosulását, valójában csak fizetési osztályoknak tekinthetők. (Mindig a legidősebb léphetett előre.) Egy 1909-ben készült, de az egész időszakra jellemző kimutatás szerint, az erdőőrök és erdőszolgák a következő elosztásban teljesítették szolgálatot a Magánjavak erdőbirtokában:

---

²³³ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./53.

²³⁴ Az erdőtörvény (1879. XXXI: tc.) szerint erdőtiszt csak olyan személy lehetett, aki az erdőakadémiai tanfolyamot sikeresen elvégezte és az államvizsgát belföldön, letette. (36.§.). Magyar törvénytár 1879 – 1880. évi törvények. Budapest, 1896. 113.

Az erdőőri járás		Az őrjárási terület kat. holdakban	Az erdőőr székhelye	Erdőszolgák		Természetben lakása van	
neve	száma			száma	székhelye	erdőőr	erdőszolga
<i>A gyergyótölgyesi erdőgondnokság</i>							
Bélbori	I.	18813, 5	Bélbör	2	Bélbör	1	-
				1	Feketevíz	-	1
Gyergyóhollói	II.	15025, 3	Gyergyóholló	1	Gyergyóholló	1	-
				1	Szárazvölgy	-	1
Gyergyótölgyesi	III.	7555, 4	Gyergyótölgyes	3	Gyergyótölgyes	1	-
Gyergyóbékási	IV.	2364, 6	Gyergyóbékás	1	Gyergyóbékás	1	-
<i>A csíkszentmártoni erdőgondnokság</i>							
Csobányosi	V.	4591, 5	Amáliafür.	-	-	1	-
Úzi	VI.	4071, 8	Kökert	-	-	1	-
Összesen	I-VI.	52452, 1		9		6	2

Az erdészeti segéd- és szolgaszemélyzethez hasonlóan, a többi alkalmazott létszáma is változó volt. A tisztviselők munkáját kezdetben csak a pénztárnál tevékenykedő két beosztott segítette, de rövid idő múlva mindkettőjüknek felmondtak. (Gál Ignác igazgató többször panaszkodott is, hogy minden „az ő nyakába szakad”: még a leveleket is neki kellett a postára vinni). A gyorsabb ügyintézés érdekében 1882-ben a központba, néhány év múlva, pedig Tölgyesre alkalmaztak egy írnot, akik vezették az iktató- és mutatókönyveket, kezelték az irattárat, stb. A Magánjavak által használt irodai helyiségek és bútorok tisztántartására, gondozására, küldönc szolgálat, fűtés és világítás teljesítésére külön hivatalszolgát először 1888-ban neveztek ki. A fentiekkel ellentétben a legutóljára rendszeresített könyvelői állás nem bizonyult nélkülözhetetlennek, így az 1909-es alapszabály meg is szüntette.

Mivel a gyakori változásokat a többi dolgozó esetében is mindenképpen el akarták kerülni, már az első évektől eleve határozatlan időre nevezték ki a segéd- és szolgaszemélyzetet. Míg – az erdész kivételével, akit a törvényhatósági bizottság választott, – korábban mindenkit az igazgató nevezett ki, az igazgatótanács megalakulása után a könyvelő, írnotok, főerdőőrök felvétele már az utóbbi jogkörébe tartozott. Kezdetben az erdész és beosztottjai kinevezésének a gyakorlati tapasztalatot és az írni-olvasni tudást szabták feltételül, de az erdőtörvény a személyzet tekintetében is érintette az erdőgazdálkodást, hiszen

kötelezővé tette szakképzett erdőtiszt alkalmazását. Bár a Magánjavak ösztöndíján több csíki fiatal végezte el az erdőszakadémiai tanfolyamot, közülük szinte senki sem tért vissza a vármegyébe, így ennek betartása megoldhatatlan feladat elé állította a vezetőséget. Ezzel ellentétben az erdőőrök tekintetében eleget tudtak tenni a törvény előírásainak, hiszen erdőőri szakvizsgát letevők közül még válogathattak is.

c) Az alkalmazottak javadalmazása

Az alkalmazottak javadalmazása bizonyos szempontból az erre vonatkozó vármegyei szabályoknak megfelelően történt. Az 1869-1870-ben megállapított és az első három évtized alatt csak egy – két esetben módosított illetmények fő tételét a készpénz járandóság alkotta, de igen fontos szerepe volt a különböző juttatásoknak (napidíj, utazási költség, szolgálati lakás, nyerstermékek, kaszáló) is. A forrásanyagok alapján a Magánjavak tisztviselőinek valamint segéd- és szolgaszemélyzetének éves fizetése ebben a periódusban így alakult:

Beosztás	1869 – 1880.		1881 – 1899.	
	Fizetés (forintban)	Lakáspénz (forintban)	Fizetés (forintban)	Lakáspénz (forintban)
Igazgató	1000	200	1200	250
Erdész	700	–	800	–
Gazdatiszt	500	–	750	–
Erdőfelügyelő/ Erdőőr	120	–	200	–
Erdőszolga	100	–	100	–

Beosztás	1870 – 1901.	
	Fizetés (forintban)	Lakáspénz (forintban)
Pénztáros	1000	200
Ellenőr	700	150
Írnok	400	–
Hivatalszolga	180	–

A fenti béreket a havasi javak bevételeiből fedezték, a pénztáros, ellenőr és a hivatalszolga kivételével, akiknek járandóságuk 2/8 részét a lóbeszerzési alap biztosította. Összehasonlítva a vagyonkomplexum hivatalnokainak jövedelmét a hasonló beosztásban dolgozó megyei köztisztviselők bérével, megállapíthatjuk, hogy ebben az időszakban ezek teljesen azonosak voltak. Az erdész, az erdőőrök valamint az erdőszolgák esetében azonban ez elmaradt az

állami erdők kezelésénél alkalmazott szakszemélyzet járandóságaitól, hiszen a század végén ott egy erdész 800-900 forintot, egy erdőőr 240-350 forintot, míg egy erdőszolga 120-200 forintot keresett.²³⁵ Csekélyebb készpénzbeli járandóságuk kiegészítéseként azonban megkapták a büntetések 1/6 részét és 1894-től ők is akárcsak a többi magántisztviselő, részesültek a törvényhatósági bizottság által a tisztikar számára a ruházati alap terhére megszavazott 6000 forint megfelelő százaléku fizetési pótlékában. A táblázat adataiból kitűnik, hogy az erdész és a gazdatiszt nem illette meg lakbér, hiszen – az igazgatóval ellentétben – nekik lakás, hivatali helyiség és tűzifa járt, akárcsak az erdőőröknek, akik csak fokozatosan költöztek be a viszonylag lassan épülő „erdészházakba”.²³⁶ A természetbeni lakásjuttatás értékét növelte, hogy karbantartásukról és biztosításukról a vezetés gondoskodott, de lakója „semmi más fizetéshez kötött foglalkozást nem folytathatott”. A tisztviselők, segéd- és szolgaszemélyzet, ha munkaviszonyuk önhibájukon kívül megszűnt állandó vagy egyszeri járandóságra tarthattak igényt. A nyugdíjalap létesítése után a vármegyei tisztikarra vonatkozó szabályzatnak megfelelően, rendszeres ellátásban azonban csak a négy hivatalnok (özvegye, vagy kiskorú gyerekei) részesült. Mivel a többi alkalmazottat nem vették fel a nyugdíjintézet tagjaivá, nekik csak végkielégítés járt: aki kevesebb, mint öt évet dolgozott egyévi, ha ennél többet, akkor kétévi bérének összegét kapta.

A Magánjavak tisztviselői valamint segéd- és szolgaszemélyzet javadalmazása az alapszabály életbelépése után még három évig továbbra is szoros kapcsolatban volt vármegyei kollégáik kereseti viszonyainak alakulásával. A vármegyei alkalmazottak illetményeit szabályzó 1904. évi X. tc. érvénybe lépését követően azonban fizetéseik változatlanok maradtak, sőt azok 10%-át képező segélypénz megszüntetésével csökkentek. Mivel az 1906 után felgyorsuló infláció hatására helyzetük kilátástalanná vált, a Magánjavak alkalmazottai 1908. december 23-án azzal a kéréssel fordultak az igazgatótanácshoz, hogy béreiket igazítsák azoknak a vármegyei tisztviselőknek a keresetéhez, akikkel 1904 előtt azonos fizetési osztályba tartoztak.²³⁷ Elfogadva érveiket, a testület „az egész országban, egymagában álló státust képező hivatalnoki kar” jövedelmeit a vármegyei tisztviselők és írnokokra nézve megállapított VII.-XI. fizetési osztályoknak megfelelően állapította meg.²³⁸ A visszamenő

²³⁵ *Bedő Albert*: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. III. Budapest, 1896. 240 – 243.

²³⁶ A hat erdőőri járásban szolgálatot teljesítő szakszemélyzet minimális igényét kielégítő hat erdőőri lakás csak a XIX. század utolsó éveire épült fel.

²³⁷ Csíkmegeye törvényhatósági bizottsága 1908.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (december 29.) CsÁL Fond 7./44.

²³⁸ Az 1904. évi X. tc. a vármegyei tisztviselők közül a VI. fizetési osztályba csak az alispánt sorolta, míg a VII.-be többek között a főjegyzőt, árvaszéki ülnököt, főügyészt, főszolgabíró, a VIII.-ba a főorvost, I.aljegyzőt, a IX.-be az alügyészt, levéltárnokot, a X.-be a járási orvost, irodatisztet, iktatót, míg a XI.-be az írnokot, segédiktatót, lajstromozót osztotta be. Magyar törvénytar. 1904. évi törvénycikkek. Budapest, 1905. 43.

hatállyal, 1908. július 1-jétől életbe lépő új szabályozás alapján az alkalmazottakat a következő évi fizetés és lakáspénz illette meg:

Fizetési osztály	Beosztás	Szolgálati idő	Fizetés (koronában)	Lakáspénz (koronában)
VII.	Igazgató	0 – 5 évig	4800	900
		6 – 10 évig	5400	
		11 év után	6000	
VIII.	Pénztáros	0 – 5 évig	3600	800
		6 – 10 évig	4000	
		11 év után	4400	
IX.	Ellenőr	0 – 4 évig	2600	700
		5 – 8 évig	2900	
		9 – 16 évig	3200	
		17 – 20 évig	3400	
		21 év után	3600	
IX.	Számvevő	0 – 4 évig	2600	700
		5 – 8 évig	2900	
		9 – 16 évig	3200	
		17 – 20 évig	3400	
		21 év után	3600	
IX.	Gazdatiszt	0 – 4 évig	2600	Term. lakás
		5 – 8 évig	2900	
		9 – 16 évig	3200	
		17 – 20 évig	3400	
		21 év után	3600	
X.	Könyvelő	0 – 4 évig	2600	560
		5 – 8 évig	2900	
		9 – 16 évig	3200	
		17 – 20 évig	3400	
		21 év után	3600	

XI.	Írnok	0 – 4 évig	2600	400
		5 – 8 évig	2900	
		9 – 16 évig	3200	
		17 – 20 évig	3400	
		21 év után	3600	
Erdőőr	Fő	1000		Term. lakás
	I.	800		
	II.	600		
Erdőszolga	I.	500		Term. lakás vagy 40 korona
	II.	400		
Hivatalszolga	0 – 5 évig	600	200	
	6 – 10 évig	700		
	11 – 15 évig	800		
	16 év után	900		

Összehasonlítva a fenti béreket, az előző korszak végének kereseteivel, megalapíthatjuk, hogy bizonyos mértékben csökkent a legjobban fizetettek és a legkevesebbet keresők közötti távolság. Ez különösen a pénztár dolgozói és az erdőn szolgálatot teljesítők esetében szembetűnő, ugyanis míg előbbieket együtvéve 80%-al, addig az erdőőröknek és erdőszolgáknak átlag 100%-al illetve 125%-al nőttek az illetményeik. Ahogyan a táblázatból is kitűnik, jelentős újítás volt, hogy a szolgálati idő alapján a tisztviselőket automatikusan emelkedő bér kiegészítés illetett meg. (Ez természetesen nem vonatkozott az erdészeti szakszemélyzetre, hiszen osztályokba való sorolásuk, valójában ezt a célt szolgálta). Ennek köszönhetően a több mint öt éve dolgozó Csíky József igazgató 5400 koronát, vagy az 1889-től alkalmazásban lévő Dájbukát Jakab számvevő 3400 koronát kapott. Bár a fizetésekkel ellentétben alig változtak, a kiszállások esetén felszámítható napidíjak és utazási költséget, továbbra is a készpénzbeli juttatások fontos részét képezték.²³⁹ Ennek köszönhetően az ebben a tekintetben is a legalacsonyabb kategóriába sorolt erdőszolgákat például, a saját őrzés területükön kívüli öt napig végzett munka (erdősítés, erdőbecslés) napidíja és utazási költségeként havi fizetésük több mint egyharmadát kapták. Ebben az inflációs periódusban

²³⁹ Az igazgatótanács tagjainak természetesen nem volt állandó fizetésük, de nekik is napidíj és utazási költség járt. Az 1902-ben életbelépett alapszabály még különbséget tett az üléseken való megjelenésük alkalmával járó napidíjak és a kiküldetések esetén felszámítható napidíj között, de néhány év múlva már egységesítették, így az elnököt 16, a tagokat, pedig 13 korona illette meg minden esetben.

azonban ez a jelentősnek mondható bérnövekedés sem hozhatott életszínvonal emelkedést, a többségüknek csupán tűrhetőbbé tette a mindennapokat. Érthető, hogy már 1911-től a közgyűlés határozata alapján a Magánjavak alkalmazottjai (és minden vármegyei tisztviselő), „drágasági pótlékként” rendes fizetésük 20%-ának megfelelő összeget kaptak.²⁴⁰ A háború kirobbanásával azonban a megélhetési költségek emelkedtek, a fokozatosan kibontakozó pénzromlás miatt az ő helyzetük is még nehezebbé vált. Az igazgatótanács természetesen további anyagi támogatással próbált ezen javítani, így 1915. január 1-jétől „a háború okozta, s már elviselhetetlenné vált drágaság enyhítésére” mindenkinek évi fizetése 25%-át segély címén a ruházati alap terhére megszavazta.²⁴¹

4. A Magánjavak feletti állami felügyelet gyakorlása

Ahogy az a korábbiakban már kiderült, a háború végéig a volt határőrezredek vagyonának kezelését, sajátos jellegének fenntartása, valamint célszerű hasznosítása érdekében, a mindenkori magyar kormány felügyelte. A végrehajtó hatalom ennek igen nagy jelentőséget tulajdonított és a belügyminiszter hatáskörébe utalva a leglényegesebb kérdéseket, már annak visszaadásakor szabályozta azt.²⁴² Ennek megfelelően a szabályrendeletek megerősítése mellett, a jövedelmek felhasználásának jóváhagyása, az évi számadások felülvizsgálata, de még a megválasztott alkalmazottak kinevezése is őt illette meg. Bár elismerte a felügyelet szükségességét és mindig rendesen eleget tett ezzel kapcsolatos kötelességeinek (kivételt csak az első év képez, hiszen ekkor mindössze néhány hónapig működött, az 1869-es számadásokat így a következő évvel együtt, 1871 elején terjesztették fel a minisztériumba), az egész időszak alatt a vezetés igyekezett különböző módszerekkel ennek határt szabni. Különösen akkor volt erőteljesebb a tiltakozás, amikor a kormány megpróbálta egy-egy intézkedésével a Magánjavak ügyeibe való beleszólását növelni. 1878-ban például a belügyminiszter több, addig felsőbb jóváhagyást nem igénylő döntés felterjesztését kérte, amit a törvényhatósági közgyűlés elfogadhatatlannak tartott. Mivel „a féltékenyen őrzött eme közvagyonnak az eddigi gyakorlattól eltérően új kezelést életbe léptető magas rendelet, éppen a lakosság féltékenykedése miatt célját tévesztve, a megyében szenvedélyes kitöréseket, elégedetlenségeket s Háromszék megye példájára a ruházati alap elosztásának káros

---

²⁴⁰ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1911.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (augusztus 31.) CsÁL F. 7./47.

²⁴¹ *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*. 1915. november 11.

²⁴² Felterjesztés. 20.

követelését szülhetné”, a testület a minisztériumi utasítás visszavonását kérte.²⁴³ De ez, vagy az ehhez hasonló kérések sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, hiszen nemhogy csökkent, de folyamatosan nőtt azoknak a határozatoknak a száma, amelyeket csak a kormány hozzájárulásával hajthattak végre.

A kormány felügyeleti jogkörének szélesítésével a belügyminisztérium szerepe fokozatosan csökkent. A szakszerűbb felügyelet érdekében ugyanis, néhány év után a nevelési pénztárral és az ipari alappal kapcsolatos döntéseket a kereskedelemügyi, míg a tanügyre vonatkozó határozatokat a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba kellett felterjeszteni. (A jövedelmek felhasználásáról szóló, 1878. december 18-án megszavazott szabályrendeletet például, a belügyminiszterhez küldték fel, de már a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyta jóvá.) De ez az időszak is átmenetinek bizonyult, hiszen az 1880-as évektől a belügyminisztérium hatáskörét teljes egészében a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vette át. Ezentúl tehát a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vizsgálta felül a nevelési-, ruházati-, birtokválsági- és lóbeszerzési alap, valamint a havasi javak zárszámadásait (az ipar alap továbbra is a kereskedelemügyi minisztériumhoz tartozott), hagyta jóvá a kiadásokat (ösztöndíjak, támogatások, nagy összegű kölcsönök), vagy erősítette meg a szabályrendeleteket. Feladatát mindig rendkívüli alapossággal végezte, de az intézmény és a támogatottak is többször hátrányos helyzetbe kerültek a kényelmes ügyintézés miatt. Ezért késett hosszú éveket, a hatásosabb működést biztosító alapszabályok hatályba lépése, de az ösztöndíjak és a segélyek kiosztásához való hozzájárulás is gyakran 2-3 hónapig elhúzódott, így bizonytalanná vált sok tanuló iskolakezdése.

Bár az első alapszabály elvileg nem változtatott a kormány és a Magánjavak évtizedek során kialakult viszonyán,²⁴⁴ ennek érvénybeléptével (1902. január 1.) a felügyeleti jogkör még erőteljesebbé vált. A minisztériumi megerősítéséhez fűzött megjegyzések szerint, ugyanis mostantól kezdve, nemcsak az egyes alapok zárszámadásait, hanem azok költségvetéseit is be kellett mutatni a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba (az ipar alappal kapcsolatosokat a kereskedelemügyi minisztériumba). Emellett minden olyan igazgatótanácsi vagy közgyűlési határozatot, amely 200 koronánál nagyobb összegű be nem tervezett kiadás engedélyezésére vagy utalványozására vonatkozott, valamint minden nem egyhangúlag hozott olyan döntést, amely „a szabályzatok nem egészen határozott intézkedésének magyarázatát” tartalmazta jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi

---

²⁴³ Csikmegye törvényhatósági bizottsága 1879.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (július 8.) CsÁL F. 7./15.

²⁴⁴ Az alapszabály csak egészen szűkszavúan foglalkozott a kérdéssel, a 3.§. tömören így fogalmaz : „A felsorolt alapoknál a kormányt megillető felügyeleti jogot az ipar alapnál a kereskedelemügyi m. kir. minisztérium, a többiek felett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium gyakorolja.”

minisztériumba kellett felterjeszteni. Bár a következő években a felügyelet kérdésében a vezetés nem fordult nyíltan szembe a kormánnyal, az új alapszabály szerkesztésekor ennek szabályozására igen nagy hangsúlyt fektettek. „Minden kormány többé-kevésbé hajlandó az abszolutizmus felé, – indokolta ennek szükségességét Becze Antal, a volt alispán – s ha bízunk is a jelenlegi nemzeti kormány becsületességében, kérdés, hogy mit várhatunk a jövő idők darabontjaitól?”²⁴⁵ Így az előzővel ellentétben, az 1909-ben alkotott alapszabály már aprólékosabban tárgyalta a kérdést. Mivel a lóbeszerzési alap kivételével az összes alapot ruházati alap elnevezés alatt összevonták, az egész vagyon feletti felügyeleti jogot ezután már csak a vallás- és közoktatásügyi minisztérium gyakorolta, amely azonban az alapszabály intézkedéseinek betartásánál tovább nem terjedhetett.(3.§.). A jogkör folyamatos szélesítésének megakadályozása céljából ezúttal pontosan körülírták azokat az ügyeket, amelyek nem nélkülözhetők a kormány jóváhagyását. Ennek megfelelően az alapszabályok alkotására és módosítására, ingatlanok szerzésére, kicserélésére vagy elidegenítésére, a költségvetés és zárszámadások megvizsgálására, a kamatláb időnkénti csökkentésére vagy felemelésére, az alkalmazottak fizetésének szabályozására és az új hivatali állások beállítására, valamint a régiék megszüntetésére vonatkozó közgyűlési határozatokat csak a minisztérium beleegyezésével hajthatták végre. Emellett szintén a kormány hatáskörébe tartozott a 10.000 koronát meghaladó hitelek engedélyezése, valamint a szakértőileg megállapított költségek összegét meghaladó árlejtések és a kikiáltási árat el nem érő árverések eredményeinek megerősítése. A Magánjavak fennállása során erre vonatkozó legrészletesebben előírások, azonban egyáltalán nem befolyásolták az intézmény és a magyar kormány viszonyát, hiszen az új alapszabály csak a háború után lépett érvénybe, így az továbbra is a régi szokásoknak megfelelően gyakorolta felügyeleti jogkörét.

Erdély Romániához való csatolását követően, hogy a vagyonkezelés a rendkívüli körülmények között is korrekt és hatékony legyen, az igazgatótanács és igazgató mindenképpen szükségesnek tartották, olyan fórum létre hozását, amely nemcsak a közgyűlés, de a felügyeleti hatóság szerepét is betöltheti. Ennek megfelelően választották meg az „Ellenőrző húszas bizottságot”, amelynek – annak ellenére, hogy az alapszabály ezt nem írta elő – az utóbbi is a hatáskörébe tartozott. Bár az ügyintézés így nagyon jól működött, a testület kettős funkciója nem bizonyulhatott tartós megoldásnak, hiszen nem tudták kivédeni a román hatóságoknak a Magánjavak működése feletti felügyeleti jog megszerzését célzó törekvéseit. Erre vonatkozó első erőteljes próbálkozásra 1919. szeptember 19-én került sor,

---

²⁴⁵ Csíkmegye törvényhatósági bizottsága 1908.-évi közgyűlésének jegyzőkönyvei. (szeptember 24.) CsÁL F. 7./44

amikor a prefektus helyettes rendeletben közölte az igazgatósággal, hogy a május 1-je óta hozott és felső jóváhagyást igénylő határozatokat nyolc nap alatt terjesszék fel, mert ellenkező esetben „a törvény szigorát fogja alkalmazni”.²⁴⁶ A törvénytelen rendelkezés ellen Gaál Endre igazgató természetesen fellebbezett, így az ügyben tovább a prefektus járt el. Az igazgató újabb előterjesztését követően, az intézmény adminisztrációja kérdésében a prefektus tárgyalásokat folytatott a Kormányzótanáccsal, amelynek eredményeképpen 1919. október 16.-án annak földművelésügyi reszortja rá ruházta a Magánjavak feletti „legfőbb ellenőrzési és felügyeleti jogot” („dreptul suprem de control și supraveghere”).²⁴⁷ Mivel ez csak kizárólag az alapszabályok 3.§. részletezett jogkörre vonatkozott, a vezetés nem tiltakozott a rendelet ellen és a korábban a magyar kormánynak megerősítés végett bemutatott döntéseket, ezután a megye közigazgatását irányító tisztviselőnek (a legjelentősebbeket közvetlenül a Kormányzótanácsnak) terjesztette fel. De vagyon elkobzásáig a prefektus hatásköre fokozatosan bővült, hiszen az „Ellenőrző húszas bizottság” feloszlását követően, már csak azok az igazgatótanácsi határozatok voltak végrehajthatók, amelyeket ő is jóváhagyott.

---

²⁴⁶ CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./187.

²⁴⁷ A 9135./919. számú rendeletet Dr. Dobleșiu Gheorghe, Csíkmegye prefektusa október 30-án közölte az igazgatósággal. CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78./145.

V. A jövedelmek felhasználása

Rendeltetésének fontosságára való tekintettel, a miniszterek felterjesztése pontosan kijelölte azokat a célokat, amelyre a Csíki Magánjavak jövedelmei fordíthatók. Ezek az elvek az első alapszabályban – akárcsak az addigi szabályrendeletekben – a bizonyos szempontok szerint felosztott alapokhoz kapcsolódtak. Az 1909-es alapszabály azonban már a bevételek felhasználásában követendő egységes célkitűzéseket tartalmazta: a vagyon Csíkvármegye területén olyan intézmények létesítésére, fenntartására és segélyezésére volt igénybe vehető, amelyek a földművelés, kézmű- és gyáripar, bányászat, kereskedelem fejlesztésére és a nép oktatására szolgáltak; továbbá ösztöndíjak és segélypénzek adományozása által a gazdaság, kereskedelem és a „tudomány minden más ágához értő egyéneknek” nevelésére és olcsó kamatlábú kölcsönök nyújtása által a csíki székelység anyagi támogatására használhatták.²⁴⁸ Ennek megfelelően a Csíki Magánjavak elsősorban a kultúra fejlesztése és terjesztése valamint az új gazdasági követelményekhez való igazodás érdekében egész fennállása során a csíki oktatás helyzetének javítását, színvonalának emelését helyezte előtérbe: évről-évre egyre nagyobb összegeket fordított a csíki diákok bőkezű támogatására és hozzájárult a megyei iskolahálózat kiszélesítéséhez és korszerűsítéséhez.

1. Csík vármegye nevelésügyének támogatása

A volt határőri vagyon visszaadását követően, a csíkszéki képviselőlet a havasok jövedelmének egy részét egy olyan intézményre szeretne volna fordítani, amely elősegítené egy célszerűbb mezőgazdasági termelés meghonosodását, elterjedését. A vallás- és közoktatásügyi minisztériummal ennek érdekében folytatott eredményes tárgyalásokat követően ez a lehető legrövidebb idő után megvalósult: 1870 októberében ugyanis Csíkszeredában egy gazdasági szakosztállyal megtoldott felső népiskola nyitotta meg kapuit.²⁴⁹ A kölcsönös megállapodás szerint az újonnan alapított intézmény, a Magánjavak tulajdonát képező volt kincstári iskolában (Ober-Schule) működött, de szükség esetén más visszanyerendő épület is rendelkezésére állott. A szerződés értelmében a kormány 1000 forinttal járult hozzá az iskola megerősödéséhez és két általa kinevezett szaktanár (kik közül egyik mindig az igazgató volt)

---

²⁴⁸ Alapszabály 1909. 1.

²⁴⁹ A népoktatási törvénynek megfelelően a négyosztályos népiskolába az elemi iskolát elvégzett tanulók iratkozhattak be. A képzés első három évében a diákok elméleti oktatásban részesültek, míg az utolsó év gazdasági szakoktatásra (különösen gyakorlati, de az előírt gazdasági tantárgyakat is tanulták) volt szánva.

bérét magára vállalta. A népiskolák számára az 1868. évi XXXVIII. törvényekben előírt tanítók megválasztásáról Csíkszék törvényhatósága gondoskodott és fizetésüket valamint a külső, belső építkezéseket, a gazdaság viteléhez szükséges összes beruházást, az iskolaszolga és cselédség díjazását is a nevelési alapból fedezte.²⁵⁰ A székely ifjaknak, a birtokok „okszzerű s a haladó kor kívánalmainak” megfelelő kezelésére való felkészítését célul kitűző intézmény rendeltetésszerű működését a Magánjavak kezdetben nagy anyagi áldozatok árán tudta biztosítani. Kijavította az épületet, különböző tanszereket szerzett be, minden osztályban új padokat szereltetett fel, gyarapította a tanítói könyvtárat, vetőmagot, takarmányt, igás fogatokat, gazdasági eszközöket vásárolt. Az első években a legnagyobb kiadást a közel 40 holdnyi, a gyakorlathoz elengedhetetlenül szükséges mezőgazdasági munkaterület és kísérleti tér 10.941 forintért való megvétele jelentette.²⁵¹ (Ez a terület aztán folyamatosan gyarapodott, beszüntetésekor az iskola már 156 hold 1202 négyszögöl birtokon gazdálkodott). Fennállása első négy évében – a számos ösztöndíjon kívül – 16.708 forinttal támogatta az intézményt, ami a havasi javak addigi tiszta jövedelmének majdnem egyharmadát jelentette. Érthető, hogy a vezetőség nagy része ekkor még semmiképpen nem tartotta tanácsosnak a vagyon erejére támaszkodó más iskola felállítását (Gyergyóban egy iparos felső népiskola létesítése került szóba), amely veszélyeztetné az addigi kezdeményezéseket és „egy élhető gazdaságból több koldustarisznyát csinálna.”²⁵² Bár 1875 után az intézmény gazdaságából befolyó jövedelem a dologi kiadások nagy részét fedezte és a szakirányú felső népiskolák központi átszervezésével a képzés időtartalmát négyről három évre csökkentették (az utolsó négy évfolyamos osztály 1886-ban végzett), a Magánjavaknak továbbra is általában 4000 forintba került az iskola évi fenntartása. A személyi járandóságokra (két-három tanár, lelkész, segéd- és szolgaszemélyzet fizetése) és alkalmi támogatásokra (olvasóegylet, kiállítások, kirándulások, stb.) fordított összeg a havasok növekvő jövedelmét azonban már kevésbé terhelte meg.

A várakozásoknak megfelelően az iskola a földművelés és az állattenyésztés terén egyaránt jó példát mutatott. Új zabfajokat honosított meg, megkezdte a takarmányrépa, lucerna, lóhere termelését és az általa vásárolt drágább eszközöket és gépeket a gazdák is igénybe vehették. A csíkszéki konzervatív életszemlélet miatt azonban, amely a gazdasági képzés jelentőségének még nem tulajdonított kellő fontosságot, növendékei által a vármegye mezőgazdaságára nem tudott jelentős befolyást gyakorolni. Látogatottsága fokozatosan

---

²⁵⁰ Csíkmegye államilag segélyezett gazdasági szakosztállyal megtöltött felső népiskolájának értesítője az 1870-1 tanéven kezdve az 1878-9 iskolai évig bezárólag. Összeállította: Madár Mihály igazgató. Kolozsvárt, 1879. 3-4.

²⁵¹ Az intézet összes birtoka így 44 hold 25 négyszögöl volt, amelyből a belső telek az iskolai helyiségekkel együtt 5 hold 42 négyszögölet tett ki. Uo. 36.

²⁵² *Hargita*, 1872. május 2.

csökkent (míg 1874-ben 86-an jártak iskolába, addig 1898-ban csak 30-an) és a tanulmányaikat itt megkezdő diákok közül is csak fele fejezte be az utolsó évet. A tanulók 90 %-át az iskola által megcélzott földműves fiatalok alkották, de ők is azonban többnyire valamelyik más pályára készültek. Fennállásának 34 éve alatt (a minisztérium az 1903/04-tanév végén szüntette meg) a végbizonyítványt nyert 306 növendék közül ugyanis gazdaként csak 64 hasznosította az itt szerzett tapasztalatokat, míg 174 tanárként és tanítóként kereste kenyerét.²⁵³ Ezért a kortársak által „a képezdek előkészítő osztályának” nevezett iskola működését a törvényhatósági bizottság tagjainak egy része a diákok számához valamint az elért eredményekhez viszonyított magas költségek miatt fölöslegesnek tartotta és a Magánjavak rendeltetésének hatékonyabb érvényesülése érdekében az intézmény átszervezését sürgette. Csedő István ügyvéd, például már 1891-ben indítványozta, hogy alakítsák át kereskedelmi vagy ipariskolává, esetleg létesítsenek helyette egy kisebb katonai reáliskolát. Ezt a kezdeményezést azonban az iskolaszék elutasította.²⁵⁴ Annak ellenére, hogy az eredeti célt valóban csak részben érte el, a gazdasági felső népiskola a helyi körülményeket figyelembe véve mégis hasznos hivatást teljesített. Azoknak a falusi ifjaknak, akik különböző okok miatt nem járhattak gimnáziumba, lehetőséget nyújtott tanulmányaik folytatására és olyan pályákra készítette elő őket, amelyek biztosították „tisztességes megélhetésüket”.

Bár a felső népiskola működését megszüntették, a Magánjavak továbbra is döntően hozzájárult a székely ifjak gazdasági képzéséhez. A földművelésügyi miniszter kérésére ugyanis az iskola épületeit, külső és belső birtokait és felszereléseit – a tulajdonjog épségben tartása mellett – a kormány rendelkezésére bocsátották, amely így állami földművesiskolát állított fel Csíkszerdában.²⁵⁵ A miniszter a helyszint azonban csak ideiglenesnek tekintette és néhány év múlva már megindultak a tárgyalások az iskolának a város határába való kitelepítésre. Ezek eredményeképpen a Magánjavak egy 150 hold kiterjedésű szántóföldnek, legelőnek és kaszálónak alkalmas területet vásárolt, így az iskola végérvényesen 1914. június 30-án költözött ki „az újonnan épített modern havasalji gazdaságba”.²⁵⁶ (Az igazsághoz természetesen hozzá tartozik, hogy ezt a vezetés nem csak a jobb oktatási körülmények biztosítása érdekében tette, hanem így visszakaphatta a jóval többet érő városi birtokokat, amelyeket értékesíthetett volna).

---

²⁵³ *Csíki Lapok*, 1904. augusztus 24.

²⁵⁴ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1891. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 29.) F. 7./27.

²⁵⁵ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1903. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (december 29.) F. 7./39.

²⁵⁶ *Csíki Lapok*, 1914. július 1.

A visszaadást követő évtized végén a Csíki Magánjavak fokozatosan növekvő rendszeres bevételei megteremtették egy új tanintézet felállításának feltételeit. A törvényhatósági bizottság 1879. július 8-i rendkívüli közgyűlésén Becze Antal tisztiügyész és több társa, egy négyosztályú polgári leányiskola létesítését indítványozta, az akkoriban több mint 110.000 lakosú Csíkvármegyében ugyanis eleminél magasabb iskolatípus nem állt a lányok rendelkezésére.²⁵⁷ Az ennek érdekében kiküldött bizottság (kilenc tag a közgyűlést, egy, pedig a vallás- és közművelődési minisztériumot képviselte) a következő év tavaszán mutatta be erre vonatkozó tervezetét, amelynek értelmében, egy „teljesen célszerű iskolaház” építéséig a leányiskola rendelkezésére bocsátották a gazdasági szakosztállyal megtoldott felsőnépiskola által használt épületet (korábban a katonaság használta). Oktatási és nevelési célkitűzéseit a hozzákapcsolt, 20 vidéki tanuló elhelyezésére alkalmas diákotthon (korabeli szóhasználattal bentlakás vagy internátus) segítette elő. Bár a minisztérium 1880. július 8-i 17.024. számú leirata „helyeslőleg tudomásul vette” az iskola beindítását és az iskolaszék is már augusztusban kinevezte az igazgatónőt (özv. Lakatos Jánosné) és a rendes tanítónőt (Éltes Jakabné),²⁵⁸ a szervezéssel járó nehézségek miatt az első tanév (az első- valamint az egy évre engedélyezett előkészítő osztállyal) csak a november 3-i ünnepélyes megnyitóval vehette kezdetét.

A gazdasági szakosztállyal megtoldott felsőnépiskolához hasonlóan a polgári leányiskola közvetlen felügyeletét is a megyei iskolaszék látta el, amely határozatait a törvényhatósági bizottság (a Magánjavak közgyűlése) és az igazgatótanács jóváhagyása emelte jogerőre. Előbbi intézettel ellentétben, azonban, amely államsegélyben részesült a leányiskolát kizárólag a Csíki Magánjavak tartotta fenn. Ennek ellenére néha még az értesítőkön is tévesen községiként szerepelt, míg a közoktatásügyi minisztérium milleniumi jelentésében egyedülként az országban törvényhatóságának van feltüntetve.²⁵⁹ A vezetés azonban mindig igyekezett leszögezni, hogy az „se nem községi, se nem felekezeti iskola, hanem a vármegye magántulajdonát képező alapból fenntartott intézet, melynek személyi és dologi szükségleteit a tulajdonos vármegye közönsége úgy és akként állapítja meg, amint neki tetszik, s nem tartozik semmi más mintát szem előtt tartani”.²⁶⁰ (Az iskola zászlója egy olyan nemzeti színű lobogó volt, amelynek egyik felére Magyarország, a másikra, pedig a megye címere volt arannyal ráhímezve, utóbbi alatt „Csíkmegye polgári leányiskolája 1880” felirat

---

²⁵⁷ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1879. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (július 8.) F. 7./15.

²⁵⁸ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1880. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 17.-19.) F. 7./16.

²⁵⁹ *Polgári Iskola*, 1896. 4 -5- 6. sz. 138.- 139.

²⁶⁰ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1910. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (július 21.) F. 7./46.

állott). Egyre nagyobb összegek igénybevételével egy minden elvárásoknak megfelelő iskolát próbált működtetni, amely magasztos hivatásának és céljainak megfelelően hozzájárul a székely nők vallásos, erkölcsös, önzetlen, művelt, jó háziasszonyokká válásához. Mivel az a csíkvármegyei nevelésügy terén nagy úrt töltött be, a középosztály – elsősorban kisbirtokosok, kisiparosok, köztisztviselők, kiskereskedők – körében egyre közkedveltebbé vált. De az iskola népszerűségét nemcsak a nők középfokú oktatása iránti igény, hanem a különösen kedvező tanulási lehetőségek is növelték. Az ingyenes beiratkozás és felvételi vizsga mellett ugyanis az oktatás is tandíjmentes volt (a hasonló típusú iskolákban, erre az egész Magyarországon alig volt példa) míg a tankönyveket értékük 10%-a lefizetése ellenében (úgynevezett „hűbér”) használhatták. Az internátusban a bentlakó növendékeknek a szállás, fűtés, világítás is ingyenes volt és csupán az ételmezés költségeit kellett fedezniük, (évi 150 forint). A nagyon szegény vagy árva diákok azonban többnyire ez alól is mentesültek. Érthető, hogy a Magánjavak bevételei egy részének az iskola beindítására és hasonló feltételek melletti fenntartására való felhasználását – a felső népiskolával ellentétben – a kortársak igen célszerűnek tartották. Ezt bizonyítja, hogy a budapesti nőipari kiállításról (1881) hazatérő iskola-igazgató is számos olyan elismerő nyilatkozatról számolt be, amelyek „Csíkmegye Közönségének a nevelés terén hozott nagy áldozatát” méltatták.²⁶¹

A Magánjavak már az első évektől kezdve elsőrendű feladatának tekintette a leánynevelő intézet fejlődéséhez nélkülözhetetlen új iskolaépület minél hamarabbi felépítését. Ezt az az érv is alátámasztotta, hogy a régi iskola, teljes kijavítása és átalakítása esetén sem felelt volna meg hosszú távon az elvárásoknak és célkitűzéseknek, így a vezetők is egyetértettek, hogy az erre szánt összegek „sárba dobott kiadások lennének”.²⁶² Ennek megfelelően a Becze Antal elnöklete alatt e célból kiküldött bizottság már 1883-ban beterjesztette ezzel kapcsolatos javaslatait, és két év múlva az építési tervről is döntés született.²⁶³ Az építkezés azonban rögtön nem vehette kezdetét, hiszen Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter csak 1889. június 5-én hagyta jóvá az ehhez szükséges 60.000 forintnak a ruházati alapból való felhasználását.²⁶⁴ A nedves talajviszonyok, a gyengébb minőségű téglák kicserélése, valamint az emberáldozatot is követelő kedvezőtlen időjárás

---

²⁶¹ A Csíkszeredai Petőfi Sándor Általános Iskola Levéltára. (Továbbiakban: CsPSL.) Nagyon Régi Íratok. 30. I./1881.

²⁶² CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1887. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (június 1.-2.) F. 7./ 23.

²⁶³ A pályázaton győztes hódmezővásárhelyi Kardos Sámuel építészmérnök „igen tetszetős” tervét tekintettel a helyi viszonyokra és körülményekre az ő bevonásával később módosították. CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1885. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 28.) F. 7./ 21.

²⁶⁴ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1889. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 27.) F. 7./25.

miatt, a végül 68.100 forint 44 krajcárba kerülő épület az előirányozottnál egy évvel később, 1891 őszétől állt a leányiskola rendelkezésére. Az emeletes épület beosztása és felépítése megfelelt a kor követelményeinek. Így a világos, nagy tantermek, a tágas díszterem és tornaterem, valamint a kényelmes hálószoba és étkező összehasonlíthatatlanul jobb feltételeket biztosított, mint az átalakított volt kaszárnya. „A borzasztó rozszant épület helyett, – utalt erre a tényre az igazgató – a megye díszére áll az új iskola ház, amely gyermekeink jövőjét, boldogságát alapította meg.”²⁶⁵ Átadását követően a Magánjavak gondoskodott ennek igényes berendezéséről, amit a következő években is folyamatosan gyarapított és újítt. Ennek köszönhetően az oktató-nevelői munkát nagymértékben elősegítő szertárak (vegytan, fizika, földrajz, természetrajz, rajz) felszereltsége, valamint a tanári illetve ifjúsági könyvtár is állandóan gazdagodott. E mellett a budapesti szakértők véleménye alapján felszerelt tornaterem és az egységesen bebútorozott hálószobák is hozzájárultak az intézmény általános színvonalának emeléséhez. Egy, a magyarországi polgári iskolák anyagi helyzetét elemző 1914-ben készült kimutatás szerint a csíkszeredai polgári leányiskola kimondottan a jól felszerelték közé tartozott, megelőzve ebben a tekintetben sok nagyobb város (Gödöllő, Nagyszalonta, stb.) hasonló iskoláját. Ekkor az iskola bútorainak értéke 15.319 korona 62 fillér, a fizikai eszközöké 1685 korona 41 fillér, a vegytani-természetrajzi eszközöké 1161 korona 05 fillér, a földrajzi eszközöké 693 korona, a torna eszközöké 665 korona, a rajzeszközöké 445 korona 50 fillér volt, míg a tanári- és az ifjúsági könyvtár állománya 2460 koronát illetve 1112 korona 84 fillért tett ki.²⁶⁶ Az iskola dologi szükséglete, a ritkábban előforduló rendkívüli kiadások (a díszkerítés és a vízlevezető csatorna például 1892-ben 5753 forintba került) kivételével is elég magas volt. Bár ez általában elérte az évi 4000 forintot (8000 korona), de a személyi kiadásokat soha nem haladta meg. A 4-5 rendes tanárnő, (esetenként még 2-3 óraadó), a nevelő-tanítónő, a 2-3 lelkes, az élelmező és az iskolaszolga fizetése ugyanis több mint 5000 forintba került. Ennek ellenére az iskola fenntartása egyáltalán nem okozott nehézséget, hiszen az éves költségek a legrosszabb esetben sem érték el a havasi javak jövedelméből nevelési célokra szánt összeg egyharmadát. Megszorításokra tehát nem volt szükség, a diákokat anyagilag érintő egy-egy kedvezőtlen döntésnek is inkább fegyelmi, mint gazdasági jellege volt. Így például az iskolaszék 1901-ben megszüntette a

---

²⁶⁵ CsPSL. Nagyon Régi Íratok. 42. 1890/91.

²⁶⁶ *Polgáriskolai Közlöny*, 1914. december 15. (517. – 535.)

minden évben újonnan megvásárolt tankönyvek ingyenes használatát, hogy ezzel is megelőzze ezek korai megrongálódását.²⁶⁷

Az új épületbe való átköltözést követően látványosan felgyorsult az iskola fejlődése, hiszen nemcsak látogatottsága növekedett rohamosan²⁶⁸, hanem az oktatás színvonala is emelkedett. „Csíkmegye nagy áldozatokat hozott ezen intézmény érdekében – értékelte az iskola tevékenységét a Csíki Lapok – s ezért nagy örömünkre szolgál, hogy az elért eredmények ezen áldozatokhoz évről évre méltóbbak lesznek, s az a haszon, hogy a leánynevelés a vármegyére visszaáramlik, arányos a hozott áldozatokkal”.²⁶⁹ A tanulók felkészültségét bizonyítja, hogy később kéttucatnyian végezték el a kolozsvári állami elemi tanítóképzőt, és évente több diák női felső polgári képzőben, óvónő képzőben, női ipari tanfolyamon folytatta tanulmányait. De ha nem is tanult tovább mindenki, a csíkszeredai polgári iskola legfőbb érdeme, hogy a szülőföldön lehetőséget biztosított a csíki lányok számára, hogy a rendszeres iskoláztatás során alapos általános műveltséget szerezhessenek, és kiváló nevelésben részesüljenek.

Míg a polgári iskola fejlődése érdekében a Magánjavak minden anyagi áldozatot meghozott, a vele szoros kapcsolatban (azonos vezetés és felügyelet) álló szövészeti tanműhelyről mindez nem mondható el. A hat elemi végzett lányok részére 1882 októberében indult, szövőipari szakképesítést nyújtó, igen népszerű és hasznos egyéves tanfolyamot ugyanis már négy év után beszüntették. Bár kétségtelen tény, hogy a nevelési alap bevételei ideiglenesen csökkentek és az ipar- és kereskedelemügyi minisztérium támogatása (fizetett egy szaktanítót, szövőszékeket vásárolt) ellenére a tanműhely kiadásai elég magasak voltak²⁷⁰, a vezetőség meglehetősen könnyen – csak a pillanatnyi anyagi helyzetet mérlegelve – lemondott róla. Pedig fenntartása nagymértékben hozzájárulhatott volna, Csíkszék általános gazdasági és társadalmi helyzetére is jótékony hatással lévő női háziipar fejlődéséhez. A növendékek ugyanis itt elméleti képzésben részesültek és a szövés mellett ruhaszabást, hímzést, stb. is tanultak, majd a tanfolyam végén az otthoni

---

²⁶⁷ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1901. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (október 21.-22.) F. 7./37.

²⁶⁸ Már az átköltözést követő első tanévben az intézetnek jóval több (64) diákja volt, mint azt megelőzően (50-55), a háború előtti években, pedig létszámuk (150-160) már megközelítette az országos átlagot.

²⁶⁹ *Csíki Lapok*, 1895. július 3.

²⁷⁰ Az 1882 – 1886 között végzett 85 növendékre a Magánjavak 11.630 forintot költött (ösztöndíj, segély, felügyelő és segédtanító fizetése, bútor, taneszközök, nyersanyag, szövőszék, stb.). CsPSL. Nagyon Régi Íratok 36. I./1886.

tevékenységüket is elősegítették.²⁷¹ Ennek ellenére a jövedelmek gyarapodását követően sem került sor a tanfolyam újraindítására.

A XX. század elején a vármegyében egyre szélesebb körben vetődött fel egy árva gyermekek gondozását és nevelését ellátó intézmény alapításának gondolata. A törvényhatósági bizottságban ezt először (1906. augusztus 30.) indítványozó Pál Gábor főgimnáziumi igazgató kezdeményezése lelkes követőkre talált, így a kiküldött bizottság már a következő év tavaszán be is terjesztette az erre vonatkozó részletes javaslatot. Mivel az alapok természete, rendeltetése teljesen fedte az intézmény céljait, úgy határoztak, hogy a humánus és nemzeti érdekből feltétlenül szükséges árvaház a Magánjavak jövedelméből fogják létesíteni és fenntartani.²⁷² Ezt az a körülmény is indokolta, hogy így az igényjogosultaknak legszegényebb, leghátrányosabb helyzetű, mostanig tényleges segílyt nem élvező rétege is támogatásban részesülhetett. „Legyen áldott az a perc, mikor megfogamzott és kipattant a legszebb eszme s szétment a hír szárnyán: mentsük meg a csiki árvákat is” – fejezte ki lelkesedését a Csiki Hírlap cikkírója.²⁷³ Az árvaház megnyitása, amelyet eredetileg Ferenc József királyi megkoronázásának 40. évfordulójára terveztek, szorosan összefonódott a csíksomlyói főgimnázium Csíkszeredába való átköltöztetésével. A Magánjavak ugyanis nem kívánt építkezni, és 1908-ban megvásárolta 82.000 koronáért (pontosan ennyi hiányzott az új gimnázium építéséhez szükséges összegből) a régi épületet és a hozzátartozó telkeket, amelyek csak akkor kerültek a tulajdonába, amikor az intézet az új épületben elhelyezkedik.²⁷⁴ Erre az 1911/12 tanévtől került sor, így az árvaház, a főgimnázium és – a megüresedett szeminárium és internátusba átköltöző – tanítóképző alapos átalakítása²⁷⁵ után csak 1913. október 1-jén kezdhetette meg áldásos működését. (Bár volt jelentkező a 60 helyet nem töltötték be: a 30 fiú mellett ugyanis egyelőre csak 19 lányt vettek fel). Az alapszabály értelmében az „árva- és szeretetházba” hat éven felüli, elsősorban csíkvármegyei, római katolikus egész vagy félárva valamint más elhagyott, szegény gyermekeket és vagyontalan sokgyermekes családok gyermekeit vették fel. Nevelésükről és oktatásukról itt 12 éves korukig, az elemi iskola elvégzéséig gondoskodtak, különösen nagy gondot fordítva a társadalomba való beilleszkedésüket jelentősen elősegítő gyakorlati

---

²⁷¹ Az első két évben végzett 45 lányból például a fenntartók 25-nek adtak jutalom címén szövőszéket. A Csíkmegyei Polgári Leányiskola négyévi fennállásának értesítője 1880. évi szeptember hó 30-tól, 1885. szeptember 1-ig, az ideiglenes szövészeti tanműhely adataival. Az iskola irataiból összeállította özv. Lakatos Jánosné igazgató. Csíkszereda, 1885. 39 – 40.

²⁷² CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1907. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 24.) F. 7./43.

²⁷³ *Csiki Hírlap*, 1912. március 2.

²⁷⁴ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1908. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 26.) F. 7./44.

²⁷⁵ Az 1912 májusától 1913 júliusáig tartó munkálatok összesen 73.452 koronába és 2 fillérbe kerültek. CsÁL. Csiki Magánjavak iratai F. 78./ 137.

ismeretek (konyhakertészet, gazdasági és házi cselédség, stb.) elsajátítására. A Paulai Szent Vincéről elnevezett irgalmas nővérek által vezetett intézet²⁷⁶ eredetileg több pénzügyi forrással (1%-os megyei pótdó, kormánysegély, stb.) számolt, de különösen a háborús helyzet miatt a várt támogatások elmaradtak. Így történetének legválságosabb éveiben is a Magánjavak fedezte a fenntartás teljes költségeit, és megfelelő anyagi háttérrel biztosított a gyermekek hazafias és munkára való nevelésére.

Az alapszabályok értelmében az általa létesített iskolák fenntartása mellett, a Magánjavak feladatai közé tartozott a vármegye összes – székely diákok által látogatott – intézményeinek segélyezése is. Mivel a vezetés elvárta a fenntartóktól, (községek, állam, egyház) hogy biztosítsák a népiskolák működéséhez szükséges anyagi forrásokat, a rendszeres vagy alkalmi támogatásokat csak a középiskolák vehették igénybe. Annak ellenére, hogy erre már a legfelsőbb elhatározást követően is nagy szükségük volt az intézményeknek és a püspök 1869 pünkösdjén a „csíki iskolák bővebb felszerelésének” érdekében már tárgyalta a csíkszéki értelmiséggel, kérésük csak a havasi javak bevételeinek gyarapodását követően részesült kedvező elbírálásban.²⁷⁷ A közel egy évtized után meginduló segélyezési program keretében a Magánjavak természetesen az évszázados múlta visszatekintő csíksomlyói gimnáziumra fordította a legnagyobb összeget. 1877-től fizette a tizenharmadik tanár bérének és szálláspénzének felét (525 forint), 1884-től a zene, 1890-től a francia tanárnak utalt ki évente 200-200 forintot, 1911-től, pedig a gyorsírás oktatását támogatta 400 koronával. Fedezte a tanulók létszámon felüli jelentkezése miatt néhány évben létrehozott párhuzamos osztály fenntartásával járó meg növekedett költségeket, majd amikor az 1913/14-es tanévtől a pedagógiai szempontok szükségessé tették ezek állandó fennállását, egy rendes tanár (évi 2400 korona alapfizetés és 700 korona lakáspénz) és három kisegítő tanár (évi 1600 korona) javadalmazásáról gondoskodott. Létfontosságúnak tartva az internátus működését, az 1889/90-es tanévtől 370 forinttal azt is támogatta, és többször is fedezte túlkiadásait. Ezek folyósítását a Magánjavak értelemszerűen a jó eredmények eléréséhez köthette, de igyekezett az intézmény belügyeibe való befolyását is növelni. Ennek megfelelően olyan feltételeket is megszabott, amelyek biztosították számára az internátus szabályrendeletek korlátain belüli ellenőrzését, az általa fizetett rendes tanár valamint a nevelők (regens, subregens) kinevezésénél az ajánlási jog gyakorlását. Az 1923-ig

---

²⁷⁶ A Csíki Magánjavak és a nővérek Tartományi Főnöknője közötti 1913-ban kötött szerződés értelmében a vezetőnő (Escher Filoména) mellett még négy nővér vezette az árva- és szeretetházat.

²⁷⁷ Imets Fülöp Jákó csíksomlyói gimnáziumi igazgató szerint azzal, hogy a képviselőtestület a csíksomlyói iskolákat „a havasi vagyon minden javadalmazásából kizárta ... Csíkszék egyik legelső közérdeke ellen követett el sérelmet.” *Hargita*, 1872. április 25.

rendszeresen kiutalt összegeken kívül, megalapozott kérések esetében a gimnázium egyszeri segélyekben is részesült. 1888-ban például 800 forintot adott az internátus felszerelésére, 1892-ben 1401 forint 97 krajcárt padok beszerzésére, 1894-ben 1000 forintot az internátusi segélyalap javára, és többször fedezte tornaversenyeken résztvevő diákok egységes öltözetét és utazási költségeit.

A legtöbbet azonban az elavult és szűk épülete miatt a pedagógiai és közegészségügyi szempontból már nem megfelelő csíksomlyói római katolikus főgimnázium Csíkszeredába való áthelyezésére áldozta. Bár egy új épület szükségességét már korábban is hangoztatták, az áthelyezés eszméjét először a törvényhatósági bizottság millenniumi díszgyűlésén (1896. május 16.) vetették fel határozottan. Mivel ez az oktatás színvonalára és a megyeközpont haladása és kulturális életére is jótékony hatással lett volna, a bizottság „a mindnyájunk tulajdonát képező ruházati alapból” 50.000 forintot szavazott meg az új gimnázium felépítéséhez.²⁷⁸ De annak ellenére, hogy később e célra még 50.000 koronát ajánlott fel és a város is biztosította az építéshez szükséges, a Székútja és a Rákóczy-út sarkán lévő Nagymart nevű mintegy 10 holdnyi területet, az áthelyezés ügye egy ideig megfeneklett. Az intézet fenntartója, az erdélyi római katolikus státus (az erdélyi püspökség önkormányzati szerve) ugyanis gyenge vagyoni helyzete miatt igyekezett a kiadások java részét a Magánjavakra és az államra hárítani. Így amikor a Magánjavak 1901-ben és – a minisztérium felhívása ellenére – 1902-ben is megtagadta támogatásának 200.000 koronára emelését, az építés végérvényes elmaradásának lehetősége is felmerült. Bár jogosan vélték úgy, hogy a halogatás oka a státus áldozatkészségének a hiánya, a vezetés ezzel hibás döntést hozott, hiszen a kért összeg megadásával az áthelyezésben közreműködő más két tényező erkölcsi kötelezettségét lekötve a terv megvalósítását sürgette volna. A kérdés végül 1905. április 26.-án, az érdekelt felek közötti tárgyalással mozdult el a holtpontról, amikor megegyezés született a költségekhez való hozzájárulás arányairól. A megállapodás szerint a kormány a gimnázium, a státus a többnyire alapítványos diákok számára szállást biztosító szeminárium, a Magánjavak, pedig minden addigi segély megszüntetése mellett, az internátus felépítését és berendezését vállalta.²⁷⁹ Az államsegély (230.000 korona) azonban a gimnázium költségelőirányzatához (400.000 korona) képest kevésnek bizonyult, így a Magánjavak, nehogy „súlyos s később majdnem pótolhatatlan kulturális és társadalmi veszteséget” okozzon, két év múlva még

---

²⁷⁸ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1896. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 16.) F. 7./32.

²⁷⁹ A tárgyaláson a Csíki Magánjavakat Becze Antal alispán az igazgatótanács elnöke, Fejér Sándor főjegyző az igazgatótanács tagja és Dr. Csíky József a Csíki Magánjavak igazgatója képviselte.

100.000 koronát szavazott meg kizárólag erre a célra.²⁸⁰ Mivel a státusnak egyelőre nem állt rendelkezésére az építéshez szükséges összeg, az impozáns kétemeletes épületből 1911-re csak a gimnázium és északi szárnya, az internátus készült el. (A szemináriumot csak 1913 őszen adták át.) A 100 tanuló befogadására alkalmas, a korszak minden követelményének megfelelő bentlakás végül 367.263 korona 08 fillérébe került a Magánjavaknak, így az államsegélyhez való hozzájárulásával – az egyelőre csonka – létesítmény felépítési és berendezési költségeinek több mint felét fedezte.²⁸¹ Érthető, hogy a vezetőség nem tartotta elképzelhetetlennek az internátus tulajdonjogának megszerzését sem, és azt az elképzelést pártolta, hogy a státusnak, amíg az nevelési célokat szolgál csak haszonélvezeti joga legyen felette. Ebben azonban a státus nem egyezett bele, de elfogadta a másik javaslatukat, amelynek értelmében ezután a Csíki Magánjavakhoz jogosult ifjak előnyt élveztek az intézménybe való felvételnél.²⁸²

Megnyitásától kezdve (1875) rendszeres támogatásban részesült a gyergyószentmiklósi polgári fiúiskola, amelynek az első tanévre 1000 forintot, a továbbiakra, pedig 1400 forintot szavaztak meg.²⁸³ Ezt egészen az intézet fennállásáig (1910) folyósították, de rendkívüli esetekben, mint például a jövedelmek hirtelen csökkenése (1886/87-es tanévben csak 400 forintot utalt át), vagy a növekvő igényekre való tekintettel (1894/95-ben még 200 forintot adtak) egy-egy évben ez az összeg változott. Mivel a vármegyében csak a csíksomlyói főgimnázium állt a tanulók rendelkezésére, a XX. század elején egyre szükségesebbé vált egy hasonló intézmény létesítése Gyergyószentmiklóson is. A régió kulturális fejlődését nagymértékben elősegítő, a székelység „jövőjének és jólétének előmozdítására irányuló mozgalmat és törekvést” a Magánjavak ezúttal is magáévá tette és 1905-ben 100.000 koronát ajánlott fel a polgári iskola gimnáziummá való átalakítására²⁸⁴, amit a vallás és közoktatásügyi minisztérium kérésére a következő évben 160.000 koronára emelt. (A telken kívül a város még 140.000 koronával járult hozzá a költségekhez.) Az állami főgimnázium 1908-ban nyílt meg és ideiglenesen a helybéli polgári fiúiskolában működött egészen 1915-ig, amikor átköltözött a frissen elkészült új épületbe.

---

²⁸⁰ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1907. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 24.) F. 7./43.

²⁸¹ Az összes kiadás 891.429 korona 55 fillér volt. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus Csíkszeredai Főgimnáziumának értesítője az 1910-1911-ik iskolai évről. Csíkszereda, 1911. 104.-105.

²⁸² CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1910. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 31.) F. 7./46.

²⁸³ A Gyergyószentmiklósi Községi Polgári Fiú-iskola első tudósítványa a 1875-76. tanév végén. Szerkesztette: Kuncz Kornél igazgató. Székelyudvarhely, 1876, 4.

²⁸⁴ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1905. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 25.-26.) F. 7./41.

A gyergyószentmiklósi iskolák közül még állandó segílyt élvezett az erdélyi püspök kormányzása és védnöksége alatt álló „Fogarasy” leánynevelő intézet is. Kizárólag a polgári leányiskolának nyújtott (az intézet keretében még óvoda és elemi iskola is működött) támogató az évek során folyamatosan nőtt, így ez a kezdeti 300 forintról (1896), a század elejére elérte a 2000 koronát, amit az 1909-es alapszabályba is rögzítettek. Akárcsak a más intézmények esetében a világháború után a segílyezést itt is az akkori viszonyokhoz igazították. Ennek megfelelően az 1920/21 és a következő tanévre a 2000 koronán felül – amely már segílynek alig volt nevezhető – 20.000 koronát (10.000 leinek felelt meg) szavaztak meg, míg az 1922/23-ikban ennek duplájával járult az iskola fenntartásához. A nagyvonalú támogatásért Majláth Gusztáv erdélyi püspök 1922. október 18.-án hálás köszönetét fejezte ki és kérte a vezetést, hogy „a katolikus magyar iskolaügyünk iránt mindenkor tapasztalt jóindulatát iskoláinkkal a jövőben is éreztetni méltóztassék.”²⁸⁵

A fenti intézetekkel ellentétben, a csíksomlyói római katolikus tanítóképző esetében a Magánjavak nem bizonyult ilyen bőkezűnek, hiszen bár ajándékozott két harmóniumot, de a kis összegű (300 forint) állandó támogatást is csak 1898-tól folyósította. Az iskola segílyezésére jellemző, hogy a közgyűlés akkor sem volt hajlandó 7000 forintot adni az intézet kiépítési és berendezési költségeire, ha annak fejében a belső ügyeibe való befolyás és jog illette volna meg.²⁸⁶ Még kisebb támogatásban részesült a gyergyóditrói községi polgári fiúiskola, amely jogos igényei ellenére csak az államosítása előtti évben (1896) kapott 800 forintot.

Bár a vezetés fontosnak tartotta a román többségű tölgyesi járás (gyakorlatilag a telepítvényes községek) magyarságának szellemi fejlődését – a szabályoknak megfelelően – pénzzel nem segílytette a működő népiskolákat. Az ottani magyar lakosság érdekeit azonban mindig figyelemmel kísérte, és igyekezett más módon hozzá járulni az aktuális kiadásokhoz. A gyergyóbékásiak kérésének eleget téve, 1898-ban például az építendő iskolához 160 darab épületfát és 12 darab dránicfát – később többször tűzifát is – adtak díjmentesen,²⁸⁷ de a tölgyesi római-katolikus templom építéséhez szükséges faanyagért sem kellett fizetniük a helybélieknek.²⁸⁸ Hasonló támogatásban kizárólag csak a magyarság részesült, ami figyelembe véve azt, hogy a románok a vagyonhoz nem voltak jogosultak teljesen természetes volt. A románság gyakori kérelmeinek megtagadását azonban mégsem ezzel magyarázták.

---

²⁸⁵ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78./ 151.

²⁸⁶ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1898. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (december 29.) F. 7./34.

²⁸⁷ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1898. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 23.) F. 7./34.

²⁸⁸ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1899. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (október 16.) F. 7./35.

Bár látszólag nem volt szükséges egy másik érveléssel bizonygatni ezt, a zsedánypataki görög-katolikus hitközösség kérésének (egy felekezeti iskola építésére kértek ingyen fát) elutasításakor talán legpontosabban megfogalmazott indokot (a Magánjavak „a magyar nemzeti érdekek hátrányára, nemzetiségi iskola létesítéséhez nem kíván segélyével járulni”²⁸⁹) az előjáróság mindig szívesen hangoztatta.

A csíkvármegyei közoktatás általános támogatása keretében, nagyon fontos szerepe volt a nevelési-, lóbeszerzési-, valamint a korszak végén az ipar alapból nyújtott ösztöndíjaknak és segélyeknek. A kizárólag pályázat útján elnyerhető összegekre természetesen csak a Magánjavakhoz jogosult, tehát a vármegyében született és lakó székely családok gyermekei tarthattak igényt.²⁹⁰ A pénzbeli juttatások leghasznosabb felhasználásának kérdése, az érintettek fokozott érdeklődése és az adományozásuknál követett, nem mindig konzekvens elvek hatására komoly indulatokat váltottak ki, ami az ösztöndíj rendszer folyamatos módosításához vezetett. Az iskoláknak nyújtott támogatásokkal ellentétben, az első pályázati felhívást már 1870. szeptember 1-jén közzé tették. A törvényhatósági bizottság elbírálását követően az 1870/71-es tanévben a csíkszeredai felső népiskolába húsz (50 forint/év/fő), a selmecebányai akadémián egy (430 forint/év), a kolozsmonostori gazdasági tanintézetben egy (300 forint/év), a pesti állatgyógytanodába egy (380 forint/év), míg a kolozsvári tanítónőképzőbe két (330 forint/év/fő) diák tanulhatott a Magánjavak pénzén.²⁹¹ Bár az évente meghirdetett helyek száma egyre növekedett (1873-tól például egy 400 forintos orvosi, az 1875-ben megnyílt gyergyóalfalvi gazdasági felsőnépiskolánál 20-30 darab 50 forintos ösztöndíjat állandósítottak), a kiosztásukra vonatkozó első egységes rendelkezés csak közel egy évtized után született. Az addig érvénybe lévő, állandóan változó előírásokat felváltó szabályrendelet szerint az 1879/80-as tanévtől az alispán, főjegyző, árvaszéki elnök, tisztiügyész és tanfelügyelő alkotta ötös bizottság állapított meg – a havasi javak igazgatója által beterjesztett költségvetés alapján – az ösztöndíjas helyek számát, és bírálta el a pályázatokat, amit a közgyűlésnek terjesztett be jóváhagyásra.²⁹² A most rendszeresített felsőnép-, reál- és ipariskolák növendékei részére 80, egyenként 50 forintos, valamint a felsőoktatási intézményekbe járó hallgatók számára 200-400 forintos, tanulmányaik befejezéséig nyújtott ösztöndíjak mellett, ezentúl a rendelkezésre álló összeg

²⁸⁹ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1900. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (december 29.) F. 7./36.

²⁹⁰ Ezt a szabályt nagyon komolyan vették, kivételt csak „a nevelési alap visszaszerzése körül szerzett elévülhetetlen érdemeire való tekintettel” Gecző János gyermekei esetében tettek: a Ludovika akadémia növendékét Aladárt az 1891/92-es, míg a budapesti tanítónőképzőbe járó Annát az 1896/97-es tanévben támogatták 200-200 forinttal.

²⁹¹ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78./14.

²⁹² Az első ötös bizottság Lázár Dénes, Madár Imre, Éltés Elek, Böjthy Endre és Becze Antalból állott.

erejéig egyetlen évre 100-300 forintos segélyeket is adományoztak. Mivel vagyoni helyzetüktől függetlenül, a Magánjavakhoz jogosultak egyformán igényelhetek támogatást, azok kiosztása elsősorban iskolai eredmények alapján történt.²⁹³ Ehhez az elvhez az ötös bizottság mindig konokul ragaszkodott, és a vallás és közoktatásügyi miniszter kérése ellenére, amelynek értelmében kizárólag a „szegény sorsú ifjak” részesülhettek volna adományban, csak egyenlő bizonyítvány esetén vette figyelembe anyagi háttérüket. Viszont elfogadta egy másik javaslatát, így az ösztöndíj rendszert kiterjesztette a gimnáziumi tanulókra is. A szabályrendelet által teremtett rendezettebb viszonyoknak köszönhetően, mostantól kezdve a nevelési alapból egyre többet fordítottak a diákok továbbtanulásának elősegítésére, és annak ellenére, hogy az előírás nem tartalmazott erre vonatkozó utasításokat, a lóbeszerzési alapból nyújtott, kizárólag a huszár családok leszármazottai által igényelhető segélyek állandó jellegű kiosztása is elkezdődött. Így az ösztöndíjasok és segélyezettek mellett jelentősen növekedett az általuk látogatott intézmények száma is.²⁹⁴ De jövedelmeknek az 1880-as évek közepén tapasztalt ideiglenes csökkenése ezen a téren is éreztette hatását: 1886-ban például a 80, 50 forintos ösztöndíjból csak 64 osztottak ki és a nevelési alapból segélyre pályázatot sem írtak ki.²⁹⁵ A rövid átmeneti visszaesést követően azonban a diákok pénzügyi támogatása ismét fellendült. Így az 1890/91 tanévben a megüresedett ösztöndíjakra 3000 forintot, segélyekre, pedig a nevelési alapból 3000 forintot, míg a lóbeszerzési alapból 1000 forintot fordítottak.²⁹⁶ Bár a nevelési alap jelentős gyarapodásának – ez szükségessé tette a szabályrendelet felülvizsgálatát is – köszönhetően, a következő években nagymértékben növekedtek a segélyekre fordított összegek (1896/97-ben 6112 forint), az ösztöndíjak alig változtak. Ez valószínű, hogy az utóbbira való nagyobb igénnyel magyarázható, hiszen míg az ösztöndíjas helyekre ritkán volt túljelentkezés (1896-ban például senki nem jelentkezett a katonai- és erdészakadémiai helyekre), addig a nevelési alapból általában 150-160, a lóbeszerzési alapból, pedig 50-60, többnyire jogi egyetemi hallgató és gimnazista diák folyamodott segélyért. Mivel az ötös bizottság, el akarta kerülni, hogy elfogultsággal vádolják, eltért a szabályrendeletől és a pályázatok 95%-át kedvezően bírálta el. (Csak a teljes ellátásban részesülő papnövendékek, az elégtelen bizonyítvánnyal

---

²⁹³ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1878. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (december 18.-21.) F. 7./14.

²⁹⁴ 1879/80-tól a székelyudvarhelyi állami főreáliskolában, 1881/82-től a gyergyószentmiklósi polgári fiúiskolában és a sepsiszentgyörgyi szövő intézetben, 1883/84-től a bánfihunyadi faragászati műhelyben, 1884/85-től a késmárki ipariskolában is tanultak csíki ösztöndíjasok.

²⁹⁵ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1886. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 14.) F. 7./22.

²⁹⁶ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1890. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (szeptember 1.) F. 7./26.

rendelkezők és a más segélyt élvezők nem kaptak pénzügyi támogatást.) Ezt a módszert azonban a csíki értelmiség tekintélyes része határozottan elutasította, hiszen úgy vélték, hogy így évente több ezer forint kallódik el anélkül, hogy az a tanulók többségének tényleges segítséget jelentene. Bár volt rá példa, hogy a 10-20 forintos csekély támogatások csalogatták a diákokat az iskolába, a csíki ifjúság középiskolákba való tanulásának költségei, valóban nem indokolták, hogy gyakorlatilag minden pályázót támogatásban részesítsenek. Általános vélekedés szerint ezért a segélyek kiosztásánál kizárólag a felsőoktatási intézmények hallgatóinak az érdekeit kellene figyelembe venni, hogy anyagi gondjaiktól mentesülve tanulmányaiknak szentelhessék idejüket. „Fel kell hagyni, tehát ama szokással, hogy boldognak-boldogtalannak 20-25 forintos segélyek juttassanak ...; fel kell hagyni a rossz szokással, hogy ilyen módon a szép nagy összeg számba vehető eredmény nélkül szétosztassék.” – szorgalmazta egy új rendszer kidolgozását a Csíki Lapok.²⁹⁷ A Magánjavak vezetése belátta ezeket a hibákat és igyekezett olyan rendeleteket bevezetni, amelyek megakadályozva az összegek szétforgácsolódását, tekintélyesebb anyagi hozzájárulással segítik elő a diákok továbbtanulását. Ezért, bár teljesen nem vetették el a középiskolások segélyezését, jelentősen szűkítették a támogatottak körét, hiszen 1892-ben a közgyűlés beszüntette a csíksomlyói gimnázium I.-IV. osztályos tanulóinak, a csíksomlyói tanítóképző valamint a csíkszeredai polgári leányiskola növendékeinek a nevelési alapból való segélyezését. (A lóbeszerzési alapból továbbra is mindenki kaphatott).²⁹⁸ Az oktatási célokra szánt összegek legmegfelelőbb felhasználása érdekében hozott részletes intézkedéseket, természetesen a Csíki Magánjavak első alapszabálya (1897) tartalmazta. Ennek megfelelően mostantól kezdve az ösztöndíjak és segélypénzek kiosztása már nem az ötös bizottság, hanem az újonnan alakult igazgatótanács jogköréhez tartozott, amelynek munkáját a közgyűlés által kiküldött, két huszárcsaládból származó tag segítette. Az alapszabály pontosan meghatározta a tiszta jövedelem 80%-a terhére rendszeresített ösztöndíjas helyek számát,²⁹⁹ és az egyetemisták valamint a felsőnép- és polgári iskolák tanulóinak adható segélyek összegét (100-200 forint). A lóbeszerzési alap a két 300-300 forintos egyetemi ösztöndíjon túlmenően, többnyire olyan intézmények (gimnázium, reál-, ipari iskolák, tanítóképzők) diákjainak

---

²⁹⁷ *Csíki Lapok*, 1889. szeptember 11.

²⁹⁸ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1893. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 23.) F. 7./29.

²⁹⁹ Nyolcvan, egyenként 50 forintos évi ösztöndíj a vármegyében lévő felsőnép- és polgári iskolai tanulóknak; nyolc (erdészeti, bányászati, gazdasági, műegyetemi, műipari/művészeti, jogi, orvosi és bölcsészeti) 300 forintos ösztöndíj felsőoktatási intézmények hallgatói és egy 600 forintos ösztöndíj a M. Kir. Honvédnevelő és Képző Intézet növendéke számára. Alapszabály, 1897. 15.

nyújtott 30-100 forintos segélyeket, akik a nevelési alapból elvileg nem pályázhattak.³⁰⁰ Ez alkalommal hivatalosan is megerősítették, hogy a Csíkvármegyében született és itt is lakó székely családok mellett, a majdnem teljesen asszimilálódó örmény lakosság is igényt tarthat a pénzügyi juttatásokra. (A gyakorlatban mostanig sem tettek különbséget!) Az alapszabály miniszteri jóváhagyása (1901) után, a ruházati alapból (ide csatolták a megszűntnek nyilvánított nevelési alapot) nyújtott segélyek összege 8000-9000 koronára csökkent, de az ipari iskolák tanulóit már az ipari alapból támogatták, évi 3000-3500 koronával. A „mindenkinek egy morzsát” alapelvvel ellentétben mostantól kezdve kevesebben részesültek pénzügyi juttatásokban, de a magasabb összegekre, megfelelő eredmények esetén egész tanulmányaik során számíthattak. Bár a ruházati alapból 1902-ig még utaltak ki 30-60 koronás segélyeket a csíksomlyói gimnázium többtucat V.-VIII. növendékének (a lóbeszerzési alapból egészen 1923-ig), igyekeztek legalább 100 – 150 koronával hozzájárulni, különösen a vármegyén kívüli intézményekbe tanulók költségeihez. Ezek megnövekedett szerepét jelzi, hogy évente több iskolaigazgató, sőt néha a marosvásárhelyi iparkamara is az igazgatótanácshoz fordult a támogatások további folyósítása érdekében, mivel a tehetséges de szegény gyerekek nem tudták volna önerőből folytatni tanulmányaikat. Az ösztöndíjak száma – a 80, 100 koronás felsőnép- és polgári iskolai kivételével, amely elsősorban a csíkszeredai gazdasági felső népiskola megszűnésével (1904) több mint felére csökkent – és összege a XX. század első éveitől folyamatosan növekedett. Az 1909-ben alkotott alapszabály ezeket részletesen fel is sorolta, és annak ellenére, hogy még nem hagyták jóvá a világháborúig, gyakorlatilag ennek alapján hirdették meg a Csíki Lapokban és a Gyergyóban a pályázatokat. Ez a bőséges ösztöndíj kínálat, részben a ruházati alapból osztott segélyek rovására ment, hiszen ennek felső határát 5000 koronába állapították meg, de ebből az iskola jellegére való tekintet nélkül minden Csíki Magánjavakhoz jogosult gyermeke részesülhetett. A háború kirobbanásával azonban, mivel a felsőoktatási intézmények hallgatóinak nagy része hadbavonult és az igazgatótanács úgy határozott, hogy „célra vezető nem volna” ösztöndíjakat osztani, a támogatások kerültek előtérbe. Ennek megfelelően kifizették az 1914/15-ös tanévre már megítélt segélyeket, majd a következő két tanévben is azonos összeg erejéig lehetett támogatásokra pályázni (ruházati alap 16.000 korona, lóbeszerzési alap 1600 korona, ipari alap 3400 korona). Ez természetesen csak átmeneti időszak volt, hiszen a közeli békében reménykedve 1917/18-ra már ösztöndíjakra is írtak ki pályázatot. A mostoha körülmények ellenére, a megszokott rendszer az impériumváltozást követően már nem változott, sőt a

---

³⁰⁰ Alapszabály, 1897. 7.

nagyszámú diák segélyezése (1920-1923 között például 87.300 lejjel támogatták a csíkszeredai gimnázium 243 „jó és nagyon jó eredményű” tanulóját) mellett, a vezetés igyekezett hatékonyabban finanszírozni a Csík vármegyei oktatási intézményeket (például a Fogarasy leánynevelő intézetet, a csíkszeredai gimnáziumot, a gyergyóditrói, a gyergyóalfalvi, a szépvizi, és a karcfalvi róm. kat. polgári fiúiskolákat) is.

Annak ellenére, hogy a támogatási mód hatékonysága nem mindig volt kielégítő, a Magánjavaknak kiemelkedően fontos szerepet játszott a csíki tanulni vágyó ifjúság megsegítésében. Több mint egy félévszázad alatt ugyanis, egy sor középfokú oktatási intézmény számtalan diákja részesült pénzügyi támogatásban (1887 és 1916 között csak a csíkszeredai gimnáziumban 848 segélyt osztottak ki 38.545 korona értékben) és alig volt olyan egyetemista vagy főiskolás, aki a különböző ösztöndíjakat vagy segélyeket nem vette volna igénybe. Tanulmányaik során támogatásban részesültek például Bartalis Ágoston helytörténész, kászonalcsíki főszolgabíró (1902–1918), igazgatótanácsi tag (1912–1919), Veress Lajos gyergyótölgyesi főszolgabíró, Elekes Márton gyegyóremetei jegyző, igazgatótanácsi tag (1914–1919), Balás Elek gyergyószentmiklósi ügyvéd, a kuria ügyvédi tanácsának tagja, Kovács Gyárfás ügyvéd, aki 1914-től a Magánjavak ügyészi állását is betöltötte, László Dezső gyergyószentmiklósi és Pál Gábor csíkszeredai ügyvédek, akik az impériumváltás után több éven át az Országos Magyar Párt parlamenti képviselői voltak, Dr. Nagy Ferenc katonaeorvos majd csíkszentkirályi körzeti orvos, Dr. Molnár Károly csíkszeredai orvos, Keresztes Antal csíkszeredai, Fülöp József gyergyószentmiklósi állatorvosok, Deák Ignác a csíkszeredai felső népiskola gazdasági szaktanára, Antal Áron író, a csíkszeredai főgimnázium tanára, Endes Miklós történész, jogász, címzetes kúriai bírós, Balás Jenő bányamérnök, Csiby Lőrinc a selmecebányai akadémia erdőhasználati tanszékének vezetője és tanára és még sokan mások. A Magánjavak ösztöndíjasai és segélyezettjei közül Köllő Miklós³⁰¹ szobrász, valamint Nagy István³⁰², Szopos Sándor³⁰³ és Márton Ferenc³⁰⁴

---

³⁰¹ A müncheni képzőművészeti akadémia elvégzése után (a németországi tanulmányai során évi 450 forintos ösztöndíjat élvezett) Köllő Miklós (Gyergyócsomafalva, 1861– Budapest, 1900) Huszár Adolffal később, pedig Zala Györggyel dolgozott. Utóbbi meghívására részt vett az aradi Szabadságszobor befejezésénél, majd 1890-ben Budapesten műtermet nyitott. Rövid pályafutása során több fővárosi épületre (Országház, Királyi Várpalota, Millenniumi Emlékmű, stb.) készített díszítő szobrokat. Két fő műve az 1897-ben Segesváron leleplezett Petőfi szobor (1922 óta Kiskunfélegyháza főterén áll) és az 1919-ben elpusztult marosvásárhelyi Kossuth szobor (1899).

³⁰² A „realizmus magányos mesterének” nevezett Nagy István (Csíkmindszent, 1873 – Baja, 1937) Keleti Gusztáv javaslatára iratkozott be (1894) a budapesti Mintarajziskolában, ahol Székely Bertalan növendéke volt. Tanulmányait a müncheni akadémián (1898 – 1900) majd ezt követően nyolc hónapig a párizsi Julián akadémián folytatta, 1902-ben, pedig Olaszországban járt tanulmányúton. (A Magánjavak ezekben az években összesen 1800 forint támogatásban részesítette). Először szülőföldjén dolgozott (1912-ben, Csíkszeredában rendezte első kiállítását), 1920-tól az Alföldön, Szentesen, Kecskeméten majd Baján alkotott, ahol 1932-ben végleg le is

festők országosan is elismert művészekké váltak. Ennek az egyedülálló finanszírozási rendszernek az eredményességét beárnyékolja, hogy a legtehetségesebb diplomás fiatalok közül nem mindenki tért haza, és szülőföldjétől távol hasznosította tudását.

2. Hitelnyújtás

Az alapszabályok előírásai értelmében, a nevelésügy segélyezése mellett a Magánjavak alacsony kamatú, kizárólag a vármegyében lévő földbirtokra vagy házra nyújtott kölcsönökkel is támogatta a csíki székelységet. Az első években, amikor ez eléggé kiszámíthatatlan intézkedések alapján történt (a földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi miniszter utasítására a pénznek „magánosoknál való kihelyezése” majdnem félbeszakadt), mindenki a felajánlott ingatlan értékének a fele részéig kaphatott hitelt. Mivel a községi becsüsök a jelzálogi biztosítékot általában annyira felértékelték, hogy visszafizetés elmulasztása esetén sokszor az adóságot sem lehetett behajtani, 1887. január 1-jétől a ház vagy földbirtok évi állami adójának százszorosa képezhette a kölcsön összegének felső határát. Ennek megfelelően ezentúl a kötelezvényhez csatolni kellett egy, a jegyző és bíró által aláírt, a fekvőségek helyrajzi számát, a kataszteri osztályt és az előző évi adót tartalmazó „hivatalos bizonyítványt” is.³⁰⁵ A kölcsönzési feltételek megszigorítása következtében az igénylők száma egyre csökkent, így Becze Antal javaslatára 1893-ban a kamatlábat 7%-ról 6%-ra csökkentették.³⁰⁶ De látványos forgalomnövekedést ez sem hozott, hiszen a telekkönyvek rendezetlensége miatt a rászorulóknak közül nem mindenki vehetett fel jelzálogkölcsönt. Mivel, különösen a kisbirtokosok, a takarékpénztárak 10-12%-os személyi

---

telepedett. 1924-ben elnyerte a Szinyei Társaság festészeti díját, 1936-ban, pedig Beczkő Biró Henrik díjat kapott.

³⁰³ A Mintarajziskola és a Képzőművészeti Főiskola elvégzését követően Szopos Sándor (Csíkszereda, 1881 – Kolozsvár, 1954) Gyegyóditróban és Gyergyószentmiklóson (1911-ben itt rendezte első önálló kiállítását) működött, mint rajztanár, végül Désen telepedett le, és évekig a helyi szabad festőiskola vezetője volt. Később Kolozsvárra költözött, ahol Tóth Istvánnal közösen tartott fenn festőiskolát. Többnyire portrékat, tájképeket festett és könyvillusztrálással is foglalkozott. 1940-ben Corvin koszorút, 1941-ben Eszterházy Pál díjat, 1942-ben Lotz Károly aranyérmet kapott.

³⁰⁴ A Mintarajziskolában (1903 – 1907) Székely Bertalan és Hegedűs László tanítványa volt. A tanulmányai során élvezett 600 koronás évi ösztöndíj mellett Márton Ferencet (Csíkszentgyörgy, 1884 – Budapest, 1940) a Magánjavak, hogy tovább tanulását elősegítse 1913-ban 6000 korona rendkívüli segélyben, részesítette (ebből fedezte részben a drezdai és bécsi tanulmányutjait). A székely népéletből ihletődött festményei mellett az Érdekes Újságban, a Magyarországon és az Új Magyarországon alkalmi rajzainak egész sora jelent meg. 1908-ban megnyerte a londoni plakátpályázat III. díját.

³⁰⁵ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1886. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (december 20-21.) F. 7./22.

³⁰⁶ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1893. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 25-26.) F. 7./29.

hitelére voltak rákényszerülve, a XIX. század végén valóságos társadalmi mozgalom bontakozott ki a Magánjavak „gyümölcsözetlenül heverő tőkéihez” való hozzáférés megkönnyítése érdekében. Az az általános nézet alakult ki, hogy egy rövid átmeneti időszak szükségmegoldásait (személyi kölcsön 500 forintig, előleg a községi hitelszövetkezeteknek) követően az egész Székelyföldre kiterjedő, záloglevelet kibocsátó földhitelintézet létesítése lenne a legcélszerűbb. A sajtóból már mindenki által ismert javaslatot, először a vármegyei mezőgazdasági bizottság terjesztette a közgyűlés elé (1900. december 12.), de erre vonatkozó érdemi döntés nem született.³⁰⁷ Bár a közvéleményt továbbra is foglalkoztatta, és még a képviselőház pénzügyi bizottságának 1903. január 28.-i ülésén is szóba került (Hegedűs Lóránd képviselő egy alapítandó székelyföldi hitelintézet rendelkezési körébe szeretne volna bevonni a Magánjavak vagyont), a kérdés ezzel végleg lekerült a napirendről. A földhitelintézet alapításának tervezetének tehát – ahogyan a Csíki Lapok, megjegyzi – „csupán a közönség soraiban volt élénk visszhangja, de ahova adressálva voltak, ott ezideig nem találtak termékenyítő talajra.”³⁰⁸ Kétségtelen tény, hogy a jelzálogkölcsönök nyújtása kevesebb fáradtsággal és ellenőrzéssel járt és kisebb kezelőszemélyzetet is igényelt, de a jövedelmek felhasználása tekintetében mindig elővigyázatos és megfontolt vezetés nemcsak kockázatosnak, de némiképp indokolatlannak tartotta az alapok kezelésének megváltoztatását. Valóban a kezdeményezés kedvező fogadtatása esetén a hiteligények kielégítése alig lehetett volna hatékonyabb, hiszen a tőkék kihelyezését így is csak rendezett tulajdonviszonyok esetén hagyták volna jóvá. „Ilyen körülmények között és ennek tudatában – írja T. Nagy Imre – egy cseppet sem lephet meg senkit az, ha régen tervezett székelyföldi földhitelintézet kérdésében Csíkvármegye óvatos és az eszméért nem lelkesedik.”³⁰⁹ A szigorú feltételek miatt így a Magánjavak alacsony – 1905. január 1-jétől már 5%-os – kamatlábú kölcsönei elérhetetlenek maradtak a lakosság egy jelentős része számára, de a követelményeknek megfelelő rászorulóknak rendszeresen éltek ezzel a lehetőséggel. Az általánosan elfogadott gyakorlatnak megfelelően a kisebb, átlagosan 100 forintos kölcsönöket a vezetés többnyire a lóbeszerzési és az ipari alapból (előbbinek több mint 400-an, utóbbinak közel 300-an tartoztak 1903-ban), míg az ennél nagyobb számú, tekintélyesebb összegű hiteleket a ruházati alapból folyósította az igénylőknek. A háború okozta gazdasági-pénzügyi válság miatt 1914 után a kérelmezők száma ugrásszerűen meg növekedett. 1917-ben csak a ruházati alaphoz 2659 adósa volt, akik

---

³⁰⁷ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1901. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 21.-22.) F. 7/37.

³⁰⁸ *Csíki Lapok*, 1914. április 22.

³⁰⁹ *T. Nagy Imre*: Csíkvármegye közigazgatási leírása. Budapest, 1902. 39.

közül majdnem a fele az utóbbi 2-3 évben kényszerült kölcsön felvételére.³¹⁰ Bármennyire is megfontoltan és megfelelő biztosíték alapján hagyták jóvá a hiteleket, behajtásuk sokszor megoldatlan feladat elé állította a Magánjavak vezetőit. Bár mindenki köteles volt az eredeti tartozásának legalább 5%-át évente lefizetni és így azt 20 év alatt törleszteni, az elszegényedés miatt többen nem tudtak ennek időben vagy egyáltalán eleget tenni. Ebben az esetben az esedékes részletet már évek óta nem fizető személy jelzálogul felajánlott ingatlanjait árverésen értékesítették, hogy a pénztár hiánya megtérüljön. A pontos és határozott fellépés ellenére, a Magánjavak fennállásának több mint egy félévszázados története alatt, számos tartozást nem sikerült visszafizettetni. 1905-ben például Dr. Bocskor Béla tiszti főügyész behajthatatlanság miatt kénytelen volt 30 adósnál lévő követelést (ezek között 30 éves kölcsön is volt!) törölni.³¹¹ Az alapszabályok értelmében jogi személyek is igényelhettek hitelt. A megyeháza kibővítésére például, 1910-ben a vármegye – 4%-os kamatra és 1%-os törlesztéssel – 400.000 korona kölcsönt vett fel.³¹² Kivételes esetekben, a közgyűlés határozata alapján a jogi személyeknek csak a törzstőkét kellett visszafizessék. A törvényhatóság például az új megyeháza építésére 26 év törlesztési időre 70.000 forint kamatmentes kölcsönt vett fel 1885-ben,³¹³ míg 1909-ben Csíkszereda is 20.000 korona 3 éves hasonló jellegű hitelt kapott a Somlyói patak és mellékágainak mederrendezésére és megtisztítására.³¹⁴

3. Közegészségügyi, kulturális és gazdasági célok támogatása

A XIX. század utolsó éveitől a Magánjavak egyre többet költött a közegészségügyi viszonyok fejlődésére. Bár ez nagyságrendekkel elmaradt az oktatásügyre fordított összegektől, a kórházak szűkös pénzügyi kereteihez való hozzájárulása mégis jelentősen elősegítette az egészségügyi ellátás minőségi javulását. Mivel a közkórházi bizottságnak csak 833 forint állt a rendelkezésére, 1898-ban például 4757 forint 31 krajcárral, finanszírozta a

---

³¹⁰ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/219.

³¹¹ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1906. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 18.-19.) F. 7./42

³¹² *Csíki Lapok*, 1914. május 20. A kölcsön megszavazásának feltételei szerint az igazgatótanács a kibővített épület hét földszinti helyiségét ingyenesen használhatta. A kibővítéshez szükséges telket a Magánjavak díjtalanul engedte át.

³¹³ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1885. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 28.-29.) F. 7./21. Mivel jövedelmein kívül az összeg visszafizetését az új épülettel is kellett szavatolja a törvényhatóság, az utolsó részlet lefizetéséig (1911) a Magánjavak sajátjának tekintette a vármegyeházat és a telekkönyvi átírássra is csak azután került sor.

³¹⁴ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/112.

csíkszeredai járványkórház felépítését,³¹⁵ de az újonnan átadott gyegyószentmiklósi kórház berendezéseinek beszerzésére is 3000 koronát adott (1901).³¹⁶ A csíkvármegyei egészségügynek a következő években való kissé visszaeső támogatása, Dr. Hirsch Hugónak a csíkszeredai kórházhoz való kinevezésével (1912) lendült fel újra. A korszak legképzettebb székelyföldi sebészének köszönhetően ugyanis új fejezet kezdődött el a helyi sebészeti szakellátás történetében, így elkerülhetetlenné vált az intézmény korszerűsítése. Mivel ez igen fontos közérdek volt, a Magánjavak magáévá tette a fejlesztés és átalakítás eszméjét, és már az első hónapoktól igyekezett megteremteni az ehhez szükséges anyagi feltételeket. Így 1912 tavaszán a kórház felszerelésének javítási költségeire 34.450 koronát fordított, míg a következő évben az eszközök kiegészítésére, a vízvezeték létesítésére, egy ápolói lakás építésére, a házi mosáshoz szükséges felszerelésekre és a „Röntgen intézmény beállítására” 37.000 koronát költött.³¹⁷

Bár tisztában volt, hogy a Magánjavak vagyona nem fordítható nemesebb és a lakosságnak nagyobb szolgálatot teljesítő intézményre, mint a kórház, a vezetés úgy ítélte meg, hogy a ruházati alap erejének túlbecsülése nélkül 300.000 koronánál nagyobb terhet nem vállalhat magára. A közvélemény egy része természetesen ezt kevésnek találta, de a közgyűlés valóban nem szavazhatott volna meg ennél sokkal nagyobb összeget, hiszen a vallás- és közoktatásügyi miniszter még ezt is csak a „törzstőke sérthetlensége” mellett hagyta jóvá. Mivel a célra felajánlott 300.000 korona már a vagyonközösség rendelkezésére állt, 1913 tavaszán elkezdődtek az építkezés előkészületei. Bobula János budapesti műépítész terveinek elfogadása után azonban hamarosan kiderült, hogy a kórház elmaradhatatlan kibővítése (270 ágy) közel 1.000.000 koronát igényelt, így a törvényhatóság az állam támogatását kérte.³¹⁸ Csíkvármegye erre vonatkozó folyamodványát 1913 nyarán népes küldöttség vitte Budapestre, ahol azt bemutatták Tisza István miniszterelnöknek, Sándor János belügyminiszternek és Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszternek, akik bármennyire is átértékelték az ügy jelentőségét, csak a következő években ígértek megoldást.³¹⁹ Bár nyilvánvaló, hogy a kormány azonnali segítséget nem nyújthatott, az új kórház felépítéséhez azzal is hozzájárulhatott volna, ha korábbi álláspontján változtatva a Magánjavak törzstőkéjének igénybevitelét engedélyezi. Ebben az esetben valószínű a közgyűlés hozzáállása is változott volna és meg lett volna az esélye, hogy az államsegélyre

---

³¹⁵ CsÁL. Csíki Magánjavak iratai F. 78/83.

³¹⁶ Gyergyó, 1902. január 12.

³¹⁷ Csíkvármegye Hivatalos Lapja, 1913. június 26.

³¹⁸ Csíkvármegye Hivatalos Lapja, 1913. július 3.

³¹⁹ Csíki Lapok, 1913. július 23.

várakozás helyett – még a háború előtt – kizárólag saját anyagi erejéből felépítse az új kórházat.

A kortársak elvárásainak megfelelően a Magánjavak egész fennállása során igyekezett hozzájárulni a vármegye kulturális-társadalmi fejlődéséhez. A számtalan intézmény és egyesület támogatása mellett, ezt a célt kívánta szolgálni a Vigadó is, amelynek építésére már a XIX. század végén nagy igény mutatkozott, hiszen az elmaradott megyeszékhelyen kizárólag a művelődési-társasági életnek helyet adó épület nem állt a lakosság rendelkezésére. Az államépítészeti hivatal egyik mérnökének, Szász Róbertnek a tervei alapján készült Vigadó két éttermi helyiséget (összesen 180-200 személy étkezhetett), tizennégy vendégszobát, kávézót, casinót, színházat (750 férőhely) és több kisebb-nagyobb termet (kártyaszobák, öltözők, ruhatár, a vendéglős és kávé lakásai, mosókonyha, cselédszoba, stb.) foglalt magába.³²⁰ Az 1904-ben átadott „minden ízében modern stílú, rendkívül ízléses és mindamelllett impozáns palota”, azonban a tervezési hibák miatt nem felelt meg hívatásának. Vívezetéke, gőzfűtése és világítása ugyanis már egy év után általános javításra szorult, és gondot okozott az állandó beázás is, ami nemcsak a kulturális rendezvények lebonyolítását zavarta, vagy akadályozta, de a vendéglátást is kiszámíthatatlanná tette (az étterem az első években többször is bérlőt cserélt). Nem véletlen, hogy az építkezést lelkesen támogató lakosság, már néhány hónap múlva élesen bírálta a Magánjavak vezetését és nagyon sokan teljesen fölöslegesnek tartották a Vigadót. Még Gaál Endre, a későbbi igazgató is úgy vélekedett, hogy az épülethez „a kultúrának semmi köze sincsen...”³²¹ Ennek ellenére az igazgatótanács csak 1912-ben szánta rá magát, hogy a hozzáfűzött gazdasági (addig a Magánjavak közel 400.000 koronát költött az épületre, amelynek évi bére csak a befektetett összeg 1,2%-a, azaz 5000 korona volt) és kulturális igények elérése érdekében, kibővíti, és rendbe hozza a Vigadót. A minisztériumi elutasítást követően azonban belátva, hogy ideális épületté már át nem alakítható, bérházként való hasznosítása³²² és egy új, „a magyar színművészet otthonát képző” művelődési intézmény létesítése mellett döntöttek, amelyre 400.000 koronát szavaztak meg.³²³ A könyvtárnak és múzeumnak is helyet adó Kultúrpalota építése megosztotta a csíki társadalmat, hiszen míg a többség számára egyértelmű volt, hogy ez a haladást és a vármegye érdekeit szolgálja, addig a lakosság egy része sokkal fontosabbnak tartotta, hogy más közérdekű intézményeket (például: kórház) részesítsenek

---

³²⁰ *Csíkszereda*, 1904. június 26.

³²¹ *Székelység*, 1912. március 3.

³²² 1914-ben a Vigadó balszárnyát és középső részét (a hozzátartozó telekkel), amelyet a bérbevevő igénye szerint átalakítottak, a csíkszeredai m. kir. állami erdőhivatal és a m. kir. járási erdőgondnokság részére adták bérbe. A nagy teremben már a háború előtti években mozi működött („Edison mozgósínház”).

³²³ *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1912. szeptember 12.

előnybe. „Itt van már egy Vigadó még ugyszólva friss vakolattal, szégyenére a vármegyének. Nem kell több Vigadó, elég ez hosszú időre.” – kérdőjelezte meg az új építkezés jelentőségét a Csíki Hírlap.³²⁴ A sok vitára okot adó elképzelést, az alapok túlságosan nagy megterhelésére hivatkozva (ekkorra összegű készpénz hiányában ez csak a törzstőkéből lett volna lehetséges), Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter végül nem hagyta jóvá (1913. június 17.), de akárcsak a kórház esetében a Kultúrpalota építését is a Magánjavak anyagi helyzetének javulásától tette függővé. Ezt követően ezen a téren komoly előrelépés történt, hiszen a fellendülő erdő eladások jelentős jövedelemgyarapodást eredményeztek, amelynek köszönhetően a két intézmény létesítése a következő években elérhető közelségbe került volna. Az első világháború azonban a Csíki Magánjavakat sem kímélte, az ezúttal megvalósíthatónak tűnő nagyszabású tervek, pedig végleg lekerültek a napirendről.

Mivel a Monarchia egyik legkedvezőtlenebb helyzetben lévő régiójának az ország közlekedési hálózatába való bekapcsolása az általános gazdasági – ipari fejlődés előfeltétele volt, ennek megvalósításában a Magánjavak is aktív szerepet vállalt. Annak ellenére, hogy a támogatások terén az oktatás, egészségügy és a kultúra elsőbbséget élvezett, egész fennállása során a legnagyobb összeget egyszerre a vármegye területét érintő vasúthálózat kiépítésére költötte. Ennek mielőbbi elkezdése érdekében (a XIX. század utolsó évtizedében a székely vármegyék közül csak Csík nem rendelkezett vasúttal!) már az 1891-es magyar-román – többek között a gyimes-szorosi vasúti csatlakozást szabályzó – egyezményt követő hónapokban a közgyűlés 250.000 forintot ajánlott fel erre a célra,³²⁵ amit Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása (1893. március 30.) értelmében törzsrészvények vásárlására fordítottak. A Magánjavak, így a Csík vármegyétől kért 700.000 forint hozzájárulás (a Sepsiszentgyörgy-Csíkszereda-Gyimes vonal tervezési, építési és üzembe helyezési költségeit ezen kívül az állam fedezte) több mint egyharmadát biztosította, de a székelyvasutak igazgatóságában, „hogy pénze után legalább tanáccsal szolgálhasson” nem tudta képviseltetni magát.³²⁶

4. Rendeltetésétől eltérő kiadások

---

³²⁴ *Csíki Hírlap*, 1914. április 18.

³²⁵ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1892. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 30.-31.) F. 7/28.

³²⁶ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1896. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 28.) F. 7/32.

Fennállása második felében a Magánjavak eredeti céljaitól teljesen eltérően jövedelmei egy részét Csíkvármegye, mint általános hatáskörű közigazgatási szerv rendelkezésére bocsátotta. Kedvező anyagi helyzete mellett, ez a központi tisztviselőknek a vezetésében játszott kiemelkedő szerepével magyarázható, így egyértelmű, hogy a kisebb-nagyobb összegek felhasználásánál többnyire az ők érdekeiket vették figyelembe. Ennek megfelelően a tisztviselői nyugdíjalap – amelyről az 1886. XXI. tc. 88. § értelmében a vármegyének kellett volna gondoskodnia – létesítéséhez a közgyűlés 45.000 forinttal (1886), a jegyzői nyugdíjalap gyarapításához, pedig 4000 forinttal (1892) járult hozzá. (A minisztérium ez utóbbit nem engedélyezte, így 200 forintos évi részletekben törlesztették.) Annak ellenére, hogy a minisztérium mindig vonakodott jóváhagyni és a közvélemény sem tartotta helyesnek, a költségvetésükben esetenként előforduló hiányt (különösen a tisztviselőiét) ezután a Magánjavak fizette, ezért annak alapjaival közösen a nevelési kölcsönpénztárba kezelték. Erre a célra a XX. század elejétől vettek igénybe egyre nagyobb összegeket, hiszen míg 1906-ban 10.790 korona 94 fillér, addig három év múlva már 39.927 korona 22 fillér volt a tisztviselői nyugdíjalap deficitje. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1909-ben még jóváhagyta ennek kifizetését, de emlékeztette a közgyűlést, hogy a Magánjavak jövedelme „saját külön meghatározott céllal bírós annak jövedelme a székelység boldogulásának előmozdítására való, tehát nem használható fel olyan költségek fedezésére, melyek a vármegye egész lakossága által volnának viselendők”.³²⁷ A miniszter felszólításának eredményeképpen a törvényhatósági bizottság a következő évtől a nyugdíjalap hiányát kénytelen volt vármegyei pótdából fedezni.

A tisztviselőknek a Magánjavak gyarapítása érdekében kifejtett hasznos tevékenységét a vezetés a nyugdíjalap támogatásán kívül, rendszeres évi járandóságuk kiegészítésével is meghálálta. Így 1893-ban a vármegye teljes tisztviselőikara fizetésének felemelésére, a közgyűlés évi 6000 forintot szavazott meg, ezt viszont sem, nyugdíj sem előlépés esetén nem számították be.³²⁸ Bár a vármegye által „imparlamentárisnak” tartott Fejérváry kormány (1905. VI. 18.-1906. IV. 8.) a csiki tisztviselők állami javadalmazását néhány hónapig beszüntette, ezek pótlására a vagyont nem vették igénybe. A vezetés ugyanis ezt rendkívül veszélyesnek tartotta, hiszen meg volt győződve, hogy az első havi bér kifizetése után, azt zár alá helyeznék, vagy esetleg állami kezelésbe is vennék.³²⁹ De a „folyton emelkedő árak miatt” a tisztviselők fizetésének emeléséhez később is hozzájárultak: 1911-től a vármegyei összes

---

³²⁷ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1909. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 24.) F. 7./45.

³²⁸ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1893. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (május 25.-26.) F. 7/29

³²⁹ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1906. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (február 15.) F. 7./42.

tisztviselőnek, segéd-, kezelő- és szolga személyzetnek, valamint a Magánjavak alkalmazottainak, évi rendes fizetésük 20%-át „drágasági pótlék”, 1915-től, pedig 25%-át segély címén a ruházati alapból folyósították.

A fenti kiadásoktól teljesen eltérően, amelyek, ha nem is a Magánjavak céljainak megfelelően, de bizonyos értelemben a csíkiak érdekeit szolgálták (például a nyugdíjalap hiányának fedezésével kisebb volt a pótdó), a csekély anyagi forrásokkal rendelkező törvényhatóság helyett, a vezetés a vagyonból még jótékonykodott is. A vármegyéhez intézet és kedvezően elbírált adakozási felhívásokat ugyanis a közgyűlés szinte kivétel nélkül a havasi javak jövedelme, vagy valamelyik alap terhére teljesítette. A vagyonkomplexum viszonylag jó pénzügyi háttérnek köszönhetően Csíkvármegye így számos egyesület alapító vagy pártoló tagja volt és nagyon sok szobor felállításához járulhatott hozzá.³³⁰ A legtöbb erre vonatkozó kérést azonban természetesen elutasították, hiszen különösen az után, hogy az a hír terjedt el, hogy „Csíkvármegye a leggazdagabb vármegye az egész országban”, rengeteg ilyen megkeresés érkezett (a közgyűlések sokszor egész ilyen listákat tárgyaltak). Bár a korábbi gyakorlat megmaradt, megalakulása után az igazgatótanács, igyekezett jelentősen csökkenteni a „boldog és boldogtalan célra” kiadott összegeket.

Figyelembe véve a körülményeket nem meglepő, hogy a törvényhatóság alkalmi kiadásait egy részét is a Magánjavak vagyonából fedezték. A fenti kiadásokkal ellentétben, amelyek sorsáról csak egy-egy elhatározással döntöttek, ezek jogosságát az első alapszabály (18.§) biztosította. A vármegye „mellőzhetetlen reprezentációjára” való költés jogosságát ennek ellenére a kormány sokszor megkérdőjelezte, hiszen ez teljesen eltért a vagyon eredeti célkitűzéseitől, így az 1909-ben alkotott alapszabályból már kihagyták. A különféle reprezentációs költségek (például 1906. július 16-án az újonnan kinevezett Kállay Ubul főispán fogadása) biztosítása közül kiemelkedik a budapesti millenniumi díszfelvonuláson (1896. június 8.) Csíkvármegyét képviselő bandérium kiállítása és az ünnepséggel kapcsolatos más rendezvényekhez szükséges összeg (12.000 forint) fedezése.³³¹

---

³³⁰ Az egyesületek közül csak néhányat emelünk ki: Országos Földhitel Egyesület (500 forint, 1878), Szegénybeteg Gyermekek Egyesület (50 forint, 1886), Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület (100 forint, 1891), Országos Magyar Gazdasági Egyesület (1000 korona, 1907), Országos Gyermekek Szanatórium Egyesület (100 korona, 1910), stb. A szobrok közül megemlíthetjük Széchenyi István nagyecenki (100 forint, 1891), Mátyás király kolozsvári (100 forint, 1896), Kiss Ernő nagybecskereki (50 korona, 1903), Bercsényi Miklós ungvári (50 korona, 1907), Kossuth Lajos gyergyószentmiklósi (1000 korona, 1911) szobrát.

³³¹ CsÁL. Csíkvármegye törvényhatósági bizottsága 1896. évi gyűléseinek jegyzőkönyvei. (augusztus 26.) F. 7/32.

VI. A Csíki Magánjavak hattyúdala

1. A háború alatt (1914 - 1918)

A korábbi fegyveres konfliktusoktól eltérően, az első világháború már totális háború volt, amelyben a magyar állam sem nélkülözhetette a háterszág támogatását. Valamilyen formában tehát mindenkinek részt kellett venni a háborúban és ez alól természetesen a Magánjavak sem volt kivétel. Bár az első két évben Csíkvármegye nem volt hadszíntér, a háború idejére szerepe teljesen megváltozott: a diákok oktatásának finanszírozása, vagy különböző intézmények létesítése és fenntartása helyett, a lakosság támogatása és az állami költségvetéshez való hozzájárulás volt az elsődleges cél. Ez a folyamat mindjárt a mozgósítás után kezdetét vette, hiszen már 1914. augusztus 14-én az igazgatótanács a csíki hadbavonultak családjai (akár jogosult akár nem) segélyezésére 100.000 korona rendkívüli adományt szavazott meg.³³² Az összeg tényleges felhasználásáról azonban végleges határozat ekkor még nem született, így erre vonatkozóan döntőnek bizonyult Tisza István miniszterelnöknek Gyalóky Sándor főispánhoz intézett levele, amelyben megköszönve a „gyönyörű adományt”, hangsúlyozta, hogy a hasonló felajánlások a hátrahagyott családtagoknak az „olcsó és egészséges élelmiszerekhez” való jutását kell elősegítsék.³³³ Ennek megfelelően az igazgatótanács egyelőre járasonként egy-egy vagon kukoricát, továbbá két-két kocsis búzát illetve rozst vásárolt, amit Csíkszeredában és Gyergyószentmiklóson felállított gabonaraktaiba helyezte el. Szétosztását – a lakosság anyagi helyzetének pontos ismerete hiányában – a vezetés a szolgabírókra, és polgármesterekre bízta, akik a nyilván tartott, valóban rászorult családoknak, kiutalták a szükséges mennyiséget. November 10-én azonban a közgyűlés úgy ítélte meg, hogy a hadbavonultak családtagjainak nyújtott állami segélypénz biztosítja megélhetésüket, és az addig ingyenesen történő kiosztást beszüntette.³³⁴ (Két és fél hónap alatt összesen körülbelül 20.000 korona értékben osztottak szét élelmiszert.) Az elviselhetetlen mértékű drágulására való tekintettel, ugyanakkor úgy döntöttek, hogy amennyire csak lehetséges mindenkit megóvnak egyes kereskedők és vállalkozók

---

³³² Mivel a ruházati alap ennyi készpénzzel ekkor nem rendelkezett, és a követelések behajtására a vezetésnek a közeljövőben reménye sem volt, erre a célra a csíkszentmártoni közbirtokosságtól vettek fel kölcsönt. CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78/131.

³³³ *Székelység*, 1914. szeptember 2.

³³⁴ *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1914. november 12.

„kizsákmányolásra irányuló törekvésétől”, és minden élelmi cikket beszerzési áron – csekély kezelési költség hozzászámításával – közvetlenül a fogyasztóknak fognak adni. Az adott körülmények között ez a támogatási forma is nagyon hasznosnak bizonyult, hiszen a rászorult csíkiak jelentős része innen szerezte be a szükséges gabonát. A Magánjavak raktáraiból való vásárlás nemcsak a kedvezőbb ár, de az elszállítás miatt is előnyös volt: nagyobb mennyiség esetén ugyanis a vezetés maradéktalanul visszatérítette a vasúti fuvarát. Mivel ezzel a lehetőséggel azonban a lakosság csak úgy élhetett, ha többen összetársulnak, a vásárolásokat elsősorban a községek (azok a falvak, amelyeket nem érintett a vasútvonal a legközelebbi állomásig szállítottak) szervezték és bonyolították le. Bár az első hónapokban még nem mindenki volt rászorulva, a települések nagy része már az év végéig vett gabonát: a kisebb helységek általában 1000-2000 koronát, a nagyobbak már jóval nagyobb (Gyergyóalfalu például 8000 korona) összeget fordítottak erre a célra.³³⁵ Ebben az időszakban a vezetés a kukoricát gyimesi kereskedőktől, míg a kenyérgabonát a nagyobb készlettel rendelkező helyi termelőktől szerezte be, később azonban már az ország távolabbi vidékeiről (Arad, Nagyikinda, Nagyszalonta, Nagyvárad, Törökszentmiklós, stb.) vásárolta meg mindezt. A csíkvármegyei lakosság élelmezésének szervezésében vállalt kiemelkedő szerepe miatt, a Magánjavak ekkor már szorosan együttműködött a Haditermény Rt.-vel,³³⁶ 1915 végétől ugyanis nemcsak a hivatalosan vásárolt gabonáért járó összeget utalták oda, hanem a településeknek hatóságilag juttatott (esetleg lefoglalásokból származó) élelmi cikkek árát is a vagyonszövetség pénztára gyűjtötte be (emiat forgalma másfél millió koronára emelkedett), majd továbbította a Haditermény Rt.-nek.

Bár tevékenysége elsősorban a gabona beszerzésének megszervezésére terjedt ki, ebben az időszakba a Magánjavak nemcsak az otthon maradottakat segítette, hanem – kölcsön formájában – a háborús kiadásokhoz is hozzájárult. Mivel az előljáróság ezt egyenesen hazafias kötelességnek értelmezte, a lakosság, intézmények, egyesületek, közbirtokosságok, stb. mellett a hadikölcsönjegyzésből³³⁷ a vagyonszövetség is derekasan kivette részét, és már az

---

³³⁵ A Magánjavak raktáraiból 1914. december 31.-ig összesen 41.000 korona értékben adtak el gabonát. CsÁL Csíki Magánjavak iratai. F. 78/139.

³³⁶ Az 1915. június 26.-án alakult Haditermény Rt. Magyarország legnagyobb háborús gazdasági központja volt, amelynek célja a gabonafélék beszerzésének és elosztásának megszervezése volt. Feladata kezdetben a kenyérgabona és takarmány szállítások megszervezése volt a hadsereg számára, később a súlyosabbá váló élelmiszer hatására tevékenysége kiterjedt a lakosság élelmiszer ellátásának biztosítására is.

³³⁷ A kormányzati bevételek növelését szolgáló hadikölcsönt először 1914 novemberében bocsátották ki, amelyet még hét (minden tavasszal és ősszel) követett. A kormány vonzó befektetési formát kívánt teremteni a hadikölcsönből, hiszen a kötvény tiszta kamatozása jóval meghaladta a háború előtti. A jegyzési kedv növelése érdekében részletfizetésre is mód volt, de a betétek hadikölcsönökre való konvertálását is engedélyezték (Kézpénz hiányában a Magánjavak is ezeknek a feltételeknek köszönhetően tudott hadikölcsönt jegyezni).

első hadikölcsönből (1914. november) 1 millió koronát jegyezték.³³⁸ Figyelembe véve a Magánjavak anyagi helyzetét, azonban mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy a későbbiekben még jelentős összeget fognak a magyar állam rendelkezésére bocsátani. Erre már a következő évben sor került, hiszen a hadikölcsön-propaganda erősödésének hatására a 1915 őszen az igazgatótanács újabb 1 millió korona jegyzésére tett javaslatot. Az indítványt tárgyaló október 30-i közgyűlés azonban, – úgy ítélve meg, hogy az erdők eladása elegendő fedezetet biztosít – „egyhangú lelkesedéssel” a harmadik hadikölcsönre 2 millió koronát szavazott meg, amit az Agrár Takarékpénztárnál jegyeztek.³³⁹ (A vármegyében összesen közel 10 millió koronát jegyeztek). Annak ellenére, hogy ezzel a vagyonközösség gyakorlatilag az összes mobilizálható pénzt, sőt, még a későbbi bevételek egy részét is hadikölcsönbe „fektette”, a vezetés nem maradhatott ki a később kibocsátott hadikölcsönökből sem. Különböző bankoktól felvett hiteleknek köszönhetően, így a negyedik (1916 tavasz) és a hetedik (1917 ősz) hadikölcsönből egyaránt fél millió koronát jegyezték.

A rendkívüli körülmények ellenére a Magánjavak tehát a „békés háterszágban” is viszonylag szervezeten és hasznosan működött, 1916 nyarától azonban addig nem tapasztalt nehézségekkel kellett megküzdenie. Augusztus 27-én ugyanis bekövetkezett az az esemény, amelyre a háború kirobbanása óta számítani lehetett: Románia hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának. Mivel a román offenzíva első hulláma Csíkvármegyét is érintette, a támadást követő órákban pánikszerű menekülés vette kezdetét, a bevonuló román csapatokat nagyon kevesen várták be.³⁴⁰ A belügyminisztérium a csíki menekültek számára Hajdú vármegyét (majd később még Szabolcs- és Somogy vármegyét) jelölte ki ideiglenes szálláshelyül, így a közigazgatási tisztviselők többsége, Debrecenből irányították a menekültek ügyeit.

A román támadás közel egy évig tulajdonképpen megbénította a Magánjavak tevékenységét. A betörés előtt menekülő lakosság nagy részéhez hasonlóan ugyanis alkalmazottai és tisztviselői mellett a vagyonkomplexumot irányító testületek tagjai is gyakorlatilag szétszóródtak az egész ország területén. Az igazgatótanácsban és közgyűlésben is jelentős szerepet játszó vármegyei előljárók a lakosság hivatalos elhelyezésének megfelelően folytatták tevékenységüket, míg többen Budapesten, vagy rokonaiknál kerestek

---

³³⁸ *Székelység*, 1914. november 15.

³³⁹ *Csíkvármegye Hivatalos Lapja*, 1915. november 11.

³⁴⁰ A csíkvármegyei települések közül legjobban Csíkszereda néptelenedett el. Szádeczky Kardoss Lajos adatai szerint a megyeszékhelyen csupán 10 ember maradt, (*Szádeczky Kardoss Lajos: Az oláhok Erdélybe törése és kiverésük 1916 – 1917.* Budapest, é. n. II. 190.), de a Csíki Lapok – amely októberben a Debreceni Újság által átengedett egy oldalon jelent meg – értesülése szerint a városban „egy lélek sem maradt.” (*Debreceni Újság*, 1916. október 1.)

menedéket.³⁴¹ Hazatelepülésük azonban nem egyszerre történt, hiszen míg előbbieket október közepén vissza kellett térjenek, addig a teljes lakosság csak az azt engedélyező rendelet után 1917 nyarára tért haza. (Május közepén például Csíkszeredában még csak a polgári lakosság fele volt otthon³⁴²).

Ezt követően fokozatosan a normális élet is helyreállt és a szükséges előfeltételek megteremtése (az elmenekített takarékpénztár, levéltár helyreállítása, tanácskozási termek rendbe hozása) után a Magánjavak is folytatta működését. Mivel a román betörés a vármegye több településén (elsősorban Csíkszeredában, ahol az elnéptelenedett várost teljesen kifosztották, a lakóházak egyharmada leégett) jelentős károkat okozott, az igazgatótanács kötelességének tartotta, hogy valamilyen formában támogassa az érintett családokat. Ennek megfelelően 1918 januárjában 200.000 koronát ajánlott fel az épületekben károsult lakosság részére (150.000 koronát a megyeszékhelynek, 50.000 koronát a többi helységnek),³⁴³ és 40.000 köbméter épületfát adott a szintén jelentősen megrongálódott volt telepítvényes községeknek.³⁴⁴

Ebben a helyzetben azonban az ehhez hasonló – a békeidőben különben nagy lelkű – segélyek igen kevésnek bizonyultak, hiszen a visszatérő lakosság többsége joggal reménykedett, hogy a Magánjavak nagyobb szerepet fog vállalni a vármegye újjáépítésében. Bár ezzel az előjáróság is mindenképpen egyetértett, megvalósítására a konzervatív szabályok figyelmen kívül hagyása vagy működésének jelentős átalakítása nélkül nem kerülhetett volna sor. Mivel a vagyonkomplexum ügyeivel kapcsolatos határozatokat már a háború előtt is sokan bírálták, a vezetés az utóbbi mellett döntött. Ennek megfelelően a törvényhatósági bizottság 1918. január 21-i ülésén a közgyűlés utasította az igazgatótanácsot, hogy a Magánjavak kezelése, jövedelmeztetése és a bevételek felhasználása tárgyában „az eddigi szűk kereteket túlhaladó, nagyobb látókörű programot dolgozzon ki.”³⁴⁵ A háborús viszonyok miatt a jövedelmek ugrásszerű gyarapodására azonban egyelőre természetesen nem számíhattak, így átmenetileg szinte egyetlen megoldás volt: a más jellegű nagyobb kiadások megszüntetése, vagy kíméletlen csökkentése. A minél hamarabbi felújításokhoz szükséges jelentős összegek előteremtése azonban nem mindig ésszerűen történt, hiszen a lakosságnak bizonyítani akaró igazgatótanács néha túlzásba esett. A legjobb példa erre a polgári

---

³⁴¹ Az igazgatótanács elnöke, Fejér Sándor alispánnak, például kezdetben Debrecen, majd október 4-től Kaposvár volt a „hivatalos székhely”, Ujfalusi Jenő, csíkszeredai polgármester, igazgatótanácsi tag végig a cívisvárosban tartózkodott, de T. Nagy Imre igazgatótanácsi tag már Sopronban töltötte ezeket a hónapokat.

³⁴² *Csiki Lapok*, 1917. május 16.

³⁴³ *Gyergyó*, 1918. január 27.

³⁴⁴ *Pál Gábor*: A székelyföldi közbirtok és az agrárreform. *Magyar Kisebbség*, 1923. január 15.

³⁴⁵ *Csiki Lapok*, 1918. január 26.

leányiskola esete. 1918 januárjában ugyanis a testület – a közgyűlés jóváhagyásával – úgy döntött, hogy az intézményt, amelynek létesítésére és fenntartására mindig oly büszke volt, állami kezelésbe vétel végett felajánlja a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak. Az iskola fejlesztése mellett az igazgatótanács ennek szükségességét meglepő érveléssel támasztotta alá, hiszen úgy vélekedett, hogy a polgári leányiskola, „más általánosabb érdekű kulturális és közgazdasági céljai elérésének útjában áll, azokat nagymértékben hátráltatja.”³⁴⁶ Az iskola államosításával kapcsolatos tárgyalások megkezdésének alapfeltételül a miniszter a fenntartásra addig is fordított összegnek a felajánlását szabta meg. A közgyűlés azonban úgy ítélte meg, hogy ez az állandó kiadás meggátolná a Magánjavakat, hogy a „román betörés miatti pusztulás helyreállításában oroszlánrészt vállaljon” (csak évi 10.000 koronát adott volna), így az iskola nem került állami kezelésbe.³⁴⁷

A Magánjavak új alapokra helyezése és a vármegye újrácépítésébe való minél intenzívebb bevonása, egyre erőteljesebben foglalkoztatta a közvéleményt, aminek hatására egyre több erre vonatkozó elképzelés látott napvilágot. Bár a javaslatok eléggé különböztek egymástól (szembetűnő az addig „mostoha elbánásban” részesülő gyergyóiak harcossága, akik mindenképpen szerették volna a vagyon felhasználását számukra kedvezőbbé tenni), a korszerűsítés szükségességét mindenki elengedhetetlennek tartotta. Az általános érdeklődésnek köszönhetően a rendkívüli intézkedések meghozatalát már az igazgatótanács sem vállalhatta, hiszen csak az érdekelték szélesebb bevonásával lehetett volna mindenkinek elfogadható megoldást találni. Ennek érdekében az első lépést 1918. március 22-én tették meg, amikor egy, kizárólag ezzel az ügyel foglalkozó népes gyűlést hívtak össze. (Ez a gyűlés azért is egyedi, mert lebonyolításában fontos szerepe volt a vagyonközösség ügyeitől hagyományosan távol maradó főispánnak is). A tanácskozáshoz sikeréhez mindenki nagy reményeket fűzött, hiszen heves, a résztvevők figyelmét a lényegről elterelő vitákra nem lehetett számítani. A fő kérdésben ugyanis mindenki egyetértett: a háború és a közeledő béke új helyzetet teremtettek, így „szakítani kell a múlttal, s új utakon elő kell készíteni a szebb jövőt”.³⁴⁸ Jóllehet nem jelentette új korszak kezdetét, a gyűlés mindenképpen történelmi jelentőségű volt, hiszen a vezetők először most ismerték el nyilvánosan, hogy a vagyonközösség nem mindig felelt meg az elvárásoknak. Fejér Sándor alispánt, például egyenesen kijelentette, hogy a Magánjavak berendezkedése, kezelése és szervei nem alkalmasak arra, hogy arányának megfelelő tevékenységet fejtsenek ki. Ugyanakkor úgy

---

³⁴⁶ *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1918. január 31.

³⁴⁷ *Csikvármegye Hivatalos Lapja*, 1918. július 5.

³⁴⁸ *Csikvármegye*, 1918. március 24.

vélte, hogy ez most a lakosság előnyére válik, hiszen így a jelentősen gyarapodott vagyon a háború utáni idők súlyosabb megterhelését is elbírja.³⁴⁹ Kihangsúlyozva az új körülményekhez való igazodás szükségességét, a felszólalók számos javaslatot terjesztettek be. Bár sokszor túlértékelték a vagyonszükségletet, és túlságosan előtérbe helyezték a gyergyóiak érdekeit, közülük kiemelkedik dr. Vákár P. Artúrnak, a megreformálásra vonatkozó részletes tervezete. A gyergyószentmiklósi „Csíkvármegye” főszerkesztője úgy ítélte meg, hogy az eredményesebb jövedelmezés érdekében Magánjavak már nem szabad megelégedjen azzal, hogy erdőbirtokos, hanem át kell térjen egy produktívabb gazdálkodásra (feldolgozás, késztermék értékesítés, stb.), több gazdasági és erdészeti szakembert kell foglalkoztatnia, a rétek, legelők többségét házi kezelésbe kell tartania, míg a megvalósítandó célkitűzések közül a Csíkszereda-Székelyudvarhely vasútvonal építésének támogatását, a városok fejlődéséhez való hozzájárulást, a vármegyei közszükségletek fedezését tartotta a legfontosabbnak.³⁵⁰ Az átalakításra vonatkozó konkrét intézkedés azonban nem hoztak, de megegyezés született, hogy minél hamarabb gondoskodni kell, hogy kellő ellenőrzés mellett, a Magánjavak valóban hozzá tudjon járulni a vármegye közigazgatási, kulturális és szociális fejlődéséhez.

Ennek megvalósítását Tolnay Lajos főispán elnökle alatt, egy tizenhárom tagú bizottság kellett kidolgozza, de az eredmény, várakozáson aluli volt (az egyetlen lényegesebb lépés az volt, hogy az Olt és a Békás-patak vízerejének kihasználása céljából, megszerezték az előmunkálati engedélyeket). Ez azonban nem csak az alapos, mindenre kiterjedő munkát kétségen kívül hátráltató a háborús viszonyokkal magyarázhatók, hanem a tavasszal tapasztalt lelkesedés nagymértékű visszaesésével is, így néhány hónap múlva – a szeptemberi közgyűlésen joggal panaszkodó Pál Gábor szavaival élve – „a reorganizálás céljából indított helyes mozgalom elaludt.” Csíkvármegye 1918. novemberi románok általi megszállásával, ez végleg le is került napirendről, hiszen az új politikai helyzetben mindenki úgy ítélte meg, hogy az elhúzódó kísérletezés helyett a Magánjavak biztonságos működését csak az 1909-ben alkotott alapszabály garantálhatja.

2. A Magánjavak Nagyromániában (1919 - 1923)

---

³⁴⁹ *Csiki Lapok*, 1918. március 27.

³⁵⁰ *Csíkvármegye*, 1918. március 24.

Erdélynek Romániához való csatolását követően, a húszas bizottság megalakításával a Magánjavak viszonylag gyorsan alkalmazkodott az új helyzethez, és annak ellenére, hogy 1919 októberétől a legfőbb felügyeleti jogkört a megye élére kinevezett prefektus gyakorolta, a hatalomváltás kezdetben nem hozott gyökeres fordulatot a vagyonközösség életében. A román hatóságok ugyanis, – mint ahogyan korábban már láttuk – a vagyon feletti rendelkezési jog megszerzésére törekedtek, ennek megfelelően a változások a vezető szerveket érintették. Bár a döntési mechanizmus így átalakult és sokszor nehézkessé vált, ez alig befolyásolta a Magánjavak tevékenységét, amely a hasonlóan ösztöndíjakat és segélypénzeket osztott, fenntartotta a polgári leányiskolát és az árvaházat, kölcsönöket folyósított, erdőkitermelési szerződéseket kötött, bérbe adott épületeket (többet a román államnak is), stb. A háborút megelőző időszakhoz képest tehát a lakosság alig tapasztalhatott változást, de az önkényeskedő prefektusok és a vezetés között kirobbanó komoly ellentétek (például a jogosultság kiterjesztése a románokra) miatt a székelység érdekeinek képviselője néha komoly erőfeszítésekbe került.

A Magánjavak működésére az igazi veszélyt azonban nem a prefektusok növekvő hatalma és visszaélései, hanem a román agrárreform jelentette. Az Erdélyre, Bánságra és a többi magyar területekre vonatkozó, a Román Nemzeti Tanács által 1919. augusztus 12-én 3911.–1919. szám alatt hozott és a király által szeptember 10-én jóváhagyott – majd 2478.–1920. szám alatt 1920 nyarán módosított – földreform törvény a volt határőrezredek közvagyonát kifejezetten kivette a kisajátítás alól.³⁵¹ Ennek megfelelően a rendelkezések a Magánjavak birtokait is érintetlenül hagyták, de az agrárreformot végül egy új, elsősorban nemzetiségpolitikai szempontokat figyelembe vevő törvény alapján hajtották végre. Hatályon kívül helyezve az előző rendeleteket, az 1921. évi földbirtokreform (Lex Garoflid), 24.§ és 32.§ szerint, községi legelők és erdők létesítésére már ki lehetett sajátítani a községek, közbirtokosságok, társulatok vagy vagyonközösségek tulajdonában lévő legelőket (ha normális állatállomány fenntartásához szükséges kiterjedést meghaladták) és erdőket (a törvényben meghatározott mértéken felül).³⁵² Míg az első fölreform rendelkezései, nem tettek különbséget a volt határőrezredek között, és a tulajdonosok nemzetiségére való tekintet nélkül kivették a kisajátítás alól, az új agrártörvény kétféle mércét alkalmazott. A hasonló eredetű, jogi természetű és rendeltetésű ellenére ugyanis, a volt I. székely határőrezred vagyonközösségének, a volt XIII. román-bánáti határőrezredből alakult

---

³⁵¹ *Monitorul Oficial*, 1919. szeptember 12.

³⁵² *Monitorul Oficial*, 1921. július 30.

karánsebesi vagyonszövetségének³⁵³ valamint a naszói volt II. román határőrezred vagyonszövetségének³⁵⁴ erdői és havasi legelői közül csak az utóbbira állapított meg kisajátítási mentseget.³⁵⁵ Ezt a kivételes intézkedést azonban a végrehajtás során végül a karánsebesi vagyonszövetségre is kiterjesztették, ami jól mutatja, hogy az erdélyi agrárreform elsősorban a magyar közbirtok és közintézmények ellen irányult.³⁵⁶ „Itt nem egy organikus elgondolású és a valóságos szükségletekhez – lehetőségeikhez alkalmazkodó tárgyilagos birtokpolitikai beavatkozásról van szó, – világított rá a földbirtokreform által követett alapelvekre Venczel József – hanem egy imperialista és a nemzetiségi elfogultság parancsszavának engedelmességekkel olyan akcióról, mely eszközeit semmiképp sem válogatta s a célkitűzéseit mindenképp megvalósította”.³⁵⁷

Mivel a földreform parlamenti tárgyalásakor még nem volt képviselőjük a román országgyűlésben, a törvény egészét a magyarság csak annak 1921. július 30-i megjelenése után ismerhette meg. Csíkvármegye lakossága megdöbbenéssel értesült az új agrártörvény részrehajló, egyenlő elbánást mélyen sértő rendelkezéseiről, amelyek a székely közbirtokok kisajátítását célozták. A Magánjavak vezetése természetesen nem nyugodott bele a korábbi rendeletekkel ellentétes, igazságtalan intézkedésbe, amelyek jogi alapot teremtettek, hogy a

---

³⁵³ A határőrezredek felosztása után a XIII. román határőrezredet alkotó 98 község lakói továbbra is a kincstári erdőkből gyakoroltak haszonvételeket (legeltetés, faizás, makkoltatás), amelyet törvényesen csak a kiegyezés után szabályoztak. Az 1871. június 8-i királyi rendelet erre vonatkozóan úgy intézkedett, hogy az államerdőségek fele az állam tulajdonában maradt, míg másik fele a községeknek adtak (1873. XXX.t.c iktatta törvénybe). Ennek alapján 251.000 kat. hold terület jutott a határőrcsaládok kizárólagos tulajdonába, akik autonóm jogokkal, a belügyminiszter által jóváhagyott alapszabályok szerint kezelték.

³⁵⁴ A naszói II. határőrezred által birtokolt területek használatát a császár a határőrezredek felosztása után is engedélyezte az azt alkotó 44 községnek. 1867 után ezek a kincstári birtokok (a közjogi szabályok értelmében a revendikált havasoknak is csak a kincstár lehetett a tulajdonosa) a magyar állam kezelésébe mentek át, de a volt határőrök többszöri kérésére 1872-ben egyesség született a két fél között. Ennek megfelelően a kincstár 263.105 kat. hold erdőt és 50.000 kat. hold legelőt adott át a községeknek., míg a naszói ösztöndíj és iskola alaphoz 9070 holdat csatoltak. A rendszertelen kihasználás miatt, néhány év múlva az erdőket szorosabb állami felügyeletet vezettek be (1890. XIX.t.c.): az erdőterületből 58.700 holdat a községek között felosztva a lakosság házi szükségletére kihasználtak, míg a maradék 204.335 hold erdő kezelését a községek tulajdonjogának fenntartása mellett egy külön e célra létesített erdőigazgatóság vette át és 44 község által választott nyolc tagú bizottság közreműködésével a befolyó jövedelmet a megállapított arány szerint évente felosztották. (A naszódvidéki vagyonszövetség erdő- és legelőingatlanainak kiterjedésére vonatkozóan rendelkezésre álló adatok között kisebb eltérések vannak, de általában 330.000 hold nagyságú területtel számolhatunk).

³⁵⁵ A legelőkre vonatkozóan a 24.§ c). pontja így fogalmaz: „A volt naszói II. román határőrezred községeinek legelői, melyeket az 1890. év XVII. törvénycikk szabályozott, mint községi legelők minden kisajátítási eljárás nélkül megmaradnak. Ezeket a legelőket a volt határőr községek minden lakója használja, még ha nem is származik határőr családból.” Az erdőkkel kapcsolatosan, pedig a 32.§ c). pont ezt tartalmazza: „A volt naszói II. román határőrezred községeinek határerdei az 1890. XVII. tc. értelmében minden kisajátítási eljárás nélkül községi erdőként megmaradnak. Ezeket az erdőket a volt határközségek minden földműves lakója használja, még ha nem is származik határőrcsaládból.” *Monitorul Oficial*, 1921. július 30.

³⁵⁶ Venczel József adatai szerint a kisajátítás alá eső területek 80%-a magyar, 4,6%-a román tulajdonos birtokát képezte. A kisajátított közbirtokok közül az egyházi vagyonok 92,8%-a, közbirtokossági vagyonok 79,7%-a, a községi vagyonok 72,9%-a magyar volt. *Venczel József*: Az erdélyi román földbirtokreform. In: Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1940 – 41. Kolozsvár, 1942. 415.

³⁵⁷ *Venczel József*: A volt határőrezredek vagyonának sorsa. Kolozsvár, 1944. 6. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum – Egyesület 1943. évi besztercei vándorgyűlésének emlékkönyvéből.)

vagyonközösség terhére a csíki románok tetemes havasi legelőkhöz és erdőkhöz jussanak (a hatalomváltás óta a volt telepítvényesek már mindent megtettek, hogy jogtalanul minél nagyobb területet használjanak). Ennek megfelelően az igazgatótanács augusztus 17-i rendkívüli ülésén úgy határoztak, hogy a súlyos sérelem orvoslása érdekében emlékiratban fordulnak az országgyűléshez és az illetékes minisztériumokhoz. Bár mindenki számára egyértelmű volt, hogy kisajátítandó objektumok kérdésében a magyarság kárára határoztak, a szerkesztők még abban bíztak, hogy a Magánjavak esetében csak „jóhiszemű tévedésről” van szó, hiszen a kisajátítás alól mentesített naszódi II. határőrezred vagyonának és az I. székely határőrezred vagyonának keletkezése nemcsak hasonló történelmi tények eredménye volt, de jogi természetük, céljaik és rendeltetésük is azonosak voltak. Figyelembe véve ezeket a körülményeket a memorandum sürgős törvényhozási intézkedéssel az előbbi birtokaira megállapított kivételnek a Magánjavakra való kiterjesztését kérte.³⁵⁸ A Gaál Endre és Györgypál Domokos által aláírt és románra illetve franciára lefordított kérvényt nagyszámú küldöttség (az igazgató és az igazgatótanács elnökén kívül a delegáció tagjai voltak Veress Sándor, Benke Antal, Márton Lajos, Csibi Alajos, Orbán János, Karda Mihály, Éltes Gyula, Tódor Antal, Péterffy József, Csató István, Kovács János, Dájbukát Jakab, ifj. Gál Miklós, Bartalis Ágoston és Kovács Károly) vitte Bukarestbe. Bár visszatérésükkor abban reménykedtek, hogy „az eljárásnak eredménye lesz”, az Octavian Goga közoktatási-, Petru Groza erdélyi-, Constantin Garoflid földművelésügyi miniszterek, valamint a szenátus és a kamara elnöke szájából elhangzó reménykeltő ígéretek nem valósultak meg.³⁵⁹

A román kormány nemcsak ezt az emlékiratot nem vette figyelembe, de a későbbi folyamodványok és tiltakozások sem voltak hatással agrárpolitikájára. Rámutatva a azokra a törvénytelenésekre és sérelmekre, amelyek a birtokaikat érték, 1921 őszétől pedig az erdélyi magyar közvélemény egyre erőteljesebben kérte egy új földreform felülvizsgálatát és pártatlan végrehajtását. Az Erdélyi Gazdasági Egylet marosvásárhelyi 1921. szeptember 26-i gazdaggyűlésének határozata például külön kitérve a Magánjavak kérdésére, havasi erdőinek és legelőinek fenntartását és a régi tulajdonosok kezében való meghagyását követelte.³⁶⁰ A romániai magyarság első egységes politikai szervezete, a Magyar Szövetség is a legfontosabb feladatai közé sorolta a magyarság gazdasági problémáinak megoldását, de parlamenti

---

³⁵⁸ *Csíki Lapok*, 1921. szeptember 4.

³⁵⁹ Kérésükkel a csíkiak a magyar követet is megkeresték, de minden fölösleges félreértés elkerülése végett, a követ – formailag a román állampolgárságukra hivatkozva – az illetékes román hatóságokhoz utalta a kérvényt. Ugyanakkor minden iratot gróf Bánffy Miklós külügyminiszterhez terjesztett mert úgy vélte, hogy „ezen kérdést is fel lehetne használni az erdélyi földreform ellen a Népszövetség elé terjesztendő panaszban”. M.O.L. K 63 – 1929 – 27/6.

³⁶⁰ *Venczel József*: Az erdélyi földbirtokreform. 429.

képviselők hiányában³⁶¹, egyelőre csak tiltakozott a „sovinszta célokat” szolgáló földbirtokreform intézkedései ellen. Bár az 1922 márciusában tartott választások során csak néhány magyar került be a parlamentbe, a Magyar Szövetség mindent megtett, hogy jobb belátásra bírja a román politikusokat. 1922 májusában például Ugron István a Szövetség alelnöke által vezetett küldöttség szóban is részletesen feltárta Alexandru Constantinescu földművelésügyi miniszternek azt a „szembetűnő igazságtalanságot” amelyet az egyenlőtlen elbánással a csíki székelységet érte.³⁶² A korábbi gyakorlathoz hasonlóan a miniszter elismerte a sérelem jogosságát, de természetesen ezúttal sem tett semmilyen intézkedést a kedvező megoldás érdekében.

Mivel a Magánjavak számára kedvező döntést a kormány nem hozott (és nem is volt szándékába hozni), a megfelelő előkészületek után 1922 őszén a gyergyószentmiklósi járási agrárbizottság megkezdte erdőinek és legelőinek kisajátítását. A megyei agrár bizottság december 4-i határozata szerint, a többségben román lakosságú Gyergyóholló, Gyergyóbékás és Bélbor valamint a vegyes lakosságú Gyergyótölgyes³⁶³ határában elterülő 53.507 hold 352 négyszögöl birtokból, 17.000-18.000 holdat vettek el (a jegyzőkönyv alapján a terület pontos nagyságát nem lehet megállapítani, hiszen a bizottság Gyergyóbékásban 5691 hold 1434 négyszögöl területtel számolt, annak ellenére, hogy ebből korábban a Magánjavak vezetése már 54 családnak adott el belsőséget). Ugyanakkor a bizottság már ekkor fenntartotta a jogát, hogy ha a községek szükségleteit a legelő területek nem elégítik ki, utólag azokat kibővíthesse, így a Comitetul Agrar (Agrár Bizottság) jóváhagyása után még újabb közel 10.000 hold erdőt sajátított ki erre a célra. A földreform végrehajtása során a havasi javaknak gyergyói részének tehát hozzávetőleg felét vették el. Gyergyóbékás kivételével, ahol alig csak negyedét hagyták meg, a többi község területén ez az arány is hasonló volt. Gyergyóhollón a 16.613 hold 1369 négyszögöl területből egy 1587 négyszögöl beépített beltelket és 7541 hold 1477 négyszögöl erdőt, Gyergyótölgyesen a 10.694 hold 1499 négyszögölből 5161 hold

---

³⁶¹ A romániai magyarság először csak az 1922. márciusában vett részt választásokon (Nagyromániában ez volt már a harmadik). A Magyar Szövetség programjában természetesen fő helyen szerepelt a földreform okozta sérelmek megszüntetése. Csíkszeredai programbeszédében (1922. február 19.) például Gyárfás Elemér megígérte, hogy mandátuma birtokában mindent megtesz, hogy a csíki székelység legfőbb panaszait (mindenekelőtt a Magánjavak elvétele) orvosolják. *Gyárfás Elemér: Erdélyi problémák 1903 – 1923.* Kolozsvár, 1923. 212.

³⁶² *Pál Gábor: i.m. 56.*

³⁶³ Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Gyergyóhollón 889 román, 500 magyar és 6 német, Gyergyóbékáson 6559 román, 495 magyar és 77 német, Bélborban 1161 román 188 magyar és 2 német, míg Gyergyótölgyesen 2572 magyar, 1032 román és 237 német lakos élt. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912. 386 – 387.

erdőt, Bélborban a 20.506 hold 850 négyszögölből 11.860 hold erdőt, a bizottság kifejezetten a Magánjavak tulajdonába hagyott.³⁶⁴

A kisajátítási eljárás további jogsérelem forrása lett, hiszen a járási és megyei bizottságok a már önmagában igazságtalan agrárreform rendelkezéseit sem alkalmazták szabályosan. A törvény 24.§ és 32.§-ai szerint ugyanis a községi legelők és erdők létesítéséhez szükséges közbirtokossági vagyonokat csak abban az esetben lehetett kisajátítani, ha a legelők a tulajdonosok állatállományának fenntartásához szükséges határt meghaladják, az erdők, pedig a törvényben megállapított kiterjedésnél nagyobbak.³⁶⁵ Ennek megfelelően az egész birtokot érintetlenül kellett volna hagyni, hiszen ha csak legelőknél 10 holdat és erdőknél 5 holdat veszünk, a mintegy 15.000 tulajdonos családdal rendelkező Magánjavak területéből csak abban az esetben sajátíthattak volna ki valamennyit, ha az a 225.000 holdat meghaladta volna. A bizottságok azonban ezt nem vették figyelembe, és törvénytelenül kisajátították a birtok felét. Az egyenlő elbánás elve itt sem érvényesült, a karánsebesi vagyonszövetség birtokait ugyanis pontosan e két cikkely alapján mentesítették a kisajátítás alól.³⁶⁶

A nagy értékű birtok elvétele okozta veszteséget tovább súlyosbította, hogy az méltánytalan árak alapján történt. Bár ellenezte a kisajátítást, az igazgatótanács úgy vélekedett, – és ezt az 1921 augusztusi memorandumában is kifejtette – hogy, ha azt a mindenkori értékben állapították volna meg, és ezt a birtokba vétel előtt az állam törvényes pénzében kifizették volna, akkor megmaradván a lehetősége, hogy a ráruházott feladatokat ellássa „talán nem emelne szót” az elvételért. Az erdélyi törvény ugyanis az árak megállapításánál a 1913-as árakat (600-1000 korona) vette figyelembe, és az aranykoronát a lejjelel egyenlőnek nyilvánította (a világháború előtti papírkorona is erősebb volt a lejnél). A községi legelők létesítése céljából kisajátított területek esetében még ennél is rosszabb volt a helyzet, hiszen itt a korona lej közötti átváltási arányt 2 : 1-hez állapították meg. Ennek tulajdonítható, hogy a Magánjavak szántóit, kaszálóit, havasi legelőit botrányos árért, holdankénti 400-600 lejért, míg az erdőket 400-900 lejért sajátították ki

---

³⁶⁴ M.O.L. K 63 – 1929 – 27/6.

³⁶⁵ A törvény szerint a szükséges legelőterület és erdő kiszámítása családfőként történt. Hegyvidéken minden családfőnek 10-22 hold, dombvidéken 5-10 hold, síkvidéken, pedig 2 hold legelő volt megállapítva. (26.§) Az erdőterület tekintetében általában 3 hold volt meghatározva, de ott, ahol kevés megművelhető föld volt és az állattenyésztésnek nagyobb szerepe volt 5 holdat, míg ott, ahol megművelhető terület nem volt és az állattenyésztés mellett a házi faipar is jelentős megélhetési forrás volt, 7 holdat is adhattak. (33.§) *Monitorul Oficial*, 1921. július 30.

³⁶⁶ A karánsebesi vármegyei bizottság 1922. december 27-i határozata szerint a 31.000 családfőből álló vagyonszövetség területe (215.000 hold erdő és 40.000 hold legelő) nem haladta meg azt a határt „melyen túl a törvény rendelkezései értelmében a kisajátítás megvalósítható volna.” Panasz. L. dokumentum. 38.

(összehasonlításképpen egy diák ösztöndíja akkor 600 lej volt). De előfordult olyan is például, hogy Holló községben 33 hold 431 négyszögöl szántót és 970 kaszálót összesen csak 1895 lej 25 banira, vagy egy hold legelőt 150 lejre értékelték.³⁶⁷ A rendelkezések szerint ezeket az összegeket nem készpénzben fizették ki, hanem ugyanolyan névértékű 5%-os járadékkötvényben, amelyek ötven évig kamatoztak volna úgy, hogy közbe kisorsolják őket. Figyelembe véve az árakat és azoknak kifizetését, a havasi javak gyergyói részének kisajátítása tulajdonképpen – akárcsak az egész erdélyi agrárreform – egy nemzeti alapon végrehajtott vagyonek Kobzásnak tekinthető.

Bár kénytelenek voltak belenyugodni a törvény megváltoztathatatlanságába, a vezetés igyekezett legalább a végrehajtás során előforduló szabálytalanságokat és visszaéléseket megakadályozni. Mivel a törvény tiltása ellenére a négy község részére az előírtnál nagyobb legelőt és erdőt sajátítottak ki és olyan területeket és belsőségeket is elvettek, amelyek ipari létesítményekhez tartoztak, Gaál Endre igazgató, a csíkmegyei bizottság 1922. december 4-i határozatának felülvizsgálatát kérte az Agrár Bizottság erdélyi osztályától (1923. február 1.). De az erdélyi földreform célkitűzéseire jellemző, hogy a Magánjavak birtokai felének kisajátítása ellen nemcsak a károsultak tiltakoztak, hanem a román hatóságok is. A románok „nemzeti érdekein esett sérelemnek” tüntetve fel az egész eljárást, a megyei gazdasági tanácsos (kétszer), a gazdasági felügyelő és Csíkvármegye ügyésze is felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, míg az állam a Birtokba Helyezési Központ (Casa Centrală a improprietărilor) útján benyújtott kérésében részleges vagy teljes kisajátítás helyét az állam tulajdonjogának elismerését kérte. Bár tízezzel érkeztek kisajátítási panaszok a Comitetul Agrarhoz, az alsó fokú agrár bizottságok határozatainak felülvizsgálatára létesített testület sürgősen le akarta zárni ezt a kérdést, és az elsők között foglalkozott a Magánjavakkal. A döntés lesújtó volt. Az Agrár Bizottság 1923. február 26-án 11. szám alatt hozott határozata ugyanis a vagyonkomplexumot magyar állami vagyonnak minősítette, és a jogutód román állam tulajdonának nyilvánította.³⁶⁸ Ennek jogosságát a határozat tehát a korábbi magyar állami tulajdonra alapozta, amit hosszasan, pontatlan és valótlan érvrendszerrel próbált bizonyítani. Rosszindulatúan értelmezve II. József rendeletét, a székelységnek az 1848-49-es szabadságharcban való részvételét vagy Ferencz József „legkegyelmesebb elhatározását”, az Agrár Bizottság teljesen helytelenül arra a következtetésre jutott, hogy a vagyon tulajdonjoga soha nem volt a csíki székelységé, akik csupán haszonélvezői voltak a mindig állami tulajdont képező javaknak. A tények félremagyarázásának jó példája, hogy az 1869. február 16.-i

---

³⁶⁷ M.O.L. K 63 – 1929 – 27/6.

³⁶⁸ Csíki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./154.

rendeletből, a vagyon visszaadásának egyik feltételét – „az idegenjog épségben tartása mellett” – úgy magyarázta, mintha az állam tulajdonjogának megtartására vonatkozna. A múlt elferdítése mellett azonban a döntést pontatlan adatokkal is megpróbálták indokolni. A határozat például kiemelte, hogy a csíkszeredai építmények (18 ház és színház) a telekkönyvben a „Magyar királyi Kincstár” nevére vannak bejegyezve, ami így kétségtelenül bizonyítja, hogy a vagyon végig az állam tulajdonát képezte. A bizottság erre vonatkozó állítása természetesen teljesen téves volt, hiszen a Magánjavak ingatlanjainak telekkönyvein – ahogyan ezt az igazgatóság be is bizonyította – egyet egyen sem szerepelt a Kincstár neve.³⁶⁹ Bár az erőszakos elkobzást a fentiekkel indokolja, a bizottság nem hagyott kétséget a felől, hogy a tulajdonjog megkérdőjelezhetetlensége esetén sem reménykedhettek volna fenntartásában. A határozat ugyanis kihangsúlyozta, hogy ha „per absurdum” mégis csak a csíkiak volnának a tulajdonosok, a vagyon teljes kisajátítása még ebben az esetben is megalapozott volna, hiszen azt földművelési, erdészeti, kereskedelmi, bányászati és közművelődési célokra adományozták, amit nem teljesített. A felsorakoztatott ürügyekre hivatkozva a bizottság megsemmisítette a Magánjavakkal kapcsolatos korábbi kisajátítási határozatokat és helyt adott az állam felülvizsgálati kérésének (a többit elutasította). Ennek megfelelően úgy határozott, hogy „az 1769-ben Ausztria és Törökország között kelt egyesség útján Moldva területéből elvett, s az 1869. évi február 16-án I. Ferencz József császár által Csíkvármegye közönségének haszonélvezetül átadott javak teljességgel és joggal a román állam tulajdonát képezik, minek folytán rájuk vonatkozólag kisajátításnak helye nincs, míglen a román állam azon hivatással, hogy a földművelési, erdészeti, kereskedelmi, ipari, bányászati, közművelődési, stb. közterheknek eleget tesz, joggal visszanyeri ezen javaknak kihasználási jogát is és pedig mindennemű kártalanítási kötelezettségek nélkül amelyekkel senkivel szemben sem tartozik, s az ezen javakra vonatkozó bármiképpen létező igazgatóság (kezelőség) elvesztvén létjogosultságát megszűnik, illetve átmegy az államra, mint ezen javak tulajdonosára.”³⁷⁰

Bár a kisajátítási eljárás megkezdése után sok jóban már az igazgatótanács sem reménykedett, ez a döntés teljesen váratlanul érte az egész erdélyi közvéleményt. Arra ugyanis senki sem számított, hogy a földreform (56.§) által létrehozott testület (a földművelésügyi miniszter volt az elnöke és tagjainak fele, pedig gazdasági szakember volt), amelynek hatásköre csak a kisajátításokkal kapcsolatos kérdésekre terjedhetett ki, a vagyon

---

³⁶⁹ A Csíki Magánjavak ingatlanjai soha elő nem fordultak az állami ingatlan vagyonról vezetett törzskönyvben vagy leltárban. A magyar állam tehát a Magánjavak vagyonállományát soha állami vagyonnak nem tekintette, és nem tartotta nyilván. Pál Gábor előterjesztése. In: *Székelyszékelyföld*, 1998. augusztus. 148.

³⁷⁰ Uo.

tulajdonjoga felett fog határozni. Az Agrár Bizottság tehát nemcsak valótlan állításokkal igyekezett elérni célját, de törvénytelenül is járt el, hiszen a vitatott tulajdonjogi kérdésben, az alkotmány értelmében csak bíróság dönthetett volna.³⁷¹ A nemzeti érdekek szolgálatába állított bizottság, azonban mindezeket figyelmen kívül hagyta, és a másik fél meghallgatása, bizonyítási és jogorvoslati lehetőség nélkül egy hatalmas értékű vagyon vett el mindenféle kártalanítás nélkül.³⁷² Bár a határozat arra a valótlan jogi alapra épült, hogy a volt határőrök a vagyonnak mindig csak haszonélvezői voltak, a törzsvagyon mellett, annak jövedelméből létesített vagyontárgyakat (épületek, felszerelések, iskola, stb.) és megtakarításokat (kötelezvények, értékpapírok) is elkobozta. Ez is jól bizonyítja, hogy a Magánjavakat nem az agrárreform során, hanem hatalmi eszközzel vették el. Míg a román határőri alapokat érintetlenül hagyta, a kormány tehát egy törvénytelen, tisztán nemzetiségpolitikai szempontokat érvényesítő (székelység gazdasági gyengítése és a románság erősítése), eljárás során megfosztotta a kiszolgáltatott csiki székelységet nagy értékű vagyontól. A Magánjavak botrányos körülmények közötti elkobzása, így valójában csak – néhány román politikus által is előszeretettel hangoztatott – „hazafias bosszúállással” magyarázható. Constantinescu földművelésügyi miniszter például, a képviselőház 1923. december 7-i ülésén, rámutatva az Agrár Bizottság döntésének igazi célkitűzéseire, elismerte, hogy a határozat „nemcsak jogi szempontból jelentős de hazafias cselekedetnek is fenséges, tekintve, hogy igazságot szolgáltatott s egyben elégtételt adott a múltban elszenvedett nyomorúságokért.”³⁷³

A gyors döntés után a végrehajtás sem váratott sokáig magára. Figyelmen kívül hagyva a kész tények elé állított igazgatótanács tiltakozását valamint Gaál Endre egyszemélyes ellenállását (közölte a küldöttekkel, hogy a vagyon átadásánál csak az erőszaknak enged), a vagyon átvételével megbízott bizottság már 1923. március 24-én „elhelyezkedett” az igazgatóság hivatalos helyiségeiben. A belügyminisztérium megbízottja George Baiulescu közigazgatási főfelügyelő március 26-án közölte az igazgatósággal, hogy az Agrár Bizottság február 26-i 11. számú határozata értelmében a Magánjavak összes ingó és ingatlan vagyona az „állam patrimoniumába ment át” és értesítette a testületet, hogy „ezen időponttól kezdve az igazgatótanács megszűnően nem fejthet ki többé semmilyen tevékenységet ezeknek a javaknak az igazgatásában.”³⁷⁴ Ennek megfelelően a

---

³⁷¹ Az 1923-as román alkotmány erre vonatkozó paragrafusai: „Senkit sem lehet akarata ellenére törvényes bíróságoktól elvonni.” (12.§); „Semmiféle törvény sem állapíthatja meg a vagyoneklobzás büntetését.” (15.§). Nagy Lajos: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Kolozsvár, 1944. 225.

³⁷² Az alkotmány 17.§ szerint: „Senki tulajdona sem sajtítható ki másként, mint közérdekből, az igazságszolgáltatás által megállapított igazságos és előzetes kártérítés után.” Uo.

³⁷³ *Monitorul Oficial* (Desbaterile Deputaților), 1923. december 25.

³⁷⁴ Csiki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./156.

belügyminiszter kiküldöttjeiből (George Baiulescu és Spătar D. Ștefan prefektus) valamint a földművelésügyi miniszter képviselőiből (Timoc Ioan erdőtanácsos és Petrescu David erdőfelügyelő mérnök) álló állami bizottság – hatalmi erőszak igénybevételének kilátásba helyezésével – még aznap megkezdte a vagyon felleltározását. A csíkszeredai pénztár átvétele után, a húsvéti ünnepek miatt két hétre megszakították munkájukat, majd április 13-án Tölgyesen folytatták. Átvették a levéltárat és a pénztárat, a két épületet (gazdatiszti, segédgazdatiszti), továbbá a Tölgyeshez tartozó öt fűrész és kilenc tutajkikötőt (ezek mind bérbe voltak adva). Április 18-án számba vették a környező területeket, erdőőri lakokat, a másik két fűrész és a borszéki villát is, majd visszatértek Csíkszeredába. A Magánjavak teljes levéltárának átvétele után, május 30-án az ingatlanokkal (régii törvényszék épülete, kaszárnya, régi földműves iskola, régi földműves iskola igazgatói lakása, polgári leányiskola, Vigadó, árvaház) folytatták, majd következő nap lefoglalták az igazgatótanács által a Vármegyeházán használt hét szobát, minden könyvet és folyóiratot, valamint a személygépkocsit (Overland 90) is.³⁷⁵ Az elkészített leltár különben nagyon részletes (még a kitört ablakok számát is felsorolja), de nem foglalja magába mindazokat a kisebb ingatlanokat, amelyeket a román hatóságok már korábban használtak. Alig két hónap alatt tehát a bizottság teljesítette a kormány óhaját és a Magánjavak összes vagyonát (az utolsó tintatartó is!) minden kártalanítás nélkül, a román állam részére birtokba vette.

A csíki székelységre mért súlyos csapásból feleszmélve, az igazgatótanács mindent megtett, hogy a román hatóságokat jobb belátásra bírja. Mivel, elsősorban az Országos Magyar Párt útján eljuttatott kérések semmilyen eredményre nem vezettek, a testület úgy határozott, hogy jogorvoslatért a kisebbségi jogok betartása felett örökös Nemzetek Szövetségéhez fordul. A Gaál Endre által szerkesztett terjedelmes petíció (a legfontosabb dokumentumokat mellékletként csatolták), röviden ismertette a vagyon keletkezésének körülményeit, jogi természetét valamint működésének jellegzetességeit és rendeltetését, érvek sokaságával bizonyította, hogy az Agrár Bizottság döntése „felületes vizsgálódáson alapuló, alakilag és tartalmilag törvényellenes határozat”. Mivel a bizottság a tulajdonjog hiányával magyarázta a vagyon elvételét, a beadvány érthető módon ezzel a kérdéssel foglalkozott a légrészletesen. Bár elismeri, hogy II. József rendelete nem foglalja magába a tulajdonjog adományozását, minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy 1869-ben a vagyont örökre, feloszthatatlanul, teljes tulajdonosi joggal adták vissza Csíkszék közönségének, tehát sem állami, sem törvényhatósági vagyont nem képezett.³⁷⁶ (Ezt azzal is alátámasztják, hogy a

³⁷⁵ Csíki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./155.

³⁷⁶ Panasz. 9 – 10.

háromszéki székelyek, akik ugyanazzal a királyi elhatározással kapták vissza vagyonukat, később maguk között azt felosztották). A Magánjavak visszaszerzése érdekében minden további lényeges kérdésre rávilágítva (többek között a karánsebesiekkel szemben alkalmazott eljárásra), a petíció azzal a kéréssel fordult a Népek Szövetségéhez, hogy „a hatalom erejével ellenünk meghozott és végrehajtott elkobzó határozatot megsemmisíteni, s minket, csíki székelyeket másfél évszázados jogainkba visszahelyezni kegyeskedjék.”³⁷⁷ Az igazgatótanács 1923 augusztusi beadványa azonban nem juthatott el a címzetthez. A csíkszeredai Siguranța (közbiztonság) főnöke ugyanis – bírói eljárás nélkül – a petíciónak mind az eredeti, mind a további kb. 400 kinyomtatott példányát elkoboztatta (ennek ellenére több átjutott Magyarországra is). Bármennyire is furcsa, az akció sikertelenségében felvetődött Gaál Endre felelőssége is. Jóllehet a kortársak nyíltan nem vádolták – és erre vonatkozó bizonyítékok később sem kerültek elő – többen azt feltételezték róla, hogy egy esetleges kezelési felülvizsgálat elkerülése és az ügy végleges lezárása végett a panasztervezett elkobzását elősegítette.³⁷⁸

A vagyon elkobzását követően különben a román hatóságok nem riadtak vissza a Magánjavak visszaszerzéséért fáradozó vezetők megfélemlítésétől és üldözésétől sem, és igyekeztek minden lehetséges módszerrel megakadályozni az igazgatótanács bármilyen szervezkedését. A fenti petíció tárgyában augusztus 12-re a Vigadó nagytermébe összehívott közgyűlést például „helyiség hiánya miatt” nem lehetett megtartani, ugyanis a földművelésügyi miniszter utasítása szerint, a rendőrség erre egyetlen olyan termet sem engedhetett át, amelyiket korábban a vagyonközösség tulajdonában volt. Mivel nyíltan nem tiltották meg, a vezetés természetesen nem mondott le ennek megtartásáról, de a szeptember 12-re, ezúttal az Európa vendéglőbe egybehívott közgyűlést sem hagyták jóvá. Az előző eset „tapintatos” kifogásával ellentétben, a csíkszeredai rendőrség most egyértelművé tette álláspontját: „Ez az intézmény, mint már nem létező, ismeretlen lévén: a közgyűlés megtilttatik.”³⁷⁹

A kedvezőtlen előjelek ellenére, a tulajdonosok egyszerűen nem tudtak elképzelni olyan „hatalmat és erőszakot, mely meg tudná semmisíteni a mi igazságos aspirációinkat azon vagyonhoz, mely Isten és világ előtt a székelyké, és senki másé soha nem lehet.”³⁸⁰ Az erdélyi közvélemény által is támogatott vezetés természetesen nem nyugodhatott bele a

---

³⁷⁷ Uo. 15.

³⁷⁸ A lakosság egy részének gyanúját valószínűleg az is táplálhatta, hogy az igazgató jelentős vagyonnal (4 – 5 millió lej) rendelkezett. M.O.L. K 63 – 1929 – 27/6.

³⁷⁹ Uo.

³⁸⁰ *Tivai Nagy Imre*: Emlékezés régi csíkiakról. Kolozsvár, 2000. 160.

Magánjavak elvesztésébe és tovább folytatta küzdelmét a törvénytelen döntés ellen. Mivel a bíróság előtt egy esetleges per rendkívül nagy költségekkel járt volna (a peres illetékek a pertárgy értékének arányában hatalmas összeget tettek volna ki), politikai eszközökkel próbáltak megoldást találni. Ez elsősorban a romániai magyarság érdekképviselői szervének, az Országos Magyar Párt útján történt, ami már kezdettől fogva napirenden tartotta a magyar kisebbség egyik legsúlyosabb sérelmének orvoslását. Ennek megfelelően az Averescu-féle Néppárttal kötött, úgynevezett „csucsai paktum”, már részletesen foglalkozott a kérdéssel.³⁸¹ A későbbi kormánypárt azonban annak ellenére, hogy elismerte a vagyonkomplexum elkobzásának igazságtalanságát, nem tett eleget a megállapodásban foglaltaknak. Hasonló eredménnyel járt a Maniu – kormányhoz benyújtott memorandum is, így mindenki számára világossá vált, hogy a Magánjavak ügyének belföldi megoldására nem lesz lehetőség.

Az átvételt követően különben a román állam nem tétlenkedett, és gyorsan hozzáfogott a vagyon nemzetiségpolitikai szempontok szerinti hasznosításához, ami elsősorban az erdők és legelők meggondolatlan, gazdasági és szociális érdekeket figyelmen kívül hagyó felosztásában nyilvánult meg. A havasi javak, agrárreform címén felosztásra kerülő területének közel 80%-át a megye északi részén lévő Bélbor, Gyergyóholló, Gyergyóbékás és Gyergyótölgyes községek kapták (ezek voltak a Magánjavak legértékesebb erdői), amelyek így nemcsak jelentős legelőbirtokkal gyarapodtak, de a tulajdonukba jutott erdők kíméletlen eladásából hatalmas bevételre tettek szert. Érthető, hogy az impériumváltozás után Csíkvármegye leggazdagabb települései közé tartoztak, amelyek dinamikus fejlődésére mindig szívesen hivatkoztak a román hatóságok. Az agrárreform kedvező hatását például 1923-ban Gyergyóbékás virágzásával bizonyították, hiszen a korábbi szerény bevételektől eltérően a falúnak már ebben az évben 517.262 lej 14 bani jövedelme volt.³⁸² A kiosztásra kerülő további területekből is főként a vármegyei román lakosságot juttatták erdőhöz és legelőhöz. A román kormánynak a Nemzetek Szövetségéhez küldött adatai alapján a Magánjavak birtokaiból 1930-ig az alábbi községek kaptak földet.³⁸³

Helység	Román	Magyar	Kapott
---------	-------	--------	--------

³⁸¹ Az 1923. október 23.-án létrejött és október 31-én aláírt megállapodás VII. fejezetének 4. pontja kimondta, hogy „A Csíkmegyei Magánjavak ügye igazságos módon oldassék meg az agrártörvény rendelkezéseinek megfelelően s e kérdés végleges megoldásáig adassanak vissza a vagyonközösségnek mindazok a vagyontárgyak, melyek az agrártörvény értelmében nem esnek kisajátítás alá.” *Mikó Imre*: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. Budapest, 1941. 282.

³⁸² *Gazeta Oficială a Județului Ciuc*. 1924. január. 15.

³⁸³ *Tamás Sándor*: A Csíki Magánjavak. In: Erdélyi Múzeum, 1995. 3 – 4. sz. 43.

			terület (hold)
Bélbor	1419	146	8530
Gyergyótölgyes	1495	2187	7023
Gyergyóholló	1015	405	6623
Ditró	1415	6980	5089
Gyergyóbékás	8055	209	4739
Csíkszentmárton	89	920	1646
Vasláb	1707	370	884
Csíktaploca	9	1850	278
Csíkszereda	556	3106	30
Szépvíz	881	2382	1
Összesen	16641	18555	34843

Mivel a kormányzat érdeke az volt, hogy a tíz község lakosságának nemzetiségi megoszlása ne mutasson román fölényt, a kimutatás mindenképpen kiegészítésre szorul. Ezért néhány román többségű falu (Hodos, Várhegy, Salamás) által kapott területet, Ditrónál, a környék legnagyobb községénél, tüntették fel. További ferdtítés, hogy két tanya (Kóstelek, Csüvés) pásztorainak juttatott 1646 hold Csíkszentmártonhoz közeli kaszálót és legelőt, az alsíki község tulajdonának minősítették. Az 52 volt határőrezredet alkotó települések közül, tehát csak három, Csíktaploca, Csíkszereda és Szépvíz részesült kisebb területekben.

Az agrárreform szerint a kisajátítás útján szerzett birtokokból az állam úgynevezett állami felesleget (rezervă) tarthatott meg, amelyből a később felmerülő közművelődési, gazdasági, társadalmi, stb. célokra használhatott. Ez történt a Magánjavak többi, kiosztásra nem kerülő kb. 28.000 hold erdős területével.³⁸⁴ Az Állami Kincstári Erdészet (Casa Autonomă a Pădurilor Statului) által kezelésbe vett erdők kitermelése már 1924-ben megkezdődött. A mindenkor román kormány az ország különböző részeiről jelentkező román egyházközségeknek, román szövetkezetek, vagy segély címén ezrével kérelmező moldvai, besszarábiai lakosoknak potom áron jutott fát (sokszor ingyen) a nagy értékű erdőkből. A

³⁸⁴ A Magánjavak birtokainak kiterjedésére vonatkozóan ebből az időszakból a források különböző adatokat közölnek. Az 1923-ban szerkesztett Panas az összesen 62.604 holdat említ, de nem tér ki arra, hogy a gyergyói, illetve a csíki rész külön-külön mennyi. A gyergyói részen korábban (1922) a kisajátító bizottság 53.507 hold 352 négyzetgöllel, míg ugyanit 1913-ban a rendszeres gazdasági üzemterv 53.838 holddal számolt. De itt az 54.515 hold adattal is találkozunk. A csíki rész birtokainál az adatok már egységesebbek, ezekben az években szinte mindenhol 8535 hold kiterjedésűnek veszik. Az adatok közötti eltérés valószínű, hogy a beltelkek hozzáadásából, vagy figyelmen kívül hagyásából adódik. Mivel nem számolhatunk egy teljesen pontos összterülettel, az egész birtokra vonatkozó hasonló adatok sem lehetnek precízek.

felügyelet hiánya visszaélésekre, csalásokra adott lehetőséget, hiszen általában az eladás tárgyát nem képező, beméretlen erdőrészek faanyagát is kitermelték és elszállították. (Az Úz-, Csobányos és Veresvíz völgyében lévő, teljes egészében állami feleslegnek megtartott erdőből például még a fiatal állományt is letarolták). Az erdőbirtok fokozatos megsemmisülését látva, érthető, hogy a vagyon visszaszerzésén fáradozó vezetés, a két világháború közötti időszakban mindig követelte a további faeladások beszüntetését, sajnos eredménytelenül.

Az erdőkhöz hasonlóan, a Magánjavakhoz tartozó ingatlanokat is a románság céljait szolgálták. A Polgári Leányiskolát már 1920-ban a kolozsvári tankerületi főigazgatóságnak rendelték alá, majd 1927-ben megszüntették, és mint Petru Rareş román tannyelvű algimnázium működött tovább egészen a második bécsi döntésig.³⁸⁵ Hasonló sorsa volt az Árvaháznak is, amelyet az állam saját költségén fenntartott, de az elemi iskolát román tannyelvűvé alakította át. A régi törvényszék, valamint a Vigadó épületét román közhivataloknak foglalták le, a kaszárnyát a román hadsereg számára tartották fenn, míg a borszéki villát a román tisztviselők használták. A Magánjavak többi épületei sem maradtak üresen, az állam mindegyiket igyekezett célszerűen kihasználni. A békási erdőri lakot például a helyi általános iskolának adta, a vagyonközösség által 1913-ban épített hét határszéli csendőrőrsöt, pedig természetesen a katonaság vette birtokába. Egyetlen kivétel a gazdasági felső népiskola volt, amelyet lebontottak és helyére a csíkszeredai görög-keleti egyházközösség, a Magánjavak erdőiből kapott faanyag értékesítéséből templomot épített.³⁸⁶

A román állam az agrárreform keretében hozott törvénytelen határozatával elérte célját, hiszen minden kártérítés nélkül óriási vagyont vett el jogos tulajdonosaitól, amit a román érdekek szolgálatába tudott állítani. A birtokok egyoldalú kiosztása, valamint kíméletlen, gazdasági terveket figyelmen kívül hagyó kiaknázása bizonyítja, hogy a mindenkori román kormányok egyetlen szándéka a román lakosság gazdasági támogatása volt. Ez lett a sorsa tehát a háború előtt 105.820.000 koronára becsült vagyonkomplexumnak, amely a „legfelsőbb elhatározás” szerint a székely nemzet fejlődését kellett volna, hogy elősegítse.

---

³⁸⁵ *Ferenczi Jolán*: A csíkszeredai Petőfi Sándor Általános Iskola monográfiája 1880 – 1995. Csíkszereda, 1995. 14 – 15.

³⁸⁶ Csíki Magánjavak iratai. CsÁL F. 78./179. Az 1910-es népszámlálási adatok szerint Csíkszeredában 44 román élt, amelyből 21 volt görög-keleti vallású.

Epilógus

Mivel a Csíki Magánjavak ügyének politikai úton való megoldására tett kísérletek teljesen eredménytelenek maradtak, a vezetők a Nemzetek Szövetségéhez fordultak jogorvoslatért. Az 1929. június 25-i petíció – és az ezt követő több pótbeadvány – azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Több mint három év huzavona után, ugyanis a Nemzetek Szövetségének Tanácsa, nyitva hagyva a jogi kérdést csak a „gyakorlati megoldást” találta meg. A döntésnek megfelelően vissza kellett állítani a régi igazgatóságot, az állam vissza kellett adja a városi ingatlanokat, értékeket, a borszéki üdülőkápolnát, az állami kezelésbe maradt leányiskolába, illetve árvaházba újra be kellett vezetni a magyar tanítási nyelvet, de a birtokból csak 11.659 holdat adott vissza és egyáltalán nem nyújtott kártalanítást a már kiosztott, vagy állami feleslegben maradt területekért. A határozat ellenére a vagyontöredék azonban nem került vissza a Magánjavak tulajdonába. A kormány ugyanis végleg szeretne rendezni a vagyontöredék kérdését, és a visszaadást szabályzó törvény (1934) rendelkezései szerint csak abban az esetben tett volna eleget a népszövetségi döntésnek, ha az igazgatótanács egyszer s mindenkorra lemond a többi vagyonról. A tulajdonigényét a teljes vagyonra továbbra is fenntartó vezetés, természetesen „értéktelen morzsák ellenében” nem mondott le a milliárdos vagyonról, így a Magánjavak ügye végig elintézetlen kérdés maradt a két világháború közötti időszakban.

MELLÉKLETEK

Ő császári s apostoli királyi Felségéhez hódolatteljes felterjesztése báró Wenckheim Béla, magyar királyi belügyminiszter, Lónyay Menyhért, magyar királyi pénzügyminiszter, Horváth Boldizsár magyar királyi igazságügyminiszternek: a volt székely gyalog- és huszár – határőrezredek kincstári kezelés alatt álló ingó és ingatlan javainak visszaadása és rendezése tárgyában. (10.599. szám/1868.)

Legkegyelmesebb Úr!

Az erdélyi királyi főkormányzéseknek 1° alatt ide zárt felterjesztése, s Csíkszék közönségének 2° alatti folyamodványa okot adtak arra, hogy a volt székely gyalog- és huszár-határőrezrednek 1851-ben történt feloszlásakor a kincstár javára lefoglalt ingó és ingatlan javak jogviszonyait s birtoklása történetét vizsgálatunk tárgyává tegyük, – és okot adnak jelenleg arra, hogy 3°, 4°, 5°, 6°, 7°, 8° és 9° alatti ügyiratok alapján nyert vizsgálati eredményt, Felséged legmagasabb elhatározása elé terjesszük.

Azon történelmi adatok, melyek egymással kapcsolatos összefüggésben legalázatosabb előterjesztésünk alapját képezik, a következők:

Azon katonai védvonal, mely Magyarország dél-keleti határán részint telepítések, részint az azelőtti lakosok részére adott különböző kedvezmények által a 17-dik században szerveztetett – folytatást, illetőleg: kiegészítést nyert Erdélyben az itt 1769-1764. években szervezett határőrezredek által.

Ezen határőri védvonalba esett a Székelyföldnek Moldva-Oláhországgal mintegy 20-25 mérföldnyi hosszú szomszédos része: Csíkszék és Háromszék.

A nevezett székelyszékeknek népessége azonban a katonailag szervezett határőri intézmény fogantatása ellen határozott ellenállást fejtett ki, amely 1764. január első napjaiban csak véres katonai hatalmi erővel volt legyőzhető.

Ezen ellenállás oka nem annyira azon körülményekben rejlett, hogy míg az ország többi részében a határőrök részint az úrbéri viszonyok alóli mentesítés – részint kincstári birtokok adása által a teherhez aránylagos segélyben részesítettek – addig a Székelyföldön a kormány rendelkezésére nem állván, itt a határőröket semmi segélyben nem részesíthette:

hanem az ellenállás oka inkább a székely nemzet alkotmányos viszonyaiban rejlett; és e tekintetben

mellőzve az őstörténelmi alkotmány mikénti kifejlődését, a kormány akkori álláspontja megjelölhetésére, bátrak vagyunk megjegyezni

először azt: hogy a székely nemzet az általa birtokolt földet ősfoglalás jogán bírta s a korona itt nem bírván örökösödési joggal – birtokos nem is lehetett;

másodsor azt: hogy *a székely nemzet minden tagja született nemes* – s mint ilyen, a honvédelemre személyesen volt kötelezve.

Ezen honvédelmi kötelezettség a székely nemzetet három részre osztotta.

Az első osztályt képezték a *főnemesek*, kik többed magukkal, – a második osztályt a *lőfőnemesek*, kik lóháton, – a harmadik osztályt a *darabont nemesek*, kik gyalog voltak kötelesek a honvédelmében részt venni.

A honvédelemnek ezen szervezete a szatmári békekötés után korszerűtlennek tűnván fel 1717-1729 között a székelyföldi főkapitányságok rendre eltöröltettek, – s azóta a székely nemzet tömegesen többé fegyverbe nem szólítatott, – a nemzet tagjai közötti osztályzat azonban tovább is fenn maradt, s országos teherviselési alapul szolgált annyiban, mennyiben e két alsóbb osztálya adófizetés alá vettetett s az 1762-1764-ben szervezett határőri kötelezettség is csak ezekre szorítkozott, és pedig az osztályzat tekintetbe vételével oly formán, hogy a darabont rendű székelyek gyaloghatárőröknek – a lőfőszékelyek, pedig huszárőröknek fegyvereztetek fel.

A csíkszéki és háromszéki lőfő- és darabont rendű székelyek tehát alkotmányellenesnek találták a rájuk nehezült adófizetés és határőrzés kétszeres terhét, szemközt a velük egyenlő ősjogú főnemesek tehermentesítésével, s ez okból fejtették ki 1764-ben a határőri intézmény ellen azon ellenállást, mely csak katonai hatalommal volt legyőzhető.

Bátrak vagyunk itt még megjegyezni azt is, miszerint ezen határőri felfegyverzés családok szerint történt akként, hogy *minden darabont rendű család egy gyalog-határőrt, s minden lőfőrendű család egy huszár-határőrt volt köteles kiállítani, saját költségén felszerelni és tartani.*

Az ezek szerint 1764-ben határőrökké felfegyverzett székelyek két gyalog és egy huszár ezredet alkottak, – a csíkszéki és háromszéki huszárcsaládok száma azonban kevesebb lévén mint mennyi az ezred teljes létszáma fenntartására szükségeltetett – a következő években: Aranyosszék, Udvarhelyszéknek s Felső- és Alsó-Fehérmegyének egy része, valamint Fogaras vidékének – s Hunyadmegye Dobra járásának vagyonosabb egyházi

nemesi szintén felfegyverezettek s a székely huszárezredhez soroztatva, annak kiegészítő tettek, és ez által már a felvett huszárcsapatok száma jóval túlhaladta az ezred rendes létszámát.

Úgy a gyalog, mint a huszár határőrök katonáskodásuk legterhesebb feltételül tekintették – főleg a kezdetleges években – ruházatuknak saját költségükön leendő előállítására iránti kötelezettségüket, s e tekintetben a katonai teljes egyfórmáság létesítése majdnem kivihetetlennek tűnt fel, részint a nép közötti csekély pénzforgalom, részint a vagyonosság különböző mérfoka miatt.

Ezen szervezkedések között: 1769. augusztus havában történt a magyar koronaterületek és Törökország közötti határkijárási bevégezése, s a határjeleknek az új határpontokra kivétele.

Ez alkalommal Csíkszék és Háromszék határvonalán Moldva-Oláhországtól több olyan havas birtokrész szereztetett vissza, mely azelőtt a határvonal bizonytalansága miatt villongás tárgya volt egyrészt az erdélyi – másrészt a Moldva-Oláhországi szomszéd birtokosok között, vagy amelyet a Moldva-Oláhországiak felhasználva Erdélynek a 17. és 18.-dik század első felében volt szerencsétlen belviszályait – mindig belebb-belebb foglalva jogtalanul eltulajdonítottak.

Az ez alkalommal Erdélyhez visszafoglalt s biztosított havasrészek egyelőre uratlanbirtok- s korlátlan szabadbirtoklás tárgyai voltak; – alig tíz évi idő alatt azonban az erősebb községek, – vagy a hatalmasabb családok a fegyvert viselő szegényebb osztálynak kizárásával ezen havasrészeket kizáró birtokukká tették. Ez a katonai hatóságok előtti panaszt – s ennek közvetítésével legfelsőbb helyre történt felterjesztéseket vont maga után.

Az így keletkezett panaszok elintézésül felséged felséges előde, néhai II. József császár ő Felsége 1783. évi május 27.-én 3680 sz.a. kelt legfelsőbb elhatározásával a visszaszerzett havasrészeket „a határőr *katonaság javára és előmenetelére adatni*” rendelte.

Ezen legfelsőbb rendelet következtében tehát a határőri hatóságok – és pedig: az első székely gyalogezred hatósága a Csíkszék határvonalába eső havasokat – a 2-dik székely gyalogezred hatósága, pedig a Háromszék határvonalában eső s visszaszerzettnek vélelmezett havasokat a polgári hatóságok közbejötté nélkül 1784. év tavaszán tetteg elfoglalták, s a határőrök javára és nevében a haszonbérbeadás utján birtoklást meg is kezdték; – az így bevett haszonbért pedig e határőrcsaládok között egyenlő arányban évenként felosztották.

A katonai hatóságok ezen eljárása számtalan panaszra adott okot; panasztáltak azok, kiket ezen tetteg elfoglalás az előbbi birtoklástól megfosztott, panasztáltak azok is, kik mint szomszéd birtokosok a visszavett havasrészeket régebbi birtokaik tartozékának tekintették, és

azok is, kik szóhagyomány, vagy okiratok alapján a kérdéses havasrészekhez kizáró tulajdon jogigényt reménylettek érvényesíthetni.

Mindezen panaszoknak alapos megbírálatása s rendszeres elintéztetése végett, a magyar királyi korbátnokság 1785. évi december 5-én 14.860 sz.a. kelt s 1786. január 9-én és július 3-án 149. és 6890 számok (3° 2. sz.a.) bővebben kifejtett leiratában elrendelte, „*hogy mindazoknak, kik a katonaság által elfoglalt bármelyik havasrészeknek 1769. előtti tetteleges és jogos birtoklását hitelesen igazolják, igazolt birtokuk adassék vissza*” – s e célból a követelő feleknek egy évi határidő tűzetett ki és ez az akkori polgári hatóságok útján közhírré tétetett.

Igényüket tehát ez értelemben közigazgatási úton érvényesítendőök a királyi főkormánysszék útján folyamodtak:

I. a Csíkszék határvonalán fekvő havasokra nézve:

- a) a gróf Lázár család gáزرész és *capra* nevű havasért,
- b) Csík-Szent-Márton és Csekefalva községek *tölgyesmező, tölgyessark, magyaros, sóvető* és *kissaj* havasrészekért,
- c) Felcsík hatfalu közönsége *tyukos* nevű havasért,
- d) Középcsíki ugynevezett Negyedfélmegye *borda* havasért, s végül
- e) Csíkszék közönsége a visszaszerzett havasrészeket kivétel nélkül a szék közös tulajdonául tekintve, ezen jogosultságát 1798. évi december 12-én tartott marchális közgyűléséből kelt okirat szerint engedményezte a csíksomlyói iskolai-növelde részére, s ezen engedmény alapján P. Andrási József iskola-igazgató folyamodott a kérdéses havasok korlátlan haszonélvezetéért.

II. a Háromszék határvonalán fekvő havasrészekért folyamodtak:

- a) Bereczk város *Sómező* és *lipse* egy részéért,
- b) Lemhény, Nyujtod, Szászfalu, Sárfalva, Almás és Csomortán községek *zsiros* és *kis havasért*,
- c) a báró Szentkereszthi család *hosszuhavasért*, s végre
- d) Ozsdola közönsége *lipse* másik része és *musát* havasokért.

Ezen folyamodványok a királyi főkormánysszék, az udvari korbátnokság, az erdélyi főhadi parancsnokság, a kincstár és a királyi közügyek igazgatósága között tárgyalatva 1813-ik évig elintéztetlenül maradtak, (mint láthatni sub 3° sz.a.).

A bejelentett igénynek a nevezett hatóságok közötti hosszas tárgyalása két pont iránt vezetett teljes meggyőződésre; és pedig

1-ör aziránt, hogy a határórség által 1784-ben elfoglalt birtokok igen nagy része visszaszerzettnek nem is tekinthető, és

2-or aziránt, hogy miután a székelyföldi birtoklás ösfoglalás jogán alapult s ez okból királyi adománylevél, vagy más birtokróli közirat nem létezik: a követelő felek a havasok azon részeihez jogukat, melyeket a moldvaiak lassanként, évszázad alatt foglaltak volt el, – kétségtelen hitelességgel igazolni nem képesek, s hogy ez okból sokan – főleg a katona-községek – igényüket be sem jelentették.

1813. október 29-én tehát ítélet hozatott (3° 3. sz.a.).

Ezen ítélet szerint az úgynevezett Negyedfélmegye, a báró Szentkereszthi család valamint Osdola, Bereczk, Lemhény, Nyujtod, Almás, Csomortán, Szászfalu és Sárfalva községek részére az igénybe vett havasok kiiteltettek, – a többi követelő fél pedig rendes törvény útjára utasított.

Az így hozott ítélet azonban végrehajtva nem lett azért,

mert a határórség a ruházat saját költségén előállításának fennebb hódoló alázattal jelzett terhétől vezetve – a kérdéses havasok hasznbérének kiosztását néhány év után megszüntette, ezen hasznbérből egy ezredi közös ruházati pénztárt alapított, s ezen ruházati pénzalap már az 1809-1812-ki hadjáratok alkalmával jelentékeny teherkönnyítés eszköze volt, –

s mert ez okból a ruházati pénzalap fenntartása egy értelmű volt a székely határórség fenntartásával,

s mert végre az 1813-ban létezett viszonyoknál fogva ezen körülmény elegendő fontos volt arra, hogy a katonai hatóságok ellentétes felterjesztési a hozott ítélet levéltárban tétetve, végrehajthatlan maradjon.

A székely határórség által 1784-ben elfoglalt havasok tehát a határőrezredek birtokában maradtak, ezeknek 2851. évben következett felosztása idejéig, s azoknak évi hasznbér jövedelme az ezredek ruházati pénzalapja nevelésére fordított.

Ezen hasznbérileg kezelt havasok jövedelméből a csíkszéki és háromszéki huszárcsaládok aránylagos osztalékot kaptak, s ebből a maguk számára külön ruházati pénzalapot gyűjtöttek. E tekintetben azonban bátrak vagyunk megjegyezni azt, hogy a csíkszéki és háromszéki huszárcsaládok által így alakított ruházati pénztár csak a Csíkban és Háromszéken alakult három huszárosztálynak – nem, pedig az egész huszárezrednek – volt közös tulajdona.

Volt azonban a fennebbi ruházati pénzalapon kívül a székely huszárezrednek egy az egész ezredet illető közös alapja; az úgynevezett „lóbeszerzési pénzalap.”

Fennebb említettük azon teher aránylagos nagyságát, mely a huszárcsaládokra a lóvétel s annak folytonos rendszeres tartása által nehezült. – és bátrak voltunk említeni azt is, hogy a székely huszár határőrségnek Erdély több vidékére történt utólagos kiterjesztése által több család tartozott az ezredhez, mint amennyi az ezred rendes létszáma szerint múlhatatlanul szükséges lett volna.

Ezen két körülmény összehatása által született a lóbeszerzési pénzalap.

Azon családokra nézve ugyanis, melyek vagy a szolgálatra alkalmas férfi hiánya miatt, – vagy szolgálati lovak elpusztulása miatt szolgálatot nem tehettek, s amelyek e szerint a hiány megszűnte idejéig úgy a lótartástól – mint a lovas szolgálattól mentesek voltak – azon szabály állítatott fel, hogy:

a) mentességük ideje alatt annyi összeget fizessenek be évenként a lóbeszerzési pénzalapba, amennyit elköltenének, ha lovat tartanának, és

b) az így gyűjtött pénzből történjék a lóvétel akkor, ha az összeg már arra elegendő, s ha a család szolgálatképesé vált.

Ez rövid vázlata a székely határőrezredek vagyona alapjának és fejlődésének 1848. év végéig.

Az 1848-ki események a székely határőrezredek a törvényes alkotmány védelmére szólították, s majdnem egy egész század alatt katonai gyarmattá alakult székely határőrvidék minden férfija képzett katona lévén, sokkal több erőt fejtett ki, mint azt más vidékek tehették.

Felségednek 1849. utáni katonai kormánya a székely határőrezredeknek az akkori szomorú viszonyokból önként fejlődött fennebbi magatartását *katonai esküszegésnek* tekintvén, – részint ezért, részint pedig azon károk kárpótlására, melyeket a székelyek a forradalom tetteles elősegítése által az államnak – katonai vélelem szerint – okoztak 1851. évben *az ezredek fenn részletezett összes ingó és ingatlan vagyonát az államkincstár javára elkoboztatta* (5° 1.) s egyúttal a határőrintézményt Erdélyben megszüntette.

Ezen elkobzásra vonatkozólag bátrak vagyunk megjegyezni, miszerint az 184⁸/₉ évi események zavarai között a fennemlített pénzalapok kezelési könyvei, s az ezekre vonatkozó ügyiratok nagy része eltévedett vagy megsemmisült, s az államkincstár csak azt vehette zár alá, mit a pénztárakban tettelesen talált, és

megjegyezzük azt is, hogy ezen pénzalapok nem lettek az államkincstárba beolvasztva, hanem külön könyveztettek s az államadóság törlesztése alapjához 3 % kamatra átkölcsönöztettek (5° 2. alatt).

Császári s apostoli királyi Felséged 1851. évi január 22-én kelt legfelsőbb elhatározásával, mely az erdélyi összes határőrezredek feloszlását elrendelte, elrendeltetett

volt az is, hogy a visszaszerzett havasok ügyének végelintézése végett a kellő lépések megtétesse. Ezen legfelsőbb elhatározás csak 1861. évi aug. 26-án nyert valósítást az akkor kinevezett „közvetlen bizottmány” alakítása által.

Ezen közvetlen bizottmány alakítását inkább az erdélyi oláh határőrezredek kezén levő s általuk a határőrség felosztatása után is tetteleg birtokolt „visszaszerzett havasok” idézték ugyan elő, de a bizottmány működését a székely határőrvonalon fekvő havasokra is kiterjesztette, s 1863. évi december 31-én hozott ítéletével „mindazoknak, kiknek havasbirtokuk 1813-ban már ki volt ítélve igényét megállapította” s ezenkívül

1864-ben hozott külön határozatával Csíkszentmárton, Csekefalva községek részére is az általuk igénybe vett havasrészeket kiítélte és ezen ítéletek alapján a kincstár a kiítelt havasrészeket a nyertes feleknek 1864. évben tetteleg birtokukba által is adta.

E szerint a 2-ik székely határőrezred birtokába volt havasok, s az 1-ső székely határőrezred birtokába volt havasokból borda, tölgyes sark, tölgyesmező, magyaros és kis saj az igénylő feleknek kiadattak (5° 3. alatt).

Az ez alkalommal még kincstári kézen maradt havasokra tulajdon igényt jelentettek:

Csíkszék hatósága az egészre.

Csíkszentgyörgy, Bánkfalva községek, Solyomtár és Keresztes nevű havasrészekre és kászon fiúszék községei Baska nevű havasrésze.

A fennebb részletezett pénzalapokat, pedig tulajdon jogosultság alapján visszaadni kérték Csíkszék és Háromszék bizottmányi közgyűlései 1861-62 években s ezen kívül – különösen a lóbeszerzési pénzalapért – többszörösen folyamodtak a volt határőri huszárcsaládok.

Ezen újabb folyamodványok ellenében Felsőged akkori kormánya a javak különböző eredete szerint különböző jogi állást foglalt el s védelmezett, – és pedig:

a még kincstári kézen lévő havasokra nézve – feltéve, hogy azok a csíkszéki határőrök közös tulajdonai – fenntartani igyekezett a lefoglalásra és elkobzásra okul szolgált körülményeket, s ezen kívül gyökeres kincstári jogosultságot is vitatott s azon havasrészeket úgynevezett „fiscalitas”-oknak értelmezte (5° 2. alatt) és ez alapon a ruházati pénzalapokat is, mint a havasok jövedékeit kincstári vagyonnak kívánta tekinteni – ellenben,

a lóbeszerzési pénzalapot a huszárcsaládok tulajdonául elismerve, nem ellenezte, hogy az kiosztassék azon egyes családoknak, melyek ezt betették, s a melyek a betételt hitelesen igazolják.

A lóbeszerzési pénzalap visszaadásának ilyszerű értelmezése szükségessé tette megállapítását egyrészt a huszárcsaládok által hitelesen igazolandó követelések

mennyiségének – másrésről, pedig a kincstár által ezen címen kezelt összegnek, – s ezen előmunkálat a kir. főkormányshoz 1865. évben kiadott hirdetménye által (5° 4.) meg is kezdetett az által, hogy a az igények bejelentésére és igazolására egy évi záros határidő tűzött ki.

Ezen kiosztási tervezett előmunkálataiból azonban csakhamar kitűnt az, hogy *az egyéni igazságos kiosztás lehetetlen*. Lehetetlen pedig nemcsak azért, mert a pénztári készlet az 1851. évi lefoglalás alkalmával magyar bankjegyekben találtatott, és megsemmisítetett, – de azért is, mert a családok nagy részének letéti könyve a közbejött 18 év alatt elveszett, s ezek emiatt igényüket nem igazolhatják, s mert mások már kifizetett letéteket is vesznek igénybe és mindezeket a számadási könyvek hiánya miatt ellenőrizni, kiigazítani nem lehet. Ezen viszony figyelembe vételével tehát a kincstár kezelése alatti lóbeszerzési alapnak az igazolt igények aránya szerinti kiosztása hozatott javaslatba.

Ez Felsőleges Úr! a székely határőrezredek ingó és ingatlan vagyonának történeti fejlődése – s ily viszonyok között találtuk azokat akkor, mikor Felsőged legmagasabb kegyelme minket a magyar koronaországok kormányzatára helyezett.

Jelenleg tehát Felsőged magyar pénzügyminisztere kezelése alatt a székely határőrezredekkel illetőleg a következő javak vannak:

1-ször. Csíkszék határvonalába fekvő azon havasrészek, melyeket 1784-1849. az első gyalogezred ruházati pénzalapja kialakítására birtokolt, melyek a negyedfélmegyének és Szentmárton-Csekefalva községeknek visszaadott havas kivételével a gyergyó-szentmiklósi és kászón-újfalusi államerdősők kezelése alatt

1160 hold	508	□	szántó
5515	"	64	" kaszáló
11.417	"	333	" legelő és
52.094	"	393	" erdőbirtokból állanak és évi jövedelmüket a kezelés

elemészteti rendszerint.

2-ször a ruházati pénzalapok, melyek 1854-dik évi leltározás szerint az elkobzás idején következő összegekben foglaltattak:

Első székely gyalogezred ruházati pénzalapja	52.569	ft	4	kr.
Második székely	"	"	"	9681 " 31 "
Székely huszárezred	"	"	"	14.029 " 40 "

3-ször. A huszárezred lóbeszerzési pénzalapja
az elkobzáskor tett . . . . . 49.958 " 44 "

4-szer. Gyergyóban Borszék nevű gyógyfürdőben két ház.

5-ször Csíkszeredában, Szentmártonban, Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön fekvő iskolák.

6-szor. Az ezredek törzskarai részére szükséges épületek: Csíkszeredában, Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön, valamint a zászlóalj, osztály, század és szakaszok részére szükséges és 1866. előtt el nem idegenített telkek és épületek, – Uzon, Bölön, Nagy-Ajta, Zágon, Nagy-Borosnyó, Polyán, Tövis, Dobra, Bágyon, Ditró, Csík-Kozmás, Bánkfalva, Somlyó, Menaság, Szentdomokos, Gyergyó-Szentmiklós és Kászónújfalu községekben.

Az ezen javakhozi tulajdonigény megvizsgálására s alázatos véleményünk előterjesztésére részleteznünk – illetőleg csoportosítanunk kell azokat eredetük különbözősége szerint:

1-ször a még kincstári kezelés alatt álló havasokra vonatkozólag első kérdésül tűnik fel a Felsőged előbbi kormánya által előtérbe állított kincstári jogosultság megvizsgálása.

Felsőgednek legmagasabb bölcsessége az 1848-49-ki események következtében történt elítéléseket – s az ezekkel kapcsolatos elkobzásokat is legkegyelmesebben megsemmisítette; az elkobzásra fektetett kincstári jog tehát nem létezik, s azért a kincstár ezen védelmi ügy ezen fekvőségekre, mint a többi vagyona nézve bátrak vagyunk figyelmen kívül hagyni.

Arra nézve, hogy: ha az 1769-ki határjárás alkalmával visszaszerzett havasokhoz a visszaszerzett jogcímén nyert-e a kincstár tulajdonjogosultságot?

hivatkozunk a székelyföld jogi természetére, melyet ezen alázatos előterjesztésünk bevezetésében röviden vázolni bátorkodtunk, és amely kizárta azt, hogy a székelyföldön a koronabirtokban rejlő jogalapon tulajdonos lehessen –

hivatkozunk az A.C. II. R. 8 czíme s cikkére, melyben az erdélyi koronajóságok névszerint megemlíttetnek –

hivatkozunk arra, hogy a kérdéses havasok nem fegyverhatalommal, hanem határjárás útján szereztettek vissza; tehát nem új foglalások, hanem a bizonytalanság, s Erdély belviszályai felhasználásával megzavart határ és régebbi birtoklás visszaállításának következménye –

hivatkozunk II. József császár ő felségének 1783. május 27. kelt legfelsőbb elhatározására, (3° 1.) *mely a visszaszerzett havasokat feltétlenül a határőrök részére adadni rendelte.* – Végül

megemlíjtük azt, hogy a havasok jövedelmének egyelőre a családok közötti felosztása – s később a ruházati pénztár alapítása s így a székely határőrök saját költségén viselendő

terheknek könnyítése – nem a kincstári jogosultságnak, hanem a határőrséget alkotó Csíkszék tulajdonjogának lehetnek csak következményei;

mindezek alapján tehát alázatos véleményünk szerint a Csíkszék határvonalán fekvő s még kincstári kezelés alatt álló visszaszerzett havasokban a pusztá visszaszerzés jogcímén kincstári jogosultság nem létezik.

A jogbiztonság követelményének kell tekintenünk azt, hogy míg egyrészt az országos kincstár valódi és jogos érdekeit bárhol és bárki ellen védeni legfőbb kötelességünknek ismerjük, – másrészt elfogulatlan véleménnyel tanácsoljuk Felségednek az igazság kiszolgáltatását még akkor is, ha az a kincstár ellen történék.

Alázatos véleményünk szerint tehát a székely határőrezredek ingó és ingatlan vagyona csak az elkobzás alapján van kincstári kezelés alatt, s miután az elkobzási jogalapot Felséged bölcsessége megszüntette: ezen javakhoz csak annyiban a kincstárnak joga, amennyiben beruházás vagy szerződés útján jogot szerzett.

A havasokhozi jogosultság második kérdésül Nagy-Kászon, Csíkszentgyörgy és Bánkfalva községek 1856-1862-ben bejelentett igényeinek megvizsgálását kell tekintenünk, ezen igények azonban – eltekintve attól, hogy azok nem közhitelű nyilvános okiraton alapulnak – véleményünk szerint elévültek:

mert a nevezett községek 1784-től kezdve, mikor az általuk igénybe vett Baska, Solyomtár és Keresztes havasok elfoglaltattak – 1856, illetőleg 1862. évig igényüket sem közigazgatási, sem törvénykezési úton sehol be nem jelentették, s így az H. K. I. R. 78. cz. 2 cikke – és az 1555. C. 24. pontja értelmében több érdemleges pertárgya sem lehetett;

s mert a Nagy-Kászon azon állítása, hogy „Baska havasa kölcsönös szerződés mellett, a katonaság felállása idejéig szóló feltétellel lett a közös ruházati pénztár javára átadva” – semmivel sincs igazolva, s ezen állítást az 1786-1798. közötti tömeges községi folyamodványokból következtethető, akkori birtokvédelmi hangulat valószínűtlenné is teszi;

a nevezett községeket tehát bejelentett igényekkel – azok érdemleges bírálatába nem bocsátkozva – elutasíthatni véleményezzük.

Mindezek folytán a kérdéses havasokat Csíkszék közös tulajdonául kell tekintenünk; mert abból, hogy az 1769. előtti jogos birtokosok ezen havasrészekhez jogukat annak idejében érvényesíteni vagy nem tudták, vagy nem akarták a majdnem egy egész századig tartott jóhiszemű birtokos tulajdonjogának teljes érvénye következik; s miután ezen tetteles birtokos az első székely határőrezredet alkotó Csíkszék közönsége volt; mi a Csíkszék határvonalában fekvő s még kincstári kezelés alatt álló visszaszerzett havasokat az első székely gyalogezredet

alkotott Csíkszék közönségének vallás és nemzetkülönbség nélküli közös tulajdonául feloszthatatlanul véleményezzük visszaadati.

2-or a ruházati pénzalapokat illetőleg meg kell különböztetnünk azon havasrészek jövedelméből gyűlt összeget, melyek az egyes magántulajdonosoknak visszaadattak, azon összegtől, melyet a még kincstári kézen lévő havasok jövedelmeztek.

Az elsőknak haszonélvezetét a havasok visszaadása alkalmával egyúttal a kincstár kárpótolta; tehát az azon jövedelemből még meglevő részre jogigénye van;

az utóbbi, mint járulék csak azt illetheti, kit a birtok tulajdonjoga illet. Azonban

mert az így elméletileg megkülönböztetett összegeket természetben kiszámítani és elkülöníteni még akkor is lehetetlen lenne, ha minden számadási okirat rendelkezés alatt állana,

s mert a székely határőrségnek az állam legkisebb segélye nélkül történt és vitéz katonai szolgálata úgy Felsőged legmagasabb uralkodó családjá, mint a haza irányában tagadhatatlan érdemekkel bír; – és végül

mert Felsőged legmagasabb kegyelme az erdélyi volt oláh-határőrezredeknek a kevésbé kétséges jogi természetű ruházati pénzalapokat (6° alatt) már 1851. évben odaadományozta, s mert semmi ok sem létezik az oláh határőrökkel éreztetett legfelsőbb kegyelemnek a székely határőröktől megtagadására:

bátrak vagyunk a ruházati pénzalapoknak s kamatjárulékainak azok részére, s azon tőkemennyiségben leendő visszaadását véleményezni, akiktől és amennyi összegben 1850. évben elkoboztattak.

3-or. A lóbeszerzési pénzalapra nézve Felsőged előbbi kormányának azon jognézetét, hogy „ezen pénzalap azon huszárcsaládok tulajdona, melyek a betéteket igazolják” – osztanunk teljesen lehetetlen;

mert a tetteges szolgálatban nem állott huszárcsaládok csak annyi pénzt tettek évenként ezen alapba, amennyit a tetteges szolgálatban lévők lovak tartására fordítottak; tehát az ezredi célra ugyanazon összeget adta ki egyik, mint a másik, csak hogy azoké megmaradott és tőkésített, ezeké pedig a lótartásba lett fektetve és használtott.

s mert egyenlő lévén a szolgálati kötelezettség: ennek ellenére kétszeresen lennének jutalmazva azok, kik nem szolgáltak, s az ez által megtakarított lótartási összeget is visszakapnák – és kétszeres igazságtalanság lenne elkövetve azok ellen, kik szolgáltak, s az ők szolgálata által megtakarított összegből is kirekesztetnének.

Eltekintve tehát azon októl, mely szerint – mint fennebb hódoló tisztelettel érintettük – az egyéni igazságos kiosztás lehetetlen is, – mi a felfogott jognézet alapján a lóbeszerzési

pénzalapot az összes huszárezred közös tulajdonául tekintjük s ezen alapot – az egyéni kiosztási terv mellőzésével – a meglevő kezelés alatti összegben az ezredet alkotott huszárcsaládoknak együttesen és egyenlő arányú jogosultsággal véleményezzük visszaadandónak.

4-er. A Borszéken fekvő két házra nézve véleményezzük, hogy vagyontalan szenvedő beteg székelyek részére a gyógyfürdő használhatása idejében ingyen adassanak át; az épületek fenntartására szükséges rész bérbe adatván.

5-ör. Az iskolák (alaptökejükkel együtt) Csíkszeredában, Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön alaptökeikkel együtt alakíttassanak át ipariskolákká.

6-or. Az ezredék épületei, úgymint minden más telkek és épületek, amennyiben első rendben az állam, másod rendben a székek közönségének szükségesek: ezeknek adandók, – s a fennmaradók a magyar királyi belügyminiszter felügyelete alatt eladatván, és az eladásból felmerülendő összeg az 5. alatti iskolák alaptökéjéhez csatolandó.

7-er. A havasok jövedelméből 1851- 1869. január első napjáig befolyt összeg maradjon a magyar királyi állampénztárnak.

Ezek Felsőes úr a székely határőrezredék elkobzott vagyonára vonatkozó jogi nézeteink; – akkor azonban, midőn a jogigények következetes fejtegetése a javak visszaadása véleményezésére vezetett – s midőn Felsőesnek a székely volt határőrök irányábani méltó igazságszolgáltatást legalázatosabban javaslatban hozzuk: lehetetlen, az ügyet magasabb szempontból tekintve, – kötelességünket a pusztá visszaadás véleményezése által bevégzettnek tekintenünk; – mert lehetetlen be ne látnunk azt, hogy a kérdéses ingó és ingatlan javaknak ily határozatlan irányú egyszerű visszaadása alig hozna áldást azokra, akik azt kinyernék. Ily korlátlan visszaadás mellett ugyanis: az eddig rendszeresen kezelt rövid idő alatti kiirtásnak, – s a kiadott pénzalapok az elfecsérlés jellegével bíró egyéni felosztásnak néznének elébe, – és úgy az erdőkben fekvő országos tőkevagyon megsemmisítése, mint a kiosztott pénz által rövid időre előidézett jólét fenntarthatatlansága nagyon szomorú következményeket idézhetnének elő.

Legalázatosabb véleményünk szerint az egyes vidékek jóléte, anyagi és szellemi fejlődése alkatrészei az állam jólétének s haladásának, – és azon tere irányozni a közmunkásságot, mely a haladás biztos zálogát hordja magában, – a kormány kötelességei közé tartozik.

Kétszeres kötelessége pedig Felsőes magyar kormányának ez a jelen esetben; mert éppen a volt székely határőrvidék az, hol a nép elszegényülése 1850. óta folyamatosan

növekedik, s ezen elszegényülés – az ország munkaereje értékesítésének hátrányára – a moldvaoláhországi napszámosságban keres magának orvoslást kivándorlás által.

Oka ezen elszegényülésnek a helyi viszonyokban, s bátrak vagyunk erre vonatkozólag felhozni a következőket:

Csíkszék területének $\frac{9}{10}$ része – Háromszék területének pedig $\frac{7}{10}$ része havas és erdős hegylánczokból áll; mindkét szék népességét tehát a természet elsősorban állattenyésztésre és fakereskedésre, – másodrendben pedig termelésével kapcsolatos kézmű- és gyáriparra – s talán bányászatra is utalta.

Arra azonban, hogy az állattenyésztés biztos jövedelem kútforrása legyen, szükséges lenne úgy és azon irányban berendezett gazdaság, mely az aránylag csekély térnagyságú szántó föld és rétbirtokon a hat hónapig tartó hosszú télre elegendő takarmányt szolgáltatson.

a fakereskedésre rendszeres erdőkezelés,
s úgy ezekre, mint a kézmű- és gyáriparra – minden más felett – szakértelem és olcsó pénz lennének szükségesek.

Mindezek pedig a nevezett vidéken hiányzanak:

a gazdálkodási rendszer ugyanaz, mely századokkal ezelőtt akkor volt, mikor a mostani népességnek $\frac{1}{10}$ része haszonélvezte kevesebb igénnyel, kevesebb szükséggel ugyanazon birtokot; a havasi gazdálkodás, mely Helvétia és Tyrol népének oly gazdag jövedelmi forrást nyit, e hegyes vidéken ismeretlen, és így kizsákmányolva a nép érdekében nincs;

az erdőkezelés a korlátlan közös birtoklásnyomán az általános erdőirtás jellegével bír;

a legközelebb múlt idők terhei az állattenyésztést, mint könnyebben elidegeníthető vagyontökéket támadták meg s ma ezen vidéken kevesebb a kivitelre tenyésztett marhalétszám, mint volt 1848 előtt;

a kézműipar a kezdetlegesség színvonalán alig emelkedett felül, a helyi szükségletet fedezni sem képes;

pénzforgalom hiánya miatt a kölcsöntőkének rendszeren terményben vagy állatokban van a kamatja kötelezve, ami 30-50 %-ot szokott a piaci árforgalom szerint lenni;

Pénzhiány, kézműipar és szakértelemhiány lehetetlenné teszik a gyáripart, sőt

azon átviteli kereskedés is, mely Moldva Oláhországból nyugatra és vissza ezen vidéken vonult régebben keresztül, a közelmúlt időben Brassóból Bukarestnek vezetett, országút által egészen ezen biztosabb útvonalra tereltetett, és

mindezekhez járul az, hogy éppen a volt székely határőrvidéken a marhavész közel 10 év óta a csaknem folytonos szerencsétlenségek közé tartozik.

Ezen anyagi helyzet következtében a népességnek majdnem $\frac{1}{2}$ része, mely nem bír annyi fekvő vagyonnal, hogy az egész nyári munkáját igénybe vegye, s otthon biztos napszámot nem talál, önfenntartásának szüksége által kényszerítve, magának Moldva-Oláhországban keres munkatért.

Arra tehát, hogy ezen vidék népessége visszatérjen a természet által kijelölt irányra, s hogy legértékesebb tőkevagyonának az erdőknek kiirtását felhagyja, – hogy keletre kedvező kereskedelmi fekvését megértse és felhasználja, – s hogy végre fiainak munkaképességét itthon hasznosíthassa – mindenek előtt szükséges *szakértelem minden irányban és olcsó kölcsöntőke*.

Mi tehát azon erős meggyőződésünkben, hogy a közérdek is hatalmasan követeli a székely népnek anyagi és szellemi haladását és fejlődését, – hogy missiójának – főként – Oriens felé, eleget tehessen, hódolattal véleményeztetik:

hogy a felosztatott székely határőrezredek által bírt, és fentebb már elősorolt, minden névvel nevezhető ingó és ingatlan javak adassanak vissza kegyelemből, és pedig a következő szabályzattal:

1. A felosztatott első székely gyalogezred (csíki) által ruházási pénzalapja alakítására birtokolt és fennebb elősorolt, jelenleg a gyergyószentmiklósi és kászonújfalusi államerdősök által az állam javára kezelt szántó, kaszáló, legelő és erdőbirtokok az azokon található építményekkel, felszerelésekkel és telepekkel örökre, feloszthatatlanul, teljes tulajdonosi joggal Csíkszék közönségének – az idegenjog épségben tartása mellett, –

2. A felosztatott első gyalog székelyezredtől elkobzott ruházati pénzalap és ennek kamatjáruléka, valamint a székely huszárezredtől elkobzott ruházati pénzalap illetékes része és ennek kamatjáruléka Csíkszék közönségének; a felosztatott 2-ik székely gyalogezred és székely huszárezred elkobzott ruházati pénzalapja és ennek kamatjárándósága Háromszék székely közönségének valláskülönbség nélkül feloszthatatlanul örökjoggal, –

3. Az úgynevezett lóbeszerzési pénzalap, és ennek kamatjáruléka a felosztatott huszárezredet alkotó székely huszárcsaládoknak közös és egyenlő jogosultsággal – mind a három osztálybeli vagyonok azonban a következő szigorú szabályozás mellett lennének visszaadandók:

hogy a fekvőjavak úgy, mint a ruházati pénzalapok általában soha fel ne osztassanak; a lóbeszerzési pénzalap is legfennebb osztályonként (Divisio) osztatnék fel, – de az alább látható megszorítással, hogy a Csíkszék közönségének visszaadandó fekvőségeknél

évi jövedelme a földművelés, kézmű, gyáripar, bányászat és kereskedelem emelésére, és a népoktatásra fordítassék, –

hogy a ruházati pénzalapok, mint takaré-, illetőleg kölcsönpénztárak kezeltessenek, lehető olcsó kamattal Csíkszék területén,

hogy a fennebb kijelölt irány szem előtt tartásával, a fentebb megnevezett célok közül azt, melyre a lóbeszerzési pénzalap is fordítandó lesz, a csíkszéki huszárcsaládoknak szakaszonként elválasztandó képviselő gyűlése *egy miniszteri biztos elnöksége alatt határozza el*,

hogy a Háromszék közönségének visszaadandó, – a gyalog és huszárezredek megillető ruházati alaptőke, és ennek kamatai, – továbbá az ezen ezredekhez tartozó, de Háromszék, Miklósvár és Bardócz székek területén fekvő katonai telkek, és építmények eladásából befolyandó összegek is a Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön megnyitandó ipariskolák tőkéihez kapcsoltsanak egyenlően felosztva. Az ezen székbeli huszárcsaládoknak jogában álljon azonban egy szakaszonként elválasztandó képviselő gyűlésükben *egy miniszteri biztos elnöksége alatt* elhatározni azt, hogy a lóbeszerzési alaptőket megillető részt ezen két ipariskola közül, melyikre óhajtják inkább fordítani.

4. A borszéki gyógyfürdőben fekvő, és a felosztatott huszár és gyalogezred által bírt két telek és ház a fenntartási költségekre szükséges rész kivételével, a vagyontalan szenvedő székely betegek számára használtassék ingyen.

5. A székely ezredek területén katonai célokra használt oskolák, ezeknek számba veendő alapítványi tőkéikkel és ezeknek kamatjával Csík-Szeredában, Kézdivásárhelyt és Sepsi-Szentgyörgyön alakítsanak át ipariskolákká.

6. Mind a huszár, mind a más két székely gyalogezrednek minden névvel nevezhető telkei és építményei – amennyiben első sorban a magyar állam céljaira, másodsorban az illető szék közönsége javára nem szükségesek, *a magyar belügyminiszter felügyelete alatt adassanak el*, és a befolyandó pénzösszeg csatoltassék az ipariskola tőkéjéhez, mely az eladott telekhez legközelebb fekszik.

7. A kincstári kezelés ideje alatt a fekvő javakból 1869-ki január első napjáig befolyt jövedelmek a magyar királyi kincstárt illetik.

A tulajdonos közönségek által ezen javak kezelésére alkotandó alkalmas szabályoknak megerősítése, az általuk elválasztandó kezelő személyzetnek kinevezése, a jövedelmek és kiadások kezeltetése, és az évi számadások felülvizsgálatása a magyar belügyminiszter hatáskörébe helyeztessék.

Ezen legalázatosabb előterjesztésünk hosszadalmasságát menteni fogja azon részletesség, melyet a különböző viszonyok fejlődésének előadása okvetlenül igényelt, és menteni fogja azon körülmény, hogy nemcsak a jogosultságot, hanem egyúttal az üggyel kapcsolatban az országos érdekeket is akartuk felmutatni Felségednek.

Hódoló tisztelettel kérjük tehát Felségedet, kegyeskedjék a határőr székelyezredeknek, is mint már kegyeskedett visszaadni az 1-ső és 2-ik erdélyi oláhezrednek régebben, jelenleg még kincstári kezelés alatt – fennebb, már elsorolt javaikat, úgy a ruházati és lóbeszerzési pénzalapjaikat, kamatjárandóságaikkal együtt – a fentebb megjelölt nemes czélokra és feltételek mellett – legkegyelmesebben visszaadni – elrendelni.

Budán, 1869. évi január hó 23-án.

B. Wenckheim Béla,
belügyminiszter

Lónyay Menyhért,
pénzügyminiszter

Horváth Boldizsár,
igazságügyminiszter

Csík vármegye Magánjavainak Alapszabálya (1897.)

1.§

Csík vármegye közönsége magántulajdonát képező nevelési és közgazdasági alapok a magyar kormánynak 1868. évi 10598. számú felterjesztése alapján, mint a volt csíki székely határőrök „ruházati és lóbeszerzési” pénz alapvagyonára Ő Felségének 1869. évi február hó 16.-án kelt legmagasabb elhatározásával Csík vármegye közönségének feloszthatatlanul örökjoggal a volt Csíkszék, jelenleg Csík megye területén a földművelés, kézmű, gyáripár, bányászat, kereskedelem és népoktatás emelésére, legkivált a székely nemzet jólétének előmozdítására visszaadni rendelt készpénz, értékpapír és fekvő javak gyümölcsöző kezelése folytán keletkeztek.

Ezen vagyon kezdetben „ruházati és lóbeszerzési alap” elnevezéssel bírt. A ruházati alap vagyonát pénzürtékek és fekvő javak képezték. A pénzürtékek jelenleg is „ruházati alap” a fekvő javak „havasi javak” elnevezés alatt külön kezeltetik. Ellenben a „lóbeszerzési alap” tisztán készpénz és úrbéri kötvényből állott, jelenleg is ugyanily elnevezés alatt kezeltetik.

A „ruházati alapról” és pedig kizárólag annak fekvő vagyonára a „havasi javak” jövedelméből idők folyamán a következő alapok létesültek:

1. Birtokváltásági alap

Az 1873. évi XXII. t.c. alapján a telepítvényesek által a havasi alapról megváltott birtok részek után befolyt váltáságtőkék és azoknak kamataiból létesült.

2. Ipar alap

Ezen alap a fennállott székely határőrezredek tisztai lak épületeinek eladási árából létesült. Jövedelme ez idáig néhányszor előfordult csekély kiállítási költségek beszámításával folytonosan tőkésített.

3. Nevelési alap

Ezen alap csak eszményi alap volt, jövedelmi forrásait a havasi javak évi jövedelme képezte. Törzsvagyonára a nyert és egészben fel nem használt jövedelmek folytonos tőkésítéséből származott. Jelen ideig mint külön alap kezeltetett és pedig csak azért, hogy a vármegye tájékozást szerezzen arról, hogy évenként nevelési célra mennyi fordítatott. A nevelési alap ezen szabályrendelet jóváhagyása után azonnal megszűntnek nyilvánítatik, s törzsvagyonára a

ruházati alaphoz csatolandó, helyette felállítatik a „rendelkezési alap”, ezen alap, mint az elnevezés is mutatja, avégett állítatik fel, hogy az összes alapok fenntartási, kezelési és egyéb költségei, valamint nevelési célokra szánt összegek ezen alapba összegyűjtessenek és elszámoltassanak oly formában, hogy minden év végével a fennmaradó pénzkészlet a ruházati alapnak tőkésítés véget visszaadatik.

2.§

Ezen szabályrendelet jóváhagyása után a következő alapok fognak fenn állani:

1. A ruházati alap
2. Lóbeszerzési alap
3. Ipar alap
4. Birtokváltási alap, míg a telepítvényesek által megváltott birtok részek vételára teljesen befolyik, minek következtében az egész törzsvagyon a ruházati alaphoz fog csatoltatni.
5. Rendelkezési alap
6. Havasi javak

Az itt felsorolt alapok közül az előbb nevezett 5 alap „Csíkmegye nevelési kölcsönpénztára” által Cs(ík)szeredában, a havasi javak alapja pedig „A havasi javak kezelőségi pénztára” által Gy. Tölgyesen kezeltetik.

3.§

A felsorolt alapoknál a kormányt megillető felügyeleti jogot az ipar alapnál a kereskedelemügyi m. kir. Minisztérium, a többiek felett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minisztérium gyakorolja.

4.§

Minthogy a fent említett alapok az 1.§ szerint Ő Felségének Legfelsőbb elhatározása folytán a jelenlegi területtel bíró Csíkvármegyébe bekebelezett Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Gyergyóditró, Gyergyókilyénfalva, Gyergyóremete, Gyergyószárhegy, Gyergyószentmiklós, Gyergyótekerőpatak, Gyergyóújfalu, Csíkborzsova, Csíkcsicsó, Csíkcsobotfalva, Csíkcsomortán, Csíkdánfalva, Csíkelne, Csíkgöröcsfalva, Csíkjenőfalva, Csíkkarcfalva, Csíkmadaras, Csíkmadéfalva, Csíkmindszent, Csíkpálfalva, Csíkrákos, Csíkszentdomokos, Csíkszentlélek, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszenttamás, Csíkszépviz, Csíktaploca, Csíkvacsárcsi, Csíkvárdotfalva, Csíkzsögöd, Csíkbánkfalva, Csíkcsatószeg, Csíkcekefalva, Kászonaltiz, Kászonfeltíz, Kászonimper, Kászonjakabfalva, Kászonújfalu, Csíkkozmás, Csíklázárfalva, Csíkmenaság, Csíkszentgyörgy, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszentmárton, Csíkszentsimon, Csíktusnád, Csíkverebes és Csíkszereda

községek közönségének feloszthatatlanul örökjoggal adattak vissza, ebből kifolyólag semmi körülmények között se fel nem oszthatók, se el nem idegeníthetők.

Mindegyik külön alapot képezvén, azok külön is kezelendők, s az alább megjelölendő célokra fordítandók, kivéve a telepítvényesektől, árverés útján visszazállott és visszazállandó birtokokat, melyek a megállapított váltságösszeg, annak kamatai és az összes felmerült költségek lefizetése mellett, mint vételáron, tekintettel a törvényhatóság idevonatkozó határozatára, az igazgatótanácsnak engedélyével elidegeníthetők.

5.§

...

Az alapok vagyona, illetve azoknak úgy állaga, mint jövedelmei Csíkvármegye Törvényhatóságának és azon nem remélt esetben, ha a vármegye önálló törvényhatóság lenni megszűnne, az utolsó törvényhatósági gyűlés által a jelenlegi Csíkvármegye területéről választandó 20 tagú ellenőrző bizottságnak miniszteri jóváhagyást nyert határozata nélkül más, mint a kijelölt célokra nem fordíthatók, állagilag el nem idegeníthetők és meg nem terhelhetők. Az ellenőrző bizottság 20 tagja közül 12 tag a csíki, 8 tag, pedig a gyergyói részekből választandó.

6.§

Az alapok rendeltetése:

1. A ruházati alap a jelenlegi Csíkvármegye kulturális és közgazdasági viszonyainak a fejlődésében jövőben előforduló nagyobb befektetések, valamint az 1.§-ban említett legfelsőbb királyi elhatározásban foglaltak előmozdítása érdekében és a megye területén illetékes és itt ingatlanvagyonnal bíró egyének részére olcsó kamatláb mellett adandó kölcsönök s végül a kezelőszemélyzet, valamint azok özvegyei és árvái részére megállapítandó nyug- és ellátási díjak fedezésére, mint tartalékalap tarttatik fenn.

2. Lóbeszerzési alap. Ezen alap a m. kir. Belügyminisztériumnak 1875. évi 770. számú leirata szerint a csíki volt székelyhuszár családok kizárólagos tulajdonát képezvén, ennek jövedelméből csakis a csíkmegyei székelyhuszár családok fiúágon való leszármazói részére adható ösztöndíj és segély. Az ezen alapról a jelen szabályrendelet 17.§-a értelmében szerkesztendő évi költségelőirányzat szerinti jövedelem fölöslegből 20% az előre nem látható szükségletek fedezhetése céljából minden évben leüttetik, 1% pedig kezelési költség címén szintén leüttetik s a rendelkezési alapnak átadatik.

Az előirányzott évi jövedelmi fölöslegnek így fennmaradó 79% terhére rendszeresítették két, egyenként évi 300-300 forintos ösztöndíjas hely a hazai egyetemeken, akár alsó vagy felsőbb tanintézeteken tanuló ifjuk részére.

Az előirányzott évi jövedelem felesleg 79-nak az ösztöndíjas helyek betöltése után fennmaradó része gimnáziumokat, reál-, ipari iskolákat és tanító képezdétet, továbbá az erdészeti, bányászati gazdasági, műegyetemi, műipari valamint a jogi és bölcsészeti tanfolyamokat szorgalmasan hallgató és kellő előmenetelt tanúsító tanulók közt 30-100 forintig terjedő összegeket évenként segélyképpen kiosztható.

...

3. Az ipar alap jövedelme Csíkmegye területén ipari célok előmozdítására, s iparos vagy ipari jellegű iskolák segélyezésére fordítandó.

4. A birtokváltásági alap csakis addig kezeltetik külön, míg váltásági összegek teljesen befolyanak, minek bekövetkeztével a ruházati alaphoz fog csatoltatni.

5. A havasi javak: Ezen javak a ruházati alap fekvő birtokát képezvén, évi tiszta jövedelmük az 1. § említett legfelsőbb királyi elhatározás értelmé szerint a volt Csíkszék, jelenleg Csíkvármegye területén a földművelés, kézmű, gyáripari, bányászati és kereskedelem, egyszóval a közgazdaság emelésére és közoktatásra fordítandó, evégből a tiszta jövedelem jövőben is, mint a fent említett célokra felhasználandó összeg a rendelkezési alapba számítandó be.

6. A rendelkezési alap, mely a nevelési alap helyett létesítetik. Ezen alapba az összes alapok kezelési és egyéb költségei, valamint a nevelési és közgazdasági célra szánt összegek számoltatnak el. Az év végével fennmaradó pénzkészlet a ruházati alapnak tőkésítés végett átadatik, viszont a megye által már rendszeresített folyó kiadásokban az utólag felmerülő szükségleti hiányt a ruházati mint tartalékalap pótolja.

7.§

Az alapok vagyona Csíkszeredában kezeltetik a megyei közgyűlés, esetleg az ennek helyébe szerveződő 20-as bizottság ellenőrzése mellett egy igazgatótanács által mely a „Csíkvármegye magánjavainak igazgató – tanácsa” elnevezés alatt jelen alapszabályok rendelkezései értelmében működik és ugyanilyen feliratú pecsétet használ.

8.§

A külön rendelettel bíró alapok külön számadás mellett kezelendők azon alapokkal együtt, melyekre ezen szabályok intézkedései nem terjednek ki. Ezek nem tartoznak az

igazgatótanács hatásköre alá, s a közigazgatás államosítása után ezek kezelésére a pénztár nem kötelezhető.

9.§

Az igazgatótanács állandó szék- és ülésezési helye Csíkszereda.

...

11.§

A tanácskozásnál és a kezelésnél kizárólag a magyar nyelv használatik.

14.§

...

Az ezen alapszabály 17. szakasza értelmében a rendelkezési alapról szerkesztendő évi költség előirányzat jövedelmi feleslegéből 20% előre nem látott szükségletek fedezhetése céljából minden évben leüttetik. Az előirányzott évi jövedelmi fölösleg 80%-a terhére rendszeresítetik:

- A. 80 ösztöndíjas hely a megyében lévő, vagy jövőben felállítandó felső- és polgárit látogató növendéknek, egyenként 50 forint évi ösztöndíjjal.
- B. Egy-egy ösztöndíjas hely az erdészeti, bányászati, gazdasági, műegyetemi és műipari vagy művészeti felsőbb tanfolyamot hallgató növendékek számára egyenként 300-300 forint évi ösztöndíjjal.
- C. Egy-egy ösztöndíjas hely a jogi, orvosi és bölcsészeti felsőbb tanfolyamok hallgató növendékek részére, egyenként 300-300 forint évi ösztöndíjjal.
- D. Egy ösztöndíjas hely a m. Kir. Honvéd nevelő és képző intézet hallgató növendék részére évi 600 forint ösztöndíjjal.

Az előirányzott évi jövedelmi fölösleg 80%-ának az ösztöndíjas helyek betöltése után fennmaradó részéből a fenti A. és B. pontokban felsorolt felsőbb tanfolyamok hallgató növendékek részére évi 100 - 200 forint segélypénz adható.

Ha az ösztöndíjas helyek arra érdemes pályázó hiányában be nem töltetnék, vagy az arra szánt összegben bármely más ok miatt megtakarítás éretnék el, az így megtakarított összeg a B. és C. pont alatt említett felsőbb tanfolyamokat hallgató s segélyért a pályázati hirdetményben kitett határidőben folyamodó növendékek között évi 100-200 forint szintén kiosztható segélypénznek.

Ha valamely szülők gyermekei közül ezen alapról egy ösztöndíjban vagy segélyben részesül, úgy azon szülők többi gyermekei ösztöndíjban vagy segélyben nem részesíthetők sem ezen, sem pedig a lóbeszerzési (6.§ 2) alapról. Állami vagy bármely más ösztöndíjt vagy

segélyt élvezők ösztöndíjban egyáltalán nem, segélyben, pedig legfeljebb 100 forintig részesíthetők.

Úgy az ösztöndíjak, mint a segélypénzek csak pályázat útján nyerhetők el. A pályázati kérés minden év július havában, és pedig annak utolsó napjáig előzetesen közhíré tétendő felhívásra az igazgatótanács elnökéhez nyújtandó be, ki azokat további eljárás végett az igazgatótanácshoz teszi át. A közzé tett felhívásban kitűzött határidőn kívül beérkezett folyamodványok figyelembe nem vehetők, s az igazgatótanács elnöke által visszautasítandók; a kéréshez előmeneteli és vagyoni bizonyítvány csatolandó.

Az ösztöndíjak és segélypénzek kiosztása az igazgatótanács jogköréhez tartozik, amely abbéli intézkedéseit ezen alapszabálynak 28. § értelmében a közgyűlésnek bejelenti.

Ösztöndíjra, illetve segélyre nézve csak a jelenlegi Csíkvármegyében született és székely származású és a megyében illetékességgel bíró apák gyermekei – kik alatt az örmények is értetnek – tarthatnak igényt. Azon csíkvármegyében született és székely származású apák, kik elfoglalt hivatalos állásuk miatt a vármegyén kívül kénytelenek tartózkodni, évről évre kötelesek az igazgatótanácsnál ezen vármegyei illetőségük megtartását és fennállását igazolni. A távollét ideje azonban 15 évnél tovább nem vehető figyelembe, és nem terjedhet ki ezen apák törvényes gyermekeire.

Ösztöndíjban, illetve segélyben elsősorban azok részesítendők kik iskolai előmenetelükhöz képest arra legtöbb jogosultságot szereznek. Egyenlő bizonyítvánnyal folyamodók között a szegényebb sorsúak előnyben részesítendők, önként értetvén, hogy oly intézet tanulójának, mely akár nyilván, akár titokban vagy magánkörben magyar állam és nemzetellenes tanokat hirdet sem, ösztöndíj sem, pedig segélypénz nem adományozható.

A segélypénzek évről – évre, az ösztöndíjak, pedig az illető tanfolyam bevégeztéig adományoztatnak.

Az adományozott ösztöndíjak és segélypénzek élvezetében csupán azok részesíthetők, kik a megfelelő tanfolyamra beiratkoztak. E végből minden iskolai évszak elején a beiratkozási bizonyítvány az igazgatótanácsnak bemutatandó, a ki ezt tenni elmulasztja, annak ösztöndíja vagy segélypénze nem adható ki.

Az igazgatótanács ezen bizonyítványok alapján, az ösztöndíjakat havi utólagos, 100 forintig terjedő segélypénzeket az iskolai év elején egy összegben, a 100 forintnál nagyobb segélypénzeket, pedig két egyenlő részletben, lehetőleg az iskolai évszakok elején utalja ki.

Úgy az ösztöndíjak, mint a segélypénzek csak is a szülők vagy gyámok nyugtájára fizetnek ki, kik az iskolai időszakban tanulmányaikat bármely okból beszüntető ifjak által felvett ösztöndíjakat és segélypénzeket egészében visszatéríteni tartoznak.

Az ösztöndíjasok minden iskolai év végén tartoznak az iskolai bizonyítványukat az igazgatótanácsnak bemutatni, aki ezt tenni el mulasztja, és aki nem kielégítő bizonyítványt mutat be, az ösztöndíját elveszti, s annak ösztöndíja másnak adományozható.

15.§

Amennyiben Csíkvármegye közönsége tulajdonát képező magánjavakhoz az alapszabályoknak megfelelőleg, magán alapítványok tétetnének és azoknak kezelése is Csíkvármegyére bíztnék, akkor ezen magán alapítványok is jövedelmeik arányában tartoznak hozzájárulni az igazgatóság költségeihez.

16.§

A megye magánjavaira vonatkozó összes levél, irat és okmány gyűjtemény, mennyiben az ügykezelés hátránya nélkül lehetséges a „Csíkvármegye magánjavai levéltára” címet viselő irattárba összesítve gyűjtendő és kezelendő Csíkszeredában.

17.§

Mindenik alapról évenként külön előirányzat szerkesztendő a megfelelő címek és rovatok szerint. Ezen előirányzatok minden évben az év kezdetét megelőzőleg 3 hónal az igazgatótanács által megvizsgálandó és jóváhagyatván végleges elhatározás végett a törvényhatósági közgyűléshez terjesztendő be.

Az évi számadások, valamint zárszámadások is minden alapról külön szerkesztendők.

Az igazgatótanács által a közgyűlés elé terjesztendő zárszámadások, a közgyűlés által jelen alapszabályok 31.§ értelmében választott zárszámadási bizottság által megvizsgálandók s végleges határozathozatal végett a közgyűléshez felterjesztendők s ezáltal a zárszámadások a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztendők – kivéve az ipar alap számadását, mely a kereskedelemügyi m. kir. minisztériumhoz terjesztendő fel.

...

20.§

Az összes fekvőségek, jogok, erdei haszonvételek és faanyagok az igazgatótanács határozatához képest nyilvános árverésen vagy zárt ajánlati úton, vagy ezeknek sikertelensége esetén szabad kézből is bérbe vagy haszonbérbe adandók vagy házilag kezelendők.

Az alapok pénzkészletei az 1868. évi 10598. kormány felterjesztés alapján Csíkvármegye területén lakó honpolgároknak a ház vagy földbirtokra az évi egyenes adó százszorosának mint a fekvőség becsértékének erejéig biztosítás mellett kikölcsönözhetők, vagy az igazgatótanács határozatához képest gyümölcsöztetés tekintetéből magyar állami vagy más értékpapírokba helyezendők el.

A kölcsön tőkék kiutalására jogosítók 200 forint erejéig a pénztárnok és ellenőr, 200 – 500 forint erejéig az igazgatótanács, 5000 forinton felül, pedig a közgyűlés.

21.§

A közgyűlést a jelenlegi vármegye önkormányzati szervezetének fennállásáig a Csíkvármegye törvényhatósági közgyűlése, azon túl az annak helyébe lépő 20-as bizottság gyűlése képezi.

22.§

A közgyűlés által intézendők:

- a.) az igazgatótanács megválasztása
- b.) a zárszámadás vizsgáló bizottság megválasztása
- c.) a költségvetés és számadások felülvizsgálata

23.§

Az igazgatótanács áll:

- a.) egy elnökből, elnök jelenlegi vármegye rendszer mellett a választott alispán, a jelenlegi vármegye rendszer megszűntével, pedig az elnököt a 20-as bizottság saját kebeléből választja;
- b.) a közgyűlés által választandó 8 tagból,
- c.) az igazgató és számvevőből, akiknek ott csak előadó tisztük van.

Ezenkívül hivatalból tagjai mind a megye közönségének képviselői a megyei főjegyző, tiszti ügyész. Az igazgatótanácsosok közül 5 a csíki, 3 pedig a gyergyói részről választandó.

Ezen igazgatótanács működési ideje 6 (hat) évre terjed, a tagok mindannyian szavazattal bírnak, határozatok szótöbbséggel hozatnak, egyenlő szavazatok esetén az elnök dönt.

A közigazgatás államosítása esetén az összes igazgatósági tagokat a fenti arányban a törvényhatósági közgyűlés választja.

24.§

Az igazgatótanács tagjai lehetnek Csíkvármegye területén ingatlannal bíró, a megyében illetékes lakos, fedhetetlen előéletű, székely polgárok, kik tudományosan vagy szakszerűen képzettek.

25.§

Egyáltalán meg nem választható:

- a.) aki büntetett vagy vétségért elítélve volt, vagy vád alá helyezve van
- b.) aki csőd vagy gondnokság alatt áll

c.) aki az alapokkal szerződési vagy peres viszonyban áll

d.) az egymással 2-od ízig rokonsági vagy sógorsági viszonyban állók, kik között ily esetben a sorshúzás dönt; a kisorsolt helyébe a választottak után legtöbb szavazatot nyerő tag lép be.

...

28.§

Az alapok által fenntartott tanintézetek igazgatóit, tanárait, tanítóit és tanítónőit viszonylagos szótöbbséggel az igazgatótanács választja, ő osztja ki az ösztöndíjakat, segélyeket s ebbeli intézkedések tudomás vétel végett a közgyűlésnek bejelentendő.

Az ösztöndíjak és segélypénzek kiosztásánál irányadók az ezen szabályrendelet 6.§ 2. pont és a 14.§ alatt foglalt határozatok.

29.§

A kihirdetett pályázat alapján az arra folyamodók közül, tekintettel a kezelőszemélyzet szervezeti szabályzatában előirt képzettségre hatévről-hatévre igazgatót, életfogytiglan tartó alkalmazással pénztárnokot, ellenőrt, számvevőt és gazdatisztet viszonylagos szótöbbséggel az igazgatótanács által kijelölt 3 egyén közül nyilvános szavazattal a közgyűlés, a könyvelőt, írnokot és főerdőőrököt szintén viszonylagos szótöbbséggel az igazgatótanács választja; a kezelő hivatalnál alkalmazott szolga személyzet valamint segéderdőőrököt az igazgató nevezi ki, ő veszi fel a díjnokokat is.

Az igazgató a kezelő hivatal főnöke, s neki a többi tisztviselők alá vannak rendelve.

A kezelő tisztviselők létszámáról, fizetéséről, szolgálati viszonyairól és nyugdíjazásáról, külön szabályzat intézkedik, mely jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztériumhoz egyidejűleg felterjesztendő.

30.§

Az alapok igazgatója minden fontosabb ügyekben az igazgatótanács utasításait kéri ki, ahhoz terjeszti jelentéseit, különben pedig az összes ügyeket a legjobb belátása szerint saját felelőssége mellett kezeli, illetve kezelteti.

31.§

A számadások megvizsgálására a közgyűlés 4 tagú zárszámadás bizottságot választ, kik a számadásokat megvizsgálni kötelesek, s arról a közgyűlésnek jelentést tenni tartoznak.

A számvevő a bizottságnak hivatalánál fogva tagja.

...

33.§

Az üléseken keletkezett határozatokat az elnök és a jegyző, a felterjesztéseket, pedig az elnök, jegyző és az igazgató írják alá.

A jegyzőt az igazgatótanács jelen lévő tagjai közül az elnök jelöli ki.

35.§

A törvényhatósági bizottság ezen szabályrendelet jóváhagyása után tartandó közgyűlésén azonnal kezdődő joghatállyal megválasztja az igazgatótanács és a zárszámadó bizottság tagjait, továbbá betölti a kezelő hivatalnál rendszeresített mindazon tisztviselői állásokat, melyek ez idáig betöltve nem voltak.

Mihelyt a jelen alapszabályok életbe lépnek, az igazgatótanács azonnal ülést tart és működését megkezdi.

36.§

Az igazgatótanács megalakulása és az átadás, illetőleg átvétel megtörténte, az eddigi választmányok és felügyelő bizottságok feloszlottak nyilvánítanak.

37.§

A jelenlegi kezelőszemélyzet megbízatása a kiküldetés idejéig érvényben marad, az élethossziglan kinevezett tisztviselők és szolgák, pedig állásukat megtartják.

38.§

Az eddigi elszámolási rendszer a szabályrendelet jóváhagyásával megszűnik, s helyére az ezzel egyidejűleg tervezett elszámolási rendszer lép életbe.

39.§

Ezen szabályrendelet felsőbb megerősítése után, azonnal életbe lép, s minden azzal ellenkező szabályok, intézkedések és törvényhatósági határozatok hatályon kívül helyeztetnek.

40.§

Ezen szabályrendelet három eredeti példányban állítatik ki, az eredeti példányok egyike a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztériumhoz terjesztetik fel; a másik eredeti példány Csíkvármegye levéltárában őriztetik; a harmadik, pedig az igazgatótanácsnak adatik ki.

Kelt Csíkvármegye törvényhatósági bizottságának Csíkszeredán, 1897. év augusztus hó 30-án tartott rendes közgyűlésén.

Mikó Bálint s.k.
főispán

Mihály Ferenc s. k.
főjegyző

A csíkvármegyei volt székely – határőr ezredekett alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező ruházati alap kezelésére vonatkozó alapszabály

I. RÉSZ

Általános rendelkezések

Az alap neve

1.§

A székely határőr ezredekettől 1851. évben hatalmilag elkobzott, s I. Ferencz József Magyarország apostoli királya által 1869. évi február hó 16-án visszaadott határszéli (revendikált) havasok és az ezen haszonbérileg kezelt havasok jövedelméből alapított „Ruházati pénztár” gyümölcsöző kezelése folytán keletkezett azon alapok, melyeket Csíkvármegye törvényhatósági bizottságának 1897. augusztus 30-án tartott rendes közgyűlésében alkotott s vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr által 1901. évi július hó 17-én 40149 – 1901. szám alatt jóváhagyott alapszabály 2.§-a „Ruházati alap”, „Ipar alap”, „Birtokváltsági alap”, „Rendelkezési alap” és „Havasi javak alapja” külön alap naplókban kezelni – ezen alapok, melyek közül a minden létjogosultságot nélkülöző „Birtokváltsági alap” és a „Rendelkezési alap” időközben a „Ruházati alapba” olvasztatott be – jelen alapszabály jóváhagyása után „Ruházati alap” elnevezés alatt egybe vonandók s együttesen összesítve és egységesen kezelendő.

Az alap célja

2.§

Az alap célja

1-ször: Csíkvármegye területén oly intézeteket létesíteni, fenntartani és segíteni, melyek a földmivelés, kézmű- és gyárpar, bányászat, kereskedelem emelésére és a nép oktatására szolgálnak.

2-szor: Ösztöndíjak és segélypénzek adományozása által a földmiveléshez, kézmű- és gyáripárhoz, bányászathoz, kereskedelemhez és a tudomány minden más ágához értő egyéneket nevelni.

3-szor: A közgyűlés által meghatározandó, lehető olcsó kamatlábú kölcsönök nyújtása által a csíki székely népet anyagilag támogatni.

Felügyelet

3.§

Az alap feletti főfelügyeleti jogot a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter gyakorolja. – Ezen főfelügyeleti jog azonban ezen alapszabály intézkedéseinek betartásánál tovább nem terjed.

Szervezet

4.§

Az alap ügyeit intézik:

- A. A közgyűlés
- B. Az igazgatótanács
- C. A magánjavak alkalmazottai.

A. A közgyűlésről

5.§

A közgyűlést Csíkvármegye törvényhatósági bizottságának azon tagjai képezik, kik az alaphoz a 8.§ szerint jogosultak. A közgyűlés tagjainak következő évi névjegyzékét a törvényhatósági bizottsági tagok már megállapított névjegyzékéből minden év december hó 31-ig az igazgatótanács állítja össze, és pedig évről évre.

6.§

A közgyűlés hatáskörébe tartozó ügyek a következők:

- a) alapszabály alkotása és esetleges módosítása;
- b) ingatlanok szerzése, kicserélése vagy elidegenítése;
- c) a költségvetés megállapítása, valamint a zárszámadás megvizsgálása;
- d) szükséges pót- vagy rendkívüli hitelek engedélyezése;

- e) a tisztviselők választása;
- f) az igazgatótanács választás eső tagjainak választása. – Az igazgatótanács tagjaivá Csíkvármegye lakosainak férfi tagjai soraiból csak az választható meg, ki a 8-ik §-ban felsorolt jogosultak közé tartoznak.
- g) a kamatláb időnkénti felemelése vagy leszállítása és a követelések leírása;
- h) ösztöndíjak és segélypénzek adományozása;
- i) a tisztviselő, segéd- és szolgazemélyzet fizetésének szabályozása;
- j) fellebbezett ügyek elbírálása;
- k) új hivatali állások beállítása, a régiek megszüntetése;
- l) 10000 koronán felüli kölcsönök engedélyezése;
- m) a megtartott árlejtések és árverések alkalmával felvett jegyzőkönyvek s azok alapján kötött szerződések jóváhagyása esetleg megsemmisítése;
- n) a birtokhatárok megújítása és kiigazítása kérdésének elintézése;
- o) mindazon itt fel nem sorolt ügyek elintézése, melyeket ezen alapszabály későbbi rendelkezései oda utalnak, vagy melyek nincsenek kifejezetten más szervek hatáskörébe utasítva.

7.§

A közgyűlésnek a 6.§ a), b), c), g), i) és k) pontjai alatt felsorolt ügyekben hozott határozatai csak a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztériumnak történt bejelentés után hajthatók végre.

A 6.§ d) pontja alatt felemlített rendkívüli hitel és póthitel engedélyezése tárgyában hozott közgyűlési határozatok csak az esetben terjesztendők jóváhagyás alá, ha az engedélyezett hitel összege a 10000 koronát meghaladja; árlejtések eredménye feletti határozatok jóváhagyás alá csak az esetben terjesztendők, ha az árlejtésen elért eredmény a szakértőileg megállapított költség összegét meghaladja, az árverések eredménye felett hozott (6.§ m pont) közgyűlési határozatok pedig csak akkor, ha az árverésen az árverési feltételekben megállapított kikiáltási ár nem éretett el.

Ha a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter a bejelentés felterjesztésétől számított 40 nap alatt a felterjesztett ügyben érdemben nem határoz, a felterjesztett határozat jóváhagyottnak tekintendő és végrehajtandó.

8.§

Az alaphoz jogosultak a jelenlegi Csíkvármegyébe bekebelezett Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Ditró, Kilyénfalva, Gyergyóremete, Szárhegy, Gyergyószentmiklós,

Tekeröpatak, Gyergyóújfalu, Csíkborzsova, Csíkcsicsó, Csobotfalva, Csíkcsomortán, Csíkdánfalva, Csíkdelne, Göröcsfalva, Csíkjenőfalva, Karcfalva, Csíkmadaras, Madéfalva, Csíkmindszent, Csíkpálfalva, Csíkrákos, Csíkszentdomokos, Csíkszentlélek, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, Csíkszenttamás, Szépviz, Csíktaploca, Vacsárcsi, Várdotfalva, Zsögöd, Csíkbánkfalva, Csatószeg, Csíkcekefalva, Kászonaltiz, Kászonfeltíz, Kászonimper, Kászonjakabfalva, Kászonújfalu, Kozmás, Lázárfalva, Csíkmenaság, Csíkszentgyörgy, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszentmárton, Csíkszentsimon, Tusnád, Csíkverebes és Csíkszereda községekből származó ló-, lófő-, és darabontrendű nemes székely családok, valamint az 1848. évben a vármegye területén tartózkodott más székely és örmény családok azon fiúágon való leszármazói, akik vármegyei illetőségüket megtartották esetleg visszaszerezték.

A jogosultság kérdésében elsőfokon az igazgatótanács, másodfokon és végérvényesen a közgyűlés határoz.

B. Az igazgatótanácsról

9.§

Az igazgatótanácsot alkotják:

- a.) egy elnök
- b.) egy jegyző
- c.) a közgyűlés által a jogosultak soraiból választott 8 tag

Az a.), b.) és c.) pontok alatt felsoroltak mindannyian ülésezési, tanácskozási, indítványozási, különvéleményezési és szavazati joggal bírnak.

Az igazgatótanács ülésein ülésezési, tanácskozási, indítványozási, különvéleményezési joggal bír az igazgató, ügyész és számvevő is, de szavazati joguk nincs.

Az igazgatótanács elnöke a jelenlegi vármegyei rendszer fennállásáig a választott alispán, jegyzője, pedig a választott főjegyző, amennyiben jogosultsággal bírnak.

A mai önkormányzati rendszer megváltozása, avagy az alkotmány felfüggesztése napján az alispán és főjegyző megszűnik az igazgatótanács elnöke, illetőleg jegyzője lenni. Ez esetben, úgyszintén, ha az alispán vagy főjegyző nem a jogosultak sorából választatik, a közgyűlés titkos szavazattal választja az igazgatótanács elnökét vagy jegyzőjét.

Ehhez akkor is jog marad, ha a közgyűlés működése másként fel volna függesztve.

E választás megejtéséig az elnöki tisztelet az igazgatótanácsnak választás útján legrégebbi tagja, a jegyzői tisztelet, pedig az ügyész tölti be.

Az igazgatótanács tagjai az eljárásuk által okozott károkért teljes vagyoni és büntetőjogi felelősséggel tartoznak.

10.§

Az igazgatótanács választás alá eső tagjait a közgyűlés titkos szavazás útján, 6 évről 6 évre választja, és pedig 4 tagot a csíki 4 tagot, pedig a gyergyói részekből. Időközben szükségessé vált választás csak a rendes időből hátralévő időre szól.

...

23.§

Az igazgatótanács címe: „Csíkmegye magánjvai igazgatótanácsa”. Székhelye: Csíkszereda. Pecsétje: Csíkvármegye címere az igazgatótanács címét tartalmazó körirattal.

Az igazgatótanács nevében kibocsátott ügydarabot az elnök akadályoztatása esetén a jegyző írja alá.

24.§

Az igazgatótanács:

a.) a közgyűlés hatáskörébe (6.§) tartozó minden ügyben és teendőben javaslatot készít és terjeszt a közgyűlés elé, ennél fogva az alap működésére és érdekeire vonatkozó minden beadvány az igazgatótanácshoz adandó be;

b.) az árlejtési, árverési és szerződési feltételeket megállapítja;

c.) engedélyezi az 1000-10000 koronáig terjedő kölcsönöket;

d.) életfogytig tartó alkalmazással választja az írnokokat, a fő- és az erdőőröket;

e.) a végleg megürült, avagy felfüggesztés, hosszabb betegség, katonai szolgálat és egyéb ok miatt ideiglenesen üresedésbe jött állások helyettesítés útján való betöltését eszközli;

f.) nyugdíjakat, nyugalmi illetményeket engedélyezi s a nyugdíjazásnál előforduló vitás kérdéseket eldönti;

g.) a kebeléből kiküldendő egy, vagy több tag által évenként legalább egyszer megvizsgálja a tisztviselő-, segéd-, és szolgaszemélyzetnek az alap vagyon kezelése, ügyvitele és pénzkezelése körüli eljárást;

h.) végzi mindazon teendőket, melyeket ezen alapszabály rendelkezései hatáskörébe utalnak;

C. A magánjavak alkalmazottairól

1. Tisztviselők

25.§

Az alap tisztviselői:

- a.) igazgató;
- b.) ügyész;
- c.) számvevő;
- d.) pénztáros;
- e.) ellenőr;
- f.) felügyelő;

a.) **Igazgató**

26.§

Az igazgató:

- a.) az alapvagyon igazgatását illetően minden ügyben eljár;
- b.) a közgyűlés és az igazgatótanács által hozott határozatokat, illetve utasításokat végrehajtja;
- c.) a költségvetésben, vagy külön határozatokban engedélyezett kiadásokat utalványozza; örködik, hogy a költségvetésben előirányzott bevételek rendszeresen befolyjanak és lehető gazdálkodó takarékossgal csak a költségvetésben kijelölt célokra fordítassanak;
- d.) gondoskodik a pénzek, pénzértékek és az alap vagyonához tartozó összes tárgyak biztosításáról, továbbá a tőkék és bevételi többletek gyümölcsöztető befektetéséről;
- e.) az 1000 koronáig terjedő kölcsönöket az ügyész és a pénztárossal egyetemben engedélyezi;
- f.) felfogadja és elbocsátja a hivatal- és erdőszolgákat;
- g.) az alapot érdeklő jogügyleteket az ügyész meghallgatásával megköti;
- h.) a pénztárt minden hóban legalább egyszer megvizsgálja;
- i.) gondoskodik az alap minden ingó és ingatlan vagyonának folytonos jókarban tartásáról, miért is azok felett évenként legalább egyszer helyszíni szemlét tart; tapasztalatait és tett intézkedéseit az igazgatótanácsnak esetről esetre s azonnal bejelenti;

j.) az eladásra engedélyezett erdőknek nyilvános árverésen való eladását, haszonbérileg kezelt birtokoknak, telkeknek, házaknak, jogoknak, pedig a megállapított feltételek szerint való bérbeadását eszközli;

k.) a kihasznált és kihasználendő erdőterületeket számba veszi és számba adja az igazgatótanács által esetleg kiküldendő egy vagy több igazgatótanácsi tag közreműködésével;

l.) az alap egész adminisztrációját felölélő fogalmazói munkákat végzi és felügyel arra, hogy az ügykezelés szabályos legyen, az összes könyvek az előírt módon és alakban vezettessenek, az irattár rendbe tartassék, az ügyszerabok kellő időben feldolgoztassanak, a hivatalos órák betartassanak;

Az igazgató a saját hatáskörében, valamint az igazgatótanács által érdemben elintézt fontosabb ügyek állásáról a közgyűlésnek évenként jelentést tenni köteles.

Az igazgatót szabadságoltatása, megbetegedése, távolléte esetén a számvevő helyettesíti.

b.) Ügyész

27.§

Az alap jogi ügyeinek ellátására minden külön javadalmazás nélkül ügyész alkalmaztatik.

Az ügyész az alapot érdeklő jogi ügyekben véleményt mond, a pereket viszi s a neki előadás végett kiosztott ügyszerabokat feldolgozza.

Az ügyész akadályoztatása esetén, – saját felelőssége fenntartásával ügyvéd kartársa bármelyikét megbízhatja helyettesítésével.

Az ügyész magánügyvédi gyakorlattal is foglalkozhatik.

A mennyiben székhelyéről 24 órán túl terjedő időre távoznék, köteles ezt az igazgatónak rendszerint előzetesen bejelenteni.

...

c.) Számvevő

28.§

A számvevői teendőket a számvevő látja el.

A számvevő úgy az előzetes, mint az utólagos számviteli ellenőrzés tekintetében önállóan működik és e működésért első sorban csak az igazgatótanácsnak felelős; ellenben a

jelentéstétel és az alap részére teljesítendő számvevői segédszolgálat tekintetében az alap igazgatójának alá van rendelve, miért is ennek ebben az irányban kiadott rendelkezéseit feltétlenül teljesíteni tartozik.

Mindazok az intézkedések, határozatok, szabályrendeletek, alapító okiratok, kezelési szabályok, általában mindazok az adatok, melyek a vagyonkezelésre, pénztári ügyekre vagy a számvitelre vonatkoznak a számvevővel közlendők.

29.§

A számvevői segédszolgálat kiterjed mindazokra az ügyekre, melyek kiszámításokkal vagy számtételek megállapításával vannak egybekötve, – továbbá oly teendőkre, melyek a számvevő által vezetett könyvek, nyilvántartások és feljegyzésekben foglalt adatok alapján intézhetők el érdemlegesen.

...

d.) Pénztáros

30.§

A pénztáros teljes anyagi felelősség mellett kezeli a pénztárt.

A pénztár címe: „Csíkvármegye magánjavainak pénztára.”

Székhelye: Csíkszereda.

Pecsetje: Csíkvármegye címere a pénztár címét tartalmazó körirattal.

31.§

A pénztáros:

- a.) átveszi s az ellenőrrel együtt felbontja a postán érkező hivatalos pénzeket és pénzértékeket tartalmazó leveleket;
- b.) teljesíti a bevételezéseket és kifizetéseket;
- c.) vezeti az alap naplókat és a letéti naplókat;
- d.) őrzi a pénzszekrények egyik zárának kulcsát;
- e.) az ellenőrrel együtt minden számadási évről elkészíti a zárszámadásokat;
- f.) végzi minden azon teendőket, melyeket ezen szabályok, külön határozatok vagy utasításokat rá ruháznak;

A pénztárost szabadságoltatása, megbetegedése, távolléte esetén az ellenőr helyettesíti.

e.) Az ellenőr

32.§

Az ellenőr a pénztár pénz és pénzürtékeiért szintén teljes anyagi felelősséggel tartozik.

Teendői:

- a.) vezeti az ellenőrzési főnaplót;
- b.) teljesíti a pénztári számfejtést;
- c.) végzi a könyvelést;
- d.) a pénztárossal együtt minden számadási évről elkészíti a zárszámadásokat;
- e.) őrzi a pénzeszékények ellenzárainak kulcsát;
- f.) ellenőrzi a számadási adatok helyességét, a pénz és pénzürtékek mikénti kezelését, s ha azok szabálytalan vagy hűtlen kezelése iránt gyanúja merülne fel, az igazgatónak azonnal jelentést tesz;

Az ellenőrt szabadságoltatása, megbetegedése, távolléte esetén az igazgató által kirendelendő tisztviselő helyettesíti, ezek akadályoztatása esetén, pedig maga az igazgató.

f.) Felügyelő

33.§

A felügyelő teendői:

- a.) felügyeli s e végből évenként legalább kétszer bejárja az erdőségeket, kaszáló, szántó és legelő birtokokat, kikötőket, fűrészeket, épületeket szóval az alap tulajdonát képező összes ingatlanokat s azoknak leghasznosabb kezelési módja iránt javaslatokat készít; az ingatlanokon ejtett minden legkisebb károsítást, határsértést, stb. s annak helyreállítása iránt tett intézkedéseit az igazgatóval írásban azonnal bejelenteni köteles;
- b.) felügyeli és ellenőrzi az erdőőröket, erdőszolgákat;
- c.) ellenőrzi a vállalkozókat, bérlőket s szigorúan ügyel, hogy azok szerződési kötelezettségüket pontosan teljesítsék;
- d.) az erdőségekben esetleg keletkező tűz elfojtásáról gondoskodik;
- e.) a bárca utalványok ellenértékét beszedi, s a pénztárba beszolgáltatja;
- f.) az erdő ültetési s minden külső munkálatokat felügyeli s az alkalmazott munkások bérét a pénztárból előzőleg kérendő ellátmányból kifizeti;

g.) végrehajtja a közgyűlés, igazgatótanács és igazgató határozatait, utasításait, rendeleteit; végül

h.) gyakorolja mindazon jogokat s teljesíti mindazon kötelességeket, melyeket ezen alapszabály s annak keretén belül kiadandó rendeletek rá ruháznak;

A felügyelőt szabadságoltatása, megbetegedése, távolléte esetén egy, az igazgató által kirendelendő tisztviselő helyettesíti.

34.§

A tisztviselők nem vehetnek részt sem közvetlenül, sem közvetve oly mesterség, kereskedés vagy ipar üzésében, sem oly árveréseken, vállalatokban, adás – vevésekben és bérletekben, melyek hivatalos ügykezelésükkel összefüggésben vannak; s általában nem űzhetnek oly mellék foglalkozást mely a köztisztviselői állással összeférhetetlen, továbbá rendes fizetéssel vagy tisztelet díjjal javadalmazott más állás betöltésére nem vállalkozhatnak és az ügyész kivételével ügyvédi gyakorlatot nem folytathatnak.

2. A segéd- és szolga személyzet tagjai

35.§

A segédszemélyzetet képezik: az írnokok, a fő- és az erdőőrök.

A szolga személyzetet képezik: az erdőszolgák és a hivatalszolga.

Szerveztetik:

- a.) 2 írnoki állás;
- b.) 2 főerdőőri állás;
- c.) 2 első osztályú erdőőri állás;
- d.) 2 másod osztályú erdőőri állás;
- e.) 6 első osztályú erdőszolgai állás;
- f.) 4 másod osztályú erdőszolgai állás;
- g.) 1 hivatalszolgai állás;

Az írnokok egyike és a hivatalszolga Csíkszeredában, a másik írnok, pedig Gyegyótölgyesen teljesít szolgálatot.

...

Hivatali állások betöltése

39.§

A tisztviselő, segéd- és szolgaszemélyzeti állások betöltése előtt pályázati hirdetményt kell kibocsátani.

A pályázati hirdetményt az igazgató teszi közzé, de mikor az igazgatói állás betöltéséről van szó, a pályázati hirdetményt az igazgatótanács elnöke bocsátja ki.

A pályázati hirdetményben közzé teendők a minősítési kellékek, az állással járó illetmények, a pályázati kérvény benyújtásának határideje.

...

42.§

Mindenik alkalmazott viszonylagos szótöbbséggel és életfogytiglan tartó alkalmazással választatik, illetve neveztetik ki, kivéve az igazgatót és az ügyészt, kik 6 évről 6 évre választatnak.

Az időközben választott igazgató és ügyész megbízatása akkor jár le, mikor elődjének megbízatása lejárt volna.

...

II. RÉSZ

Ügyvitel

A. **Ügyvitel a központban**

121.§

Az ügyvitel az igazgató vezetése alatt áll.

122.§

Az igazgató akadályoztatása esetén az ügykezelés vezetése a számvevő kötelessége.

...

Az ügyek elintézése

131.§

Az előadói teendőket peres ügyekben az ügyész, számadásos ügyekben a számvevő, minden más ügyben az igazgató végzi.

...

134.§

Az előadó köteles minden neki kiosztott ügydarabot, a kiindulásul szolgáló irattól kezdve a legutóbb érkezett iratig gondosan áttanulmányozni és az ügy lényegét kimerítő elintézési tervezetet elkészíteni.

Az elintézési tervezet lehetőleg rövid, világos, szabatos és magyaros legyen.

...

137.§

Az igazgató az általa elfogadott elintézési tervezetet kiadási záradékkal való ellátás után aláírja.

Az igazgató az igazgatótanács elé tartozó ügyeket nem látja el kiadási záradékkal, hanem felülvizsgálat után csak láttamozza, s gondoskodik, hogy azok annak idején előadassanak.

Ha az igazgatótanács az előadók által előterjesztett határozati javaslatot nem fogadja el: kötelesek ők nyomban az igazgatótanács megállapításának megfelelően átalakítani, esetleg újra szerkeszteni.

...

B. Ügyvitel a felügyelői irodában

143.§

121 – 142.§-ok a felügyelői irodában is megfelelően alkalmazandók.

A felügyelői irodában az ügyvezetést és a felügyelői teendőket a felügyelő végzi, de saját felelősségére a csekélyebb jelentőségű ügyek feldolgozását az írnokra is rá bízhatja.

III. RÉSZ

Vagyonkezelés és számvitel

Az ingatlan vagyon kezelése

144.§

Az ingatlan vagyon soha fel nem osztható, meg nem terhelhető, el nem idegeníthető, kivételt csak olyan ingatlan képez, mely az alap valamely követelésének biztosítása érdekében, vagy pedig a telepítvényes birtokok visszaváltása alkalmával szerzetett meg, vagy amelynek elidegenítését, kicserélését az ingatlanok határainak kikerekítése, egyesítése vagy székely családok telepítése teszi szükségessé.

Ily ingatlan elidegenítése, kicserélése felett a közgyűlés esetről – esetre határoz.

145.§

Az alap céljainak megfelelőleg a kaszálók és legelők használata lehetőleg az arra ráutalt s hivatalszerűleg földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó kisgazdáknak juttatandó.

146.§

A külön álló és tisztán kaszáló birtokok, úgyszintén a havasok (legelők) előre kihirdetendő s szabályszerűen közhírré teendő nyilvános szó- és írásbeli zárt ajánlati versenytárgyalás útján az igazgatótanács által az árverési feltételekben megállapítandó időre adandók bérbe, azonban a havasoknak (legelőknek) bárcázási rendszerrel való kihasználása is fogantatba vehető.

A bárcával való kihasználás mikénti keresztül vitele iránt az igazgatótanács esetről – esetre intézkedik.

A bárcával való kihasználásra vállalkozó községek, szövetkezetek és gazdakörök ajánlatai előnyben részesítendőek.

...

148.§

Havasok (legelők) és kaszálók a bérleti évet megelőző évi bérösszeznél kevesebb összegért lehetőleg nem adhatók bérbe.

Az ajánlatok fölött az ezen alapszabályokban fektetett határozmányok szem előtt tartásával, az ajánlott összeg nagyságára való tekintet nélkül a közgyűlés dönt.

...

151.§

A kaszálókat bérlők jókarba hozni s rendszeresen trágyázni tartoznak.

A bérlőket terhelő munkálatok iránt minden év tavaszán a felügyelő tartozik bérlőnek az utasításokat megadni, aki azok végrehajtását is ellenőrizni is köteles. A kaszálókon a tavaszi legeltetés szerződészerűleg szigorúan tilalmazandó s azt az igazgató csak méltánylást érdemlő kivételes esetekben, külön kérvények alapján esetről – esetre engedheti meg.

152.§

A legelők jókarba hozandók s okszerűen berendezendők, tehát a szükséges színekkel, itatókkal, marhafelhajtó utakkal, illetve csapásokkal ellátandók, azokról a bokrok, moha, haszontalan gyomok kiirtandók, a kövek összegyűjtendők csomókban, továbbá az erre alkalmas terület felboronálandók s az esetleg fütelen foltok a szükséghez képest megfelelő fűmaggal bevetendők, végül a vizenyős helyek lecsapolandók.

Az idevonatkozó tervek a munkaévet megelőző évben az igazgató által oly időben készítendők el, hogy az arra szükséges költségek a következő évi költség előirányzatba felvehetők legyenek.

...

157.§

Az alap tulajdonát képező tisztviselői, vagy erdőőri lakások, tisztviselői szállásul, vagy hivatali helyiségül nem szolgáló házak, továbbá kaszálót és legelőt nem képező birtokok 6 évről 6 évre, előre kihirdetendő és szabályszerűen közhírré teendő nyilvános szó- és írásbeli zárt ajánlati versenytárgyalás útján adandók bérbe.

Kivételt csak a Borszéki székház képez, melynek az épület fenntartására szükséges és bérbeadás útján értékesítendő helyiségein felül maradó része a gyógyfürdő használhatása idején ingyenes rendelkezésére bocsátandó azon vagyontalan és beteges csíkmegyei székelyeknek, kik a gyógyfürdő használatát orvosi rendeletre kell, hogy igénybe vegyék.

...

Az épület fenntartására és a betegek részére kijelölt szobákon felül még rendelkezésre álló szobák a fürdőidény tartalma alatt a megyei közigazgatási tisztviselők – ideértve a magánjavak tisztviselőit is – s ezek családjai ingyenes rendelkezésére bocsátandók.

...

Átutazó vagy a fürdőbiztos kivételével Borszéken kiküldetésben lévő közigazgatási tisztviselők – ideértve a magánjavak tisztviselőit is – részére az év minden szakában állandó két 1-1 ágyas szoba tartandó fel, hol azok minden kérelmezés és előzetesen jelentkezés nélkül megszállhatnak.

...

158.§

Az ingatlannal járó jogok (halászat, vadászat, mészégetési jog, tutajkikötők és vesszők használati joga, stb.) nyilvános szó- és zárt írásbeli versenytárgyalás útján szintén 6 évről 6 évre adandók bérbe.

159.§

Az erdők nyilvános szó- és zárt írásbeli versenytárgyalás útján és szakértői becslés alapján értékesítendők.

A versenytárgyalást jó előre ki kell hirdetni és a legszélesebb körben közhírré kell tenni.

...

161.§

A tüzelésre szükséges veszendő fák kiszállítására a felügyelő adhat a lakosságnak engedélyt, az így engedélyezett fák árát köteles felügyelő a mindenkor érvényes erdei érték és árszabály alapján még az engedély kiadása előtt bevenni, s jegyzék kíséretében minden hó végén a magánjavak pénztárába beszolgáltatni.

A kiadandó engedélyekről (bárcákról) a felügyelő nyilvántartást köteles vezetni.

Az erdei termékek értékesítése általában csak az érvényben lévő gazdasági üzemtervek és egyéb érvényes erdőrendészeti intézkedések keretén belül gyakorolhatók.

A pénzek gyümölcsöztetése

162.§

Kölcsön csak törlesztés feltétele mellett adható.

Adós köteles törlesztés címen az eredeti tartozásának legalább 5%-kát évenként lefizetni s így tartozását 20 év alatt törleszteni.

163.§

Kölcsön csak Csíkvármegye területén fekvő földbirtokra és házakra adható, és pedig a becsérték fele részéig.

164.§

A becsérték rendszerint az állami adó összeg alapján, avagy egyes esetekben a fél költségén eszközrendő becslés útján állapítandó meg.

A házbéradó alá eső ingatlanok értéke az évi állami adó százszoros összegével, a házosztály adó alá eső ingatlanok értéke az évi állami adó kétszázszoros összegével, a földadó alá eső ingatlanok értéke az évi állami adó háromszázszoros összegével állapítandó meg, az általános jövedelmi póttadó számbavételével.

Adómentes ingatlanok, úgyszintén a becslés útján értékelendő vagyontárgyak megbecsülése iránt az igazgatótanács intézkedik.

165.§

Sem természetes, sem jogi személynek 20.000 koronánál nagyobb összegű kölcsön nem engedélyezhető.

166.§

A házakat kölcsön idejére tűzkár ellen biztosítani kell, miért is feltétlenül kikötendő, hogy a biztosításnak, valamint a biztosítási díj kifizetését igazoló díjváltók betérjesztésének elmulasztása esetén a kölcsönök felmondanak. A biztosítási kötvényeket és a díjváltókat a pénztárban a kötelezvények mellett kell őrizni.

...

A jövedelmek felhasználásáról

192.§

A magánkötvényekben és értékpapírokban lévő tőkepénzek nem költhetők el, az azok ellenértéke fejében befolyó pénzek újra tőkésítendő, de szükség esetén ezen tőkéből lesznek fedezendő, azon nagyobb kiadások, melyek a közgyűlés határozatából folyólag a földművelést, kézmű- és gyáripart, bányászatot kereskedelmet és a népoktatását szolgáló nagyobb létesítményekre szükségesek.

A tőkepénzek kamataiból és egyéb jövedelmekből lesznek fedezendő:

1. a kezelőszemélyzet személyi járandóságai;
2. az alap által fenntartott intézetek személyi és dologi kiadásai és a faiskolákat felügyelő vándortanító évi 1200 korona fizetése;
3. az alapvagyon (épületek, kaszálók, legelők, stb.) jókarban tartására és feljavítására szükséges kiadások;
4. az erdők ültetésével és fenntartásával járó költségek;
5. állami-, községi úttadók s egyéb, a rendes kezeléssel járó kiadások

Ezeken felül adandó:

6. a gyergyószentmiklósi polgári leányiskolának évenként 2000 korona segélypénz;

7. a csíksomlyói róm. kath. tanítóképezdének évenként 1600 korona segélypénz;

8. a gyergyószentmiklósi polgári fiúiskolának, annak megszüntével, pedig a gyergyószentmiklósi főgimnázium mellett esetleg felállítandó internátusnak évenként 2000 korona segélypénz;

9. a csíksomlyói róm. kath. gimnázium mellett fennálló internátusnak évenként 2000 korona segélypénz és

10. jegyző nyugdíjalapnak évenként 400 korona tőke részlet az alap részére megszavazott 8000 korona törlesztésére;

11. a tisztviselői nyugdíjalap évenkénti költségvetésében mutatkozó hiány fedezésére szükséges összeg;

Adandó továbbá:

12. a községi faiskolák kezelésében és a fásítások terén legtöbb eredményt felmutató három faiskola kezelő jutalmazására évenként 100-100 korona, összesen 300 korona;

13. gazdasági és közgazdasági célokra évenként 3000 korona;

14. állattenyésztés előmozdítására évenként 1000 korona;

15. öt birtokossági, vagy községi csordapásztor jutalmazására kik a közbirtokossági, vagy községi legelőkön a legelő tisztítás, trágyateregetésben eredményes munkát teljesítenek, évenként 20-20 korona, összesen 100 K;

16. azon birtokosságoknak vagy községeknek, melyek a legelők rendbe hozása és rendbetartása körül a legtöbb eredményt mutatják fel, évenként 300 kor.;

17. ipari és kereskedelmi célokra évenként 1000 kor.;

18. azon székely ifjak részére kik valamely gazdasági, háziipari tárgyak, szerszámok, eszközök készítésében a legtöbb eredményt mutatják fel, évenként 100 kor.;

19. a gazdasági ismétlő iskolák vezetésében és a háziipari munkák tanításában legtöbb sikert felmutató két tanító jutalmazására egyenként és évenként 50-50 kor.;

20. a napközi otthonok, ifjúsági egyesületek, népkörök és daloskörök segélyezésére évenként 800 korona;

21. a vármegyei középiskolák, polgári iskolák és tanítóképezdék javára tanulmányi kirándulások rendezése végett évenként 500 korona;

22. egy létesítendő vármegyei mintafaiskola karban tartása évenként legfeljebb 300 korona;

23. egy vármegyei közkönyvtár és múzeum létesítésére és gyarapítására évenként legfeljebb 1000 korona;

24. A jövedelem terhére rendszeresítetik

- a) egy 400 koronás kertészeti tanintézeti ösztöndíj;
- b) kettő, egyenként 380 koronás erdőőri szakiskolai ösztöndíj;
- c) három, egyenként 350 koronás reáliskolai ösztöndíj;
- d) kettő, egyenként 300 koronás gimnáziumi ösztöndíj;
- e) egy, 240 koronás „Madár Imre”-féle ösztöndíj;
- f) kettő, egyenként 300 koronás posta- és távirótisztai ösztöndíj;
- g) kettő, egyenként 300 koronás ösztöndíj vasúti tisztképző tanfolyamra;
- h) kettő, egyenként 400 koronás felsőkereskedelmi iskolai vagy kereskedelmi akadémiai, kettő, egyenként 400 koronás felsőipariskolai és négy, egyenként 200 koronás ipari szakiskolai ösztöndíj;
- i) egy 800 koronás bányászakadémiai ösztöndíj;
- j) egy 800 koronás erdészeti akadémiai ösztöndíj;
- k) egy 800 koronás gazdasági akadémiai ösztöndíj;
- l) kettő, egyenként 1000 koronás műegyetemi ösztöndíj;
- m) kettő, egyenként 800 koronás jogtudományi ösztöndíj;
- n) kettő, egyenként 1200 koronás orvostudományi ösztöndíj;
- o) egy 800 koronás bölcsészettudományi ösztöndíj;
- p) egy 800 koronás képzőművészeti ösztöndíj;
- q) egy 800 koronás állatorvosi ösztöndíj;
- r) egy 1200 koronás honvéd főreáliskolai vagy Ludovika Akadémiai ösztöndíj;
- s) öt, egyenként 100 koronás ösztöndíj a ditrói polgári iskolába;
- t) négy, egyenként 150 koronás kántortanítói képzői ösztöndíj a csíksomlyói róm. kath. kántor-tanító képezdéhez;
- u) tíz, egyenként 100 koronás ösztöndíj a gyergyóalfalvi gazdasági felsőnépiskolához;
- v) kettő, egyenként 500 koronás ösztöndíj a közigazgatási tanfolyamra;

Végül:

25. a jövedelem terhére évenként 5000 korona veendő, mely összegből az iskola jellegére való tekintet nélkül az alaphoz jogosultak gyermekei részesítendőek segélyben;

193.§

Az előbb 192. § 12. 13. 14. 15. és 16. pontjai alatt felsorolt összegek a vármegyei mezőgazdasági bizottság, a 17. és 18. pontok alatt felsorolt összegek a vármegyei iparfejlesztő bizottság, a 19. 20. és 21. pontjai alatt felsorolt összegek, pedig a kir. tanfelügyelő meghallgatásával, vagy azok indokolt előterjesztése, a felmerült szükséghez képest esetről-esetre az igazgatótanács által engedélyeztetik.

Az igazgatótanácsnak e tárgyban hozott határozatai a közgyűléshez tudomásvétel végett felterjesztendőek.

A 192.§ 22. és 23. pontjai alatt felsorolt összegek keretén belül a tényleg szükségelt összeget az igazgatótanács utalványozza ki.

192.§ 24. a)-v) pontjai alatt felsorolt ösztöndíjak adományozása az igazgatótanács javaslatára az augusztus havi közgyűlésen történik.

Az ösztöndíjak csak pályázat útján nyerhetők el.

A pályázati kérések minden év július hó 31-ig nyújtandók be az igazgatótanácshoz. E határidő után érkező kérések hivatalból visszautasítandók.

A pályázati kérésekhez vagyoni, illetőségi, leszármazási és a megelőző évi iskolai bizonyítvány csatolandó.

Csak a 8.§-ban felsorolt jogosultak leszármazottjai részesíthetők ösztöndíjban.

Minden ösztöndíj a jobb előmenetelű tanulóknak ítélandó oda, egyenlő minősítés esetén s szegényebb sorsú előnyben részesítendő.

Az arra érdemes pályázók közül mindig a magasabb osztály, illetve évfolyam hallgatói részesítendőek elsősorban ösztöndíjban.

...

194.§

A 192.§ 25. pontja alatt felvett 5000 korona feletti rendelkezési jogot az igazgatótanács javaslata alapján a közgyűlés gyakorolja.

Ez 5000 koronából is csak a 8.§-ban felsorolt jogosultak legalább is jó előmenetelt tanúsító gyermekei részesíthetők segélyben.

A kérelemben, mely vagyoni bizonyítvánnyal is felszerelendő, mindig megjelölendő az összeg nagysága és a cél, melyre kéretik.

Az állítások valóságát az illető tanintézet, igazgatója és a helyi hatósággal is igazoltatni kell.

A megszavazott segélypénzek egyszerre s egy összegben utalványozandók ki.

Költségvetés

195.§

Az alap költségvetési előirányzatát a számvevő a költségvetési évet megelőző év szeptember hó 15-éig az igazgatónak bemutatni köteles.

Az igazgató a költségvetési előirányzatot az igazgatótanács javaslatával oly időben köteles a közgyűléshez felterjeszteni, hogy az azt az őszi közgyűlésen tárgyalhassa és jóváhagyás végett a vallás-, és közoktatásügyi miniszterhez felterjessze.

196.§

A költségvetés magába kell foglalja a költségvetési évben – mely egy-egy naptári évre terjed – előreláthatólag felmerülő kiadásokat és az ugyanazon időszak alatt várható bevételeket.

...

A pénzkezelésről

227.§

A pénzek és pénzürtékek tűz- és betörés mentes páncélszekrényekben őriztetnek.

A pénzszekrényekben helyeztetnek a napi bevételek, s abból teljesítetnek a napi kiadások.

...

229.§

A tulajdonképpeni pénzkezelésre, azaz a pénztárnál befolyó pénzek és pénzürtékek átvételére és a kifizetések teljesítésére az ellenőr szabályszerű közreműködése mellett a pénztáros van hivatva.

A pénztáros csakis a teljesített számfejtés után eszközölhet bevételt vagy kiadást.

...

Naplók

250.§

A pénztár következő naplókat köteles vezetni:

- I. A főnapló.
- II. A külön rendeltetéssel bíró alapokról külön alap naplókat.
- III. A letéti naplót.

251.§

A főnapló célja a pénztárnál előforduló összes bevételeket és kiadásokat ide értve a letéteket is azon idő- és sorrendben, melyben előfordultak, kitüntetni, ezáltal az összes pénzkezelés könnyű áttekintését lehetővé tenni és a pénztáros működését ellenőrizni, miért is a főnapló mindig az ellenőr által vezetendő. A főnapló és a többi naplók adatainak összhangzásáról a pénztáros és az ellenőr naponként meggyőződést szerezni köteles.

252.§

Minden egyes alapnak külön napló nyitandó. Az alapnapló azon minta szerint vezetendő, mint a főnapló.

253.§

A pénztár által kezelt alapok egyikét sem illető és csakis ideiglenesen megőrzendő, valamint a kellő utasítás vagy adatok hiányában azonnal elszámolás alá nem vehető pénzek és értékekről letéti napló vezetendő.

...

Főkönyvek

256.§

A pénztár minden egyes alap, valamint a letétek számára is egyszersmind számfejtő könyvekül szolgáló főkönyveket vezet.

A főkönyv mellett segédkönyvül vezetendő még a „személyi járandó – számfejtő könyve” (tisztviselők, segédszemélyzet és szolgák illetményeire) és az u.n. tőkekönyvek.

...

Ellenőrzés

264.§

A naplók és könyvek kifogástalan vezetéséről, valamint a pénzkészletek hiánytalanságáról a pénztári tisztek időközönként vizsgálat útján meggyőződést tartoznak szerezni. A vizsgálat e neme a zárlat.

265.§

A zárlat kétféle, u.n. rendes- és rendkívüli zárlat.

A meghatározott időben megejtendő rendes zárlatokat maguk a pénztári tisztviselők teljesítik, és pedig naponként, hetenként és minden hó végével, a rendkívüli zárlat mindig az igazgató rendeletére, saját maga és a számvevő közreműködése mellett, és pedig véletlen pénztári vizsgálatoknál, vagy a számadó tisztek között történt változás esetén, vagy végre, ha véletlen események (tűzveszély, tolvajlás, stb.) folytán a pénztári álladék megkárosítatott.

A számadásokról

280.§

A pénztár által kezelt összes alapokról évenként egyszer – január 1-étől december 31-eig terjedő időszakra – címszerinti számadások készítendőek. Ezen számadások az egyes alapok lezárt főkönyveiben kitüntetett kezelési eredmények tételenként részletezett kimutatásából és ezzel kapcsolatosan a cselekvő és szenvedő hátrálékok kitüntetéséből állanak.

...

A számadás szorosan a költségvetés szerint berendezett főkönyv rovatait kell hogy képviselje. Első tételét a múlt évről áthozott pénztári maradvány képezi, mely mindig külön kimutatandó. Ezután a bevétel rovatok és pedig előbb a rendes és azután a rendkívüli kezelés rovatai sorolandók fel és pedig az egyes tételek a főkönyvi sorrend szerint; minden egymás rovat kezelési összegezendő, az összes bevételi rovatok felsorolása után pedig újra kitüntetendők és az összes rendes kezelés, az összes rendkívüli kezelés és ezek összeadásával az összes bevétel tüntetendő ki, mely a kezdetleges pénzmaradvánnyal egy főösszegbe foglalandó. A kiadási rovatok is ugyanezen módon és sorrendben lesznek kitüntetendők és a kiadási rovatok összegzése útján kimutatott összes kiadás a bevételi főösszeggel szembeállítandó és a végleges pénztári maradvány kitüntetendő.

...

282.§

A számadás két egyenlő példányban készítendő, a pénztáros és az ellenőr által aláírandó és legkésőbbben a lejárt évet követő február hó végéig hivatalos jelentés kíséretében az igazgatónak bemutatandó, ki a számadás megvizsgálása iránt intézkedik.

IV. RÉSZ

Vegyes határozatok

287.§

A jelenlegi szolgálatban lévő alkalmazottak megválasztásuk, illetve kinevezésük időtartamának lejártáig állásaikat megtartják azzal a megjegyzéssel, hogy a jeleni „gazdatiszt” címe a jövőben „felügyelő” lesz.

...

291.§

Ezen alapszabály kormányhatósági jóváhagyás után azonnal életbe lépik. Ezen alap kezelésére vonatkozólag eddig alkotott mindennemű szabályok, határozatok hatályukat veszítik.

Alkotatott Csíkvármegye törvényhatósági bizottságának Csíkszeredában, 1909. évi december hó 29-ik napján tartott közgyűlésében.

Fejér Sándor
alispán

Szász Lajos
főjegyző

Táblázatok

1. Táblázat

Az 1773-ban és 1810-ben összeírt Csíkszéki határőr és provincialista családok

Sorszám	Település	1773			1810	
		Határőr családok		Provincia- listák	Határőr családok	Provincia- listák
		Gyalogok	Huszárok			
1.	Csíktaploca	81	13	27	104	32
2.	Csíkvárdotfalva	48	8	7	60	6
3.	Csíksobotfalva	26	3	4	32	6
4.	Csíksomortán	24	2	12	25	19
5.	Csíkszereda	69	–	–	72	–
6.	Csíkszőgöd	70	–	30	63	21
7.	Csíkszentlélek	57	1	8	51	6
8.	Csíkmindszent	66	14	24	71	19
9.	Gyergyótekerőpatak	107	13	41	122	26
10.	Csíkménaság	115	14	20	126	34
11.	Csíkszentgyörgy	140	10	52	129	25
12.	Csíkbánkfalva	144	29	40	159	31
13.	Csíkszentmárton	66	7	47	73	46
14.	Csíkcsekefalva	102	7	24	110	20
15.	Csíksatószeg	59	11	25	53	55
16.	Csíkverebes	2	–	33	–	55
17.	Csíktusnád	172	12	30	172	31
18.	Csíkkozmás	126	4	39	121	30
19.	Csíklázárfalva	7	–	35	9	45
20.	Csíkszentsimon	112	6	42	65	30
21.	Csíkszentimre	114	18	68	91	55
22.	Csíkszentkirály	75	30	37	62	26
23.	Csíkgöröcsfalva	41	2	6	40	4
24.	Csíkvacsárcsi	52	2	8	47	8
25.	Csíkszentmihály	67	9	19	70	57

26.	Csík szépvíz	94	8	18	93	30
27.	Csík szentmiklós	76	1	11	73	10
28.	Csík borzsova	35	1	6	37	6
29.	Csík delne	40	4	10	35	20
30.	Csík pálfalva	42	–	5	39	11
31.	Csík szentdomokos	144	–	8	131	18
32.	Csík szenttamás	99	13	22	106	34
33.	Csík jenőfalva	84	24	13	105	14
34.	Csík karcfalva	39	4	14	48	19
35.	Csík dánfalva	103	38	15	125	25
36.	Csík madaras	88	6	45	88	42
37.	Csík rákos	87	7	18	83	28
38.	Csík madéfalva	91	8	17	89	30
39.	Csík csicsó	29	15	51	43	54
40.	Gyergyóalfalu	281	19	80	289	36
41.	Gyergyócsomafalu	126	9	16	104	18
42.	Gyergyóújfalu	157	14	11	199	9
43.	Gyergyókilyénfalva	56	7	4	70	4
44.	Gyergyószárhegy	158	15	78	178	75
45.	Gyergyóditró	250	26	80	259	64
46.	Gyergyóremete	188	18	5	198	7
47.	Gyergyószentmiklós	351	65	95	373	27
48.	Kászonfeltíz	75	1	16	80	33
49.	Kászonaltíz	66	2	6	70	6
50.	Kászonimpér	69	3	13	68	16
51.	Kászonjakabfalva	64	10	12	73	12
52.	Kászonújfalu	69	17	15	102	44
Összesen		4903	545	1402	5085	1379
Határőr családok összesen		5448				

2. Táblázat

Az igazgatótanács tagjai

Hivatali idő	Elnök	Tagok	Csikvármegye melyik részét képviselték
1902. – 1907.	Becze Antal, alispán (1902 - 1906)	Bartalis Ágost	Csík
		Böjthy Endre	
		Incze Ignác	
		T. Nagy Imre	
	Fejér Sándor, alispán (1906 - 1907)	Tompos János	Gyergyó
		Lázár János	
		Puskás Adolf	
		Simon Balázs	
1908. – 1913.	Fejér Sándor, alispán (1908 - 1913)	Balázs Dénes (1912-től Újfalusi Jenő)	Csík
		Bara János	
		Incze Ignác	
		Korody Mihály (1912-től Bartalis Ágost)	
		Mikó Bálint	Gyergyó
		Oláh Alajos	
		Portik Lajos	
		Puskás Adolf	
1914. – 1919.	Fejér Sándor, alispán (1914 – 1918) Fodor Antal, 20- as biz. tag (1919)	Bartalis Ágost	Csík
		Gaal Endre	
		Mikó Bálint	
		T. Nagy Imre	
		Újfalusi Jenő	Gyergyó
		Elekes Márton	
		Kiss Antal	
		Oláh Alajos	
1919 – 1923	Györgypál Domokos 20-as biz. tag (1919 - 1923)	Bartalis Ágost	Csík
		Gaal Endre	
		T. Nagy Imre	
		Újfalusi Jenő	
		Benke Antal	Gyergyó
		Kiss Antal	
		László Dezső	
		Oláh Alajos	

3. Táblázat

Az Ellenőrző Húszas Bizottság tagjai

Tagok	Csík vármegye melyik részét képviselték
Antal Áron	Csík
Dombi János	
Fejér Sándor (elnök)	
Fodor Antal	
Györgypál Domokos	
Incze Domokos	
Karda Mihály	
Kovács Albert	
Kovács János	
Nagy Béni	
Orbán János	
Pataki Antal	
Benke Antal	
Baricz Ferencz	
Csibi Alajos	
Ferencz Kálmán	
Ferenczi István	
Gaál Alajos	
Gaál Miklós	
Márton Lajos	
Póttagok	
Becze Imre	Csík
Czikó István	
Tompos János	
Fülöp Ákos	Gyergyó
Madaras Albert	

Év	Ruházati alap		Birtokváltási alap		Lóbeszerzési alap		Ipar alap		Nevelési alap		Összesen	
	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár	Forint	Krajcár
1877	176832	41,50	–	–	21342	16,75	4624	94	1115	84,50	203915	36,75
1880	209938	88,25	17392	54	23796	89,75	8069	88	8552	7,75	267750	27,75
1884	250876	83	55970	49	28598	57,75	10653	98	–	–	346099	87,75
1888	252166	29	118806	16	32880	50	14365	30	15686	97	433905	22
1892	319757	30,75	184013	23,50	36075	95,75	19101	16	50374	12	609321	178
1896	376186	71,25	258249	71	39052	13,25	22683	70	96333	66	792505	91,50
1899	430945	39,75	312784	44	38662	4,75	25665	68	160985	75	969043	31,50
	Korona	Fillér	Korona	Fillér	Korona	Fillér	Korona	Fillér	Korona	Fillér	Korona	Fillér
1902	1466964	27	748914	97	82232	83	61748	29	1901-ben megszűnt		2359860	36
1905	2258896	27	1902-ben megszűnt		85258	18	72950	98			2417105	43
1908	2280062	85			88330	66	83553	70			2451947	21
1911	2227641	46			92376	1	82943	97			2402961	44
1913	2422066	15			93480		86445	31			2601991	46
1916	2558933	83			98382	65	89277	24			2746593	72

4. Táblázat
A pénzalapok tőkége

5. Táblázat

A Csiki Magánjavak területén lévő telepítvényes birtokok (1873)

A község neve	A telepek száma			A gazdák száma	Lélekszám	Terjedelme								Évi állandó haszonbér			
	5 holdon alul	5 holdon felül	Összesen			Belső	Külső	Legelő	Összesen								
						1600 négyszögöles holdakban								Forint	Krajcár		
						Hold	Négyszögöl	Hold	Négyszögöl	Hold	Négyszögöl	Hold	Négyszögöl				
Tikos	5	20	25	43	206	46	439	273	1468	-	-	320	307	128	16		
Kűszűrűkőpatak	4	15	19	26	146	29	351	229	1577	-	-	259	328	131	3		
Zsédánypatak	22	99	121	205	1115	183	1160	1737	300	-	-	1920	1460	1143	16		
Márpatak	21	15	36	43	191	94	1412	65	1117	-	-	160	929	186	71, 5		
Baraszó	39	9	48	72	309	119	548	56	1208	1850	-	2026	156	340	95		
Holló	36	18	54	112	406	127	1175	154	1162	2370	-	2652	737	420	44, 5		
Bélbor	27	25	52	74	309	279	5	45	1224	-	-	324	1229	237	58, 5		
Összesen	154	201	355	575	2682	880	290	2564	56	4220	-	7664	346	2588	4, 5		

Képek és térképek

A Csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium építése közben és az elkészült épület

A Polgári Leányiskola

A Régi Törvényszék épülete

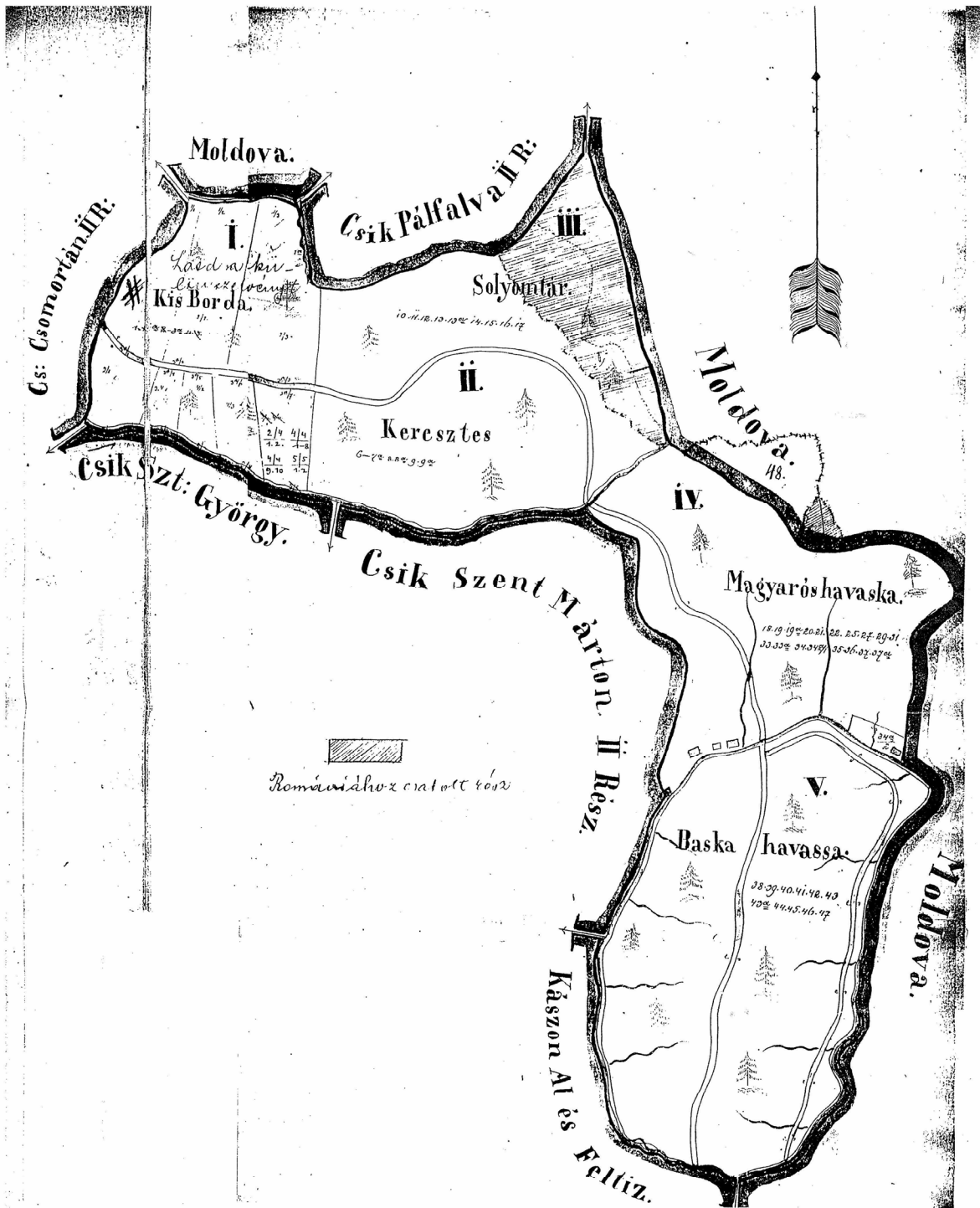

A Vigadó

A Mikó-vár

2. A Csíki Magánjavak délkeleti (csíki) birtokainak térképe

Irodalomjegyzék

I. Levéltár:

1. Magyar Országos Levéltár

K 2 Képviselőház elnöki és általános iratai (1869 – 1872).

K 63 Külügyminisztériumi iratok. Politikai osztály (1918 - 1944).

2. Csíkszeredai Állami Levéltár

A Csíki Magánjavak iratai. F. 78.

Csíkszék iratai (1563-1766). F. 27.

Csíkszék iratai (1774 –1792). F. 27.

Csíkvármegye törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyvei (1877–1911). F.7.

Az első székely gyalog határőrezred iratai. F. 30.

Gyergyószék iratai (1686 – 1849). F. 26.

A márpataki birtok igazgatásának iratai. F. 61.

A székely huszárezred iratai. F. 31.

3. Csíki Székely Múzeum. Régikönyv Gyűjtemény.

Szépvízi Compañia – parancsolatkönyv (1829 – 1839) Ltsz: 6312

Csikjenőfalvi Falujegyzőkönyv (1837 – 1850). Ltsz. 6317.

4. Csíkszeredai Petőfi Sándor Általános Iskola Levéltára.

Nagyon Régi Íratok

II. Források:

Bécsben, 1869. év február hó 16-án kelt, s báró Wenchein Béla magyar királyi belügyminiszter ellenjegyzése mellett Ferencz József ö császári és apostoli királyi felsége által az első székely (csíki) gyaloghatárőr ezred és székely huszárezred csíki osztálya vagyonának visszaadása tárgyában kiadott királyi rendelet végrehajtása alkalmából a kir. biztos közbejöttével a helyszínen felvett átadási jegyzőkönyv. Szám: 1383 – 920. Mj. Csíkszereda, 1921.

A csíkmegyei volt székely-határőrezredek alkotott községek székely lakosságának tulajdonát képező „ruházati alap”-hoz, röviden Magánjavakhoz jogosult csíki székely családok panasza a Népek Szövetségéhez. Az igazgatótanács felkérése folytán szerkesztette Dr. Gaál Endre igazgató. Csíkszereda, 1923.

Erdély Nagyfejedelemség 1837-ik esztendőben április 17-én N.Szeben szabad királyi városban hirdetett országgyűlésnek jegyzőkönyve. Szeben, 1838.

Erdély Nagyfejedelemség 1848-ik évi május 30-ára Kolozsvár szabad kir. városába hirdetett s június 18-kán bezárt országgyűlésnek jegyző- és irománykönyve. Kolozsvártt, 1861.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. XIV, XV. Budapest, 1889, 1892.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912.

Magyar Törvénytár 1869 – 1871. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.

Magyar Törvénytár 1872 – 1874. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.

Magyar Törvénytár 1879 – 1880. évi törvénycikkek. Budapest, 1896.

Magyar Törvénytár. 1887 – 1888. évi törvénycikkek. Budapest, 1897

A naszódi volt második román határ-őrezred birtokrendezése, s ezzel kapcsolatosan a többi volt határőrezredek vagyoni viszonyainak elintézése tárgyában kiküldött miniszteri bizottságnak Budán, 1868. évi szept. hó 4.-16.-án felvett jegyzőkönyve. Csíkszereda, 1921.

Nméltóságú M. kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrhoz, előterjesztésre Dr. Pál Gábor országgyűlési képviselő, csíkszeredai lakosnak, mint a Csíki Magánjavak ideiglenes kezelésével a 22.795/1941. Erd. M. E. és a 24.926/1941. Eln. B/3 V.K.M. sz. alatt megbízott kiküldötnnek a Csíki Magánjavak képviseleti szerveinek visszaállítása és a vagyoni viszonyok rendezése tárgyában (1941. június 10.) In: *Székelyföld*, 1998. július – augusztus – szeptember.

Ő császári s apostoli királyi Felségéhez hódolatos felterjesztése Báró Wenckheim Béla, magyar királyi belügyminiszter, Lónyai Menyhért, magyar királyi pénzügyminiszter, Horváth Boldizsár, magyar királyi igazságügyminiszternek: a volt székely gyalog- és huszár-határőrezredek kincstári kezelés alatt álló ingó és ingatlan javainak visszaadása és rendezése tárgyában. 10599. szám, 1868. Csíkszereda, 1890.

Székely Oklevéltár VII. kötet (1696 – 1750) Szerk. *Szádeczky Lajos*. Kolozsvár, 1898.

Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. VIII. kötet. Szerk: *Greguss Ágost*. Budapest, 1868.

III. Iskolai értesítők:

Csikmegye államilag segélyezett gazdasági szakosztállyal megtoldott felső népiskolájának értesítője az 1870-1 tanéven kezdve az 1878-9 iskolai évig bezárólag. Összeállította: Madár Mihály igazgató. Kolozsvárt, 1879

A Csikmegyei (Csíkszeredai) Polgári Leányiskola értesítői (1880 – 1885; 1911 – 1913; 1915 – 1916; 1917 – 1918; 1919 – 1921)

A Gyergyószentmiklósi Községi Polgári Fiú-iskola első tudósítványa a 1875-76. tanév végén. Szerkesztette: Kuncz Kornél igazgató. Székelyudvarhely, 1876.

A Csíksomlyói (Csíkszeredai) Róm. Kath. Főgimnázium értesítői (1889 – 1923).

IV. Sajtó:

Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. (1851).

Budapesti Közlöny (1869).

Csíki Hírlap (1912 – 1914).

Csíki Lapok (1889 - 1921).

Csíkszereda (1904).

Csík vármegye (1918).

Csík vármegye Hivatalos Lapja (1912 – 1918)

Debreceni Újság (1916).

Erdély (1911).

Erdészeti Lapok (1907).

Gazeta Oficială a Județului Ciuc (1924).

Gyergyó (1902; 1917 – 1918).

Hargita (1872).

Kolozsvári Híradó (1848).

Kolozsvári Közlöny (1868 – 1870).

Monitorul Oficial (1919 – 1921; 1923).

Polgári Iskola (1896).

Polgáriskolai Közlöny (1914).

Székelyföld (1883).

Székely Hírlap (1869).

Székelység (1908; 1912 – 1914).

V. Általános munkák és tanulmányok:

BALOGH ARTÚR: A csíkmezei magánjavak. In: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918 – 1929*. Szerk: Sulyok István, Fritz László. Kolozsvár, 1930.

BÁNDI VAZUL: A csíksomlyói róm. kath. főgimnásium története. In: *A csíksomlyói róm. kath. főgimnásium értesítője az 1895-96. tanévről*. Csíkszereda, 1896.

BEDŐ ALBERT: A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. III. Budapest, 1896.

BENCZÉDI GERGELY: Berde Mózsza életrajza. Budapest, 1901.

BENDA GYULA: Statisztikai adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez 1767 – 1867. Budapest, 1973.

J.H. BENIGNI VON MILDENBERG: Statistische Skizze der Siebenbürgischen Militär-Gränze. Hermannstadt, 1834.

BENKŐ KÁROLY: Csík, Gyergyó és Kászon leírások két t.i. általános és részletes osztályokban. Kolozsvár, 1853.

EGYED ÁKOS: A katonai szolgálat – a székely szabadság jogforrása. In: *Vármegyék és szabad kerületek I – II*. Szerk.: Radics Kálmán. Debrecen, 2001.

ENDES MIKLÓS: Csík-, Gyergyó-, és Kászon-székek (Csík-megye) földjének és népének története 1918-ig. Budapest, 1994 (Reprint kiadás).

Erdély története I – III. Budapest, 1987.

FERENCZI JOLÁN: A csíkszeredai Petőfi Sándor Általános Iskola monográfiája 1880 – 1995. Csíkszereda, 1995.

GARDA DEZSŐ: A székely közbirtokosság. Csíkszereda, 2003.

GYÁRFÁS ELEMÉR: Erdélyi problémák 1903 – 1923. Kolozsvár, 1923.

HALMÁGYI ISTVÁN Naplói 1752 – 53, 1762 – 69 és iratai 1669 – 1785. Közli: *Szádeczky Lajos*. Budapest, 1906.

IMREH ISTVÁN – PATAKI JÓZSEF: A székely falu gazdasági – társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: *Székely felkelés 1595 – 1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Szerk.: Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979.

Istoria României III. București, 1964.

LENK, IGNAZ: Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch, hydrographisch und orographisches Lexikon. Wien, 1839. I.

T.NAGY IMRE: Csíkvármegye közgazdasági leírása. Budapest, 1902

TIVAI NAGY IMRE: Emlékezés régi csíkiakról. Kolozsvár, 2000.

NAGY LAJOS: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában. Kolozsvár, 1944.

Mezőkövesdi Újfalvy Sándor emlékiratai. Sajtó alá rendezte és kiegészítésekkel közre adta Dr. Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941.

MIKÓ IMRE: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig. Budapest, 1941.

OLAY FERENC: A „Csíkmegyei Magánjavak” román uralom alatt. In: *Budapesti Szemle*, 1935.

ORBÁN BALÁZS: A Székelyföld leírása. II. Pest, 1869.

OROSZI SÁNDOR: Emlékezés a székely közösségek erdőire. Budapest, 1995.

PÁL GÁBOR: A székelyföldi közbirtok és az agrárreform. In: *Magyar Kisebbség*, 1923. január 15.

SZÁDECZKY KARDOSS LAJOS: Az oláhok Erdélybe törése és kiverésük 1916 – 1917. Budapest, é. n. II.

SZÁDECZKY KARDOSS LAJOS: A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest, 1927.

SZÁDECZKY LAJOS: A székely határőrség szervezése 1762 – 64-ben. Budapest, 1908.

TAGÁNYI KÁROLY: Magyar erdészeti oklevéltár. Budapest, 1896. I.

TAMÁS SÁNDOR: A Csíki Magánjavak. In: *Erdélyi Múzeum*, 1995. 3 – 4. sz.

Veszely, Imets és Kovács utazása Moldva – Oláhországban 1868. Tusnádi Imets Fülöp Jákó Gym. igazgató – tanár úti – naplója 1868. Marosvásárhely, 1870.

VENCZEL JÓZSEF: Az erdélyi román földbirtokreform. In: *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1940 – 41*. Kolozsvár, 1942.

VENCZEL JÓZSEF: A volt határőrezredek vagyonának sorsa. Kolozsvár, 1944. (Különlenyomat az Erdélyi Múzeum – Egyesület 1943. évi besztercei vándorgyűlésének emlékkönyvéből.)

VITOS MÓZES: Csíkmegyei füzetek. Csíkszereda, 1894.

WERBÓCZY ISTVÁN Hármaskönyve. Budapest, 1894.

Résumé

The origins of the Special Csíki Szekler properties – also known as Csíki Magánjavak [Csíki Private Properties] – dates back to the 18th century when Joseph II. gave the alpine regions for supporting the Szekler border guards in 1783. The headquarters of the 1st foot regiment border guards let the havasok [Eastern- and Southern Carpathian alpine regions] by lease and the income was divided among the families of border guards. Some years later these aids were ceased and a joint colonel cash was set up. The cost of the soldiers clothing was covered from this cash. Contrast with this clothing funds, the Szekler hussar regiment's horse-purchasing income come from the hussar families inpayment. Those families who were army discharged didn't have to pay money into this fund.

With the dissolving of the border guards the properties of the Szekler border regiments were seized and was given to the Austrian State Treasury. In the following years Csíki Szeklers tried to get it back but they only had success after the Compromise of 1867. On 16 February in 1869 Francis Joseph gave the border guards' properties to the families of 52 Szekler villages. It's function changed because it's aim wasn't the same, too. According to these decisions the income of these properties should have been used for the well-being or welfare of the Szekler nation.

Csíki Magánjavak were made up from big forests, grazing grounds, horse-purchasing funds and many different buildings and furnitures. Many rules and constitutions were worked out by the families of border guards in order to rule the properties and the proper usage of income. According to this, the affairs of private properties were governed autonomously.

Income – coming from the usage of havasok and financial matters – was used for the development of culture and they also wanted to improve education. Apart from scholarships Csíki Magánjavak helped to modernize and widen the county education. In 1870 in Csíkszereda a high school with economical branch was founded. In 1880 a school for girls and in 1913 an orphanage was set up, too. They supported the Roman Catholic Grammar School and the State High School in Gyergyoszentmiklos. Besides these, the Csíki Magánjavak helped to develop healthcare and tried to contribute to the cultural and social development of that area.

The agricultural reform was a great blow to the Csíki Magánjavak. Naszod and Karansebes communities of properties that had the same origins were discharged with expropriation but the agricultural law in 1921 didn't allow any discharges concerning expropriation. On 26 February 1923 the Agricultural Committee declared every movable and non-movable properties to become Romanian State Properties. The management turned to the League of Nations in order to get relief. The decision of the League of Nations only gave practical solutions but admitted the complainers ownership because part of the properties were given back to the Csíki Szeklers. The Romanian Government didn't fulfill it so the case of the Csíki Magánjavak wasn't settled during the period between the Word Wars.

TARTALOMJEGYZÉK

I.	BEVEZETÉS	1
II.	A CSÍKI MAGÁNJAVAK LÉTREJÖTTÉNEK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI	3
1.	A REVENDIKÁLT HAVASOK A CSÍKSZÉKI HATÁRŐRÖK SZOLGÁLATÁBAN	6
2.	A CSÍKI HATÁRŐRVAGYON VISSZAADÁSA	17
III.	A CSÍKI MAGÁNJAVAK VAGYONA	31
1.	A HAVASI JAVAK	31
2.	A PÉNZALAPOK GYARAPODÁSA ÉS KEZELÉSÜK JELLEGZETESSÉGEI.....	56
3.	ÉPÜLETEK.....	61
4.	A VAGYON TULAJDONJOGA	64
IV.	A CSÍKI MAGÁNJAVAK BELSŐ SZERVEZETE ÉS MŰKÖDÉSE	67
1.	AZ ALAPSZABÁLYOK MEGALKOTÁSA	67
2.	A MAGÁNJAVAK VEZETŐ TESTÜLETEI.....	70
3.	A MAGÁNJAVAK ALKALMAZOTTAI	79
4.	A MAGÁNJAVAK FELETTI ÁLLAMI FELÜGYELET GYAKORLÁSA	93
V.	A JÖVEDELMEK FELHASZNÁLÁSA	97
1.	CSÍK VÁRMEGYE NEVELÉSÜGYÉNEK TÁMOGATÁSA	97
2.	HITELNYÚJTÁS	114
3.	KÖZEGÉSZSÉGÜGYI, KULTURÁLIS ÉS GAZDASÁGI CÉLOK TÁMOGATÁSA	116
4.	RENDELTETÉSÉTŐL ELTÉRŐ KIADÁSOK	119
VI.	A CSÍKI MAGÁNJAVAK HATTYÚDALA	122
1.	A HÁBORÚ ALATT (1914 - 1918).....	122
2.	A MAGÁNJAVAK NAGYROMÁNIÁBAN (1919 - 1923).....	127
	EPILOGUS	141
	MELLÉKLETEK	142
	Ő CSÁSZÁRI S APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGÉHEZ HÓDOLATTELJES FELTERJESZTÉSE BÁRÓ WENCKHEIM BÉLA, MAGYAR KIRÁLYI BELÜGYMINISZTER, LÓNYAY MENYHÉRT, MAGYAR KIRÁLYI PÉNZÜGYMINISZTER, HORVÁTH BOLDIZSÁR MAGYAR KIRÁLYI IGAZSÁGÜGYMINISZTERNEK: A VOLT SZÉKELY GYALOG- ÉS HUSZÁR – HATÁRŐREZREDEK KINCSTÁRI KEZELÉS ALATT ÁLLÓ INGÓ ÉS INGATLAN JAVAINAK VISSZAADÁSA ÉS RENDEZÉSE TÁRGYÁBAN. (10.599. SZÁM/1868.).....	142
	CSÍKVÁRMEGYE MAGÁNJAVAINAK ALAPSZABÁLYA.....	158
	A CSÍKVÁRMEGYEI VOLT SZÉKELY – HATÁRŐR EZREDEKET ALKOTOTT KÖZSÉGEK SZÉKELY LAKOSSÁGÁNAK TULAJDONÁT KÉPEZŐ RUHÁZATI ALAP KEZELÉSÉRE VONATKOZÓ ALAPSZABÁLY	168
	TÁBLÁZATOK	191
	KÉPEK ÉS TÉRKÉPEK	197
	IRODALOMJEGYZÉK	202
	RÉSUMÉ	207